

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

ლევან ჯიქია

1924 წლის აჯანყება დასავლეთ საქართველოში

სადოქტორო პროგრამა: საქართველოს ისტორია

სადოქტორო ნაშრომი შესრულებულია ისტორიის დოქტორის
აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ვახტანგ გურული,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

თბილისი

2012

სარჩევი

ანოტაცია.....	4-6
Annotation.....	7-9
შესავალი.....	10-12
თავი I. პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა. საკითხის ისტორიოგრაფია.....	13-35
§ 1. საბჭოთა ისტორიოგრაფია.....	13-21
§ 2. ემიგრანტული ისტორიოგრაფია.....	21-25
§ 3. დასავლური ისტორიოგრაფია.....	25-27
§ 4. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია.....	27-32
§ 5. წყაროთმცოდნეობითი ბაზა.....	32-35
თავი II. საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცება საქართველოში.....	36-41
თავი III. რუსული სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ საპროტესტო მოძრაობის დასაწყისი (1921- 1922 წწ.).....	42-48
თავი IV. სვანეთის აჯანყება (1921-1922 წწ.).....	49-52
თავი V. ეროვნულ-პოლიტიკურ ძალთა კონსოლიდაცია. „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ შექმნა.....	53-79
თავი VI. საქართველოს საგანგებო კომისიის მოღვაწეობა ეროვნული მოძრაობის ჩახშობის მიზნით.....	80-92
თავი VII . აჯანყების მომზადება დასავლეთ საქართველოში.....	93-133
§ 1. იმერეთი (შორაპნის მაზრა. ქუთაისის მაზრა).....	93-99
§ 2. სამეგრელო (სენაკის მაზრა. ზუგდიდის მაზრა).....	99-107
§ 3. გურია (ოზურგეთის მაზრა).....	107-113
§ 4. სვანეთი. რაჭა-ლეჩხუმი.....	113-121
§ 5. აფხაზეთი.....	121-128
§ 6. აჭარა.....	128-133
თავი VIII. 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობა და დამარცხება.....	134-201
§ 1. იმერეთი (შორაპნის მაზრა. ქუთაისის მაზრა).....	134-145
§ 2. სამეგრელო (სენაკის მაზრა. ზუგდიდის მაზრა).....	145-178
§ 3. გურია (ოზურგეთის მაზრა).....	179-187
§ 4. სვანეთი. რაჭა-ლეჩხუმი.....	188-192

§ 5. აფხაზეთი.....	192
§ 6. აჭარა.....	193-201
თავი IX. რეპრესიები.....	202-215
§ 1. იმერეთი (შორაპნის მაზრა. ქუთაისის მაზრა).....	203-205
§ 2. სამეგრელო (სენაკის მაზრა. ზუგდიდის მაზრა).....	206-209
§ 3. გურია (ოზურგეთის მაზრა).....	209-211
§ 4. სვანეთი. რაჭა-ლეჩხუმი.....	211-212
§ 5. აფხაზეთი.....	213-214
§ 6. აჭარა.....	214-215
თავი X. სასამართლო პროცესი.....	216-221
თავი XI. 1924 წლის აჯანყების შეფასებისათვის.....	222-234
დასკვნა.....	235-240
გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა.....	241-255
დანართი.....	256-321

1924 წლის აჯანყება დასავლეთ საქართველოში

ანოტაცია

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს ეროვნული მოძრაობის ისტორიის შესწავლა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს 1924 წლის აჯანყება. ამ აჯანყებით დადასტურდა, რომ ქართველი ერი ვერ შეეგუებოდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვას და საბჭოთა რუსეთის სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმს, რომელსაც კომუნისტური პროპაგანდა საბჭოთა ხელისუფლებად წარმოადგენდა.

საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყების მასშტაბურობით გამოწვეული „უხერხულობის“ თავიდან ასაცილებლად ნაცად ხერხს მიმართა, საკითხს ტაბუ დაადო და ის ე. წ. „აკრძალულ“ თემათა რიცხვს მიაკუთვნა. საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ კი აჯანყება, საბჭოთა ხელისუფალთა დაკვეთით, „ავანტიურად“ მონათლა და მის მეცნიერულ შესწავლას შეგნებულად აარიდა თავი. ამის საპირისპიროდ ქართულმა ემიგრანტულმა ისტორიოგრაფიამ 1924 წლის აჯანყება მეოცე საუკუნის 20-იანი წლების ქართული ეროვნული მოძრაობის აპოგეად შეაფასა. მეოცე საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოში მომხდარი კარდინალური ცვლილებების (სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა, დემოკრატიული რეფორმების დასაწყისი) შედეგად მოიხსნა ცენზურა, გაიხსნა არქივები და შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები 1924 წლის აჯანყების პირუთვნელი შესწავლა-შეფასებისათვის. გამოქვეყნდა მთელი რიგი შრომები, რომლებშიც 1924 წლის აჯანყების მრავალი მანამდე უცნობი დეტალი წარმოჩინდა. ამ ნაშრომებში 1924 წლის აჯანყება საერთო-სახალხო მოვლენად არის შეფასებული, აჯანყების მონაწილეები კი - ეროვნულ გმირებად და სამშობლოსათვის თავდადებულ მამულიშვილებად. მოგვიანებით ეიფორიის ერთგვარად დაცხრომის შემდეგ ამ შეფასების გვერდით დაიწყო ბოლშევიკურ-კომუნისტური შეფასების რეანიმაცია. უფრო კონკრეტულად, 1924 წლის აჯანყების შეფასებისას გაჩნდა ტერმინები: „ავანტიურისტები“, „ექსტრემისტები“. უფრო მეტიც, 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელებს ერის გენოფონდის უაზროდ განადგურებაში დასდეს ბრალი. ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ 1924 წლის აჯანყებიდან 87 წელი გავიდა, თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში აჯანყების შეფასებაში კვლავაც აზრთა

სხვადასხვაობაა. აქედან გამომდინარე მკითხველთა ფართო წრე და მთლიანად საზოგადოება ერთგვარ გაუგებრობაში აღმოჩნდა. ბუნებრივია ობიექტურად ჩნდება კითხვა: მკითხველმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული 1924 წლის აჯანყების შეფასების ორი ურთიერთგამომრიცხავი შეფასებიდან რომელი გაიზიაროს, უპირატესობა რომელს მიანიჭოს? ამიტომ, ჩვენს მიზანს შეადგენს ძირითადად დღემდე უცნობი საარქივო დოკუმენტებისა და მასალების სათანადო ანალიზის საფუძველზე შევასოთ 1924 წლის აჯანყება დღევანდელი გადასახედიდან და, შესაბამისად, სათანადო ადგილი მივუჩინოთ ამ მოვლენას საქართველოს უახლეს ისტორიაში.

აღმოსავლეთ საქართველოში ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობა 1921-1924 წლებში და კონკრეტულად 1924 წლის აჯანყება ძირითადად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელს უკავშირდება. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში მეტ-ნაკლებად კარგად არის შესწავლილი. განსხვავებული ვითარება გვაქვს დასავლეთ საქართველოსთან მიმართებაში. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილე რამდენიმე პირის მოგონებას 1924 წლის აჯანყებაზე და ცალკეულ მკვლევართა ნაშრომებში მოცემულ ეპიზოდურ ინფორმაციას, შეიძლება ითქვას, რომ დასავლეთ საქართველოში 1924 წლის აჯანყების მომზადება, მიმდინარეობა და აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განხორციელებული უსასტიკესი რეპრესიები დღემდე შესწავლილი არ ყოფილა (გამონაკლის წარმოადგენს აჭარა). საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას 1924 წლის აჯანყებისადმი მიძღვნილ თავის ნაშრომში აცხადებდა, რომ 1924 წლის აჯანყებას დასავლეთ საქართველოში ჰქონდა „ხალხური“, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში „რაზმული“ ხასიათი. დასავლეთ საქართველოში 1924 წლის აჯანყებამ ნამდვილი სახალხო ხასიათი მიიღო. ზოგიერთ სოფელსა და ქალაქში ხანდაზმული ადამიანებიც კი ითხოვდნენ იარაღს, რათა თავიანთი წვლილი შეეტანათ საბჭოთა ხელისუფლების დამხობაში. ამ გარემოებამ განაპირობა ის, რომ დასავლეთ საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში აჯანყებულებმა ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლება დაამარცხეს და ძალაუფლება ხელში აიღეს.

ცხადია, დასავლეთ საქართველოში აჯანყების შესწავლის გარეშე შეუძლებელია შესწავლილად ჩაითვალოს საკითხი „1924 წლის აჯანყება საქართველოში“. სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია 1924 წლის აჯანყების ისტორიის შესწავლა

დასავლეთ საქართველოს ყველა რეგიონში: იმერეთში, სამეგრელოში, გურიაში, სვანეთში, რაჭაში, ლეჩხუმში, აფხაზეთსა და აჭარაში. დასავლეთ საქართველოს ცალკეულ რეგიონებში მიმდინარე მოვლენები სოფლებში, ქალაქებსა და მაზრებში აჯანყების მზადებისა და მსვლელობის ფონზეა წარმოჩენილი. ჩვენს მიერ შესწავლილი საარქივო მასალის ანალიზის შედეგად გასწორდა ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ბევრი ფაქტობრივი უზუსტობა, წარმოჩინდა აჯანყების დღემდე უცნობი დეტალები. ძალზე მნიშვნელოვანია ის, რომ მთელი სისრულით გამოვლინდა აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებული სასტიკი რეპრესიები. ყოველივე ზემოთ თქმულმა საშუალება მოგვცა შეგვექმნა 1924 წლის აჯანყების მეტ-ნაკლებად სრული სურათი დასავლეთ საქართველოში.

The revolt 1924 in the West Georgia

Annotation

One of the important challenges in the contemporary Georgian historiography is the study of national movement history. In this respect the revolt 1924 draws a special attention. By this rebellion it is verified that Georgian nation couldn't adapt to the loss of state independence and the Soviet Union military-occupational regime that communist propaganda presented it as the soviet government.

The soviet government applied to the tried way for avoiding "clumsiness" caused by the revolt 1924, it tabooed the issue and added to the number of so called "banned" topics. The soviet historiography called the rebellion as "aventurine" ordered by the soviet government and avoided from its scientific study purposely. In the contrary of it Georgian emigrant historiography assessed the revolt 1924 as culmination of Georgian national movement of 20s years of XX century.

In 90s of the twentieth century as a result of the fundamental changes in Georgia (restoration of the state's independence, democratic reforms commence) censure was removed, archives were opened and considerable conditions were created for impartial study-assessment of the revolt 1924. Set of works were published that manifested a number of details of the rebellion 1924 unknown so far. In these works the revolt 1924 is evaluated as common-public event, the revolt participants – national heroes and devoted patriots. Later, after clamming the disorder together with this assessment Bolshevik-communist evaluation reanimation was launched. More detailed, upon assessing the revolt 1924 the terms were created: "adventurists", "extremists". Moreover, the leaders of the revolt 1924 were accused of destroying the nation's gene fund senselessly. Hence, however 87 years passed since the revolt 1924 in the modern Georgina historiography conflict of ideas still exists in the rebellion assessment issue. Thus, most of readers and the whole society found themselves misunderstood. It's

obvious that the question is set: which one has got advantage out of the two inter-opposite evaluations of the revolt 1924 existing in the Georgian historiography? So our aim is to assess the revolt 1924 from the today's point of view on base of the relevant analysis of the archive documents and materials being unknown so far and respectively to give this event its appropriate place in the newest history of Georgia.

In the East Georgia the anti-soviet national movement in 1921-1924 and especially the revolt 1924 is mainly connected to the name of Kakutsa Cholokashvili. Kakutsa Cholokashvili's anti-soviet national movement in the Georgian historiography is more or less studied. The different situation is regarding the western Georgia. If we do not take into consideration the several persons' memories participating in the revolt 1924 on it and episodic information in certain researchers' works, it may be said that the preparation, course of the revolt 1924 in the west Georgia and the severest repressions implemented by the soviet government after defeat of the rebellion has not been studied so far (exception is Adjara). Mr. Noe Jordania, the chairperson of the emigrant government of Georgia, stated in his work dedicated to the revolt 1924 that the rebellion 1924 in the west Georgia had "public", while in the east Georgia – "detachment" nature. In the west Georgia the revolt 1924 got really public nature. In several villages and towns even elderly persons required arms in order to take their contribution in overthrowing the soviet government. This circumstance caused that almost in all regions of the west Georgia the rebels defeated local soviet authorities and took power into its hand.

It's clear, without study of the revolt in the west Georgia it's impossible to study the revolt 1924 throughout Georgia. The goal of the thesis work is to study history of the revolt 1924 in all regions of the west Georgia: Imereti, Samegrelo, Guria, Svaneti, Racha, Lechkhumi, Abkhazia and Adjara. The events ongoing in the certain regions of the western Georgia are represented on the base of the revolt preparation and course in the villages, towns and administrative-territorial units. As a result of analysis of the archive materials studied by us a number of actual inaccuracies existing in Georgian

historiography were corrected and the details of the revolt unclear up today were revealed. It's of great importance that the cruel repressions undergone by the soviet government after defeating the revolt were manifested completely. All the above mentioned gave us an opportunity to create more or less comprehensive picture of the revolt 1924 in the west Georgia.

შესავალი

ქართველმა ერმა რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ წარმოებული 117 წლიანი ბრძოლა წარმატებით დააგვირგვინა 1918 წლის 26 მაისს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენით. ახლად შობილი სახელმწიფო – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა – ევროპული ტიპის სახელმწიფო იყო მკვეთრად გამიჯნული საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებით. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობა 1921 წელს საქართველოს კონსტიტუციის მიღებით დაგვირგვინდა, რომელიც თავისი შინაარსით ნამდვილად დემოკრატიული კონსტიტუცია იყო. საქართველომ, დიდი სიმძნელების მიუხედავად, შექმნა საკუთარი შეიარაღებული ძალები: სახალხო გვარდია და რეგულარული ჯარი. წარმატებით ხორციელდებოდა სხვადასხვა ტიპის რეფორმა (აგრარული, ფულად-საფინანსო, ადგილობრივი თვითმმართველობის და სხვ.). ცხოვრების მძიმე პირობების მიუხედავად მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა მხარს უჭერდა კანონიერად არჩეულ ხელისუფლებას.

საბჭოთა რუსეთი ერთი წუთითაც არ შერიგებია „დედა“ რუსეთიდან საქართველოს მოწყვეტას და ამიტომ კრემლში იწერებოდა სხვადასხვა სცენარი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოსპობის მიზნით.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტი (დამფუძნებელი კრება) და მთავრობა სწორად აანალიზებდა შექმნილ ვითარებას და ცდილობდა გარკვეული დათმობების ფასად ჩრდილოელ მეზობელთან – საბჭოთა რუსეთთან – ურთიერთობის დალაგებას. საბჭოთა რუსეთთან ურთიერთობის გარკვევას საქართველოს დასავლელი მოკავშირეებიც ურჩევდნენ. გარკვეული კონსულტაციების შემდეგ მოსკოვში დაიწყო მოლაპარაკება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და საბჭოთა რუსეთს შორის, რომელიც 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებით დასრულდა. ამ ხელშეკრულების ძალით საბჭოთა რუსეთმა **დე ფაქტო** და **დე იურე** აღიარა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და უარი თქვა ყოველგვარ პრეტენზიებზე მის მიმართ. რუსეთის მხრიდან ეს აღიარება ჰაერით სჭირდებოდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას მსოფლიო სახელმწიფოების მიერ დე იურე აღიარებისათვის. ამასთან

ერთად, ხელშეკრულების ე. წ. „საიდუმლო დამატებით“ რუსეთს ხელ-ფეხი ეხსნებოდა საქართველოში „მეხუთე კოლონის“ შესაქმნელად. გარდა ამისა, საქართველოში მოვლინებული რუსული დიპლომატიური წარმომადგენლობა სერგეი კიროვის ხელმძღვანელობით (საელჩოში 500 „თანამშრომელი“ ირიცხებოდა) პრაქტიკულად აგენტურულ და სადაზვერვო საქმიანობას ეწეოდა და ნიადაგს ამზადებდა საქართველოში საბჭოთა რუსეთის შემოსაჭრელად.

სამოქალაქო ომში გამარჯვების შემდეგ (1920 წლის გაზაფხული) კრემლში უკვე რეალურად დადგა დღის წესრიგში საქართველოს დაპყრობის საკითხი. ახალი სცენარით საქართველოსა და სომხეთს შორის სადავო ტერიტორიაზე – „ლორეს ნეიტრალურ“ ზონაში – უნდა დაწყებულიყო არაქართველი მოსახლეობის აჯანყება (ძირითადად სომხებისა და რუსების). „აჯანყებული“ მოსახლეობის დაცვა უნდა გამხდარიყო საბაზი საქართველოს ტერიტორიაზე საბჭოთა რუსეთის შემოჭრისა. სინამდვილეში კი რუსეთის რეგულარული წითელი არმიის ნაწილების შეტევა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობის მიზნით ხორციელდებოდა. საბჭოთა რუსეთის XI წითელი არმია საქართველოს ტერიტორიაზე 1921 წლის 11-12 თებერვალს, ღამით, შემოიჭრა. დაიწყო საქართველო-რუსეთის ომი. გმირული წინააღმდეგობის მიუხედავად სულ უფრო და უფრო ნათელი ხდებოდა ძალთა აშკარა უთანაბრობა. 1921 წლის 25 თებერვალს XI წითელი არმია თბილისში შემოიჭრა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა და დამფუძნებელი კრება ბათუმში გადავიდა, საიდანაც 1921 წლის 17 მარტს, ისე რომ არ უცვნია ქვეყნის ოკუპაცია და კაპიტულაციის აქტზე ხელი არ მოუწერია, ემიგრაციაში გაემგზავრა.

ემიგრაციაში გადახვეწილმა საქართველოს მთავრობამ დაიწყო მსოფლიო საზოგადოებრიობის ინფორმირება საქართველოში მომხდარ ამბებთან დაკავშირებით. საქართველოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში ერთადერთი იმედი სწორედ საერთაშორისო თანამეგობრობის დახმარება იყო.

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობას არ შერიგებია ქართველი ერი. რუსული ოკუპაციის პირველ თვეებში შეუძლებელი იყო აჯანყების ორგანიზება და ქვეყნის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის დაწყება. საოკუპაციო რეჟიმი მკაცრი ღონისძიებებით აღკვეთდა ხოლმე წინააღმდეგობის ყოველგვარ გამოვლინებას,

მაგრამ ეს არ შეიძლებოდა დიდხანს გაგრძელებულიყო. უმკაცრესი საოკუპაციო რეჟიმის პირობებში ეროვნული ძალები ცდილობდნენ ორგანიზებას. ამ თვალსაზრისით პირველ წარმატებად უნდა ჩაითვალოს 1921 წლის შემოდგომაზე სვანეთში დაწყებული გამოსვლები. ეროვნული მოძრაობა თანდათან ძლიერდებოდა, ხოლო მის კულმინაციას 1924 წლის აჯანყება წარმოადგენდა. 1924 წლის აჯანყება საერთო ქართული მოვლენა იყო.

წინამდებარე გამოკვლევაში შევხებით 1924 წლის აჯანყებას დასავლეთ საქართველოში (იმერეთში, სვანეთში, გურიაში, სამეგრელოში, რაჭა-ლეჩხუმში, აჭარაში, აფხაზეთში). ჩვენი არჩევანი განაპირობა იმან, რომ ზოგადად 1924 წლის აჯანყების თაობაზე საკმაოდ ბევრია დაწერილი, მაგრამ გამოქვეყნებული წყაროებისა და ლიტერატურის შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ 1924 წლის აჯანყების მომზადება და მიმდინარეობა დასავლეთ საქართველოში მოითხოვდა დამატებით კვლევა-ძიებას. პირველ რიგში ეს ეხება ახალი საარქივო მასალების გამოვლენასა და შესწავლას, ასევე სამეცნიერო ლიტერატურაში დანერგილი ზოგიერთი მცდარი შეხედულების დასაბუთებულ კრიტიკას. ვიმედოვნებთ, ნაშრომი გარკვეულწილად შეავსებს და სრულყოფს 1924 წლის აჯანყების ისტორიას.

თავი I. პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა

საკითხის ისტორიოგრაფია

1924 წლის აჯანყების შესახებ ზოგადად, და კონკრეტულად, დასავლეთ საქართველოში მისი მომზადებისა და მიმდინარეობის შესახებ დღემდე არაერთი ნაშრომია გამოქვეყნებული. ცხადია, ყველა პუბლიკაციასა და გამოკვლევას ერთი და იგივე ღირებულება არ გააჩნია. ჩვენი მიზანია მოკლედ შევაფასოთ ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობა.

§ 1. საბჭოთა ისტორიოგრაფია

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ დღის წესრიგში მომხდარის გაანალიზებისა და შეფასების საკითხი დადგა. ამ მხრივ პირველი სიტყვა რუსული საოკუპაციო ხელისუფლების წარმომადგენლებმა თქვეს. ამით დაიწყო 1924 წლის აჯანყების ისტორიის გაყალბება.

საბჭოთა ხელისუფლების ლიდერებმა (იოსებ სტალინმა, ლევ ტროცკიმ, სერგო ორჯონიკიძემ, ფილიპე მახარაძემ, მიხა ცხაკაიამ, მიხეილ კახიანმა, ლევან ლოღობერიძემ, ალექსანდრე გეგეჭკორმა, ლავრენტი ბერია და სხვ.) 1924 წლის აჯანყება იმთავითვე შემდეგი გამოთქმებით შეაფასეს: „ავანტურა“, „კონტრრევოლუცია“, „ზედა ფენების ამბოხება“, „უაზრო და სულელური ავანტურა“, „უაზრო სისხლისღვრა“, „ბანდიტური გამოსვლები“, „მენშევიკების ავანტურა“ და სხვ. ზემოთ აღნიშნული ტერმინები უმაღვე აიტაცეს საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების რიგითმა მუშაკებმა (რომელთა უმეტესობას ხეირიანი სწავლა-განათლებაც კი არ ჰქონდა მიღებული) და ერთმანეთის მიყოლებით პრესაში აჯანყების მათეული შეფასებები გამოაქვეყნეს. როგორც წესი, შაბლონად ტერმინი „ავანტიურა“ იყო გამოყენებული.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ოფიციალური პერიოდული ორგანოების ფურცლებზე გაისმოდა შემდეგი სახის მუქარები: „აღვგავოთ პირისაგან მიწისა“, „ერთხელ და სამუდამოთ ბოლო უნდა მოედოს“, „შებრალება არ იქნება“, „სიკვდილი მენშევიკებს“, „მენშევიკები უნდა

დავასამართ“ (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №202), „ქვა-ქვაზე დაედუღება, სიკვდილის ცელი აღიმართება ყველა იმ შავ-ბნელ ძალების წინააღმდეგ, ვინც მოისურვებს მუშათა და გლეხთა ხელისუფლების შებღალვას“ (სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის და სახალხო კომისართა საბჭოს „მოამბე“, 1924, №8).

1924 წლის 2 სექტემბერს „სამართლიანობის“ მოყვარულმა საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყების გამომწვევი მიზეზების შესასწავლად სათანადო „კომპეტენტური“ კომისია შექმნა, რომელშიც შევიდნენ: ვ. მოლოტოვი, ი. ზელენსკი, ს. ორჯონიკიძე, ე. კვირინგი და დ. მანუილსკი. კომისიის „ობიექტურობა“ იმთავითვე განსაზღვრული იყო (სერგო ორჯონიკიძე 1921 წლიდან ამიერკავკასიასა და კონკრეტულად საქართველოში რუსული საოკუპაციო რეჟიმის ხელმძღვანელი და 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა ჯალათი პირველი პირის როლს ასრულებდა კომისიაში). 1925 წელს გამოიცა ე. კვირინგის მცირე მოცულობის ბროშურა, რომელიც ავტორის სუბიექტურ და მიკერძოებულ შეფასებებთან ერთად საგულისხმო მოსაზრებებსაც შეიცავს, კერძოდ, ე. კვირინგი იძულებულია აღიაროს გლეხობის „მცირე“ ნაწილის მონაწილეობა აჯანყებაში, რომლის მიზეზად ავტორს შემდეგი გარემოებები მიაჩნდა: 1) „აბრეშუმის პარკის და მატყლის შესყიდვას ახორციელებდნენ კოოპერატივები, რომლებიც მასზე მონოპოლიურ ფასს აწესებდნენ (ორჯერ ნაკლები ომამდელ ფასთან შედარებით). იყო შემთხვევები, როდესაც კოოპერატივებმა მილიციაში უჩივლეს გლეხებს ნაწარმის თვითნებურად გაყიდვის გამო, ხოლო მილიციამ კი გლეხებს ნაწარმი მთლიანად ჩამოართვა“; 2) „გურიაში საქართველოს დამოუკიდებლობის დროს დიდი გასავალი ჰქონდა სიმინდს, რადგან რუსეთიდან ხორბალი არ შემოდიოდა. ახლა კი პურის ჭარბად არსებობის პირობებში სიმინდი არავის სჭირდება. გარდა ამისა, შეწყდა სიმინდის საზღვარგარეთ ექსპორტირება“; 3) „ფასები მანუფაქტურულ ნაწარმზე არის ძალიან მაღალი, ხოლო გლეხურ ნაწარმზე პირიქით – ძალიან დაბალი“; 4) „ადგილებზე პასუხისმგებელ თანამდებობებზე მხოლოდ კომუნისტური პარტიის წევრები ინიშნებიან, ხოლო უპარტიოები კი არა“; 5) „სერიოზული შეცდომები იქნა დაშვებული რელიგიის სფეროში. საქართველოს ზოგიერთ მაზრაში არცერთი ეკლესია არ დარჩა და გლეხებს მეზობელი მაზრების ეკლესიებში უხდებოდათ

სიარული. ჩვენი ქართველი ამხანაგები გვარწმუნებდნენ, რომ ქართველ გლეხს ღმერთის არ სწამს და მას ეკლესია არ სჭირდება და თვით გლეხები ხურავენ ეკლესიებს. თუმცა დღეს გამოჩნდა, რომ ეს ასე არ არის. მოხდა ეკლესიებთან არსებული საფლავების ხელყოფა, რომელზეც ჩვენი ამხანაგები პარკების გაშენებას აპირებდნენ“. ნაშრომის ბოლო თავში ე. კვირინგი აკეთებს ასეთ დასკვნას: „ქართული აჯანყებიდან ჩვენ გაკვეთილები უნდა ვისწავლოთ, რათა ქართული მოვლენა სხვაგანაც არ განმეორდეს“ (Квириг 1925: 34-36).

ერთი შეხედვით ე. კვირინგის დასკვნები თითქოს ობიექტურობის რაღაც დოზას შეიცავს და მკითხველზე გარკვეულ შთაბეჭდილებას ახდენს, სინამდვილეში საქმე გვაქვს ძალიან კარგად შენიღბულ და მზაკვრულ მიზანთან. ბროშურის ავტორს სურს მკითხველი დაარწმუნოს იმაში, რომ აჯანყება სოციალურ და რელიგიურ ნიადაგზე აღმოცენდა და მისი მიზანი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა არ ყოფილა. ყოველ შემთხვევაში ე. კვირინგი ცდილობს, დაგვარწმუნოს, რომ გლეხობის მიზანი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა არ ყოფილა.

ე. კვირინგის და მთლიანად კომისიის მიერ სათანადო დასკვნის წარდგენის შემდეგ „რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა დაავალა საქართველოს პარტიულ ორგანიზაციას გადაჭრით გაეუმჯობესებინა პოლიტიკური მუშაობა, გაეფართოვებინა სამეურნეო და კულტურული მშენებლობა, მიეღწია მუშათა კლასისა და გლეხობის კავშირის შემდგომი განმტკიცებისათვის. პლენუმმა დაავალა პარტიულ, საბჭოთა და სამეურნეო ორგანოებს, ეხმარათ ღონისძიებანი გლეხობის ეკონომიური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად, მოეწყოთ უმოკლეს ვადაში სოფლის მეურნეობის ნამეტი პროდუქტების სახელმწიფო შესყიდვა. გადაწყდა აეშენებინათ მთელი რიგი ახალი სამრეწველო საწარმოები ადგილობრივი ნედლეულის გადასამუშავებლად... დაესახა ღონისძიებანი ანტირელიგიურ პროპაგანდაში დაშვებული სერიოზული შეცდომისა და დარღვევების აღმოსაფხვრელად“ (საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევები 1883-1970. 1971: 555-556).

სერგო ორჯონიკიძე 1924 წლის 5 სექტემბერს თბილისის საბჭოს სხდომაზე 1924 წლის აჯანყებასთან დაკავშირებით აცხადებდა: „რაც საქართველოში მოხდა, ბრალი მიუძღვით არა მარტო მენშევიკ-ავანტიურისტებს, არამედ უმთავრესად საფრანგეთის მთავრობას, რომელმაც ათასგვარი დაპირება მისცა მენშევიკებს“. ს. ორჯონიკიძე ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ 1924 წლის აჯანყებაში გლეხობას არანაირი მონაწილეობა არ მიუღია. მისი თქმით, აჯანყებაში მონაწილეობდნენ „ოფიცრები, თავად-აზნაურობა და სამღვდელოება – აი ავანტიურისტების მთავარი ძალები“. ს. ორჯონიკიძემ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული (მენშევიკური) პარტია „გახრწნილთა და ლაჩართა პარტიად“ მონათლა და მოუწოდა სხდომის მონაწილეებს: „გაორკეცებული, გაათკეცებული ენერგიით შეუდგეთ ამხანაგებო ჩვენი ქვეყნის კულტურული და ეკონომიური აღორძინებისათვის მუშაობას, უფრო მეტი ყურადღებით მოვეპყრათ ჩვენი გლეხობის საჭიროებას. უფრო მეტი სიყვარულით შემოვევლოთ ჩვენს ახალგაზრდა წითელ არმიას, რომელიც ამ დღეებში შეიმოსა დაუჭკნობელი სახელით და დიდებით“.

თბილისში, ნაძალადევის კლუბში წაკითხულ მოხსენებაში, ს. ორჯონიკიძე შეეხო უცხოურ პრესაში 1924 წლის აჯანყების გაშუქების საკითხს. ს. ორჯონიკიძე ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ აჯანყებას უცხოური პრესა სუბიექტურად აფასებდა. მოხსენების დასასრულს ს. ორჯონიკიძემ დასვა კითხვა: „რათ დასჭირდათ „აჯანყება“? და თვითონვე უპასუხა: „ჯერ ერთი იმისთვის, რომ ჩვენ საბჭოთა კავშირში მუდამ იყოს ომი, რათა ვერ შევსძლოთ აღმშენებლობა, ვერ ავაშენოთ სახელმწიფო, ვერ წავწიოთ მუშების და გლეხების მდგომარეობა წინ, რომ შემდეგ უთხრან მუშებს: აი თქვენი საბჭოთა სახელმწიფო, რა ყრია შიგ, ყველა მშვიერი და მწყურვალე არისო“ (ორჯონიკიძე 1924: 10-37).

მიხეილ კახიანი აცხადებდა: „საქმის ვითარების დეტალურად გაცნობის შემდეგ არავითარი ეჭვი არ შეგვიძლია ვიქონიოთ იმაში, რომ შეიარაღებული გამოსვლები შედეგად მოჰყვა არა ჩვენი პარტიის პოლიტიკას და ისინი გამოწვეულნი იყვნენ არა მშრომელი ხალხის მასიური უკმაყოფილებით ჩვენში, არამედ ნაკარნახევი და მოწყობილი იყვნენ იმპერიალისტებისა და მათი დამხმარე 2 ინტერნაციონალის დირექტივით და ბრძანებით“ (მ. კახიანი 1924: 3). თუმცა მ. კახიანი იძულებულია აღიაროს, რომ 1924 წლის აჯანყება მასშტაბური იყო. მისი აზრით, 1924 წლის

აჯანყების გამომწვევი მიზეზები შემდეგში მდგომარეობდა: საბჭოთა ხელისუფლებამ ვერ მიაქცია სათანადო ყურადღება ქართულ სოფელს, სადაც რევოლუციური წესით გატარდა მიწის რეფორმა, რომელმაც გლეხები მიწით ვერ უზრუნველყო; რაიონებად დანაწილებამ არ გამოიღო სასურველი შედეგი; ვერ მოხერხდა ადგილებზე საბჭოთა აპარატის გლეხებთან დაახლოება; აბრეშუმის პარკის ჩაბარების დროს გლეხს ფულის მაგივრად ქვითარს აძლევდნენ; მოსახლეობა ხელისუფლების მიერ დაწყებული ანტირელიგიური კამპანიის წინააღმდეგი იყო; გადასახადები ნაწილდებოდა არათანაბრად; მოსახლეობას სახლებს იძულებით აზღვევინებდნენ; ქართველი ინტელიგენცია ვერ ეგუებოდა ამერიკავკასიის რესპუბლიკების ერთ ფედერაციაში გაერთიანებას და საქართველოში რუსეთის წითელი ჯარის ყოფნას (კახიანი 1924: 9-30).

1924 წლის 8 სექტემბერს თბილისში, არსენალის რაიონში წაკითხულ მოხსენებაში მიხეილ კახიანმა დასვა კითხვა: 1924 წლის აჯანყება იყო აჯანყება თუ ავანტიურა? მ. კახიანის აზრით, „ეს აჯანყება არ ყოფილა მტკიცდება იმით, რომ მენშევიკებს შეიარაღებული აჯანყებისათვის არ ჰქონიათ საჭირო პოლიტიკური წინასწარი პირობები“. მ. კახიანი სიამაყით აცხადებდა, რომ 1924 წლის აჯანყების დროს მუშათა კლასი „იდგა თავის პოზიციებზე – მუშათა ხელისუფლების სადარაჯოზე“. ანალოგიურად აფასებს მ. კახიანი გლეხების დამოკიდებულებას აჯანყებისადმი. მ. კახიანი აკეთებს ასეთ დასკვნას: „ამ ავანტიურამ საბოლოოდ გაანადგურა მენშევიკური პარტია“ (კახიანი 1924: 27-30).

კომუნისტი **ლევან ღოღობერიძე** ნაშრომში „ქართული ემიგრაცია და ანტისაბჭოთა პარტიების მუშაობა“ ქართულ ემიგრაციას ასე ახასიათებს: „ქართული ემიგრაციის უბრალო მონაწილენი და ბელადები, რომლებიც შეკრებილი არიან პარიზში და თავს უწოდებენ „მთავრობას“, „პარტიულ კომიტეტს“ და სხვ. წარმოადგენენ ნამდვილ პოლიტიკურ შარლატანების საზოგადოებას, რომლებიც პირადათ გახელებული არიან ჩვენს წინააღმდეგ, მაგრამ ყოველგვარ მორალურ და იდეურ წონას კი მოკლებული არიან.

ესენი არიან წაგებული მოთამაშენი, რომელნიც ხელს აწერენ ყოველგვარ თამასუქებს და აგირავებენ თავის ტუალეტს საეჭვო ბედნიერების, შესაძლებელ შემთხვევით მოგების იმედით“ (ღოღობერიძე 1927: 5).

ბესარიონ ლომინაძე რუსეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროსადმი საიდუმლოდ გაგზავნილ მოხსენებით ბარათებში იძულებული იყო ელიარებინა, რომ „1924 წლის აჯანყებაში ათასობით გლეხი მონაწილეობდა“. ბ. ლომინაძე მიხეილ კახიანისადმი გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში აღიარებდა, „რომ მენშევიკთა შეიარაღებული გამოსვლა მნიშვნელოვანწილად გარდაუვალი იყო“ (ბ. ლომინაძის პირადი წერილიდან საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მ. კახიანისადმი (1924 წ. შემოდგომა), „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3).

კ. სულაქველიძე 1924 წლის აჯანყებას ავანტიურას უწოდებს და აცხადებს: „მთელი პასუხისმგებლობა იმ სრულიად უაზროდ და ბეცურად დანთხეულ ქართველი ხალხის სისხლში, რომელიც 24 წლის აგვისტოში მოხდა, თავს ადევს იმ პარტიულ კომიტეტში შემავალ პარტიებს, რომლებმაც ეს აჯანყება მოაწყვეს, და განსაკუთრებით მენშევიკურ პარტიას. სხვა დამნაშავე აქ არ არის“ (სულაქველიძე 1927: 36-37).

ამდენად, იდეოლოგიური წნეხის ქვეშ მყოფი საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიდგომა და შეფასება 1924 წლის აჯანყებისადმი იმთავითვე განსაზღვრული იყო საბჭოთა ხელისუფლების მიერ. ისტორიკოსებს უნდა გაემყარებინათ საბჭოთა ხელისუფლების თვალსაზრისი და ერთგვარი გამართლება უნდა მოეძებნათ აჯანყების დამარცხების შემდეგ მთელ ქვეყანაში განხორციელებული უმკაცრესი რეპრესიებისათვის. ამასთანავე, ამ შეფასებას უნდა მოეხდინა საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის, საქართველოში არსებული ანტისაბჭოთა პარტიების, აჯანყების სამხედრო და პოლიტიკური ხელმძღვანელობის დისკრედიტაცია. ყოველივე ამის ფონზე საბჭოთა ხელისუფლებას სათანადო „არგუმენტების“ მოშველიებით უნდა დაემტკიცებინა, რომ ევროპის სახელმწიფოები აჯანყების დასახმარებლად ინტერვენციას გეგმავდნენ.

ერთ-ერთი პირველი ისტორიკოსი, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ 1924 წლის აჯანყებას შეეხო, კლიმენტი შელია იყო. ავტორი საბჭოთა ხელისუფლების ინტერესების შესაბამისად აჯანყებას „ავანტიურას“ უწოდებს, რომელიც, მისი აზრით, „მოწყობილ იქნა ინგლის-საფრანგეთის იმპერიალისტების

მითითების თანახმად, მათი ფულითა და გეგმებით. მენშევიკების ავანტურას ხალხმა მხარი არ დაუჭირა და ზურგი შეაქცია მას...” (შელია 1957: 149).

ისტორიკოსი იური კაჭარავა აგრძელებს საბჭოთა ხელისუფლების შეკვეთის შესრულების პოლიტიკას და წერს: „საქართველოში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ თითქმის ხელუხლებელი დარჩა კონტრ-რევოლუციის რეზერვები. რევოლუციურმა ხელისუფლებამ ამნისტირებულად გამოაცხადა ყველა ანტისაბჭოთა პარტია. მათ შორის მარტო მენშევიკები 80 ათასამდე წევრს ითვლიდნენ თავიანთ რიგებში. ასევე მრავალრიცხოვანი იყო რეაქციული ბურჟუაზიისა და თავადაზნაურობის პოლიტიკური პარტია – ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია. მათ შემდეგ, თავიანთი პოლიტიკური წონისა და რაოდენობრივი შემადგენლობის მიხედვით, მიდიოდნენ სოციალისტ-ფედერალისტები, სოციალისტ-რევოლუციონერები და სხვ.“ ი. კაჭარავას აზრით, „მენშევიკების სისხლიან ავანტიურას აღშფოთებით შეხვდა საქართველოს მშრომელი ხალხი... გამოსვლამ დაამტკიცა, რომ მენშევიკებს არ ჰქონდათ არავითარი ნიადაგი და დასაყრდენი არც მუშათა კლასში, არც გლეხობაში და აგრეთვე არც ქართველი ინტელიგენციის რიგებში...“ 1924 წლის აჯანყების მიზეზები იური კაჭარავას გამოკვლევაში ე. კვირინგის ზემოთ ხსენებული ბროშურის მიხედვითაა წარმოდგენილი. ავტორი პრინციპულად არ აღიარებს 1924 წლის აჯანყების ეროვნულ ხასიათს და მის საბოლოო მიზნად არ მიიჩნევს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. ი. კაჭარავა ცდილობს ქართული ეროვნული მოძრაობა სოციალურ ნიადაგზე აღმოცენებულ უკმაყოფილო გლეხთა სოციალური მოძრაობით ჩაანაცვლოს. ი. კაჭარავა მიუთითებს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაშვებულ შეცდომებზე, რომელიც გამოიყენეს ანტისაბჭოთა პარტიებმა. ასეთ შეცდომებად მას მიაჩნია: 1) სოფლად პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის სისუსტე. იგი გამოიხატა, უპირველეს ყოვლისა, სოფლად პარტიული ორგანიზაციების ნელ ზრდაში; 2) სოფლად საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების სუსტი მუშაობა. მათ არ ჰყავდათ თავის გარშემო მტკიცედ დარაზმული უპარტიო გლეხთა აქტივი, უპარტიო გლეხობა ნაკლებად იყო ჩაბმული საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების მუშაობაში; 3) სოფლად ხშირი იყო საბჭოთა და პარტიული ორგანოების ფუნქციათა ხშირი

აღრევა. იგი გამოიხატა სოფლის ეკონომიკურ ცხოვრებაში პარტიული ორგანოების უხეშად ჩარევაში; 4) სოფლად არსებობდა ეკონომიკური ხასიათის სიძნელეები. ჯერ ერთი, მიწის რეფორმის დროს საშუალო და უღარიბეს გლეხობას მიწის საერთო სიმცირის გამო დადგენილი ნორმის მიწა ვერ მისცეს მაშინ, როდესაც კულაკურ და შეძლებულ გლეხურ მეურნეობებს მიწის ჩამორთმევის შემდეგ დადგენილი ნორმა მაინც შერჩათ, შერჩათ მათ აგრეთვე უკეთესი სამეურნეო ინვენტარი და ცოცხალი გამწევი ძალა, ყოველივე ეს ქმნიდა სოფლად პირობებს კულაკობის გავლენის შემდგომი ზრდისათვის; 5) პარტიის ეროვნული პოლიტიკის გატარების დროს ადგილი ჰქონდა ზოგიერთ დამახინჯებას. ჯერ ერთი, არასაკმარისი პოლიტიკური მუშაობის შედეგად მასებს არ განემარტა საქართველოს ისტორიულ საზღვრებში მომხდარი ცვლილებების პოლიტიკური მნიშვნელობა. ამის გამო წვრილბურჟუაზიულ ინტელიგენციასა და კულაკურ გლეხობაში ერთგვარი გასავალი ჰქონდა მენშევიკურ ვერსიას „ისტორიული საქართველოს დაქუცმაცებისა და დაშლის“ შესახებ. მეორე, საერთოდ სუსტად წარმოებდა მასებში კომუნისტური პარტიის ეროვნული პოლიტიკის, მისი თეორიისა და პროგრამის პოპულარიზაცია, რის გამოც წვრილბურჟუაზიულ ინტელიგენციასა და გლეხობაში ერთგვარი გასავალი ჰქონდა ნაციონალისტური პარტიების ვერსიას „ბოლშევიკების ეროვნული ნიჰილიზმის“ შესახებ (კაჭარავა 1958: 268-314).

„საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მეშვიდე ტომში (რედაქტორი ი. კაჭარავა) 1924 წლის აჯანყებაზე მიძღვნილი თავის ავტორია ი. კაჭარავა, რომელმაც უცვლელად გაიმეორა მის მიერ ადრე გამოცემულ ნაშრომში (იხ. ი. კაჭარავა. საბჭოთა საქართველო სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში (1921-1925), თბილისი, 1958) გამოთქმული აზრები (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VII. რედაქტორი. ი. კაჭარავა, თბილისი, 1976).

„საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევებში“, რომელიც საბჭოთა ისტორიკოსთა განმაზოგადებელ ნაშრომს წარმოადგენს აღნიშნულია: „კონტრრევოლუციურ ბრძოლას საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ხელმძღვანელობდნენ ქართველ მენშევიკთა, ნაციონალ-დემოკრატთა, სოციალ-ფედერალისტთა მეთაურები, რომლებმაც საზღვარგარეთ შეაფარეს თავი და იქ შექმნეს ეგრეთ წოდებული „ჟორდანის ეროვნული მთავრობა“. სარგებლობდნენ

რა ინგლისელ-ამერიკელ-ფრანგ იმპერიალისტთა და II ინტერნაციონალის ლიდერთა მუდმივი მხარდაჭერითა და დახმარებით, მათ გააქტიურეს კონტრევოლუციური მენშევიკური იატაკქვეშეთის საქმიანობა საქართველოში და ამზადებდნენ აშკარა გამოსვლას საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ“. ამ ნაშრომში 1924 წლის აჯანყების მონაწილეებად დასახელებულია „თავადები და აზნაურები, ყოფილი ოფიცრები და კულაკები, ვაჭრები და მღვდლები, სისხლის სამართლის დამნაშავენი... მენშევიკებისა და სხვა ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიების განზრახვა – აეჯანყებინათ ქართველი ხალხი საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ, ჩაიფუშა; იგი გადაიქცა კონტრევოლუციურ პუტჩად, რომელსაც ბუტაფორული ხასიათი ჰქონდა“ (საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევები 1883-1970, თბილისი, 1971).

§ 2. ემიგრანტული ისტორიოგრაფია

ემიგრანტული ისტორიოგრაფია 1924 წლის აჯანყების შეფასებისა და წარმოჩენის თვალსაზრისით, ცხადია, საბჭოთა ისტორიოგრაფიისაგან რადიკალურად განსხვავდებოდა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ემიგრანტულ ისტორიოგრაფიაშიც გარკვეულწილად აისახა ის წინააღმდეგობა, რაც საერთოდ ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციაში არსებობდა (სოციალ-დემოკრატიულ და ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიებს შორის ძველი დაპირისპირება 1924 წლის აჯანყების დამარცხებამ კიდევ უფრო გაამწვავა).

ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო წარმომადგენლებმა: ნოე ჟორდანიამ, ნოე რამიშვილმა, სოლომონ ზაღდასტანიშვილმა, ალექსანდრე სულხანიშვილმა, დავით ვაჩნაძემ, მიხეილ ლაშქარაშვილმა, ალექსანდრე კარგარეთელმა, სიმონ გოგიბერიძემ, რაჟდენ არსენიძემ, ვალიკო ჩუბინიძემ, შალვა ამირეჯიბმა, ალექსანდრე ასათიანმა და სხვებმა თავიანთ ნაშრომებში მიმოიხილეს 1921 წლის 25 თებერვლის შემდეგ საქართველოში განვითარებული მოვლენები და ის სისხლიანი რეპრესიები, რომელიც თავს დაატეხა საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს. ავტორთა აზრით, მშვიდობიანი ბრძოლის ყველა მეთოდის და საშუალების (დემონსტრაციების, მანიფესტაციების და სხვ.) ამოწურვის შემდეგ ლოგიკურად დადგა დღის წესრიგში საყოველთაო და მასობრივი ამბოხების გარდუვალობის საკითხი. ნაშრომებში

გატარებულია ის აზრი, რომ აჯანყებულები გარკვეულწილად წაახალისა საერთაშორისო ძალების მხარდაჭერის მოლოდინმა, რაც საბოლოო ჯამში არარეალური აღმოჩნდა.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა და საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის თავმჯდომარემ **ნოე ჟორდანიამ** რამდენიმე წერილი მიუძღვნა 1924 წლის აჯანყებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ბროშურა „**რა მოხდა**“. ნ. ჟორდანიამ გამოყოფს აჯანყების დადებით და უარყოფით მხარეებს. აჯანყების დადებით მხარედ მას მიაჩნია ის, რომ „შიგნით მან გააერთიანა მთელი ერი“, ხოლო გარეთ კი „დასვა ჩვენი საკითხი პრაქტიკული პოლიტიკის დღის წესრიგში“. ამასთანავე, ნოე ჟორდანიას აზრით ამ აჯანყების განსაკუთრებულობის მაჩვენებელია ის, რომ შესაძლებელი გახდა ერთი და იმავე დროს კონსპირაციულად მოწყობილიყო აჯანყების კერები საქართველოს სხვადასხვა მაზრებში და „მოდრაობაში ჩაება მასები... ის არის ერთ და იმავე დროს აჯანყებაც და რევოლუციაც. აქ შეერთდა პოლიტიკური ორგანიზაცია და ერის სტიქია“. 1924 წლის აჯანყების უარყოფით მხარედ ნ. ჟორდანიას მიაჩნია ის, რომ „მისი სიმძიმის ცენტრი შეიარაღებულ გამოსვლებიდან გადავიდა უიარაღოთა გამოსვლებში, რევოლუციურ მოძრაობაში. აჯანყება დაფარა რევოლუციამ და მით ის დაასუსტა“. „საქართველოს აჯანყებამ იწარმოვა სრულიად წინააღმდეგ აჯანყების ძირითადი კანონისა. აქ ხალხის რევოლუციური გამოსვლა სავსებით ფარავს სამხედრო მოქმედებას, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში. მოძრაობას მეთაურობს უიარაღო ხალხი, შეიარაღებულნი გამონაკლისია. აღმოსავლეთში მოქმედებენ უმთავრესათ შეიარაღებული რაზმები, იჩენენ თავდასხმის ინიციატივას, მაგრამ მცირე რიცხოვნობის გამო მოწინააღმდეგეთ ვერ უმაგრდებიან. მოძრაობა აქ უფრო გავს აჯანყებას, ვინემ რევოლუციურ მღელვარებას“. ამდენად, ნ. ჟორდანიას აზრით, აჯანყების ზემოხსენებული უარყოფითი მომენტი გახდა იმისი მიზეზი, რომ დასავლეთ საქართველოში აჯანყებამ მიიღო „ხალხური“, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში კი „რაზმული“ ხასიათი.

ნ. ჟორდანიამ ეხება ასევე აჯანყების ბოლშევიკურ შეფასებას და აღნიშნავს, რომ „აჯანყების საზომი არის არა გამარჯვება-დამარცხება, არამედ სულ სხვა რამ, რასაც პირდაპირი კავშირი არ აქვს ამ დაუყონებლივ შედეგებთან. აჯანყების ერთათ-ერთი

საზომია მისი პოლიტიკური მიზანი, მისი დროშა, მისი იდეოლოგია. მომხრე ამ იდეოლოგიისა, მომხრეა მისთვის გაღებული მსხვერპლისაც, მოწინააღმდეგე ამ იდეოლოგიისა – მოწინააღმდეგეა აჯანყებისაც...” (ქორდანია 1925: 4-9).

მცირე ზომის წერილში „დიდი თარიღი“ ნოე ქორდანია აცხადებს: „ქართველმა ერმა 1924 წ. დაამტკიცა, რომ მას არ შეუძლია შეურიგდეს მონობას, რომ თავისუფლების მოსაპოვებლათ არავითარ მსხვერპლს არ ერიდება, ვინაიდან „ვარდი უეკლოთ არავის მოუკრეფია“ (ქორდანია 1990: 61).

ნოე რამიშვილი თავის მცირე მოცულობის ბროშურაში, „საქართველო და რუსეთი“, ეხება 1924 წლის აჯანყებას და აცხადებს, რომ „აგვისტო-სექტემბრის განმავლობაში 1924 წ. ქართველმა ერმა იარაღით ხელში სცადა თავისუფლების მოპოება, მაგრამ ამაოთ. აჯანყება დამარცხდა, რუსის ლაშქარმა სძლია ერთსულოვნათ ამოძრავებულ ქართველობას. და აი მტერმა ააოხრა საქართველო და გაჟლიტა მისი საუკეთესო შვილები. მთელი ქართველი ერი ძაძვებში გახვეულია. მტერი არ ერიდება არავითარ ძალდატანებას, რომ საქართველო სისხლის მორევში ჩაახრჩოს და ტერორით და ათასნაირი ხრიკებით ქართველი ერი სულიერათ გასტეხოს. ამაო ცდაა. ქართველი ხალხი გამოწრთობილია ხანგრძლივ ეროვნულსა და რევოლუციონურ ბრძოლაში. მან კარგად იცის დიდებული პოეტის სიტყვები: „ჭირსა შინა გამაგრება ისე უნდა ვით ქვითკირსა“ (რამიშვილი 1924: 54-55).

სიმონ გოგიბერიძის ნაშრომში, „ბრძოლა სამშობლოსათვის“, მოცემულია ანტიბოლშევიკური მოძრაობა გურიაში 1922-1924 წლებში, თუმცა ავტორი იქ მიმდინარე მოვლენებს ერთიანი მოძრაობის ასპექტში განიხილავს. მოძრაობის ორგანიზაციულ მხარესთან დაკავშირებით კი მართებულად შენიშნავს: „დღეს კი ვინც ამ მოძრაობას იცნობს, მან იცის, რომ ამ მხრივ ჩვენ არაფერი გვაქვს საძებარი სხვა ქვეყნების განმანთავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიაში“ (გოგიბერიძე 1991: 38).

სოლომონ ზალდასტანიშვილის ნაშრომში მოცემულია აჯანყების მომზადება-მოწყობის, „დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ ყველაზე აქტიური წევრების როლისა და მოღვაწეობის საკმაოდ მკაფიო სურათი. ავტორი, როგორც აჯანყების აქტიური მონაწილე, ფაქტებისა და მოვლენების გადმოცემისას თავისუფალია ყოველგვარი ტენდენციურობისაგან და ამის ფონზე მკითხველი საზოგადოების წინაშე

წარმოჩინდება, როგორც ერთ-ერთი ყველაზე მიუკერძოებელი მსაჯული მის თანამედროვეთა შორის 1924 წლის აჯანყებასთან დაკავშირებით.

ვალეკო ჩუბინიძე თავის ნაშრომში დეტალურად აღწერს ჭიათურაში 1924 წლის აჯანყებისათვის მზადებას, აჯანყების მიმდინარეობასა და დამარცხებას. ავტორი უშუალო მონაწილეა აღწერილი ამბების, ამიტომაც ნაშრომს ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს 1924 წლის აჯანყების შესწავლის თვალსაზრისით.

პარიზში 1924 წლის აჯანყების მეტერთმეტე წლისთავზე წარმოთქმულ სიტყვაში **შალვა ამირეჯიბმა** 1924 წლის აჯანყება ასე დაახასიათა: „აგვისტოს აჯანყება იყო დაჩაგრული ერის ამხედრება მჩაგვრელთა წინააღმდეგ, საქართველოსი – რუსეთის“ (გაზეთი. „ლიტერატურული საქართველო“, თბილისი, 1990, №18). ბერლინის კოლონიაში 1940 წელს წაკითხულ მოხსენებაში **შალვა ამირეჯიბმა** ისაუბრა 1924 წლის აჯანყების მნიშვნელობაზე და განაცხადა: „აგვისტოს აჯანყებამ, მართალია ახალი დამოუკიდებელი საქართველო ვერ შვა, იგი დამარცხდა, მაგრამ მან შვა ახალი სულიერი საქართველო“ (**ამირეჯიბი** 1998: 149-150).

ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თანამებრძოლი **ალექსანდრე სულხანიშვილი** 1924 წლის აჯანყების დამარცხების მთავარ მიზეზად შემდეგ ფაქტორებს ასახელებს: 1) ვ. ჯუღელის და სხვათა ჩამოსვლა საზღვარგარეთიდან, რამაც განაპირობა მთავრობის ყურადღების კიდევ უფრო გამძაფრება; 2) ნაადრევი გამოსვლა ჭიათურაში; 3) აჯანყებულთა მიერ თბილისის დატოვება, რამაც მთავარსარდალი ფაქტობრივად უფუნქციოდ აქცია (**სულხანიშვილი** 1985: 26).

ა. სულხანიშვილი მეორე ნაშრომში, „**ჩემი პასუხი**“ **ჟორდანიას მემკვიდრეებს**“, ჭიათურის ერთი დღით ადრე გამოსვლის მიზეზად ასახელებს სოციალ-დემოკრატი **შალვა ბერიშვილისა** და მისი თანამოაზრეების მიერ ჭიათურის მანგანუმის წარმოების მუშათა კასის ხელში ჩაგდების სურვილს (**სულხანიშვილი** 1987: 9-10).

1924 წლის აჯანყებას კრიტიკულად აფასებს სოციალ-დემოკრატი **ირაკლი წერეთელი**. მისი აზრით, სამხედრო მეთოდებით ბრძოლა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ გაუმართლებელი და უდროო იყო, რამაც დიდძალი მსხვერპლი გამოიწვია. **ი. წერეთლის** აზრით, როგორც „მეგობარი სოციალისტები, ისე ბურჟუაზიის... მოღვაწენი... ყოველთვის გვაფრთხილებდნენ, ევროპის დახმარებაზე

იმედებს ნუ აგებთო...” და ეს გაფრთხილება სამწუხაროდ სწორი აღმოჩნდა (წერეთელი 1927: 20-27).

საბჭოთა სპეცსამსახურებთან ალიანსში მყოფი ეროვნულ-დემოკრატი **გრიგოლ ვეშაპელი** 1924 წლის აჯანყებას „საშინელ ავანტიურას“ უწოდებდა და ქართველ ემიგრანტებს საბჭოთა საქართველოში დაბრუნებისაკენ მოუწოდებდა. მისი თქმით, „თუ ბათომიდან წამოსვლისას ჩვენ გვაშინებდა ის კომუნისტური დიკტატურა, რომლის ღერბი – ჩაქუჩი და ნამგალია – დღეს ევროპაში, სამი წლის ხეტილის შემდეგ, ჩვენ მშვიდობიანად შევხვდებით, ღერბი რომ დაგვხვდება შინ“ (ვეშაპელი 1925: 18-19).

§ 3. დასავლური ისტორიოგრაფია

ანრი ზარბიუსი, **ვალტერ კოლარცი** (საბჭოთა კავშირის ეროვნულ ურთიერთობათა ისტორიის ექსპერტი), **ლუი ლეფური** (პარიზის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის პროფესორი), **უესტვუდი** (ინგლისელი ავტორი) მიიჩნევენ, რომ 1924 წლის აჯანყება საბჭოების წინააღმდეგ არარუსი მოსახლეობის ყველაზე დიდი აჯანყება იყო, რომელიც გამოწვეული იყო საბჭოთა ხელისუფლების არაპოპულარობით, რუსების მიერ საქართველოს ოკუპაციით. ინგლისელი **ჯ. გრეი** მიიჩნევს, რომ „1924 წლის ზაფხულში საქართველოში მომხდარი გლეხთა აჯანყება საბჭოთა ხელისუფლებისათვის იმის გაფრთხილებად უნდა ქცეულიყო, რომ მსგავსი გამოსვლები სხვაგანაც იყო შესაძლებელი, რადგან საშუალო და უღარიბეს გლეხობას იმედი არ ჰქონდა, რომ მიღებული მიწები შერჩებოდათ, მას მთავრობა არ ეხმარებოდა სამრეწველო საქონლით, მასზე დაწესებული იყო მაღალი ფასები, მათ პროდუქტზე კი პირიქით – დაბალი. გლეხებს მეურნეობაში არც კაპიტალის დაბანდება შეეძლოთ და სხვ.“ 1924 წლის აჯანყებას ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ გლეხთა დიდ აჯანყებად მიიჩნევს პროფესორი **ჰიუ სეტონ-უოტსონი**. აჯანყების გლეხურ ხასიათზე მსჯელობენ აგრეთვე ამერიკელი **როჯერ ნ. ბოლდუინი** და ინგლისელი სოვეტოლოგი, კოლუმბიის უნივერსიტეტის რუსული ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, **ლონდონის ეკონომიკური და პოლიტიკური მეცნიერების სკოლის** საბჭოთა ურთიერთობების განყოფილების წევრი **რობერტ კონჭევსტი**. საქართველოში მომხდარი აჯანყება ნაწილობრივ გლეხურ აჯანყებად

მიაჩნია მიჩიგანის უნივერსიტეტის პროფესორს რ. გ. სიუნს. კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორს ედგარ ჰალეთ კარს მიაჩნია, რომ აჯანყება ატარებდა როგორც სოციალურ ისე ეროვნულ ხასიათს. 1924 წლის აჯანყების მიზანი ჯ. კოულის, რიჩარდ პაიპის (ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი, რუსეთის კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი) და დევიდ მარშალ ლენგის (ქართველოლოგი) აზრით, იყო დაკარგული დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამერიკელი ავტორები მაიკლ საიერსი და ალბერტ კანი 1924 წლის აჯანყების უმთავრეს მიზეზად ასახელებენ დიდი ბრიტანეთის საერთაშორისო ნავთობის ტრესტის – „**Royal Dutch Shell**“-ის უფროსის სერ ჰენრი ვილჰელმ ავგუსტ დეტერდინგის დაინტერესებას საბჭოთა კავკასიის ნავთობის საბადოებით. ამიტომაც, ავტორთა აზრით, „შემუშავებულ იქნა საბჭოთა რუსეთზე თავდასხმის გეგმა, რომელიც ითვალისწინებდა რუსეთში კონტრევოლუციური ძალებისა და სავინკოვის ტერორისტული ჯგუფის ერთობლივ მოქმედებას. თუკი კონტრევოლუციური ძალები წარმატებას მოიპოვებდნენ, იმავდროულად დაიწყებოდა სამხედრო აქციები, ლონდონი და პარიზი გააუქმებდნენ საბჭოთა მთავრობას და ბორის სავინკოვს რუსეთის დიქტატორად გამოაცხადებდნენ, იუგოსლავიასა და რუმინეთში დისლოცირებული მოხალისეთა არმიები გადალახავდნენ საბჭოთა საზღვარს, პოლონეთი შეიჭრებოდა კიევში, ფინეთი ალყას შემოარტყამდა ლენინგრადს, კავკასიაში კი – ქართველ მენშევიკთა მომხრეები ჟორდანიას მეთაურობით მოაწყობდნენ აჯანყებას (ნოე ჟორდანიასათვის, როგორც კომენტარი გვაუწყებს, საფრანგეთის მთავრობამ 400 ათასი ფრანკი სუბსიდია გამოჰყო – ა. ა.). კავკასია უნდა გამოჰყოფოდა საბჭოთა ქვეყანას და ინგლისისა და საფრანგეთის მფარველობით შექმნილიყო ამიერკავკასიის ფედერაცია, ნავთობის საბადოები და ხაზები დაბრუნებოდა ყოფილ პატრონებსა და უცხოელ პარტნიორებს“. ავტორები ლეო აფრიკი და ლუი კოქე ნაშრომში, „**ოქროს ვერძის მემკვიდრეები**“, უსირცხვილო მონაჭორს უწოდებენ 1924 წლის აჯანყების მიზეზად ბაქოს ნავთობის საბადოებისა და სახელმწიფოს სამრეწველო სარეწავების ხელში ჩაგდების მცდელობას. მათი აზრით, ზემოთ მოყვანილი მოსაზრების ინიციატორი რუსეთის საგანგებო კომისია იყო (**ათანელაშვილი ა.**, საქართველოს 1924 წლის აჯანყება უცხოელ მკვლევართა შრომებში, „საისტორიო ძიებანი“, №3, 2000).

როგორც ვხედავთ, დასავლური ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლებს სათანადო მეცნიერული კვლევა-ძიება არ უწარმოებიათ, არ შეუსწავლიათ თბილისისა და მოსკოვის არქივებში დაცული პირველხარისხოვანი მასალა (ეს იმხანად შეუძლებელი იყო). ყოველივე ამან გარკვეული დიდი დასვა დასავლურ ისტორიოგრაფიას. ზოგიერთმა ავტორმა თითქმის უცვლელად გაიმეორა ჯერ კიდევ XX საუკუნის 20-იან წლებში საბჭოთა პოლიტიკური ლიდერებისა და საბჭოთა ისტორიკოსების მიერ წამოყენებული მცდარი დასკვნები და შეფასებები (აჯანყების გლეხური ანუ სოციალური ხასიათი და სხვ.). ამასთან ერთად, დასავლურმა ისტორიოგრაფიამ სავსებით გარკვევით მიაწინა ზოგიერთ საყურადღებო მოვლენაზე (ნავთობის მომპოვებელი კომპანიების როლზე და სხვ.).

ერიხ ობსტი, რომელიც 1924 წლის შემოდგომაზე საქართველოში იმყოფებოდა, 1924 წლის აჯანყებას შემდეგნაირად ახასიათებს: „რაც ჩვენ საქართველოში ვნახეთ და გავიგონეთ, არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ 1924 წელს... მომხდარი აჯანყება იყო უმთავრესად ეროვნული მოძრაობა და როგორც ასეთი, არა მარტო საბჭოთა სისტემის, არამედ სწორედ რომ მოსკოვური რუსეთის წინააღმდეგ მიმართული“ (**ობსტი ერ.**, საქართველო. გეოპოლიტიკური ნარკვევი, „ახალი დროება“, 1999, №4).

§ 4. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია

XX საუკუნის 90-იან წლებში ჩვენს ქვეყანაში მომხდარი კარდინალური ცვლილებების შემდეგ 1924 წლის აჯანყების შესწავლა-შეფასების საკითხი თვისობრივად ახალ საფეხურზე ავიდა – მოიხსნა ცენზურა, გაიხსნა არქივები, გაფართოვდა წყაროთმცოდნეობითი ბაზა და შესაბამისად შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები დიდი ხნის განმავლობაში არქივებში დაცული უნიკალური დოკუმენტების სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანისათვის.

რევაზ გრძელიძე თავის ნაშრომში აცხადებდა: „1924 წლის აჯანყების უმთავრესი მიზეზი და მიზანი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვა და მისი აღდგენა. ამასთან ამ ისტორიული ფაქტის მიზან-შედეგობითი კავშირი, თავისუფლებისათვის ქართველი ხალხის თავგანწირული ბრძოლის ტრაგიზმი და ბედუკუდმართობა“. რ. გრძელიძის აზრით, 1924 წლის აჯანყებაში „ქართველი ხალხი მონაწილეობდა განურჩევლად წოდებისა, პარტიულობისა და რწმენისა, მის

ბირთვს შეადგენდა ინტელიგენცია, გლეხობა, ყველა ფენის ახალგაზრდობა“ (გრძელიძე 1992: 5, 30).

მკვლევარ **ნიკოლოზ ბენდელიანის** აზრით, 1924 წლის აჯანყება გამოიწვია „საქართველოში არსებულმა სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ხასიათის მთელმა რიგმა მიზეზებმა, რომელთა ფესვები უნდა ვეძებოთ აგრარული და ეროვნული პოლიტიკის, რელიგიისა და ეკლესიის სფეროებში პარტიული და საბჭოთა ორგანოების მიერ დაშვებულ სერიოზულ ნაკლოვანებებსა და დეფორმაციებში. მნიშვნელოვანწილად აჯანყება გამოიწვია მუშაობის იმ ავტორიტარულმა სტილმა და მეთოდებმა, რომლებსაც აღნიშნული ორგანოები ახორციელებდნენ სოფლად, აგრეთვე ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესებისა და სუვერენული უფლებების შელახვამ“ (ბენდელიანი 1993: 57).

ფარნაოზ ლომაშვილის აზრით, 1924 წლის აჯანყება ჭეშმარიტად სახალხო აჯანყება იყო, „მან ნათელყო, რომ ქართველი ხალხი თავისი ეროვნული სახელმწიფოებრიობის დაკარგვას არასოდეს არ შეურიგდებოდა და თავისუფლებისათვის თავგანწირვით იბრძოლებდა“ (ლომაშვილი 1993: 108).

1924 წლის აჯანყების გამომწვევი მიზეზი **ვალერი ბენიძის** მიხედვით იყო: „1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოს გასაბჭოებაში წითელი არმიის ჩარევა, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის მოშლა და ცენტრალიზაციის პროცესი. ე. წ. „კლასობრივი მტრების“ განუკითხავი დევნა, მთავრობის არასწორი სამეურნეო პოლიტიკა და ოპოზიციური პარტიების აღნიშნულ ფაქტებზე აგებული დაჟინებითი პროპაგანდა დემოკრატიულ ხელისუფლების აღდგენის აუცილებლობის შესახებ, გახდა აჯანყების ძირითადი მიზეზი“ (ბენიძე 1991: 30).

აჯანყების საერთო-სახალხო, ეროვნულ ხასიათზე მიუთითებს **ნესტან კირთაძე** ნაშრომში „1924 წლის აჯანყება საქართველოში“. მისი აზრით, „აჯანყება საქართველოში სწორედ ქართული სუვერენობის, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სულისკვეთებით წარიმართა“ (კირთაძე 1996: 8); ნ. კირთაძემ მოგვიანებით გამოცემულ ნაშრომებში „რა მოხდა?!“ და „კაენ, სად არის ძმა შენი?!“ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა მრავალი მანამდე უცნობი დოკუმენტი, რითაც მნიშვნელოვნად გააფართოვა 1924 წლის აჯანყების წყაროთმცოდნეობითი ბაზა.

გოგი ცხოვრებადის ნაშრომი, „ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1921-1925 წლებში“, ეძღვნება ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობისა და, ზოგადად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის როლს და მიზანმიმართულ საქმიანობას ქართული საკითხის დასმისათვის ევროპაში, ბოლშევიკების წინააღმდეგ ერთიანი ფრონტისათვის ბრძოლის საკითხებს, მის მოღვაწეობას დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის 1921-1925 წლებში. ავტორის აზრით, „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ და ქართულმა პოლიტიკურმა ემიგრაციამ ამ ბრძოლაში დიდი წვლილი შეიტანეს როგორც ქვეყნის დიპლომატიური ხსნის, ისე შეიარაღებული ბრძოლის მთელ ნარეკლიან გზაზე და დამარცხების სატკივარი მთელ ქართველ ხალხთან ერთად გაიზიარეს“. გ. ცხოვრებადის აზრით, 1924 წლის აჯანყება „იყო არა ავანტიურა, როგორც ამას საბჭოთა მოღვაწენი და ისტორიოგრაფია წარმოგვიდგენს, არამედ თვითონ საოკუპაციო რეჟიმი ცდილობდა თავისუფლებისათვის მებრძოლნი ავანტიურაში ჩაეთრია, მაგრამ დამოუკიდებლობის კომიტეტისა და მისი ყველა რგოლის მოქმედება გეგმაზომიერად ვითარდებოდა და იგი ნაკლებად ემორჩილებოდა შინაგან თუ გარეგან ფაქტორებს, თუმცა ისინი ხან აშკარად, ხან უხილავად მოქმედებდნენ მის წარმატებასა და წარუმატებლობაზე“. გ. ცხოვრებადე ეხება რა 1924 წლის აჯანყების შედეგებს, აცხადებს: „1924 წლის აჯანყების დამარცხებასთან ერთად ფაქტიურად დამთავრდა „საქართველოს ბოლშევიზაცია“, აი, ეს იყო მარცხის ყველაზე სავალალო შედეგი“ (ცხოვრებადე 1996: 116-120).

ოთარ გოგოლიშვილი ნაშრომში, „ანტისაბჭოთა მოძრაობა აჭარაში 1921-1929 წლებში“, 1921 წლიდან აჭარაში დაწყებულ ანტისაბჭოთა მოძრაობას შემდეგნაირად ახასიათებს: „აჭარის მოსახლეობამ „არ მიიღო თავსმოხვეული ხელისუფლება და მის ყოველ ნაძალადევ ნაბიჯს მძლავრად უპირისპირდებოდა, მაგრამ „ძალა მაინც აღმართს ხნავდა“ და საბჭოთა ხელისუფლებაც ცეცხლითა და მახვილით ახშობდა ყოველგვარ გამოსვლას მის წინააღმდეგ და ამკვიდრებდა თავის ძალაუფლებას“ (გოგოლიშვილი 2000: 74). ო. გოგოლიშვილი ვრცლად ეხება აჭარაში 1924 წლის აჯანყების წინარე პერიოდს, აჯანყებისათვის მიმდინარე მუშაობას, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განხორციელებულ რეპრესიებს (რის გამოც აჭარაში

ფაქტობრივად 1924 წლის აჯანყება არ მომხდარა), აჭარის ხელმძღვანელობის მუშაობას აჭარის გურული აჯანყებულებისაგან დასაცავად და სხვ. გარდა ამისა, ავტორი მიმოიხილავს აჭარაში მომხდარი 1924 წლის აჯანყების ცალკეულ ფაქტებს და ადგილობრივი და რუსული არმიის ნაწილების მხრიდან გამოვლენილ უმსგავსო საკციელს.

ედიშერ ნარიმანიძე თავის დისერტაციაში, „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აღმოსავლეთ საქართველოში 1921-1924 წლებში“, 1924 წლის აჯანყებას შემდეგნაირად ახასიათებს: „...იგი იყო ქართველი ხალხის სანუკვარი მიზნის – სამშობლოს „აღდგომა-გამოხსნისათვის“ ბრძოლის უმაღლესი გამოხატულება იყო. ამიტომ იგი უნდა შეფასდეს, როგორც ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის უმნიშვნელოვანესი ეტაპი, ჭეშმარიტად სახალხო, ეროვნული აჯანყება, რომელიც, მართალია, დამარცხდა, მაგრამ წარუშლელი კვალი დატოვა საქართველოს უახლეს პოლიტიკურ ისტორიაში“ (ნარიმანიძე 2000: 194).

საუნივერსიტეტო დამხმარე სახელმძღვანელოში „**საქართველოს ისტორია. XX საუკუნე**“, რომელიც ავტორთა კოლექტიურ ნაშრომს წარმოადგენს, 1924 წლის აჯანყებისადმი მიძღვნილი თავის ავტორია ნესტან კირთაძე. მისი აზრით, „1924 წლის აჯანყების მიზანი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობისა და მისი ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა. ამ აჯანყებას უნდა გადაეწყვიტა საქართველოს მომავალი“ (საქართველოს ისტორია. XX საუკუნე. რედაქტორი. ვ. გურული, თბილისი, 2003).

მაყვალა ნათმელაძისა და ალექსანდრე დაუშვილის ნაშრომში, „საქართველოს უახლესი ისტორია (1921-2000 წწ.)“, ერთგვარი უზუსტობაა, როცა ავტორები აღნიშნავენ, რომ 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ სხვებთან ერთად საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარე კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი და დამკომის მდივანი იასონ ჯავახიშვილი დახვრიტა (ნათმელაძე მ., დაუშვილი ა., საქართველოს უახლესი ისტორია (1921-2000 წწ.), თბილისი, 2004). ნაშრომში 1924 წლის აჯანყება შეფასებული არ არის.

თენგიზ ენდელაძე საკანდიდატო დისერტაციაში, „საბჭოთა ძალოვანი სტრუქტურები ქართული ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში (1921-25

წწ.)“, ვრცლად ეხება საბჭოთა ხელისუფლების დაუნდობელ ბრძოლას პოლიტიკური პარტიების დასაშლელად. ავტორმა დიდძალი საარქივო მასალის შესწავლის ფონზე წარმოაჩინა 1924 წლის აჯანყების ჩახშობაში საბჭოთა ძალოვანი სტრუქტურების წვლილი. მოგვიანებით **თენგიზ ენდელაძე** 1924 წლის აჯანყებას უძღვნა ნაშრომი „ტრაგიკული 1924“. ნაშრომი განსაკუთრებით საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ მან 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დახვრეტილთა მეტ-ნაკლებად ზუსტი სიები მოგვცა მაზრების მასშტაბით (ენდელაძე 2004).

მოგვიანებით 1924 წლის აჯანყების შეფასების საკითხში თავი იჩინა საპირისპირო შეხედულებამ, რომლის ავტორია პროფესორი **გიორგი ციციშვილი** (ამ თვალსაზრის ნაწილობრივ იზიარებს ისტორიკოსი **კობა წენგუაშვილი**). გ. ციციშვილი ნაშრომში, „სიმაღლესი ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობისა და 1924 წლის აჯანყების შესახებ (მე-80 წლისთავის გამო)“, აცხადებს, რომ „1924 წლის აჯანყება ერთი მხრივ, ხელისუფლების, მეორე მხრივ, საზღვარგარეთული ცენტრის (ნ. რამიშვილი და კომპანია), ხოლო მესამე მხრივ, ადგილობრივი ექსტრემისტი-ავანტურისტი ლიდერების (კ. ანდრონიკაშვილი, ი. ჯავახიშვილი, მ. იშხნელი და სხვ.) მიერ იყო პროვოცირებული“. გ. ციციშვილის აზრით, აჯანყებით „რადიკალ-ექსტრემისტთა მემბოხე ელიტამ „თავისი საქმე“ გააკეთა...“ და, ამდენად, მისი აზრით, „1924 წლის აჯანყებაში „იყო ავანტურისტული ნაკადიც“. თუმცა ავტორი აჯანყების ხელმძღვანელებს იმავდროულად გმირებად ასახელებს და სათანადო მაგალითიც მოჰყავს: „ნ. ხომერიკი გმირულად შეეწირა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას“ (ციციშვილი 2004: 35-54).

ამდენად, გიორგი ციციშვილი ეროვნული მოძრაობის ლიდერებს ერთდროულად „გმირებს“ და „მამულიშვილებს“ უწოდებს და „ავანტიურისტ-ექსტრემისტებსაც“.

კობა წენგუაშვილი ნაშრომში, „საქართველოს 1921-1925 წლების ისტორიის ისტორიოგრაფია“, ვრცლად მიმოიხილავს 1924 წლის აჯანყებასთან დაკავშირებით არსებულ ისტორიოგრაფიულ მემკვიდრეობას. კ. წენგუაშვილი 1924 წლის აჯანყებასთან დაკავშირებით წერს: „საბჭოთა ხელისუფლების ამოცანას შეადგენდა მენშევიზმის გავლენის ამოძიკვა, რაც საკმაო პრობლემას წარმოადგენდა, ამასთან

სოციალურად გატანჯული მოსახლეობის ყურადღების გადატანა „კონტრრევოლუციურ აჯანყებაზე“, რომლის ლიკვიდაცია ფართოდ გაუხსნიდა გზას რეპრესიული პოლიტიკის გატარებას, გამოავლენდა ეროვნული მოძრაობის ყველა ცენტრს და ყველა ლიდერს, გამოაშკარავებდა მოკავშირეებსა და მათთან დაკავშირების საშუალებებს, რაც საბოლოოდ განამტკიცებდა საბჭოთა ტოტალიტარულ სისტემას“. კ. წენგუაშვილი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ „1924 წლის აგვისტოს აჯანყება ინსპირირებული შეიძლება ყოფილიყო საბჭოთა სპეცსამსახურების ორგანოების მიერ“ (წენგუაშვილი 2005: 97-98).

ირაკლი მანველიძე 1924 წლის აჯანყებას ეროვნულს უწოდებს და აცხადებს, რომ მან „ყველაზე უფრო ნათლად აჩვენა ქართველი ერის დამოკიდებულება ბოლშევიკური რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმისადმი“ (მანველიძე 2006: 42).

მიხეილ სამსონაძეს მიაჩნია, რომ საბჭოთა ხელისუფლება „ცდილობდა თავიდან აეცილებინა აჯანყების ფაქტი, რათა დემოკრატიული ევროპის თვალში, რომელთანაც ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარებას ცდილობდა, ავტორიტეტი არ შელახოდა. თავის მხრივ, აჯანყების ადგილობრივ თუ საზღვარგარეთელ მოთავეებს კარგად ესმოდათ, რომ საკუთარი ძალებით საქართველო რუსეთის უღელს ვერ გადაიგდებდა, ამიტომ საჭიროდ თვლიდნენ აჯანყების თვით ფაქტის დაფიქსირებას, რათა ევროპის ყურადღება მიექციათ და დახმარების პერსპექტივა გაჩენოდათ. ამგვარმა ანგარიშებმა განსაზღვრეს განწირული წამოწყების გაგრძელება, რომელსაც ასობით პატრიოტის სიცოცხლე შეეწირა“ (სამსონაძე 2001: 4).

§ 5. წყაროთმცოდნეობითი ბაზა

ჩვენ მიერ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში, საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივსა და საქართველოს სახელმწიფო არქივის ზუგდიდის ფილიალში გამოვლენილ იქნა საყურადღებო დოკუმენტები და მასალები, რომლებიც ახლებურად წარმოაჩენენ 1924 წლის აჯანყების მომზადებისა და მიმდინარეობის ისტორიას დასავლეთ საქართველოში.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში ჩვენ მიერ შესწავლილ იქნა შემდეგ ფონდებში დაცული საქმეები: **ფონდი №6.** ამ ფონდში დაცულია მიების პროცესში შედგენილი 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა პირადი საქმეები, ასევე საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ თბილისსა და საქართველოს რეგიონებში დახვრეტილი აჯანყების მონაწილეთა სიები; **ფონდი №8.** ამ ფონდში დაცულია მასალები, რომლებიც 1924 წლის აჯანყებასთან დაკავშირებით ბოლშევიკთა მოგონებებს წარმოადგენენ; **ფონდი №14.** ამ ფონდში დაცულია ის მასალები, რომლებიც საქართველოს საგანგებო კომისიიდან და საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატიდან იგზავნებოდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალურ კომიტეტში და საბჭოთა საქართველოს მთავრობაში; **ფონდი №30.** ამ ფონდში დაცულია მასალები, რომლებიც საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) გურიის სამაზრო კომიტეტის პლენუმისა და პრეზიდიუმის სხდომის ოქმებს წარმოადგენენ.

საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში ჩვენ მიერ შესწავლილ იქნა შემდეგ ფონდებში დაცული საქმეები: **ფონდი №284.** ამ ფონდში დაცულია აჭარის საბჭოთა სოციალისტური ავტონომიური რესპუბლიკის საგანგებო კომისიის განცხადება აჭარაში 1924 წლის აჯანყების აღკვეთისა და აჯანყების ორგანიზატორთა დახვრეტის შესახებ; **ფონდი №285.** ამ ფონდში დაცულია: საქართველოს მაზრების მილიციის ხელმძღვანელების საიდუმლო მოხსენებები რესპუბლიკის მილიციის უფროსისადმი მაზრებში 1922 წლის მაისში ჩატარებული ანტისაბჭოთა დემონსტრაციების შესახებ; საქართველოს საგანგებო კომისიის საინფორმაციო დეპეშა ოზურგეთის მაზრაში ს. მათითაიშვილის წინააღმდეგ მოქმედებასთან დაკავშირებით; საქართველოს მაზრების აღმასრულებელი კომიტეტებისა და პარტიული კომიტეტების ხელმძღვანელების მოხსენებები საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრისადმი, სადაც შესაბამის მაზრებში 1924 წლის აჯანყების წინააღმდეგ ბრძოლის დეტალებია აღწერილი; ყაზარდო-ბაღყარეთის ავტონომიური ოლქის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს უფროსის ჩაპლიგინის წერილი ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიისადმი ოლქის ტერიტორიაზე სვანეთიდან 1924 წლის აჯანყების შემდეგ გაქცეულ პირებთან დაკავშირებით; შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსის მოხსენებითი ბარათი

საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისადმი ქ. ჭიათურაში 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობის შესახებ; შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისადმი 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობის შესახებ შორაპნის მაზრაში; ოზურგეთის მაზრის მილიციის უფროსის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისადმი 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობის შესახებ ოზურგეთის მაზრაში; ქუთაისის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის წერილი საქართველოს სახალხო კომისარიატს საბჭოსადმი მაზრაში 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობის შესახებ; ზუგდიდის მაზრის მილიციის უფროსის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისადმი მაზრაში 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობის საკითხზე; სენაკის მაზრის მილიციის უფროსის წერილი საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მილიციის განყოფილებისადმი 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დაპატიმრებულ პატიმართა გაქცევის მცდელობასთან დაკავშირებით; ზემო სვანეთის მაზრის მილიციის უფროსის მიერ საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისათვის გადაცემული მაზრაში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილე პირთა სია; ზემო სვანეთის მაზრის მილიციის უფროსის მოადგილის მოხსენებითი ბარათი მაზრაში 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობის შესახებ; საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ა. გეგეჭკორის წერილი ქუთაისის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარისადმი აჯანყებით გამოწვეული ხარჯების დაფარვასთან დაკავშირებით; რაჭის მაზრის მილიციის უფროსის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისადმი მაზრაში 1924 წლის აჯანყების მსვლელობასთან დაკავშირებით; **ფონდი №600.** ამ ფონდში დაცულია საქმეები დახურული ეკლესია-მონასტრების ქონების განკარგვის შესახებ; საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსის მიერ გენუაში გაგზავნილი მემორანდუმის ტექსტი; საბჭოთა ხელისუფლების მიერ კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსისა და საკათალიკოსო საბჭოს წევრების წინააღმდეგ აღძრული სისხლის სამართლის საქმის მასალები საეკლესიო ქონების გადამალვის ბრალდებით; საგანგებო კომისიის აგენტურული მუშაობის მასალები კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსისა და სხვა სასულიერო პირების წინააღმდეგ;

საქართველოს სახელმწიფო არქივის ზუგდიდის ფილიალის არქივში ჩვენ მიერ შესწავლილ იქნა ფონდ №2-ში დაცული საქმეები. ამ ფონდში დაცულია მასალები 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დაპატიმრებული და აჯანყების ჩახშობის შემდეგ დახვრეტილ ადამიანებზე შედგენილი ანკეტები, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ მათთვის ჩამორთმეული ქონების ნუსხა, დაპატიმრებული ადამიანების ოჯახის წევრების განცხადებები საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ხელმძღვანელებისადმი და სხვ.

ჩვენ მიერ მოძიებულმა საარქივო მასალამ საშუალება მოგვცა უფრო სრულად წარმოგვეჩინა დასავლეთ საქართველოში 1924 წლის აჯანყების მომზადებისა და მიმდინარეობის ისტორია, გაგვესწორებინა ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ზოგიერთი ფაქტობრივი უზუსტობა, ჩვენი აზრი გამოგვეთქვა ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ ზოგიერთ დებულებასა და შეფასებაზე.

თავი II. საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცება საქართველოში

საბჭოთა რუსეთს საერთაშორისო საზოგადოებრიობის თვალის ახვევის მიზნით საქართველოს ოკუპაციის ფაქტის შენიღბვა სჭირდებოდა. ამიტომ 1921 წლის 25 თებერვალს საქართველო დამოუკიდებელ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადდა. ფორმალურად საქართველოში ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო **რევოლუციური კომიტეტი** (რევკომი) იყო, სინამდვილეში კი ქვეყნის მართვას რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი (მდივანი სერგო ორჯონიკიძე) ახორციელებდა. საქართველოში რევკომის ერთადერთ დასაყრდენ ძალას საბჭოთა რუსეთის XI წითელი არმია წარმოადგენდა, რომელსაც სახელი შეუცვალეს და „კავკასიის განსაკუთრებული არმია“ უწოდეს. რეგიონებში ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს **გუბერნიებისა და ოლქების რევკომები** (თბილისის, ქუთაისისა და ბათუმის გუბერნიების რევკომები, სოხუმის ოლქის რევკომი) წარმოადგენდნენ, რომლებსაც ექვემდებარებოდნენ მაზრების რევკომები, ამ უკანასკნელს კი - თემებისა და სოფლების რევკომები. საქართველოს რევკომის საბოლოო მიზანი ქართული ეროვნული ძალებისა და ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიების დაშლა-განადგურება იყო. დაიწყო სათანადო მუშაობა ქვეყანაში ერთპარტიული სისტემის, ტოტალიტარული რეჟიმის დასამყარებლად. პოლიტიკური პარტიების მიმართ განსაკუთრებულ „მზრუნველობას“ **საქართველოს საგანგებო კომისია** (საქჩეკა) იჩენდა. ხელისუფლებამ მოახერხა ყველა პოლიტიკურ პარტიაში აგენტურის შეგზავნა. დაიწყო ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიების ე. წ. „თვითლიკვიდაციის“ პროცესი. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ (მენშევიკების) 1923 წლის აგვისტოში თვითლიკვიდაცია გამოაცხადა (**საქართველოს ისტორიის ნარკვევები**, ტ. VII, რედაქტორი. ი. კაჭარავა, თბილისი, 1976), საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ - 1923 წლის 28 ოქტომბერს. საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია 1921 წელს ორ ფრთად მემარცხენე და მემარჯვენე ფრთად გაიყო. მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ 1923 წლის 8 ნოემბერს მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოს კომუნისტურ პარტიასთან გაერთიანების შესახებ. 1923 წლის 30 ივლისს დაშნაკციუტინის პარტიის საქართველოს ცენტრალურმა კომიტეტმა („აშხატავორ“)

საბჭოთა ხელისუფლებასთან ლოიალური დამოკიდებულების დეკლარაცია მიიღო, დაშნაკციუტინის ერევნის ყრილობამ კი იმავე წლის 20 ნოემბერს პარტია დაშლილად გამოაცხადა. 1923 წლის 28 ოქტომბერს დაშლილად გამოცხადდა „ახალგაზრდა მარქსისტთა“ სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია, ახალგაზრდული ორგანიზაციები: „ახალგაზრდა მემარჯვენე ფედერალისტთა ორგანიზაცია“, „ახალგაზრდა ნაციონალ-დემოკრატები“, „ახალგაზრდა დაშნაკთა ორგანიზაცია“, „ახალგაზრდა მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა ორგანიზაცია“, „ებრაელ ახალგაზრდათა ორგანიზაცია“, სომხური ნაციონალისტური ორგანიზაციები – „ჰნჩაკ“, დაშნაკური „მიუტიუნ“ და სხვ. დაიშალნენ მათი იდეური და ორგანიზაციული ხელმძღვანელი პოლიტიკური პარტიების დაშლასთან ერთად (კაჭარავა 1958: 297-298).

ამდენად, საბჭოთა ხელისუფლებამ საწადელ მიზანს მიაღწია – მთელ ქვეყანაში ერთპარტიული რეჟიმი დამყარდა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებით უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა თავადაზნაურობის ფენა, რადგან კერძო საკუთრების გაუქმება პირდაპირ მათ წინააღმდეგ იყო მიმართული. თავადაზნაურობას სახნავ-სათესი მიწებისა და ტყის მასივები ჩამოართვეს. საბჭოთა ხელისუფლების ერთ-ერთ მთავარ საზრუნავს მეფის ოფიცრობისაგან ქართული ჯარის გაწმენდა წარმოადგენდა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა სერგო ორჯონიკიძის არგუმენტები: „ამ 2 თვის წინეთ (1924 წლის ივლისი-აგვისტო – ავტ.) სურამში ვიყავი, შევხედე ჯარის კაცებს – სამაგალითო ბიჭები არიან, მაგრამ მეთაურები რომ დავინახე გული გამისკდა. ყველა ნიკოლოზის ოფიცრები იყვნენ და რა დღესაც გინდა საბჭოთა ხელისუფლებას ხიშტზე წამოაგებდენ. ამიტომ 400 კაციდან 200 გამოვრეკე. ამ 200 კაცმა ყველამ მიიღო მონაწილეობა ამ აჯანყებაში...“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №41, ფურცელი 43).

საბჭოთა ხელისუფლებას „მზრუნველობის“ გარეშე არ დარჩენია ვაჭართა ფენა. ვაჭრები საბჭოთა ხელისუფლებამ „არასაიმედოებს“ მიაკუთვნა და ამიტომაც „კერძო ვაჭრებს, შუამავალთ და კომერციულ შუაკაცებს“ ჩამოერთვათ როგორც აქტიური ისე პასიური საარჩევნო ხმის უფლება (ანალოგიურად ჩამოერთვათ ხმის უფლება ყოფილ პოლიციელებს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის

მთავრობის შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან არსებული საგანგებო რაზმის ყოფილ წევრებს და სხვ. – ავტ.) (საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978 წ.წ.) 1983: 28). მართალია საარჩევნო ხმის უფლებით სარგებლობდნენ გლეხები, მაგრამ არჩევნების დროს მათ წინასწარ ეკითხებოდნენ, თუ ვის აძლევდნენ ხმას (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №41, ფურცელი 46).

კომუნისტები (ბოლშევიკები) ხელისუფლების უზურპაციამდე გლეხობას მიწებს ჰპირდებოდნენ. საქართველოს რევკომმა 1921 წლის 6 აპრილის №17 დეკრეტით მთელი მიწა მშრომელი ხალხის საერთო კუთვნილებად გამოაცხადა და მისი ყიდვა-გაყიდვა და იჯარით გაცემა აკრძალა. დეკრეტის შესაბამისად გლეხობისათვის მიწების გადაცემა მემამულეების, ეკლესია-მონასტრებისა და სხვა მსხვილ მფლობელთა ხარჯზე უნდა მომხდარიყო. ამასთანავე, რევკომმა მანამდე არსებული ყველა კანონი მიწის შესახებ (1917 წლის 16 დეკემბრის, 1918 წლის 7 მარტის, 1919 წლის 28 იანვრის და 1920 წლის 10 თებერვლის) გააუქმა. (საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978) 1983: 28-31). აგრარული რეფორმა საქართველოში დაჩქარებული წესით რამდენიმე თვეში განხორციელდა (1922 წლის შემოდგომა – 1923 წლის გაზაფხული). საგანგებოდ შექმნილი „გლეხთა კომისიები“ თავადაზნაურთა მიწების გარდა საშუალო შემღების გლეხებსაც ართმევდნენ მიწას, თუ მათ ნორმაზე ოდნავ მეტი მიწა გააჩნდათ. ადგილი ჰქონდა ისეთ შემთხვევასაც, როდესაც ღარიბ აზნაურს, რომელიც თავის მიწაზე თვითონ შრომობდა, მთლიანად ართმევდნენ სახნავ მიწას, ეზოს, სახლს, მიუხედავად იმისა, რომ დეკრეტის ძალით ხელისუფლებას ამის უფლება არ ჰქონდა. ადგილი ჰქონდა ისეთ შემთხვევებსაც, როდესაც კომისიის წევრები ჩამორთმეული მიწებიდან საუკეთესო ნაკვეთებს თვითონ ითვისებდნენ. ყოველივე ამის შედეგად ზოგან გლეხებს მიწები საერთოდ არ მიუღიათ, მაგალითად, გურიაში (ბ. ლომინაძის პირადი წერილიდან საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მ. კახიანისადმი (1924 წ. შემოდგომა), „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3). გლეხების მდგომარეობა მნიშვნელოვნად დამძიმდა სხვადასხვა გადასახადების დაწესებით (საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის „მოამბე“, 1921, №14, №17, №18, №19; 1923, №53, №55).

ბოლშევიკების ხელისუფლებაში მოსვლით საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ბედი იმთავითვე გადაწყვეტილი იყო. ამის უმთავრესი მიზეზი საბჭოთა ხელისუფლების ათეისტურ პოლიტიკაში მდგომარეობდა. გარდა ამისა, ბოლშევიკებს კარგად ახსოვდათ საბჭოთა რუსეთ-საქართველოს ომის დროს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქისა და ქართველი სამღვდელოების პოზიცია. ხელისუფლების უზურპაციის შემდეგ ბოლშევიკების ერთ-ერთი პირველი დეკრეტი საქართველოს ეკლესიას ეხებოდა. დეკრეტის ძალით ეკლესია გამოეყო სახელმწიფოს, ხოლო სკოლა – ეკლესიას. ამასთანავე, ეკლესიას უძრავი და მოძრავი საკუთრების ფლობის უფლება ჩამოერთვა და ეკლესიის მთელი ქონება სახალხო საკუთრებად გამოცხადდა (**საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978)** 1983: 33). 1923 წელს საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭომ „საეკლესიო განმეულობის გამოყენების წესის შესახებ“ მიღებული კანონით დაკეტილი ეკლესიების მთელი ქონება ადგილობრივ აღმასრულებელ კომიტეტებს გადასცა (**საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №144, ფურცელი 15**). ბოლშევიკებმა მასობრივი ანტირელიგიური კამპანია საქართველოში 1922 წლის დამლევადან დაიწყეს. ქრისტიანულ შობას მათ ე. წ. „კომკავშირული შობა“ დაუპირისპირეს. ამ კამპანიის ჩასატარებლად ამიერკავკასიის მასშტაბით სპეციალური სამხარეო კომისია შეიქმნა რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბ) სამხარეო კომიტეტის მდივნის, მამია ორახელაშვილის თავმჯდომარეობით (**როგავა 1994: 16**). მთელ ქვეყანაში ეკლესია-მონასტრების დახურვა-გადაკეთების პროცესი დაიწყო, რისთვისაც ამიერკავკასიის სახალხო კომისართა საბჭომ ხუთი მილიარდი მანეთი გამოყო (**სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №2, ფურცელი 373**). ეკლესია-მონასტრების გადაკეთებაში ცალკეული თემებისა თუ სოფლების ხელმძღვანელები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ. საქართველოში თითქმის ყველა ეკლესია-მონასტერი დახურეს. დახურვას გადარჩენილ ეკლესიებში ღვთისმსახურებს უკიდურესად ავიწროებდნენ და დევნიდნენ. ბოლშევიკები ანტირელიგიური კამპანიის დროს წმინდა ხატებს, წმინდა წიგნებს და წმინდა ნაწილებსაც ხელყოფდნენ. ბოლშევიკები ცდილობდნენ სასულიერო პირებში თავიანთი მომხრეები გაეჩინათ. ამ თვალსაზრისით გარკვეულ „წარმატებასაც“ მიაღწიეს. ეკლესიებში გაჩნდა ე. წ. „განახლებისა და რეფორმების“

ჯგუფი, რომელმაც „სიახლეები“ შეიმუშავა – მარხვის აკრძალვა და სხვ. (ვარდოსანიძე 2009: 126). სასულიერო პირების წინააღმდეგ ბრძოლა ბოლშევიკებმა სასულიერო წოდებისათვის ხმის უფლების ჩამორთმევით დააგვირგვინეს (საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978 წ.წ.) 1983: 93).

ქართველ ინტელიგენტებს, სომხებისა და რუსებისაგან განსხვავებით, დაწესებულებებში სამსახურს არ აძლევდნენ. სხვადასხვა ორგანიზაციაში ჩატარებული ე. წ. „წმენდა“ მხოლოდ ქართველებს ეხებოდათ. ამის მიზეზად ს. ორჯონიკიძე იმ გარემოებას ასახელებდა, რომ ქართველი ინტელიგენტი ჯერჯერობით მათი ინტერესების გამტარებელი არ იყო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №41, ფურცელი 59).

საბჭოთა ხელისუფლებას რუსეთ-საქართველოს ომის დროს უნივერსიტეტის პროფესურისა და სტუდენტების პოზიცია კარგად ახსოვდა. 1921 წლის 26 თებერვალს „რუსთა ეროვნული საბჭოს წარმომადგენლები მე-11 არმიის სარდლობასთან გამოცხადნენ და თბილისის უნივერსიტეტის დახურვა მოითხოვეს“ (ივანე ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე, დოკუმენტები და მასალები (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები). გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ გურულმა, თბილისი, 2004). საბჭოთა ხელისუფლებამ უნივერსიტეტის ძირფესვიანი „წმენდა“ დაიწყო, რის შედეგად თბილისის უნივერსიტეტში მოსწავლე 4 ათასი სტუდენტიდან 1200 გარიცხეს (ყვანია 1956: 55).

მოსკოვის მითითებით საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებამ ქართული ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილი გაასხვისა. თურქეთს გადაეცა 9969.71 კვ. კმ. ტერიტორია 158 728 მცხოვრებით, სომხეთს – 2575.38 კვ. კმ. ტერიტორია 37 800 მცხოვრებით, აზერბაიჯანს – 5199.47 კვ. კმ. ტერიტორია 92 608 მცხოვრებით (თოიძე 1991: 197).

საბჭოთა ხელისუფლებისგან წაქეზებული ოსები ყოველგვარ უმსგავსოებასა და თვითნებობას მიმართავდნენ. „ერთა თვითგამორკვევის“ პრინციპის ერთგულმა საბჭოთა ხელისუფლებამ ოსებს ავტონომიაც კი მისცა. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი 1922 წლის 20 აპრილს შეიქმნა, რომელსაც ოსურ სოფლებთან ერთად 40 ქართული სოფელი და 1 ქალაქი გადაეცა (თოიძე 1999: 90-94).

საქართველოს მოჩვენებით სუვერენიტეტს ბოლო მოეღო ჯერ ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის, 1922 წლის 30 დეკემბერს კი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნით და მასში ამიერკავკასიის ფედერაციის გაერთიანებით.

1923 წლის 10 აპრილს საქართველოს დამოუკიდებლობის უკანასკნელი ნიშანსვეტი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფულის ერთეული ქართული ბონები საბოლოოდ გაუქმდა და ხმარებაში ამიერკავკასიის ერთიანი ფულის ნიშნები შემოვიდა (ჯავახიშვილი 1996: 102).

ასეთია მოკლედ საბჭოთა რუსეთის სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმის მოღვაწეობის შედეგები საქართველოში. ოკუპანტებმა ფეხქვეშ გაათელეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი, შელახეს ქართველი ხალხის ეროვნული ღირსება, დაარბიეს საქართველოს სამოციქულო-მართლმადიდებელი ეკლესია, უმძიმეს მდგომარეობაში ჩააგდეს ყველა სოციალური ფენა. ქართველი ერის უკმაყოფილება საოკუპაციო რეჟიმით დღითიდღე იზრდებოდა.

თავი III. რუსული სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ საპროტესტო მოძრაობის დასაწყისი (1921-1922 წწ.)

1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოში დამყარებულ საოკუპაციო რეჟიმს ქართველი ერი არ ცნობდა. მთელ საქართველოში 26 მაისთან დაკავშირებით საპროტესტო აქციები იმართებოდა (ხშირ შემთხვევაში საბჭოთა ხელისუფლების თვალის ასახვევად 26 მაისის აღნიშვნა 24 მაისს ან სხვა რომელიმე დღეს ხდებოდა – ავტ.). ამ აქციებზე გამუდმებით გაისმოდა: „მოვითხოვთ... რუსეთის ჯარის გაყვანას საქართველოდან. პოლიტიკური ტუსალების განთავისუფლებას, სიტყვის და პრესის თავისუფლებას. გაუმარჯოს დამოუკიდებელ საქართველოს!“ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №22939-61, ფურცელი 4). იყო შემთხვევები, როდესაც 24 და 26 მაისის დემონსტრაციებში მონაწილეობას საბჭოთა მოსამსახურეებიც ღებულობდნენ. მაგალითად, 1921 წლის 24 მაისის დემონსტრაციაში მონაწილეობა მიიღეს საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თანამშრომლებმა: ვეფხვაძემ (საქმისმწარმოებელი), შუშანიკა ცინცაძემ (რეგისტრატორი), ქურციკიძემ (მემანქანე) და ლომინაძემ (მემანქანე). ადმინისტრაციის გაფრთხილების მიუხედავად ცინცაძე და ქურციკიძე სამჯერ გავიდნენ გარეთ და სამჯერ შეუერთდნენ დემონსტრაციას. ლომინაძემ პირველსავე გაფრთხილებაზე დემონსტრაცია მიატოვა და სამუშაოს დაუბრუნდა. ასევე, ვეფხვაძეც გაფრთხილების შემდეგ გარეთ არ გასულა, მაგრამ მთელი დღე გამომძახების მოლოდინში იყო. ყოველივე ამის გამო, აღნიშნული თანამშრომლები სამსახურიდან დაითხოვეს. მხოლოდ ლომინაძე აღადგინეს თანამდებობაზე, რადგან მისი წასვლა დიდად დაეტყობოდა სამსახურს (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №2, ფურცელი 14). საბჭოთა ხელისუფლებამ ყველა იმ მაღაზიისა და სავაჭრო დუქნის საქონლის კონფისკაცია მოახდინა, რომლებიც 1921 წლის 24 და 26 მაისს პოლიტიკური მოტივით დაკეტილი იყო (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №2, ფურცელი 15).

1921 წელს, რთული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სიტუაციის გამო, საქართველოს საბჭოთა მთავრობამ 26 მაისის დღესასწაულის აკრძალვა ვერ გაბედა

(თოიძე 1999: 180). 1922 წლის 24 მაისს თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტების მიერ ეროვნული დროშების აფრიალებას ხელისუფლებამ ჯარების მისევით უპასუხა. უნივერსიტეტს ალყა შემოარტყეს. „ამ დროს უნივერსიტეტის რექტორი ივანე ჯავახიშვილი შემოვიდა და იკითხა, რა ხდებაო. „რუსულად ილაპარაკე“, იყო რუსი ჯარისკაცის პასუხი. ივანე ჯავახიშვილი და ანდრია რაზმაძეც დააპატიმრეს, მაგრამ მალე გამოუშვეს“ (ვარდოსანიძე 2000: 37).

1922 წლის 11 თებერვალს ანტისაბჭოთა სამგლოვიარო დემონსტრაცია მოაწყო მოსწავლე ახალგაზრდობამ თბილისში, ქუთაისში, ბათუმში, შორაპანში, ზესტაფონში, ფოთში, სამტრედიაში, ოზურგეთში, თელავში, ბანძაში, ლანჩხუთში, ნატანებში და სხვაგან (კაჭარავა 1958: 284). 1922 წელს მუშათა დიდი გაფიცვა მოხდა საჭილაოს ტყის საჭრელ ქარხანაში და ტყიბულის მაღაროებში (წენგუაშვილი 2005: 129).

1922 წლის 11 თებერვალს და 24 მაისს მოწყობილ გამოსვლებში აქტიური მონაწილეობა სპორტული საზოგადოება „შევარდენი“-ს წევრებმაც მიიღეს (საზოგადოება 6700 წევრს აერთიანებდა). ამის გამო, 1922 წლის 23 ნოემბერს საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დადგენილება საზოგადოება „შევარდენი“-ს დაშლის შესახებ. დაშალეს ასევე სპორტული საზოგადოებები „სოკოლი“ და „სკაუტი“, რომლებიც „კონტრრევოლუციურ საზოგადოებებად“ მონათლეს (ჟვანია 1956: 57).

1923 წელს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა საქართველოს კომუნისტურ პარტიას და მთავრობას თხოვნით მიმართა, ჩაეტარებინა საქართველოში რეფერენდუმი იმის შესახებ, თუ როგორ მმართველობას ამჯობინებდა ქართველი ერი. ამასთანავე რეფერენდუმი უნდა ჩატარებულიყო ფარული კენჭისყრით. თუ რეფერენდუმში ბოლშევიკები ხმების თუნდაც ერთ მესამედს მიიღებდნენ, სოციალ-დემოკრატები საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ყოველგვარ ბრძოლაზე ხელს აიღებდნენ. სოციალ-დემოკრატების ეს შეთავაზება ბოლშევიკებმა უარყვეს (კირთაძე ნ., ისტორიულ-პოლიტიკური პროცესი, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №4).

1924 წლის შემოდგომაზე საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ბესარიონ ლომინაძის მიხეილ კახიანიშვილს მიწერილ

წერილში სავსებით სამართლიანადაა აღნიშნული, რომ „...მენშევიკთა შეიარაღებული გამოსვლა მნიშვნელოვანწილად გარდაუვალი იყო...“ (ბ. ლომინაძის პირადი წერილიდან საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მ. კახიანისადმი (1924 წ. შემოდგომა), „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3).

საქართველოს ემიგრანტულმა მთავრობამ საფრანგეთში ჩასვლისთანავე კოალიციური მთავრობა ჩამოაყალიბა. მთავრობის შემადგენლობაში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან გრიგოლ ვეშაპელი შევიდა (მალე ის სპირიდონ კედიამ შეცვალა), სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – იოსებ მდივანი (შემდგომ ის სამსონ ფირცხალავამ შეცვალა), სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – იოსებ გობეჩია. მალევე ე. წ. „პოლიტიკური ცენტრი – საერთო ფრონტი“ ჩამოყალიბდა შემდეგი შემადგენლობით: ნოე რამიშვილი (თავმჯდომარე), იოსებ მდივანი (თავმჯდომარის მოადგილე), გრიგოლ ვეშაპელი (მდივანი), ევგენი გეგეჭკორი, კარლო ჩხეიძე, აკაკი ჩხენკელი, ირაკლი წერეთელი. ნოე ჟორდანიას ამ კომიტეტის საქმიანობაში მონაწილეობას გადამწყვეტი ხმის უფლებით ღებულობდა (სულაძე 2010: 65).

1921 წლის ბოლოს საქართველოს ემიგრანტულმა მთავრობამ კონსტანტინე საბახტარაშვილის მეშვეობით ვატიკანთან კონტაქტი დაამყარა. კარდინალმა შუსტერმა ნოე ჟორდანიას ვატიკანისა და პირადად რომის პაპის მხრიდან დახმარება აღუთქვა. იმავდროულად კარდინალმა ნ. ჟორდანიას საქართველოზე სრულყოფილი ინფორმაციის მიწოდება სთხოვა.

ქართველი ემიგრანტებით განსაკუთრებით პოლონეთი იყო დაინტერესებული. ამის გამოხატულებას წარმოადგენდა ქართველი გენერლების ალექსანდრე ზაქარიაძისა და ბაქრაძის, აგრეთვე ქართველი იუნკრებისა და ოფიცრების პოლონეთის არმიაში ჩარიცხვა. ქართველი ემიგრანტებით დაინტერესება საბერძნეთმაც გამოთქვა და, შესაბამისად, ქართველი იუნკრების მცირე ჯგუფი საბერძნეთის სამხედრო სასწავლებელში ჩაირიცხა.

1921 წლის ზაფხულში ჟენევაში საფუძველი ჩაეყარა „ლტოლვილთა კომისარიატს“, რომელმაც სპეციალური „ნანსენის პასპორტები“ შეიმუშავა. ამ პასპორტების მეშვეობით ქართველ ემიგრანტებს ევროპის ქვეყნებში გადაადგილება გაუადვილდათ. „ლტოლვილთა კომისარიატმა“ დევნილებისთვის გარკვეული

თანხებიც გამოყო. სტამბოლში მყოფ საქართველოდან დევნილ 400 ქართველს დახმარება ერთა ლიგამ, ერთა ლიგის ლტოლვილთა დამხმარე ამერიკულმა კომიტეტმა და შრომის საერთაშორისო ბიურომ აღმოუჩინეს (სულაძე 2010: 60-62).

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას მსოფლიოში საერთაშორისო სამართალსუბიექტად არ აღიარებდნენ. 1921 წლის 22 ივნისს კარპეზ მოდებაძე კონსტანტინოპოლიდან ალექსანდრე სვანიძეს წერდა, რომ „...ჯერ-ჯერობით ძალიან შეურიგებელია საფრანგეთი, რომელსაც არ უნდა გაიგონოს სიტყვა „საბჭოთა რესპუბლიკა“. ამ სიტყვას დღემდის ვერ ინელებენ და პირდაპირ ცოფდებიან მითი... ძველი მთავრობა (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა – ავტ.) დღემდის ცნობილია როგორც კანონიერი მთავრობა საქართველოსი და იგინი ითვლებიან მხოლოდ როგორც გარეშე ძალით გამოგდებულები... ამათ (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას – ავტ.) აქვთ აქ თავისი საკონსულო და თუ მისი ვიზა არ აქვს არავის საქართველოში არ უშვებს interallie... სასაცილოა, მაგრამ რას იზამ, ასე რომ თვით შენც რომ აქ ჩამოვრძანდე ჩემო ალიოშა, ან თვით ჩვენი ფილიპე (იგულისხმება ფილიპე მახარაძე – ავტ.) და უკან დაბრუნება დაგჭირდესთ, არ არსებულ მთავრობის საკონსულოში გაგზავნიან...“ (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №3, ფურცელი 143).

საქართველოს ემიგრანტული მთავრობა დიდ იმედს საერთაშორისო თანამეგობრობის აქტიურ დახმარებაზე ამყარებდა. პირველი ასეთი იმედი გენუის კონფერენციის მიმართ გაჩნდა, რომელიც 1922 წლის 10 აპრილიდან 19 მაისამდე მიმდინარეობდა. გენუის საერთაშორისო კონფერენციაში 29 სახელმწიფო და ინგლისის 5 დომინიონი მონაწილეობდა. ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა კონფერენციაში მონაწილეობაზე უარი განაცხადა. გენუის კონფერენციის მიზანი იყო რუსეთის იმპერიის საგარეო ვალები საბჭოთა რუსეთისათვის დაეკისრებინა ამ ქვეყნის დე იურე ცნობის სანაცვლოდ. საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის წარმომადგენელმა აკაკი ჩხენკელმა კონფერენციამდე საფრანგეთის პრეზიდენტთან მილეირანთან და საფრანგეთის მთავრობის თავმჯდომარესთან პუანკარესთან შეხვედრისას მოითხოვა გენუის კონფერენციაზე საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის წარმომადგენელი დაეშვათ და, პირიქით, საქართველოს საბჭოთა

სოციალისტური რესპუბლიკის წარმომადგენელი არ დაეშვათ. მართალია ა. ჩხენკელის მეორე მოთხოვნა დააკმაყოფილეს და საბჭოთა საქართველოს წარმომადგენელი კონფერენციაზე არ დაუშვეს, მაგრამ არც ემიგრანტული მთავრობის წარმომადგენელი დაასწრეს მას.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაცია გენუაში მიწვეული არ ყოფილა, მისი სრულუფლებიანი ელჩი პარიზში აკაკი ჩხენკელი რამდენიმე ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწესთან (ირაკლი წერეთელთან, სვიმონ მდივანთან, გრიგოლ ვეშაპელთან, ზურაბ ავალიშვილთან) ერთად გენუაში მაინც ჩავიდა, რათა საჭირო საბუთები მიეწოდებინა იმ სახელმწიფოთა წარმომადგენლებისათვის, რომლებიც მზად იყვნენ საქართველოს საკითხი კონფერენციაზე დაეყენებინათ. კონფერენციის დაწყებისთანავე ა. ჩხენკელმა წერილით მიმართა გენუის კონფერენციის თავმჯდომარეს, იტალიის პრემიერ-მინისტრს **ლუიჯი ფაქტას** საბჭოთა რუსეთის ძალმომრეობისაგან საქართველოს დაცვის თხოვნით. მაგრამ იმ მოტივით, რომ საქართველო არ იყო მიწვეული კონფერენციაზე, მისი საკითხის განხილვა დღის წესრიგიდან მოიხსნა. თუმცა კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ საბჭოთა რუსეთმა საქართველო დაიპყრო და ამიტომ საბჭოთა რუსეთს უფლება არ ჰქონდა საქართველოს სახელით ელაპარაკა (**ცხოვრებადე გ.**, გენუის კონფერენცია და საქართველოს საკითხი, ქართული დიპლომატია, №3, 1996).

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა **ამბროსი ხელაიამ**, საკათალიკოსო საბჭოსთან ერთად, სპეციალური მემორანდუმი შეიმუშავა და გენუის კონფერენციაზე გააგზავნა. კათოლიკოს-პატრიარქის მიმართვამ კონფერენციის მონაწილეთა შორის და საერთოდ ევროპაში დიდი რეზონანსი ჰპოვა. 1922 წლის 5 მაისს პატრიარქის წერილის ტექსტი გენუის გაზეთ „კაფარა“-ში დაიბეჭდა (**სუიცსა**, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №12, ფურცელი 39).

გენუის კონფერენციის მსვლელობის დროს სვანეთში ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება მიმდინარეობდა (მოგვიანებით მოძრაობა რაჭა-ლეჩხუმშიც გავრცელდა). აჯანყებულებმა თავდაპირველად მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს, მაგრამ საბოლოოდ საოკუპაციო ჯარის ნაწილებს ვერ გაუმკლავდნენ. სვანეთში სისხლიანი ანგარიშსწორება დაიწყო. სვანეთში მიმდინარე მოვლენები ნოე ჟორდანიამ დეპეშით

გენუის კონფერენციის მონაწილეებს აცნობა და სთხოვა მათ იძულებული გაეხადათ რუსეთი, სვანეთში სამხედრო მოქმედებები შეეჩერებინა. იტალიის საგარეო საქმეთა მინისტრის, მცირე კომისიის თავმჯდომარის **შანცერის** წინადადებით მიიღეს მიმართვა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის **გ. ჩიჩერინის** სახელზე. გ. ჩიჩერინის პასუხი ამაზე შემდეგი იყო: „საქართველოში არავითარი ომი არ მიმდინარეობს და რუსეთს არავითარი მე-9 არმია არ ჰყავს და ეს მხოლოდ კერძო პირის ნ. ჟორდანიას მონაგონია და თუ სიმართლე გსურთ ამის შესახებ, აქ წარმოდგენილი საქართველოს საბჭოთა მთავრობის წარმომადგენელი ალაპარაკეთ“-
ო (ცხოვრებაჲ გ. გენუის კონფერენცია და საქართველოს საკითხი, ქართული დიპლომატია, №3, 1996).

კათოლიკოს-პატრიარქისა და მასთან კავშირში მყოფი პირების წინააღმდეგ საგანგებო კომისიაში დაიწყო აგენტურული მონაცემების შეგროვება კოდური სახელწოდებით „**სვიატოი**“. აგენტურული მონაცემებით ცნობილი ხდება, რომ კათოლიკოს-პატრიარქი კომუნისტებს ანტიქრისტიებს, გამყიდველებსა და იუდეებს ეძახდა (**სუიცსა**, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №12, ფურცელი 49ა). 1922 წლის 13 ივნისს საქართველოს საგანგებო კომისიის თანამშრომლებმა პატრიარქი მესამე განყოფილებაში წაიყვანეს დასაკითხად. დაკითხვის დასრულების შემდეგ პატრიარქი უკან დააბრუნეს. 1922 წლის 2 ივნისს პატრიარქი იძულების წესით საპატრიარქო რეზიდენციიდან გამოასახლეს, 23 ივნისს რეზიდენცია და პატრიარქის სამუშაო ოთახები დალუქეს. ამასთანავე, წაიღეს როგორც საეკლესიო, ისე საერო დანიშნულების ნივთები. 1922 წლის 17 ნოემბერს მთავრობამ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის სასახლის კონფისკაცია მოახდინა (**ვარდოსანიძე** 2000: 37-44). 1923 წლის 12 იანვარს საქართველოს საგანგებო კომისიამ „გაბედული“ ნაბიჯი გადადგა და საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი და მასთან ერთად საკათალიკოსო საბჭოს წევრები პატიმრობაში აიყვანა. მოგვიანებით პატრიარქს შინა პატიმრობა მიესაჯა (**სუიცსა**, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №20, ფურცელი 28-28ა).

1924 წლის 19 მარტს, საღამოს 8 საათზე საქართველოს სსრ უზენაესმა სასამართლომ დაპატიმრებულებს სხვადასხვა ვადით პატიმრობა მიუსაჯა (სასულიერო

პირებს გენუაში გაგზავნილი მემორანდუმის გარდა ბრალად საეკლესიო განძეულის გადამალვა წაუყენეს) (ვარდოსანიძე 2009: 114-115).

რუსული სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმის დამყარების პირველსავე თვეებში ცხადი გახდა, რომ ქართველი ერის ყველა სოციალური ფენა, მათ შორის მუშებიც და გლეხებიც, ვერ ეგუებოდა არსებულ რეჟიმს და შეძლებისდაგვარად გამოხატავდა პროტესტს. საბჭოთა ხელისუფლება რეპრესიების გზით ცდილობდა საპროტესტო მოძრაობის ჩახშობას.

თავი IV. სვანეთის აჯანყება (1921-1922 წწ.)

საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მშვიდობიანი ფორმებით ბრძოლის უპერსპექტივობის გამოკვეთის პარალელურად არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ საქართველოში შეიარაღებული გამოსვლები დაიწყო. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის პირველ წელსვე საბჭოთა ხელისუფლებისათვის განსაკუთრებით საშიშ ძალად ზემო სვანეთში მოქმედი პარტიზანული რაზმები იქცნენ, რომელთა ფორმირებას საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტი ეწეოდა. ამ რაზმებს ხელმძღვანელობდნენ: **ნესტორ გარდაფხაძე, მოსესტო დადეშქელიანი და ბიძინა პირველი**. ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ სვანეთში ეროვნულ-დემოკრატ სტუდენტთა სამი ათეულიც კი გააგზავნა. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა სვანეთში მოქმედი პარტიზანული რაზმების მეთაურებს ქართლ-კახეთის კოოპერატორთა კავშირის „წარმოკავშირის“ (თავმჯდომარე ივანე ციციშვილი) ხელშეწყობით 10 მილიონი მანეთი გადასცა შეიარაღებული გამოსვლების მოსამზადებლად (ენდელაძე 2003: 94-95).

სვანეთში ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება 1921 წლის 28 ოქტომბერს დაიწყო. აჯანყებული სვანები სოფ. მულახში მდებარე სამაზრო რევოლუციური კომიტეტის შენობას თავს დაესხნენ. სროლისას განყოფილების გამგე და ერთი მილიციელი დაიჭრა. მეორე დღეს დაპირისპირებულ მხარეებს შორის სროლები კვლავ განახლდა. საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები და სვანეთში მყოფი რუსული წითელი ჯარის ნაწილები ჯვარის მიმართულებით გაიქცნენ. გზაზე ჩასაფრებულმა აჯანყებულთა რაზმმა მოწინააღმდეგის დიდძალი იარაღი ჩაიგდო ხელში. მოგვიანებით აჯანყებულებმა ადგილობრივი მოსახლეობის ხატზე დაფიცება დაიწყეს. აჯანყებულების გარშემო 2000 კაცი შეგროვდა. ეს ძალა კვლავ სოფ. მულახისაკენ დაიძრა, სადაც ამ დროს საბჭოთა ხელისუფლების 80 შეიარაღებული წარმომადგენელი იმყოფებოდა. აჯანყებულებმა სოფ. მულახს ალყა შემოარტყეს. აჯანყებულებმა სოფ. კალაში თათბირი მოიწვიეს, რომელზეც ცაგერზე და ქუთაისზე თავდასხმის განხორციელებაზე იყო საუბარი, მაგრამ საბოლოოდ მათ ეს აზრი უარყვეს. აჯანყებულ სვანებს წითელი ჯარის ხელმძღვანელებმა ასეთი შინაარსის

წერილი გაუგზავნეს: „დაუყოვნებლივ შემოგვაგებეთ იარაღი და თქვენი ქალების გახდილი საცვლები მზად დაგვახვედრეთო“. ასეთი შეურაცმყოფელი წერილის შემდეგ სვანებს განუცხადებიათ: „გაგვწყვეტენ და თავი მაინც ვისისხლოთო“. აღშფოთებული 80 სვანი ჩაუსაფრდა რუსის ჯარს მიუდგომელ კლდეებზე და ცეცხლი გაუხსნა. რუსის ჯარმა 80 კაცი დაკარგა და ჯვარისაკენ დაიხია (დაუშვილი ა., ანტისაბჭოთა აჯანყება სვანეთში, „საისტორიო მოამბე“, 2009-2010, №79-80). სვანეთის აჯანყების შესახებ საქართველოს საგანგებო კომისია იტყობინებოდა: „მიმდინარეობს აშკარა ანტისაბჭოთა აჯანყება. აჯანყებულთა რიცხვი 1600 კაცამდე აღწევს. უშუალო ხელმძღვანელობას უწევს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია... მოსახლეობა შეიარაღებულ წინააღმდეგობას უწევს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ აჯანყების სალიკვიდაციოდ გაგზავნილ ძალებს. აჯანყებას მიემხრო სვანეთის მაზრის პირველი უბნის რევკომის ყოფილი თავმჯდომარე სამსონ ქალდანი. აღინიშნება მაზრის მილიციის დიდი ნაწილის გადასვლა აჯანყებულთა მხარეზე... შეიარაღებულნი არიან რუსული, გერმანული და თურქული მაუზერებით... საბრძოლო მასალებისა და ვაზნების რაოდენობა უცნობია. მათ განკარგულებაშია ორი გამართული ზარბაზანი“ (დაუშვილი ა., წენგუაშვილი კ., „იქ სიკვდილი განა ბედნიერება არ არის, თამარ!“ თბილისი, 2005).

საბჭოთა ხელისუფლებამ სვანეთში ჯარის ახალი ნაწილები გააგზავნა. ზამთარმა აჯანყების მსვლელობაში გარკვეული კორექტივები შეიტანა – სვანეთი ჩაიკეტა. მიუხედავად ამისა, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია აჯანყებულებთან კავშირს აგრძელებდა, მორალურად ამხნევებდა მათ და მატერიალურად ეხმარებოდა. აჯანყებულმა სვანებმა საბჭოთა ხელისუფლების სახელზე პეტიცია შეადგინეს, რომელიც თბილისში 1922 წლის 20 იანვარს ჩაიტანეს. პეტიციაში აჯანყებულები ითხოვდნენ: 1. აღიმრას შუამდგომლობა საქართველოს რევკომის წინაშე შეაჩეროს ჯარების შეყვანა სვანეთში; 2. შეიქმნას განსაკუთრებული კომისია, რომელიც შეისწავლის ადგილობრივი რევკომის საქმიანობას; 3. გაიხსნას გზები და სვანეთი დაუკავშირდეს საქართველოს სხვა რეგიონებს; 4. მიეცეს სვანეთს უფლება დააფუძნოს საბჭოთა აღმასრულებელი კომიტეტები ისეთივე პირობებით, როგორიც მინიჭებული აქვთ ყარაჩაელებს და ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა ხალხებს. სვანების დეპუტაციას თბილისში კარგად შეხვდნენ, ვითარებაში გარკვევას

დაჰპირდნენ და 300 მილიონი მანეთიც მისცეს მათ ადგილობრივი ადმინისტრაციის შესაქმნელად. თუმცა დაპირებები არ შესრულდა, უფრო მეტიც, ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლების მხრიდან ადგილი ჰქონდა მთელ რიგ უმსგავსოებებს. შესაბამისად, სვანები კვლავ აჯანყდნენ და 1922 წლის 15 მარტს ლენტეხის, ჩოლურისა და ლაშხეთის საგუშაგოებს დაესხნენ თავს და ბოლშევიკები და წითელარმიელები განაიარაღეს და დაატყვევეს. მოგვიანებით აჯანყებულებმა ცაგერს შეუტოეს, მაგრამ ვერ აიღეს და უკან დაიხიეს.

1922 წლის 16 მარტს თბილისში სასწრაფოდ შეიკრიბა საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს სხდომა, რომელსაც სამსონ მამულია უძღვებოდა. სხდომამ მიიღო დადგენილება, დაუნდობლად ჩაექროთ აჯანყება სვანეთში. სადამსჯელო ექსპედიციის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა პ. აღნიაშვილს დაევალა. 1922 წლის 14 აპრილს სახელმწიფო კომისიამ და სვანეთის გლეხობის დეპუტაციამ შეთანხმებას მიაღწიეს, რომელშიც ნათქვამია: „1) წითელი ჯარის ნაწილები შევლენ ზემო სვანეთში, როცა ამას მთავრობა დაინახავს საჭიროდ; 2) მოხდება სვანეთის მოსახლეობის სრული განაიარაღება; 3) მოძრაობის ბელადები უნდა ჩაბარდნენ მთავრობას. უკანასკნელი იძლევა სრულ გარანტიას, რომ მათ სიცოცხლეს არავითარი საფრთხე არ დაემუქრება“. შეთანხმების ტექსტში აჯანყების ორგანიზატორებად დასახელებულები არიან: **გრიშა ონიანი, გიორგი ფოჩიანი, ბიძინა პირველი, ბიძინა გვიშიანი, ბიძინა ნიჟარაძე, სამსონ ქალდანი** და სხვები. სამაგიეროდ მთავრობა სვანებს დაჰპირდა ზემო სვანეთში ცალკე ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნას, რომელიც უშუალოდ თბილისს დაუკავშირდებოდა და დაინიშნებოდა ზემო სვანეთის რევოლუციური კომიტეტი 5 კაცის შემადგენლობით, რომელშიც აუცილებლად შეიყვანდნენ ნესტორ გარდაფხაძეს. საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდან დანაპირების შესრულება გვიანდებოდა, რამაც სვანეთში კვლავ შექმნა ერთგვარი დამაბული ფონი. 1922 წლის 5 მაისს საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებისა და სვანეთის ყველა საზოგადოების წარმომადგენელთა კრება გაიმართა. შეკრებაზე ბიძინა პირველმა სვანების ტრადიციების მიმართ ღირსეული დამოკიდებულება და წითელი ჯარის ნაწილების მიერ რეკვიზირებული საქონლის

დაბრუნება მოითხოვა (დაუშვილი ა., ანტისაბჭოთა აჯანყება სვანეთში, ჟურნალი „საისტორიო მოამბე“, 2009-2010, №79-80).

სვანეთის ერთგვარად დამშვიდების შემდეგ საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ მიზნად სვანეთის სრული განიარაღება დაისახა, რათა სვანეთში აჯანყების განმეორება არ მომხდარიყო. 1922 წლის 9-15 აგვისტოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ძალოვანი სტრუქტურების აქტიური მონაწილეობით ზემო სვანეთში მოსახლეობიდან 300 შაშხანა, 100 ბერდანა და 4 ტყვიამფრქვევი ამოიღო (ენდელაძე 2003: 95-99).

1922 წლის ზაფხულში საბჭოთა ხელისუფლებას ქაიხოსრო (ქაქუცა) ჩოლოყაშვილი აუჯანყდა, თუმცა ეს აჯანყება დამარცხდა.

სვანეთის აჯანყება მარცხის მიუხედავად დიდმნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს ქართული ეროვნული მოძრაობის ისტორიაში. აჯანყებულმა სვანებმა მთელ ცივილიზებულ საზოგადოებას დაანახეს, რომ საბჭოთა რუსეთი საქართველოს ოკუპანტი იყო, ხოლო ქართველი ერი ვერ ეგუებოდა სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმს და ოკუპანტთა წინააღმდეგ უთანასწორო ბრძოლას აწარმოებდა.

თავი V. ეროვნულ-პოლიტიკურ ძალთა კონსოლიდაცია.

„საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ შექმნა

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში (1918-1921 წწ.) ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოებში, ასევე ადგილობრივ თვითმმართველობებში, უმრავლესობაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (მენშევიკების) წარმომადგენლები იყვნენ. საქართველოს დანარჩენი პოლიტიკური პარტიები მმართველ ძალას ოპოზიციაში ედგნენ. გამომდინარე აქედან, სოციალ-დემოკრატებსა და ოპოზიციურ პოლიტიკურ პარტიებს შორის მძაფრი წინააღმდეგობა არსებობდა. 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის შემდეგ ამ წინააღმდეგობამ კულმინაციას მიაღწია. საბჭოთა რუსეთთან ომში საქართველოს დამარცხებას ქართული პოლიტიკური პარტიები სოციალ-დემოკრატების მიზანშეუწონელი და არაადეკვატური პოლიტიკის შედეგად მიიჩნევდნენ. თავის მხრივ, სოციალ-დემოკრატები ბრალს სდებდნენ ოპოზიციურ პოლიტიკურ პარტიებს იმაში, რომ ისინი საკმარისად არ ეხმარებოდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას და თავიანთი შეურიგებელი პოლიტიკით მის საქმიანობას ხელს უშლიდნენ. ქართულ პოლიტიკურ პარტიებს შორის ურთიერთ ბრალდებების წაყენებამ დიდხანს გასტანა. აზრთა ასეთი სხვადასხვაობის მიუხედავად ყველა პოლიტიკური პარტია კარგად ხვდებოდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ეფექტური ბრძოლის ორგანიზებისათვის გარკვეულ კომპრომისებზე წასვლა და ერთიანი ეროვნული ფრონტის შექმნა იყო საჭირო. გაერთიანებისაკენ მიმართული პირველი ნაბიჯი საზღვარგარეთ გადაიდგა. 1921 წლის 8 მაისს პარიზში აზერბაიჯანის მთავრობის რეზიდენციაში ერთმანეთს კავკასიის რესპუბლიკების ემიგრანტული მთავრობების წარმომადგენლები შეხვდნენ. თათბირს ესწრებოდნენ: საქართველოს წარმომადგენლები: ე. გეგეჭკორი, ნ. ჩხეიძე, ნ. რამიშვილი, კ. საბახტარაშვილი; აზერბაიჯანის წარმომადგენლები: ა. შეიხ-ულ-ისლამოვი, დ. ჰაჯიბეგოვი, მ. აგერამოვი, ალ. თოფჩიზაშევი; სომხეთის წარმომადგენლები: ა. აგარონიანი, ა. ხატისიანი, ნ. ბეკზადიანი; ჩრდილო კავკასიის

წარმომადგენელი: ა. ჩერმოვეი (კირთაძე 1998: 289). 1921 წლის 10 ივნისს კავკასიის ემიგრანტული მთავრობების წარმომადგენლებმა ხელი მოაწერეს კავკასიაში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის შესახებ შეთანხმებას. შეთანხმების ხელმოწერისთანავე მათ ამის შესახებ საფრანგეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს არისტიდ ბრიანს აცნობეს. ა. ბრიანისადმი წარდგენილ მოხსენებით ბარათში შეთანხმების მონაწილეები აღწერდნენ კავკასიის ბუნებრივ სიმდიდრეებსა და იმ სარგებლობას, რომელსაც მიიღებდა საფრანგეთი თუ მისი მთავრობა კავკასიაში ეროვნული ხელისუფლებების აღდგენაში დაეხმარებოდა ემიგრაციაში მყოფ პოლიტიკურ ძალებს (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. VII, რედაქტორი. ი. კაჭარავა, თბილისი, 1976). ამასთანავე, კავკასიის წარმომადგენლები მზად იყვნენ რუსეთის იმპერიის ვალებიდან მათი კუთვნილი წილი გადაეხადათ. 1921 წლის 7 ნოემბერს ა. ბრიანის წარმომადგენელ ლუშერსა და კავკასიის ემიგრანტული მთავრობების წარმომადგენლებს შორის მოლაპარაკება გაიმართა. ლუშერმა მოითხოვა კონკრეტულად აეხსნათ მისთვის კავკასიის ემიგრანტული მთავრობების წარმომადგენლებს, თუ რა სახის დახმარებას ითხოვდნენ ისინი საფრანგეთისაგან და რა კომპენსაციას მიიღებდა საფრანგეთი ამის სანაცვლოდ. დელეგატებმა ლუშერს პირობა მისცეს, რომ სპეციალურ კომისიებს შექმნიდნენ ამ საკითხების დეტალურად დასამუშავებლად. 1921 წლის 9 ნოემბერს კავკასიის ემიგრანტული მთავრობების წარმომადგენელთა თათბირზე შეიქმნა სამხედრო კომისია, საფინანსო-ეკონომიკური კომისია, ნავთობმრეწველობის კომისია და გზათა კომისია. 1921 წლის 16 ნოემბერს სამხედრო კომისია კავკასიის ემიგრირებული მთავრობების წარმომადგენელთა საერთო თათბირზე მოხსენებით წარსდგა. მოხსენებაში საუბარი იყო საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლის საერთო გეგმაზე. ამ გეგმის თანახმად განსაზღვრული იყო 2700 სამხედროსაგან არმიის შექმნა კავკასიის რესპუბლიკების ტერიტორიაზე. თათბირზე გადაწყდა, რომ სამხედრო შტაბი პარიზში უნდა ყოფილიყო, ხელმძღვანელი ცენტრი კი - რაც შეიძლება ახლოს მოქმედების თეატრთან. ა. ბრიანის რჩევით კავკასიის წარმომადგენლებმა იმ ფრანგ კაპიტალისტებთან დაამყარეს კავშირი, რომლებიც კავკასიის სამრეწველო პოტენციალით იყვნენ დაინტერესებული (კირთაძე 1998: 289-291).

თავის მხრივ საქართველოს ემიგრანტული მთავრობა მოლაპარაკებებს აწარმოებდა სხვადასხვა ქვეყნის ნავთობკომპანიებთან და მათი მხარდაჭერის მოპოვებას ცდილობდა. განსაკუთრებული დაინტერესება გამოთქვა დიდი ბრიტანეთის ნავთობმომპოვებელმა ფირმა „შელი“-მ, რომელიც მზად იყო „დაეფინანსებინა მენშევიკური რევოლუცია, რომელიც ბათუმის ჭიშკრის გავლით გაუხსნიდა მათ გზას ბაქოსაკენ“ (კ. წენგუაშვილი. ლ. ტროცკი – „ქართველი მენშევიკების შესახებ“, „ანალები“, 2000, №2).

კავკასიის ემიგრანტული მთავრობების წარმომადგენლების შეთანხმების პარალელურად ემიგრაციაში მყოფი ქართული პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებმა დაიწყეს მუშაობა გაერთიანების მიზნით. საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების გაერთიანებული ორგანოს როლს საზღვარგარეთ ჯერ „დამფუძნებელი კრების კომისია“ და „პარტიათა წარმომადგენლობა“ ასრულებდა, რომელიც შემდეგ „პარიტეტულმა კოლეგიამ“ შეცვალა, ეს უკანასკნელი კი – „საზღვარგარეთის ბიურომ“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ. VII რედაქტორი. ი. კაჭარავა, თბილისი, 1976). საზღვარგარეთის ბიურო პარიტეტულ საწყისებზე შეიქმნა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 3). საზღვარგარეთის ბიუროში შევიდნენ: სოციალ-დემოკრატი ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე, ეროვნულ-დემოკრატი გრიგოლ ვეშაპელი (შემდეგ – სპირიდონ კედია), სოციალისტ-ფედერალისტი სოსიკო მდივანი და სოციალისტ-რევოლუციონერი იოსებ გობეჩია (კირთაძე 1998: 286). საღვარგარეთის ბიუროსა და ემიგრანტული მთავრობის ყველა მოქმედება ევროპის სახელმწიფოებში „ქართული საკითხის“ პოპულარიზაციას ისახავდა მიზნად. ამ მუშაობის შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს საბჭოთა კავშირ-დიდ ბრიტანეთს შორის წარმოებულ მოლაპარაკებაში ისეთი პუნქტის შეტანა, სადაც ინგლისი აცხადებდა, რომ ის ცნობდა საბჭოთა კავშირს იმ ტერიტორიებზე, რომელი ტერიტორიის მოსახლეობაც ცნობდა საბჭოთა ხელისუფლებას. საზღვარგარეთის ბიუროსა და საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის მოღვაწეობის შედეგად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ მეორე ინტერნაციონალში შემავალი პარტიები ვალდებულებას იღებდნენ თავიანთ ქვეყნებში ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში დახმარებოდნენ საქართველოს ემიგრანტულ მთავრობას.

ევროპის სახელმწიფოებში საქართველოს საკითხთან დაკავშირებით საერთო აზრის ჩამოყალიბების მიზნით საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ პარიზში, ლონდონში და ჟენევაში „საქართველოს დახმარების კომიტეტები“ დაარსა. კარლო ჩხეიძე ჟენევაში სპეციალური მოხსენებით გამოვიდა. კ. ჩხეიძე ინგლისს ურჩევდა სესხი არ მიეცა საბჭოთა კავშირისათვის, რადგან ეს თანხა, მისი აზრით, წითელი არმიის გაძლიერებას მოხმარდებოდა. ამ მოხსენების ანგარიში ჟენევის ყოველდღიურ გაზეთ „ტრავაი“-ში დაიბეჭდა. აკაკი ჩხენკელი და ირაკლი წერეთელი მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ საფრანგეთში დემურგთან და ერიოსთან, რის შედეგადაც ა. ჩხენკელი საზეიმოდ მიიღო დემურგმა, როგორც საქართველოს ოფიციალური ელჩი. ფრანგი სოციალისტი რენოდელი ი. წერეთელს წერდა, რომ ფრანგი სოციალისტები შეეცდებოდნენ საქართველოს საკითხში ჩარევას. ეს წერილი საქართველოს საგანგებო კომისიას ჩაუვარდა ხელში (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 3-5). საქართველოს ემიგრანტულმა მთავრობამ 1922 წლის 28 დეკემბრის სხდომაზე მიიღო გადაწყვეტილება სტამბოლში მყოფი „პოლიტიკური კომისიისათვის“ 10 000 ფრანკი გაეგზავნა ე. წ. „პუნქტების“ მოსაწყობად. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს საზღვრის სიახლოვეს შექნილი ამ პუნქტების მეშვეობით ფოსტა-ტელეგრაფისა და სპეციალური ლიტერატურის საქართველოში გადატანა და არალეგალი პირების გადაყვანა ხორციელდებოდა.

ქართული ანტისაბჭოთა პოლიტიკური პარტიების გაერთიანების მიზნით ინტენსიური მუშაობა საქართველოშიც მიმდინარეობდა. გაერთიანების იდეის ინიციატორები სოციალ-დემოკრატები იყვნენ. 1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ინიციატივით ანტისაბჭოთა პარტიების წინაშე დაისვა ერთიანი ეროვნული ფრონტის შექმნის საკითხი, რომლის მიზანი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა უნდა ყოფილიყო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 769). ეს მოლაპარაკებები დიდხანს გაგრძელდა, რადგან თითოეული პარტია მეტისმეტად გადაჭარბებულად აფასებდა თავის გავლენას საქართველოში და არ სურდა წასულიყო რაიმე დათმობაზე (კირთაძე 1998: 129). სოციალ-დემოკრატები, იმ შემთხვევაში თუ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დაემხოვდა, მოითხოვდნენ როგორც საზღვარგარეთ

ემიგრაციაში წასული საქართველოს ყოფილი მთავრობის, ისე ყოფილი დამფუძნებელი კრების სრულად აღდგენას (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 798). საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია მოითხოვდა საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამხობის შემდეგ შექმნილიყო მთავრობა, რომელიც დაკომპლექტდებოდა თანაბარი რაოდენობით სოციალისტებისა და არასოციალისტებისაგან (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 4). თითოეულმა პარტიამ მოლაპარაკებისათვის თითო წარმომადგენელი გამოყო. სოციალ-დემოკრატებიდან მოლაპარაკებას ნიკოლოზ ქარცივაძე აწარმოებდა, ეროვნულ-დემოკრატებიდან – სპირიდონ კეღია (მისი დაპატიმრების შემდეგ – იასონ ჯავახიშვილი), სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – გრიგოლ რცხილაძე, სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – იოსებ გოზეჩია, დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატებიდან – მუხრან ხოჭოლავა (კირთაძე 1998: 150, 283). ქართულ პოლიტიკურ პარტიებს შორის დაწყებული მოლაპარაკებები წარმატებით დასრულდა. საერთო მიზნის მისაღწევად საქართველოს ხუთი წამყვანი პოლიტიკური პარტია გაერთიანდა: საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია (მენშევიკები), საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია, საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტია და საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას ჩამოშორებული ჯგუფი „სხიველები“ (დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატები). ამ პოლიტიკურმა პარტიებმა 1922 წლის აგვისტოში საფუძველი ჩაუყარეს ინტერპარტიულ ორგანიზაციას „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს“ („დამკომს“), იგივე „პარიტეტულ კომიტეტს“. ადრე მიჩნეული იყო, რომ დამკომი 1922 წლის აპრილ-მაისში შეიქმნა, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 769).

ხუთ ქართულ პოლიტიკურ პარტიას შორის დადებული შეთანხმების ტექსტი შემდეგი შინაარსის იყო: „1. დაარსდეს „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, აღნიშნულ პარტიათა თითო წარმომადგენლისაგან. კომიტეტს დაევალოს გაერთიანება და საერთო ხელმძღვანელობა საქართველოს გასათავისუფლად მიმართული მთელი მუშაობისა.

შენიშვნა: კომიტეტში ყველა საკითხი წყდება შეთანხმებით.

2. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უცხოეთში მყოფი კანონიერი მთავრობა განაგრძობს თავის მუშაობას მიმართულს დამოუკიდებლობის აღდგენისაკენ.

3. დამოუკიდებლობის კომიტეტი მხარს უჭერს მთავრობის ამ მუშაობას, მთავრობა კი თავის მხრივ არ სდგამს მნიშვნელოვან პოლიტიკურ, ახალი ურთიერთობის შემქმნელ ნაბიჯს დამოუკიდებლობის კომიტეტის დაუდასტურებლად.

4. მთავრობა ვალდებულია მიაწოდოს ნივთიერი საშვალებანი მხოლოდ დამოუკიდებლობის კომიტეტს ეროვნული მუშაობის საწარმოებლად იმ ქონებიდან და თანხებიდან, რომელიც საქართველოს რესპუბლიკას ეკუთვნის ან რომლის გამო რესპუბლიკა პასუხისმგებელია.

შენიშვნა: მთავრობასა და დამოუკიდებლობის კომიტეტს შორის არსებობს ურთიერთ ფინანსური ანგარიშ-ვალდებულება და კონტროლი.

5. გარდამავალ ხანაში მთავრობის ფუნქციების შესრულება მიენდოს დროებით მმართველობას, რომელსაც შეადგენს დამოუკიდებლობის კომიტეტი კოალიციის საფუძველზე, ყველა შეთანხმებულ პარტიათა წარმომადგენლებისგან იმ აუცილებელი პირობით, რომ არც ერთ პარტიას მმართველობაში ერთ მესამედზე მეტი ადგილი არ ქონდეს.

6. დროებითი მმართველობა დემოკრატიულ რესპუბლიკას და მის კონსტიტუციას აღდგენილად აცხადებს.

7. ადგილობრივი ხელისუფლების (თვითმმართველობის) ორგანოები ეწყობიან დროებითი მმართველობის პრინციპით და პროპორციით.

განაპირა კუთხეებში (აფხაზეთში, ბათუმსა და მის ოლქში, ბორჩალოს და ახალციხე-ახალქალაქის მაზრებში), ხელისუფლების შექმნის საკითხი რჩება ღიათ და გადასწყდება დროებითი მმართველობის მიერ.

შენიშვნა: დროებით მმართველობას უფლება აქვს გამოსცეს განსაკუთრებული დადგენილება საერთოდ ადგილობრივ ხელისუფლების შედგენის შესახებ.

8. დამფუძნებელი კრება იკრიბება პირველ შემთხვევისთანავე და ადასტურებს დროებით მმართველობას.

9. მთავრობა ჩამოსვლისთანავე წარუდგება დამფუძნებელ კრებას მოხსენებით და გადადგება. ასევე მოიქცევა და ამავე დროს გადადგება დროებითი მმართველობა.

ამის შემდეგ დამფუძნებელი კრება ადგენს კოალიციონურ მთავრობას იმავე პრინციპით, როგორც დროებითი მმართველობა.

10. დამფუძნებელი კრება უხსნის კრედიტს მთავრობას, იმუშავებს კანონს ერთიანი სამხედრო სისტემის შესახებ, ირჩევს საგანგებო, საგამომძიებლო პარიტეტულ კომისიას საქართველოს დამარცხების მიზეზების გამოსარკვევად, ირჩევს საარჩევნო პარიტეტულ კომიტეტს და იშლება.

11. არა უადრეს ორი თვისა, დამფუძნებელი კრების დაშლის შემდეგ, ან არა უგვიანეს ოთხი თვისა ხდება საქართველოს პარლამენტის არჩევნები“ (კირთაძე 1996: 85-87).

შეთანხმების ტექსტს ხელს აწერდნენ: სოციალ-დემოკრატებიდან – **გიორგი (გოგიტა) ფაღვა**, ეროვნულ-დემოკრატებიდან – **იასონ ჯავახიშვილი**, სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – **გრიგოლ რცხილაძე**, სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – **იოსებ გობეჩია**, დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატებიდან – **მუხრან ხოჭოლავა** (კირთაძე 1998: 284).

პოლიტიკურ პარტიებს შორის მიღწეული შეთანხმების მიხედვით საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტში (პარიტეტულ კომიტეტში) შემავალი ყველა პოლიტიკური პარტია თანაბარუფლებიანი იყო. მოსახლეობაში პარტიის გავლენას არანაირი ყურადღება არ ექცეოდა. დამკომში დასმული ნებისმიერი საკითხი დღის წესრიგიდან იხსნებოდა, თუ დამკომის ერთი წევრი წინააღმდეგი აღმოჩნდებოდა. გარდა ამისა, დამკომში შემავალ არცერთ პოლიტიკურ პარტიას არ ჰქონდა უფლება, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ნაბიჯი დამკომთან შეთანხმების გარეშე გადაედგა. თუ დამკომი წინააღმდეგი აღმოჩნდებოდა, მაშინ პარტიას ეს საკითხი დღის წესრიგიდან უნდა მოეხსნა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 289-291).

თბილისში მიღწეული შეთანხმების ტექსტი ესერ **იოსებ გობეჩიას** ხელით საზღვარგარეთ მყოფ ნოე ჟორდანიას მთავრობას გაეგზავნა (კირთაძე 1998: 129-134, 173).

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის პირველი შემადგენლობა ასეთი იყო: სოციალ-დემოკრატებიდან დამკომში შევიდა გიორგი (გოგიტა) ფაღავა, ეროვნულ-დემოკრატებიდან – იასონ ჯავახიშვილი, სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – გრიგოლ რცხილაძე, სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – იოსებ გობეჩია, დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატებიდან – მუხრან ხოჭოლავა. შესაბამისად დამკომის პირველი თავმჯდომარე გოგიტა ფაღავა გახდა, ხოლო მდივანი – იასონ ჯავახიშვილი. მოგვიანებით საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტში გარკვეული ცვლილებები მოხდა. დამკომში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი გოგიტა ფაღავა 1922 წლის აგვისტოშივე ნიკოლოზ ქარცივაძემ შეცვალა. შესაბამისად დამკომის თავმჯდომარე ნიკოლოზ ქარცივაძე გახდა. ნიკოლოზ ქარცივაძე დამკომს 1922 წლის აგვისტოდან 1923 წლის მარტამდე თავმჯდომარეობდა. 1923 წლის მარტში ნ. ქარცივაძე დააპატიმრეს. 1923 წლის მარტიდან დამკომის თავმჯდომარე სოციალ-დემოკრატი კონსტანტინე (კოტე) ანდრონიკაშვილი გახდა. კ. ანდრონიკაშვილი დამკომს 1924 წლის აჯანყების დამარცხებამდე თავმჯდომარეობდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 769). როდესაც დამკომში კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი შევიდა, იქ ფაქტიურად მხოლოდ იასონ ჯავახიშვილი იყო. კოტე ანდრონიკაშვილმა იკითხა, თუ სად იყვნენ სხვა პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლები. ამაზე მას იასონ ჯავახიშვილმა უპასუხა, რომ მასობრივი დაპატიმრებების შემდეგ ისინი დამკომში არ ცხადდებოდნენ. კოტე ანდრონიკაშვილმა დამკომში შემავალ პარტიებთან მოლაპარაკებები დაიწყო. სოციალისტ-ფედერალისტებს კ. ანდრონიკაშვილმა გედეონ სვანიძე მიუგზავნა. სოციალისტ-ფედერალისტებმა და სოციალისტ-რევოლუციონერებმა დამკომში თავიანთი წარმომადგენლები გამოგზავნეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 348-349). 1922 წლის დეკემბერში მუხრან ხოჭოლავას გარდაცვალების შემდეგ დამოუკიდებელ სოციალ-დემოკრატებს დამკომში წარმომადგენელი არ გაუგზავნიათ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 769). სოციალისტ-ფედერალისტი გრიგოლ რცხილაძე დამკომიდან 1923 წლის თებერვალში გავიდა. გ. რცხილაძის დამკომიდან გასვლა გამოიწვია დამკომის ერთ-ერთ სხდომაზე აჯანყების საკითხის დასმამ. გ. რცხილაძე აჯანყების წინააღმდეგი იყო, რის გამოც მან პროტესტის ნიშნად სხდომა

და შესაბამისად დამკომი დატოვა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 292-296). 1924 წლის თებერვალში სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ დამკომში **სამსონ დადიანი** გააგზავნა. კ. ანდრონიკაშვილმა ს. დადიანს „შეთანხმების ტექსტი“ გააცნო. ამასთანავე, ამ სხდომაზე კ. ანდრონიკაშვილმა საერთაშორისო მდგომარეობის შესახებ მოხსენება გააკეთა (დამკომის სხდომები ერთ საათზე მეტხანს არ გრძელდებოდა). დამკომის მომდევნო სხდომაზე კ. ანდრონიკაშვილმა შეიარაღებული აჯანყების საკითხი დასვა. ს. დადიანმა ამ საკითხთან დაკავშირებით თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება გამოხატა. კ. ანდრონიკაშვილმა ამაზე ს. დადიანს უპასუხა, რომ მან საკითხი დასვა დამკომის წევრების აზრთა გაცვლა-გამოცვლისათვის და არა გადასაწყვეტად. აღნიშნულ სხდომაზე აჯანყების საკითხი დღის წესრიგიდან მოიხსნა. 1924 წლის ივლისის თვეში გამართულ დამკომის მორიგ სხდომაზე კ. ანდრონიკაშვილმა კვლავ გააცნო წევრებს საერთაშორისო მდგომარეობა. ამასთანავე, მან განაცხადა, რომ საქართველოს საკითხი ევროპაში ძალიან პოპულარული იყო. სხდომის ბოლოს კ. ანდრონიკაშვილმა შეიარაღებული აჯანყების საკითხი დასვა და, თავის მხრივ, დაასაბუთა თუ რატომ იყო პირადად იგი და სოციალ-დემოკრატიული პარტია აჯანყების მომხრე. კ. ანდრონიკაშვილის პოზიცია ეროვნულ-დემოკრატებმა გაიზიარეს. ს. დადიანმა შეიარაღებული აჯანყების საკითხთან დაკავშირებით თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება კიდევ ერთხელ გამოხატა და დამკომიდან გასვლით დაიმუქრა, თუ აჯანყების საკითხი დღის წესრიგიდან არ მოიხსნებოდა. სოციალისტ-რევოლუციონერების წარმომადგენელი აჯანყების იდეას მიემხრო. ს. დადიანმა სხდომის მონაწილეებს განუცხადა, რომ ის დამკომიდან სოციალისტ-ფედერალისტების გასვლის შესახებ დეკლარაციას გამოაქვეყნებდა. ამ სიტყვების შემდეგ ს. დადიანი კარისკენ წავიდა ნელი ნაბიჯებით იმ იმედით, რომ მოაბრუნებდნენ, მაგრამ ამაოდ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 258-262). ს. დადიანმა დამკომი 1924 წლის 18-19 აგვისტოს დატოვა. სოციალისტ-რევოლუციონერი იოსებ გობეჩია დამკომში **მიხეილ ბოჭორიშვილმა** შეცვალა, რომელიც დამკომში 1924 წლის აჯანყების დამარცხებამდე მუშაობდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 769).

მოგვიანებით დამკომში პოლიტიკურ პარტიებს შორის მიღწეული შეთანხმება შეიცვალა და კენჭისყრის დროს „ვეტოს“ გამოყენების უფლება გაუქმდა. ამიერიდან საკითხები ხმათა უმრავლესობით წყდებოდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 298).

კ. ანდრონიკაშვილის თავმჯდომარეობის დროს დამკომმა საზღვარგარეთიდან 10 000 ლირა მიიღო (ორჯერ 5000-5000 ლირა). საზღვარგარეთიდან გამოგზავნილ ფულს გოგიტა ფაღვა ღებულობდა. ეს ფული ორგანიზაციულ მუშაობას ხმარდებოდა. საზღვარგარეთიდან გამოგზავნილი ფულის ნაწილს დამკომი ქაქუცა ჩოლოყაშვილს უგზავნიდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 370-372).

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა საფინანსო კომისია, წითელი ჯვრის კომისია, სარედაქციო კომისია და „გაერთიანებული სამხედრო ცენტრი“ ჩამოაყალიბა. სამხედრო ცენტრის შექმნის ისტორია ასეთია: საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ქვეყნის ტერიტორიაზე რამდენიმე სამხედრო ორგანიზაცია შეიქმნა: ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სამხედრო ორგანიზაცია, ოფიცერთა და ჯარისკაცთა სამხედრო კომიტეტი (რომელსაც გიორგი მაზნიაშვილი მეთაურობდა), აჯანყებულთა რაზმების კომიტეტი, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული სამხედრო ორგანიზაცია და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული სამხედრო ორგანიზაცია. დამკომის შექმნის შემდეგ ყველა ამ ორგანიზაციის გაერთიანების საკითხი დაისვა, რის შემდეგაც, 1922 წლის აგვისტო-სექტემბრისთვის გაერთიანებული სამხედრო ცენტრი შეიქმნა (თუმცა სამხედრო ცენტრში ყველა ეს ძალა არ შედიოდა). სამხედრო ცენტრში სოციალ-დემოკრატებს და სოციალისტ-ფედერალისტებს გენერალი ვარდენ წულუკიძე წარმოადგენდა, ეროვნულ-დემოკრატებს – გენერალი კონსტანტინე (კოტე) აფხაზი. სამხედრო ცენტრის დაზვერვას პოლკოვნიკი ივანე ნარიკელაძე განაგებდა. დამკომი სამხედრო ცენტრს საჭირო ინფორმაციებს აწვდიდა, ეს უკანასკნელი კი მათ ამუშავებდა. სამხედრო ცენტრი ადგილებზე საქართველოს სხვადასხვა რაიონში ფილიალების შექმნას შეუდგა.

საქართველოს საგანგებო კომისიამ და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიამ მოიპოვეს ინფორმაცია გაერთიანებული სამხედრო ცენტრის შესახებ, რის შემდეგაც 1923 წლის 21 მაისს სამხედრო ცენტრის 15 ოფიცერი დააპატიმრეს და დახვრიტეს, ძეგნილებად კი გამოცხადნენ: ვასილ კობიაშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი), ვასილ (ვასო) ზანდუკელი, სამსონ ერისთავი, ნიკოლოზ ზაქარიას ძე კეცხოველი (ეროვნულ-დემოკრატი), მიხეილ მილითაური, გერასიმე ნინიძე (სოციალ-დემოკრატი), ილია მაისურაძე (სოციალ-დემოკრატი), ივანე ლოლუა, იასონ ჯავახიშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი), სამსონ დადიანი (სოციალისტ-ფედერალისტი), ბიქტორ ელისაბედაშვილი (სოციალ-დემოკრატი), გიორგი კლიმიაშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი), შალვა ამირეჯიბი (ეროვნულ-დემოკრატი), ნიკოლოზ ანდროს ძე კაიშაური, მიხეილ იშხნელი (ეროვნულ-დემოკრატი), ირაკლი ცაგურია (ეროვნულ-დემოკრატი), შალვა ჭუმბურიძე (სოციალ-დემოკრატი), გიორგი წინამძღვრიშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი), ნიკიფორე იმნაიშვილი (დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატი), იოსებ ცინცაძე (სოციალ-დემოკრატი), გიორგი (გოგიტა) ფაღავა (სოციალ-დემოკრატი), ნოე ხომერიკი (სოციალ-დემოკრატი), შალვა ქარუმიძე (ეროვნულ-დემოკრატი), სიმონ ყიფიანი (ეროვნულ-დემოკრატი), დავით ვლადიმერის ძე ვაჩნაძე (ეროვნულ-დემოკრატი), გიორგი ფურცელაძე (სოციალისტ-ფედერალისტი), ელიზბარ ჭიჭინაძე (სოციალ-დემოკრატი), ვალიკო ჯუღელი (სოციალ-დემოკრატი), გიორგი ამილახვარი, იოსებ მაჭავარიანი (ეროვნულ-დემოკრატი), ილია ჩაჩიბაია (სოციალ-დემოკრატი), პართენ გოთუა (ეროვნულ-დემოკრატი), დიმიტრი დუმბაძე (ეროვნულ-დემოკრატი), აკაკი ჯიბლაძე (სოციალ-დემოკრატი), ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე ცაგარელი (სოციალისტ-ფედერალისტი), აპოლონ სიმონის ძე ნიკოლაძე, არჩილ არაბიძე (სოციალ-დემოკრატი), ალექსანდრე ვასილის ძე ახმეტელი, აბესალომ შალამბერიძე (სოციალ-დემოკრატი), ნიკოლოზ ციციშვილი, ვარლამ რუხაძე (სოციალ-დემოკრატი), კირილე ნინიძე, მიხეილ იასონის ძე ლაშხი (სოციალ-დემოკრატი), გრიგოლ ტიმოთეს ძე გიორგაძე (დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატი), მიხეილ შავდია და სხვ. ამის შემდეგ სამხედრო ცენტრმა მუშაობა შეწყვიტა. სამხედრო ცენტრის ფუნქციები ე. წ. „სამხედრო კომისიამ“ იკისრა. სამხედრო კომისია შეიქმნა სოციალ-დემოკრატ ნოე ხომერიკის (რომელიც საქართველოში 1922 წლის ნოემბერში ჩამოვიდა) და

ეროვნულ-დემოკრატიკული მიხეილ ჯავახიშვილის (ცნობილი ქართველი მწერალი) შემადგენლობით. საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ მ. ჯავახიშვილის დაპატიმრების შემდეგ სამხედრო კომისიაში ეროვნულ-დემოკრატიკული გიორგი წინამძღვრიშვილი შევიდა (კირთაძე 1998: 32-33, 52, 81-84, 301).

აღსანიშნავია, რომ საზღვარგარეთიდან ნოე ხომერიკის ჩამოსვლის შემდეგ დამკომი უფრო ქმედუნარიანი გახდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №376, ტომი №2, ფურცელი 186). ნ. ხომერიკმა დამკომის ერთ-ერთ სხდომაზე საქართველოს ემიგრანტული მთავრობისა და საზღვარგარეთის ბიუროს საქმიანობის შესახებ მოხსენება წაიკითხა. მისი თქმით, სწორედ მათი ეფექტური მუშაობის წყალობით საქართველოს საკითხი ევროპაში უფრო პოპულარული გახდა. ნ. ხომერიკმა დამკომის სხდომაზე ასევე განაცხადა, რომ თუ საქართველო აჯანყების შემდეგ შეძლებდა ძალაუფლების ხელში აღებას და მის შენარჩუნებას ერთი-ორი თვის განმავლობაში, მაშინ დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების მხრიდან დიპლომატიური საშუალებებით და ფულადი სახსრებით დახმარების დიდი ალბათობა არსებობდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 3). დამკომის გააქტიურებული მუშაობა 1923 წლის 9 ნოემბერს ნ. ხომერიკის დაპატიმრებამ შეწყვიტა. სამხედრო კომისიაში ნ. ხომერიკი გოგიტა ფალავამ შეცვალა. ამის შემდეგ სამხედრო კომისიამ თბილისში სპეციალური „სამხედრო ქვეკომისია“ შექმნა საზღვარგარეთიდან ჩამოსული სოციალ-დემოკრატიკული ნაპოლეონ კახიანისა და ეროვნულ-დემოკრატიკული სოლომონ ზალდასტანიშვილის შემადგენლობით. ნ. კახიანის დაპატიმრების შემდეგ თბილისის სამხედრო ქვეკომისიაში ვასილ (ვასო) ნოდია შევიდა. გოგიტა ფალავას და გიორგი წინამძღვრიშვილის დაპატიმრების შემდეგ თბილისის ქვეკომისიამ ვასო ნოდია და სოლომონ ზალდასტანიშვილის შემადგენლობით სამხედრო კომისიის ფუნქციები თავის თავზე აიღო. მოგვიანებით დაპატიმრებული ვ. ნოდია საზღვარგარეთიდან ჩამოსულმა ვალიკო ჯუღელმა შეცვალა (კირთაძე 1998: 305, 245). სამხედრო კომისია რეგიონებში არსებულ დამკომის სამხედრო ორგანიზაციებს ეყრდნობოდა, ხოლო იქ, სადაც ასეთი არ არსებობდა – სპეციალურ სამხედრო რწმუნებულებს. ეს რწმუნებულები იმ პირების აღრიცხვას ახორციელებდნენ, რომლებსაც აჯანყებაში მონაწილეობის მიღება შეეძლოთ. ეს ისეთნაირად

კეთდებოდა, რომ ამის შესახებ ხშირ შემთხვევაში აღრიცხვაზე აყვანილებმაც კი არ იცოდნენ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 13). სამხედრო კომისია მოსამზადებელი სამუშაოების დამთავრების შემდეგ აჯანყების საკითხს დამკომში სვამდა, გადაწყვეტილებას კი დამკომის გაფართოებული სხდომა იღებდა. აჯანყების თარიღის განსაზღვრა აჯანყების წინ დანიშნული მთავარსარდლისა და მისი შტაბის კომპეტენციას შეადგენდა (ზალდასტანიშვილი 1989: 19).

აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკურ პარტიებს თავიანთი „სამხედრო კომისიები“ ჰქონდათ. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებულ სამხედრო კომისიაში თავდაპირველად ვასილ ნოდია და გოგიტა ფაღავა შედიოდნენ, შემდეგ – გიორგი ჯინორია და კოტე ანდრონიკაშვილი. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო კომისიაში თავიდან შედიოდნენ დავით (დათა) ვაჩნაძე, ილიკო სიხარულიძე და სოლომონ ზალდასტანიშვილი, მოგვიანებით – სოლომონ ზალდასტანიშვილი და გიორგი წინამძღვრიშვილი (კირთაძე 1998: 308). ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დაქვემდებარებაში მყოფი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაზმი 1923 წლის დასაწყისიდან დამკომის განკარგულებაში გადავიდა. აქედან მოყოლებული დამკომი ქ. ჩოლოყაშვილს ყოველთვიურად 200 ლირას უგზავნიდა. დამკომი ქ. ჩოლოყაშვილთან ურთიერთობას სამხედრო კომისიის მეშვეობით აწარმოებდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 771).

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის სამხედრო კომისია ამავე პარტიის ახალგაზრდულ ორგანიზაციასთან არსებობდა. სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას სამხედრო კომისია არ ჰქონდა. სოციალისტ-რევოლუციონერებმა მხოლოდ 1924 წლის აჯანყების წინ თბილისში „საგანგებო სამხედრო რაზმი“ შექმნეს. დამოუკიდებელ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას სამხედრო ორგანიზაცია არ შეუქმნია (კირთაძე 1998: 308).

დამკომთან არსებულ სარედაქციო კომისიას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრი დავით ონიაშვილი ხელმძღვანელობდა. სარედაქციო კომისია დამკომის თავმჯდომარის მითითებებით დამკომის ბრძანებების, წერილების, პროკლამაციების გადამუშავებას

ახორციელებდა. დ. ონიაშვილს დამკომის სხდომებზე დასწრების უფლება არ ჰქონდა.

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს რეგიონებში წარმომადგენლები – რწმუნებულები და კომისიები ჰყავდა. დამკომი რწმუნებულებს ისეთ დიდ რაიონებში ნიშნავდა, სადაც „პარიტეტული კომისიის“ შექმნა ვერ მოხერხდებოდა. ასეთი იყო ბათუმის ოლქი, სადაც დამკომის ერთადერთი სრულუფლებიანი წარმომადგენელი გიორგი (გიზო) ანჯაფარიძე იყო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 310-314, 352-353).

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტთან ტერორისტული ჯგუფი არსებობდა, რომელსაც მიხეილ კოდუაშვილი ხელმძღვანელობდა. 1923 წლის 10 თებერვალს ამ ჯგუფმა ოზურგეთის მაზრის სოფ. ლიხაურში სამხედრო კომისარ ალექსანდრე ობოლაძეზე, წითელი ჯარის მეთაურებზე – სანიკიძეზე და ჩუბინიძეზე თავდასხმა განახორციელა, რომელსაც აღნიშნული პირები შეეწირნენ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 771).

მართალია საქართველოს საგანგებო კომისია თავისი აგენტურული ქსელის მეშვეობით იღებდა ინფორმაციებს 1924 წლის აჯანყების მზადების შესახებ და ამდენად „კარგად“ მუშაობდა, მაგრამ არანაკლებ კარგად მუშაობდნენ პატრიოტული ძალები. მათ ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიაში თავიანთი კაცი არჩილ ნიკოლოზის ძე კახიანი ჰყავდათ (ზოგიერთ დოკუმენტში ის კახიშვილად მოიხსენიება – ავტ.). ა. კახიანის გადაბირება ნოე ხომერიკის ინიციატივით მოხდა. ნ. ხომერიკი ა. კახიანის ბიცოლას, ალექსანდრა ჯუღელს დაუკავშირდა და თხოვა მას ეცადა ა. კახიანის საზღაურის საფასურად გადმობირება. ა. კახიანი ამ წინადადებას დათანხმდა და 1923 წლის ივნის-ივლისიდან ალექსანდრა ჯუღელისათვის ინფორმაციების მიწოდება დაიწყო. 1923 წლის აგვისტოში ნოე ხომერიკმა ალექსანდრა ჯუღელის მეშვეობით არჩილ კახიანს დაავალა გაერკვია შემდეგი: „ვინ გასცა სამხედრო ორგანიზაცია, მოეცა ყველა ცნობა, რომელიც გააჩნდა ინფორმატორებზე, მენშევიკების ცეკას წევრების (ხომერიკი, ცინცაძე, ფაღავა) რა მისამართები იყო ცნობილი ჩეკასთვის“. 1923 წლის ოქტომბერში ნ. ხომერიკმა არჩილ კახიანს ახალი დავალება მისცა. მას უნდა გაერკვია: „იყო თუ არა ცნობილი ჩეკასთვის რომ მენშევიკები აგრძელებდნენ მუშაობას პარტიის მიერ

სალიკვიდაციო კონფერენციის ჩატარების შემდეგ, გადაეცა ასლები დაპატიმრებულების ჩვენებების, მათ შორის ჭუმბურიძის ჩვენება, ინფორმატორების სია, რა ცნობები ჰქონდა ჩეკას ფედერალისტებზე და ეროვნულ-დემოკრატებზე, რა ხდებოდა აზერბაიჯანში, ცნობები მენშევიკების მუშაობაზე საზღვარგარეთ“. დავალების მიცემიდან რამდენიმე დღეში არჩილ კახიანმა ალექსანდრა ჯუღელის მეშვეობით ნ. ხომერიკს გადასცა საზღვარგარეთ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სამი შეკრების ამსახველი დოკუმენტის ასლი და საგზაო-სატრანსპორტო საგანგებო კომისიის თვითური მოხსენების ასლი. 1923 წლის ოქტომბერში ნ. ხომერიკმა არჩილ კახიანს დაავალა გაერკვია, თუ რა იცოდნენ საქართველოს საგანგებო კომისიაში საზღვარგარეთ მყოფ და საქართველოში დაბრუნებულ პოლიტიკურ მოღვაწეებზე. როგორც არჩილ კახიანმა გაარკვია, საქართველოს საგანგებო კომისია ფლობდა ინფორმაციას საზღვარგარეთიდან ვალიკო ჯუღელის ჩამოსვლის შესახებ. ნ. ხომერიკმა არჩილ კახიანს ალექსანდრა ჯუღელის ხელით მიწოდებული ინფორმაციებისთვის 150 ლირა გადასცა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23472, ფურცელი 8-23). საქართველოს საგანგებო კომისიამ ნ. ხომერიკი 1923 წლის 9 ნოემბერს დააპატიმრა (ენდელაძე 2004: 28). დაპატიმრებისას ნ. ხომერიკს აღმოაჩნდა: სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს შესახებ ცნობები 1923 წლის 6 სექტემბრიდან 1923 წლის 30 სექტემბრამდე, ცნობები ვარშავიდან და საგზაო-სატრანსპორტო საგანგებო კომისიის პოლიტიკური განყოფილების 1923 წლის სექტემბრის თვის მოხსენება (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 11). ნ. ხომერიკს ასევე აღმოაჩნდა საზღვარგარეთიდან სპეციალურად მისთვის გამოგზავნილი წერილი. წერილში მას საქართველოს ემიგრაციაში მყოფი მთავრობის წარმომადგენლები წერდნენ: „გიგზავნით რადიო-აპარატს. თუ ეს აპარატი იმუშავებს, ჩვენ საშუალება გვექნება სამხედრო ცნობები შევკრიბოთ მთელ კავკასიაში, ჩვენი მიზნებისათვის ამას დაუფასებელი მნიშვნელობა ექნება“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 770). ნ. ხომერიკის დაპატიმრებისას აღმოჩენილმა მასალებმა არჩილ კახიანის საქმიანობა გამოაშკარავა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 11) და 1923 წლის 10 ნოემბერს ის დააპატიმრეს (ენდელაძე 2004: 28). პატიმრობაში აიყვანეს ასევე ალექსანდრა ჯუღელი. საქართველოს საგანგებო

კომისიაში ხანგრძლივი დაკითხვების შემდეგ 1924 წლის მარტში ალექსანდრა ჯუღელი გაათავისუფლეს, არჩილ კახიანი კი 1924 წლის 15 იანვარს, ღამის 1 საათზე დახვრიტეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23472, ფურცელი 41-47).

წარმოებული კონტრდაზვერვითი სამუშაოების შედეგად მოპოვებულ მასალებს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი საზღვარგარეთ მყოფ საქართველოს ემიგრანტულ მთავრობას აწვდიდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 770).

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის დავალებით გიორგი წინამძღვრიშვილი აგროვებდა ცნობებს ქართული და რუსული წითელი არმიის რაოდენობის, მილიციისა და საგანგებო დანიშნულების ნაწილების მდგომარეობის შესახებ საქართველოში. ამ მიზნით, გ. წინამძღვრიშვილს მაზრებში სათანადო რწმუნებულები ჰყავდა. დასავლეთ საქართველოში მსგავსი ხასიათის ცნობებს „დასავლეთ საქართველოს კომიტეტი“ აგროვებდა. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარეს სეით დევდარიანს დაპატიმრებისას წითელი ჯარის დისლოკაციისა და რაოდენობის აღმნიშვნელი მასალები აღმოაჩნდა. გოგიტა ფალავას დაპატიმრების დროს კონსტანტინოპოლიდან გამოგზავნილი წერილი უპოვეს, რომელსაც ხელს „დიმიტრი“ აწერდა. წერილი 1923 წლის 5 სექტემბრით თარიღდებოდა. წერილში შემდეგი ფრაზა იყო: „ამას გარდა მოგვაწოდეთ სამხედრო ინფორმაცია“. გ. ფალავას აღმოაჩნდა ასევე საზღვარგარეთიდან „ფრანსუას“ მიერ გამოგზავნილი წერილი (1923 წლის 3 სექტემბრით დათარიღებული). ამ წერილში ავტორი იძლეოდა ცნობებს სამხედრო გადაჯგუფების შესახებ სარატოვ-ასტრახან-ბაქოს რეგიონებში და ითხოვდა ამ ცნობების გადამოწმებას. საქართველოს საგანგებო კომისიას ხელში ჩაუვარდა საზღვარგარეთიდან საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სახელზე გამოგზავნილი წერილი, რომელიც 1924 წლის 5 ივლისით თარიღდებოდა. წერილში ითხოვდნენ: „რაც შეიძლება ჩქარა გვაცნობეთ რუსული ჯარის რეორგანიზაცია, მისი ძალები და ქართული ჯარის რაოდენობა“. მეორე წერილში კი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს კონსტანტინოპოლიდან წერდნენ: „გვაცნობეთ შემდეგი: გადავიდნენ ჩვენში სამილიციო სისტემაზე თუ არა, ან თუ რეგულარულ ნაწილებთან ერთად

არსებობენ ტერიტორიალური ნაწილები. როდის და სად მოეწყვნენ და რამდენია რუსის ჯარი... ფრიად საჭიროა“ (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). 1925: 79-81).

არალეგალურად მომუშავე პირები კონსპირაციის მიზნით სხვადასხვა სახელს (ფსევდონიმს) ირქმევდნენ, მაგალითად: „სოლომონი“ იყო კონსტანტინე ანდრონიკაშვილის ფსევდონიმი (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 605), „ზურაბი“ – ვალიკო ჯუღელის (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 605), „გაიოზი“ – ალექსი ბოკერიასი (ახალგაზრდა სოციალისტ-ფედერალისტთა თავმჯდომარე) (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 270), „ფრიდონი“ – დავით ონიაშვილის (ატარებდა 1921-1922 წ-ში) (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 194), „ფრანსუა“ – ნოე ხომერიკის (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 375), „ფრიდონი“ – გრიგოლ ცინცაბაძის (ატარებდა 1924 წ.) (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 194), „მთის არწივი“ – მიხეილ ლაშქარაშვილის (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24060-64, ფურცელი 44), „ორბი“ – სიმონ ბაგრატიონ-მუხრანელის (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24060-64, ფურცელი 44), „ლუკა“ – იოსებ ცინცაძის (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24060-64, ფურცელი 44), „გოგი“ – ქაქუცა ჩოლოყაშვილის, „ქართლოსი“ – სოლომონ ზალდასტანიშვილის, „სიკო“ – ვასილ (ვასო) წულაძის, „სამფერი“ – დავით ვაჩნაძის (კირთაძე 1998: 33), „ავთანდილი“ – გიორგი (გოგიტა) ფალავასი.

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი ჩრდილო კავკასიასთან და აზერბაიჯანთან დაკავშირება და საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ერთიანი ფრონტის შექმნა იყო. სომხებმა შეთავაზებაზე უარი განაცხადეს. 1923 წლის მაისში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ბაქოში ევტიხი სალუქვაძე მიავლინა, რათა მას მუსავატელებთან კავშირი დაემყარებინა. ე. სალუქვაძე მუსავატელების პარტიის ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარის მირზა-ბალა-მამედ-ზადეს (მამედოვის) რწმუნებულს ალა-ალი იუსუფ-ზადეს შეხვდა. მამედ-ზადემ თავის მხრივ იუსუფ ზადეს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტთან კავშირის დამყარება დაავალა. 1923 წლის ნოემბერში ი. ზადე თბილისში ჩამოვიდა და გოგიტა ფალავას

შეხვდა, რომელმაც ის ნოე ხომერიკს შეახვედრა. ნ. ხომერიკმა ი. ზადეს შესთავაზა აზერბაიჯანს აჯანყებაში მონაწილეობა მიეღო, რომელიც ნ. ხომერიკის თქმით, საქართველოში 2-3 კვირის შემდეგ დაიწყებოდა. ი. ზადემ განაცხადა, რომ აზერბაიჯანს 6 თვეზე უფრო ადრე არ შეეძლო აჯანყებაში მონაწილეობის მიღება. ამასთანავე, ი. ზადემ ქართველებისგან მატერიალური დახმარება ითხოვა. ნ. ხომერიკი მას 300 თურქულ ლირას შეჰპირდა. 1923 წლის 9 ნოემბერს საქართველოს საგანგებო კომისიამ ნ. ხომერიკი დააპატიმრა, 1924 წლის თებერვალში – ე. სალუქვაძე და ი. ზადე, მოგვიანებით – გ. ფალავა. ამის შემდეგ დამკომის კავშირი აზერბაიჯანთან გაწყდა (კირთაძე 1998: 33, 46, 322-323, 356).

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა კავშირი დაამყარა ჩრდილო კავკასიასთან. ჩრდილო კავკასიასთან კავშირის დამყარება პირველად **ქაქუცა ჩოლოყაშვილის** სახელს უკავშირდება. ქ. ჩოლოყაშვილს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა დაღესტნის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერ **ნაჯზუდინ გაცინსკის**თან. 1923 წლის აგვისტოში ქ. ჩოლოყაშვილი 7-8 კაციან რაზმთან ერთად ნ. გაცინსკისთან შესახვედრად გაემართა. 1923 წლის ოქტომბრის პირველ რიცხვებში ქ. ჩოლოყაშვილი დაღესტნიდან ჩეჩნეთში, კონკრეტულად კი **ტუმსოიში** გადავიდა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №652, ფურცელი 289). ჩეჩნეთში ქაქუცამ გავლენიანი ბეგის **ათაბაი უმაევის** მეშვეობით **ალი მიტაევთან** (ჩეჩნეთის შეიხი) კონტაქტი დაამყარა. ა. მიტაევი ქაქუცას კავკასიის მასშტაბით აჯანყების მოწყობაში დახმარებას დაპირდა. ცოტა ხნის შემდეგ ათაბაი უმაევმა ქ. ჩოლოყაშვილს აცნობა, რომ ჩეჩნეთში შეიარაღებული ქისტების რაზმი შეიქმნა, რომელიც კახეთში გადასასვლელად მზად იყო. მაგრამ ქისტების ეს რაზმი თუმცა არ გამოატარეს, რადგან ქისტების მიერ მათი საქონლის გატაცების დიდი ალბათობა არსებობდა (კირთაძე 1998: 153-324).

1923 წლის სექტემბერში სამხედრო კომისიის დავალებით (მაშინ მას ნოე ხომერიკი და გიორგი წინამძღვრიშვილი წარმოადგენდნენ) **გიორგი წინამძღვრიშვილი**, **კონსტანტინე ყარანგოზიშვილთან** ერთად, ბაქოს გავლით ჩეჩნეთში ალი მიტაევთან გაემგზავრა. ა. მიტაევი მზად იყო აჯანყებაში მიეღო მონაწილეობა და რამდენიმე ათასი მებრძოლიც გამოეყვანა, ოღონდ ის საქართველოდან 50 ოფიცრის ინსტრუქტორად გაგზავნას ითხოვდა. გ.

წინამძღვრიშვილმა კ. ყარანგოზიშვილი ჩეჩნეთში დატოვა, თვითონ კი ათი დღის შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 16). საქართველოში დაბრუნებულმა გ. წინამძღვრიშვილმა ჩრდილო კავკასიაში მოგზაურობის ანგარიში ნოე ხომერიკს გააცნო, ამ უკანასკნელმა – კოტე ანდრონიკაშვილს. დამკომმა მოისმინა გ. წინამძღვრიშვილის მოგზაურობის ანგარიში და გადაწყვიტა ჩრდილოეთ კავკასიასთან კავშირი შეენარჩუნებინა. რაც შეეხება ჩრდილოეთ კავკასიაში 50 ქართველი ოფიცრის გაგზავნას, უსახსრობის გამო ეს ვერ ხერხდებოდა. მოგვიანებით საქართველოში ერთი ჩეჩენი ჩამოვიდა, რომელმაც კ. ყარანგოზიშვილის წერილი ჩამოიტანა. კ. ყარანგოზიშვილი ჩეჩნეთში 50 ქართველი ოფიცრის გაგზავნის დაჩქარებას ითხოვდა. 1923 წლის მიწურულს საქართველოდან ჩეჩნეთში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი **ლეო დგებუაძე** გაიგზავნა, რომელსაც ჩეჩნეთზე და მის მეზობლებზე მასალების შეგროვება დაევალა. ლ. დგებუაძე საქართველოში 1924 წლის იანვრის დამდეგს დაბრუნდა. მისი თქმით, ალი მიტაევმა უკვე გააბა კავშირი კახაკებთან ვინმე გენერალ **ფედიუშკინის** მეშვეობით. მოგვიანებით სამხედრო კომისიის წინადადებით (მაშინ მას გოგიტა ფაღავა და გიორგი წინამძღვრიშვილი წარმოადგენდნენ) ჩეჩნეთში **მიხეილ იშხნელი** გაემგზავრა. 1924 წლის თებერვლის შუა რიცხვებისათვის მ. იშხნელმა ჩეჩნეთიდან საქართველოში ვიღაც ჩეჩენის ხელით წერილი გამოაგზავნა. ამ წერილით იგი საქართველოდან სათანადო ინფორმაციების მიწოდებას ითხოვდა. სწორედ ამ დროს საქართველოს საგანგებო კომისიამ გიორგი წინამძღვრიშვილი დააპატიმრა, რის გამოც ჩეჩენი ფაქტიურად საქართველოდან უპასუხოდ წავიდა. გ. წინამძღვრიშვილის დაპატიმრების შემდეგ მალე ჩეჩნეთიდან საქართველოში მ. იშხნელი დაბრუნდა, რომელმაც ჩეჩნეთთან კავშირის შენარჩუნების მიზნით თან ერთი ჩეჩენი ჩამოიყვანა. დამკომის მიერ 1924 წლის თებერვლისათვის დანიშნული აჯანყება გოგიტა ფაღავასა და გიორგი წინამძღვრიშვილის დაპატიმრების გამო გადაიდო. ამიტომ დამკომი ცდილობდა ჩრდილო კავკასიასთან კავშირი შეენარჩუნებინა. 1924 წლის 14 აგვისტოს დამკომმა ყალბი პასპორტებით ჩეჩნეთში ეროვნულ-დემოკრატი **ივანე ავალიშვილი** (ზურაბ ავალიშვილის ძმა), ეროვნულ-დემოკრატი **ვლადიმერ ბერიძე** და **ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ნაკაშიძე** გააგზავნა. მათ დამკომმა სახარჯო

ფული – 500-700 მანეთი გამოუყო. ამ ჯგუფმა გროზნოში ჩასვლის შემდეგ გაიგო, რომ ალი მიტაევი დაპატიმრებული იყო. ამის შემდეგ ჩრდილო კავკასიასთან კავშირი შეწყდა (კირთაძე 1998: 154-155, 327).

ასე რომ, საქართველო იძულებული იყო 1924 წლის აჯანყება მხოლოდ საკუთარი ძალებით დაეწყო.

ამ მუშაობის პარალელურად საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი ცდილობდა საერთაშორისო თანამეგობრობის მხარდაჭერა მოეპოვებინა. ამ მიზნით დამკომმა 1923 წლის 26 მაისს ერთა ლიგას წერილი გაუგზავნა (წერილის ასლი გაეგზავნა ასევე ევროპის სოციალისტურ პარტიებს, ამსტერდამის ინტერნაციონალს და ევროპის სახელმწიფოების მთავრობებს). წერილში ნათქვამი იყო: „ქართველი ერის სახელით, საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომლის გარშემო ადგილობრივ შემოკრებილია დღეს მრავალტანჯული ქართველი ერი, მიმართავს ერთა ლიგას და მისი საშუალებით მთელ განათლებულ კაცობრიობას და აუწყებს მათ ქართველი ერის დღევანდელ უბედურ მდგომარეობას.

ჩვენს მიერ აღწერილი სურათი ქართველი ერის დღევანდელი მდგომარეობისა იქნება მკრთალი, რადგან შეუძლებელია სიტყვით გადმოცემა იმ ვაების, იმ წამებისა, რომელსაც დღეს განიცდის საქართველო...

1921 წლის თებერვალში რუსის ჯარი მოულოდნელად შემოესია ჩვენს საქართველოს... რუსეთმა ის კვლავ დაიპყრო. დღეს საქართველო კვლავ რუსეთის ოკუპაციის ქვეშაა. ეს ოკუპაცია – დაპყრობა არ შეედრება არც ერთ ისტორიაში არსებულ ეროვნულ ძალდატანებას და დაპყრობას... საქართველოში გამეფდა უსაშინელესი კულტურული და ფიზიკური ტერორი. დღეს საქართველოს განაგებს რუსეთის ჩეკა და დამსჯელი რაზმები... საქართველო სასაკლაოდ არის გადაქცეული. ნადგურდება და ისპობა პატარა კულტურული ერი. ვფიქრობთ, რომ ერთა ლიგა აიმაღლებს თავის ავტორიტეტულ ხმას ამ ბარბაროსობის წინააღმდეგ...

რუსეთის ჩეკამ და დამსჯელმა რაზმებმა ამ ორი წლის განმავლობაში ააოხრეს, ცეცხლს და მახვილს მისცეს საქართველოს მთელი ოლქები: კახეთი, სვანეთი, გურია. ამ ორი თვის წინათ გურია, საქართველოს ეს საუკეთესო და კულტურული ნაწილი, სამხედრო ექსპედიციებმა მთლად გაანადგურეს. აქ ჩეკამ გაგზავნა დამსჯელი რაზმების მეთაურად ყოფილი ყაჩაღი, ახლა ბოლშევიკი ობოლადე.

ობოლადემ გადასწვა მთელი სოფლები, დახვრიტა უდანაშაულო ხალხი, ცეცხლში დაწვა ახალგაზრდა უდანაშაულო 15 წლის ვაჟი. ეს ვერაგი მოკლეს და ამ მკვლელობას დამპყრობლებმა იმით უპასუხეს, რომ ერთ ღამეში 92 კაცი გამოიყვანეს თბილისის ციხიდან და დახვრიტეს, მათ შორის 15 პოლიტიკური მოღვაწე, მასწავლებლები, სტუდენტები, კოოპერატორები, მუშები, გლეხები...

ამა წლის 20 მაისს რუსეთის ჩეკამ გაუსამართლებლად დახვრიტა 15 ქართველი მხედარი. ქართველი მხედრობის ხელმძღვანელნი – გენერლები, შტაბის ოფიცრები, სახელგანთქმული მეომრები და პოლიტიკური მოღვაწენი...

ისპობა და ნიავედბა საუკუნეობით შექმნილი კულტურული ნაშთები. საქართველოში არ გაისმის არა თუ თავისუფალი სიტყვა და აზრი, მორწმუნე ხალხს ლოცვაც აღარ შეუძლია. ბოლშევიკურმა რუსეთმა დაანგრია და გაანადგურა ეკლესია-მონასტრები... საშუალო საუკუნეების ინკვიზიცია არარაა იმ წამებასთან, რომელსაც ოკუპანტები აყენებენ მუშებსა და გლეხებს... მაგრამ ქართველი ერი შეგნებულად ებრძვის დამპყრობელთ და იცავს თავის კულტურას და დამოუკიდებლობას.

ერთა ლიგისადმი მიმართვა ქართველი ერისათვის არის ერთი ამ საშუალებათაგანი... ისმინეთ ხმა კულტურული პატარა ერისა. ეს ერი იჟლიტება ფიზიკურად, ისპობა მისი კულტურა, ინგრევა მისი კულტურული კერა.

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს იმედი აქვს, რომ ერთა ლიგა – ეს სამართლიანობის უაღრესი ორგანო, მიიღებს ყოველგვარ ზომებს ქართველი ერის გადასარჩენად და მისი დამოუკიდებლობის აღსადგენად“ (**ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია)**). რედ. აკ. **როინ მეტრეველი**. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2004, გვ. 550-552). აღნიშნული წერილი **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილმა** შეიმუშავა და რედაქტირებისთვის ის **დავით ონიაშვილს** გადასცა. დ. ონიაშვილმა რედაქტირების შემდეგ წერილი წასაკითხად **იასონ ჯავახიშვილსა და მიხეილ ბოჭორიშვილს** გადასცა. სოციალისტ-ფედერალისტები და დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატები წერილზე ხელმოსაწერად არ გამოცხადნენ (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 374).

1924 წლის მაისში საზღვარგარეთიდან თბილისში **ვასილ (ვასო) ნოდია, ვალიკო ჯუღელი, ბენიამინ (ბენია) ჩხიკვიშვილი, ვლასა მგელაძე, ვასილ ცინცაბაძე** და

ბიქტორ ცენტერაძე ჩამოვიდნენ. მათ შემდეგი სახის ინფორმაცია ჩამოიტანეს: „საერთაშორისო მდგომარეობა ხელს უწყობს აჯანყების დაწყებას და თუ ვინიცობაა აჯანყება დამარცხდეს, მაშინ მოძრაობა პროვინციებში უნდა გაგრძელდეს, რომ ამით პარიზში მყოფმა გაერთიანებულმა ცენტრმა შესძლოს ზოგიერთ მეგობრულად განწყობილ სახელმწიფოსთან დიპლომატიური წესით მოაგვაროს საქართველოს საკითხი რუსებთან“ (**ზალდასტანიშვილი** 1989: 27). საქართველოს ემიგრანტული მთავრობა ვალიკო ჯუღელზე დიდ იმედს ამყარებდა. მას მალულად დაამთავრებინეს პარიზში სენ-სირის სამხედრო სკოლა. სწორედ ვ. ჯუღელი უნდა ჩადგომოდა სათავეში აჯანყებას სამხედრო თვალსაზრისით (**სულაძე** 2010: 80).

1924 წლის ზაფხულში დამკომმა ნოე ჟორდანიასაგან სადირექტივო წერილი მიიღო (ეს წერილი ვლასა მგელაძემ ჩამოიტანა, რომელიც შემდეგ ბენია ჩხიკვიშვილს დაპატიმრებისას აღმოუჩინეს). ამ წერილში ნ. ჟორდანია დაწვრილებით მიმოიხილავდა საქართველოში აჯანყების საკითხს და მეზობლებთან (ჩრდილო კავკასია, აზერბაიჯანი) დამოკიდებულებას. თუმცა ეს წერილი საქართველოს საგანგებო კომისიას ჩაუვარდა ხელში (**კირთაძე** 1998: 308).

საქართველოში აჯანყების თარიღის დანიშვნა დამკომისა და მთავარსარდლის კომპეტენცია იყო. აჯანყების მთავარსარდლად სპირიდონ ჭავჭავაძე დაინიშნა. მთავარსარდლის დასახმარებლად ორი პოლკოვნიკი გამოყვეს. დამკომის გადაწყვეტილებით აჯანყება საბჭოთა კავშირის საშინაო და საგარეო მდგომარეობის გართულებას უნდა დამთხვეოდა (**ზალდასტანიშვილი** 1989: 23-26). საერთაშორისო ვითარების გასარკვევად დამკომმა საღვარგარეთ **ვასო ნოდია** გაგზავნა. ვ. ნოდიამ საზღვარგარეთიდან ჩამოიტანა პასუხი – საერთაშორისო სიტუაცია აჯანყების დასაწყებად ხელსაყრელი იყო (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 373). საზღვარგარეთიდან მიღებული ინფორმაციების გათვალისწინებით დამკომმა საქართველოში აჯანყება 1924 წლის თებერვლისათვის დანიშნა. მაგრამ 1923 წლის 9 ნოემბერს საქართველოს საგანგებო კომისიამ **ნოე ხომერიკი** დააპატიმრა, 1924 წლის 24 იანვარს – **გოგიტა ფაღავა** (**ზალდასტანიშვილი** 1989: 23). ამიტომ, დამკომი იძულებული გახდა აჯანყების თარიღი გადაეწია.

დამკომისა და სამხედრო კომისიის ერთობლივი სხდომა 1924 წლის ივლისის დასაწყისში ჩატარდა. სხდომას ესწრებოდნენ: **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი, იასონ ჯავახიშვილი, მიხეილ ბოჭორიშვილი, ვალიკო ჯუღელი, სოლომონ ზალდასტანიშვილი და შალვა ამირეჯიბი**. სამხედრო კომისიის მოხსენება ს. ზალდასტანიშვილმა წაიკითხა, რომელიც შემდეგში მდგომარეობდა: აჯანყების მოწყობას აღმოსავლეთ საქართველოში თავის თავზე ქაქუცა ჩოლოყაშვილი იღებდა, რომლის განკარგულებაში 600 შეიარაღებული მებრძოლი იყო. ქაქუცა ჩოლოყაშვილს უნდა აეჯანყებინა კახეთი, დუშეთის მაზრა და მანგლისის რაიონი. გარე კახეთში აჯანყებისათვის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას უნდა ეხელმძღვანელა. გურიას (ძირითადად სოციალ-დემოკრატებს) 700 შეიარაღებული უნდა გამოეყვანა, სვანეთს – 600, სამეგრელოს – რამდენიმე ასეული. სვანეთისა და სამეგრელოს შეიარაღებულ ძალებს აფხაზეთი უნდა დაეკავებინათ. იმერეთში ძირითადად იმედები შორაპნის მაზრაზე იყო დამყარებული. აჯანყების გეგმაში შედიოდა მთავრობის იარაღის საწყობების ხელში ჩაგდება, ამ იარაღების გადაცემა მოსახლეობისათვის და ამით აჯანყების კიდევ უფრო გაფართოება. ქ. თბილისში 500 შეიარაღებული მებრძოლი უნდა გამოეყვანათ სოციალ-დემოკრატებს, ეროვნულ-დემოკრატებს – 150, სოციალისტ-რევოლუციონერებს – 60. სამთავრობო ჯარების რაოდენობა (რუსული წითელი არმია და წითელი არმიის ქართული ნაწილები), სოლომონ ზალდასტანიშვილის ინფორმაციით, 10-11 ათასს აღწევდა. ს. ზალდასტანიშვილის აზრით, წითელი არმიის ქართული ნაწილების აჯანყებულთა მხარეზე გადასვლის ალბათობა დიდი იყო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 14).

1924 წლის ივლისის ბოლოს დამკომისა და სამხედრო კომისიის მეორე გაფართოებული სხდომა გაიმართა. სხდომას ესწრებოდნენ: **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი, იასონ ჯავახიშვილი, ვალიკო ჯუღელი, სოლომონ ზალდასტანიშვილი, შალვა ამირეჯიბი** (კირთაძე 1998: 246) და მთავარსარდალი გენერალი სპირიდონ ჭავჭავაძე. ბინას, სადაც სხდომა ტარდებოდა **მიხეილ (მიშა) კოდუაშვილის** და ეროვნულ-დემოკრატთა შეიარაღებული რაზმი იცავდა. ეს სხდომა ფაქტიურად წინა სხდომის გაგრძელება იყო. მთავარსარდალმა განაცხადა, რომ ძალები აჯანყებისათვის და აჯანყების ტექნიკური თვალსაზრისით მომზადება

მას საკმარისად მიაჩნდა (**ზალდასტანიშვილი** 1989: 29). სხდომამ შეიარაღებული აჯანყების საკითხი დადებითად გადაწყვიტა. ამის შემდეგ თანხმობის მიღების მიზნით აჯანყების საკითხი დამკომში შემავალი პოლიტიკური პარტიების ცენტრალურ კომიტეტებში გადაიტანეს (**კირთაძე** 1998: 246). დამკომმა აჯანყების თარიღად 1924 წლის 17 აგვისტო დანიშნა. აჯანყება შემდეგი გეგმით უნდა წარმართულიყო: პირველად აჯანყება თბილისში დაიწყებოდა. ამისათვის ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თავისი რაზმით თბილისს 20 კილომეტრზე მიუახლოვდებოდა და სოფ. ნახშირის გორასთან დაბანაკდებოდა. ქაქუცა ჩოლოყაშვილს დაუკავშირდებოდნენ: **მიხეილ (მიშა) ლაშქარაშვილი** თავისი რაზმით, **გ. ნაცვლიშვილი** დუშეთისა და დიღმის რაზმით, **ელიზბარ ვაჩნაძე** ბორჩალოს რაზმით. ამ ძალებს დაემატებოდა მანგლისის რაზმი. ამ დროს ვაზიანში დისლოცირებული წითელი არმიის არტილერია 120 ზარბაზანს ითვლიდა. ამ იარაღის ხელში ჩაგდება ნახევრად მაინც წყვეტდა თბილისის ბედს. ამიტომ აჯანყებულებს ეს არტილერია ხელში უნდა ჩაეგდოთ. ამ რაიონის სარდლად არტილერისტი, პოლკოვნიკი **ი. ცაგურია** დაინიშნა. ი. ცაგურიას განკარგულებაში სოციალ-დემოკრატთა რაზმი იყო. შემუშავებული გეგმით, ამ რაზმს რუსებისათვის უნდა წაერთმია ზარბაზნები და თბილისს ნავთლუღის მხრიდან უნდა მისდგომოდა. აჯანყების მეორე დღეს თელავის, სიღნაღისა და გურჯაანის რაზმები ი. ცაგურიას განკარგულებაში უნდა გადასულიყვნენ. 1924 წლის 6 აგვისტოს **ვალეკო ჯუღელი** დააპატიმრეს. ამან ძალაუვნებურად აჯანყების გეგმა შეცვალა. საპრობილეში **ვ. ჯუღელს** აჯანყების გეგმა დაუდეს წინ (შესაძლებელია საგანგებო კომისიის მიერ შედგენილი) და უთხრეს, რომ სამხედრო კომისიის ერთ-ერთი წევრი ხელისუფლებას ინფორმაციებს აწვდიდა. ამან **ვ. ჯუღელზე** დიდად იმოქმედა და მან დამკომს რამდენიმე წერილი გამოუგზავნა, რომელშიც აჯანყების საკითხის დღის წესრიგიდან მოხსნას ითხოვდა. დამკომმა **ვ. ჯუღელის** წერილებს დიდი ყურადღება არ მიაქცია, რადგან საქართველოს საგანგებო კომისიის საპრობილიდან ანალოგიური შინაარსის წერილები ადრე **გიორგი წინამძღვრიშვილისა** და **გოგიტა ფაღვას** სახელითაც მოვიდა. განსხვავება მხოლოდ წერილის კატეგორიულობაში იყო. დამკომმა მიიღო გადაწყვეტილება **ვ. ჯუღელთან** ყოველგვარი კავშირის გაწყვეტის შესახებ და მას თავისი წერილები უკანვე

გაუგზავნა. მაშინ ვ. ჯუღელმა საქართველოს საგანგებო კომისიას შესთავაზა დროებით გაეთავისუფლებინათ ის თანამებრძოლებთან მოსალაპარაკებლად, მაგრამ უარი მიიღო. საქართველოს საგანგებო კომისიამ მხოლოდ **ვანო ღლონტი** გაათავისუფლა, რომელმაც ვ. ჯუღელის სახელით საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს სთხოვა აჯანყებაზე ხელი აეღოთ. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ვ. ღლონტს უპასუხა: „გადაეცით ჯუღელს და ჩეკას, რომ გამოსვლის საკითხი ახლო მომავალში არა სდგას და არც არავითარ აჯანყებას არ ვაპირებთ“-ო. ამ პასუხით საქართველოს საგანგებო კომისია რასაკვირველია არ დაკმაყოფილდა და მასობრივ რეპრესიებს მიმართა. ხელისუფლებამ მანევრებზე მყოფი წითელი არმიის ნაწილები თბილისში დააბრუნა, თბილისის ირგვლივ გზები შეკრა. საღამოს 9 საათიდან თბილისიდან გასვლა და თბილისში შემოსვლა აკრძალა, ქალაქის მნიშვნელოვანი პუნქტები გაამაგრეს, ქუჩებში პატრულები გამოიყვანეს და საეჭვო სამხედრო პირების დაპატიმრება დაიწყო. აჭარაში **გ. ფურცელაძე** და **ს. ყარალაშვილი** დააპატიმრეს. ყოველივე ამან დამკომს თავზარი დასცა (**ზალდასტანიშვილი** 1989: 30-31). დამკომმა აჯანყების 1924 წლის 17 აგვისტოს დაწყება გადაიფიქრა.

1924 წლის 18 აგვისტოს დამკომის პრეზიდიუმმა პლენარული სხდომა მოიწვია, რომელსაც ესწრებოდნენ: **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი**, **იასონ ჯავახიშვილი**, **მიხეილ ბოჭორიშვილი** და **სამსონ დადიანი**. სხდომას დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატებიდან არავინ დასწრებია. სხდომამ განიხილა აჯანყების საკითხი. აჯანყებას მხარი დაუჭირეს: **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილმა**, **იასონ ჯავახიშვილმა** და **მიხეილ ბოჭორიშვილმა**, ხოლო **სამსონ დადიანმა** სოციალისტ-ფედერალისტების სახელით პროტესტი განაცხადა და სხდომა დატოვა (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 772). დამკომის ამავე სხდომაზე გადაწყდა აჯანყების თარიღი ხუთ კაცს განესაზღვრა: **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილს**, **იასონ ჯავახიშვილს**, **შალვა ამირეჯიბს**, **დავით ონიაშვილს** (სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბიუროს თავმჯდომარე) და მთავარსარდალ გენერალ **სპირიდონ ჭავჭავაძეს**. ს. ჭავჭავაძეს აჯანყების წარმატებაში ეჭვი შეეპარა და დამკომს აჯანყების გადადება სთხოვა. იასონ ჯავახიშვილმა ს. ზალდასტანიშვილის პირით ს. ჭავჭავაძეს შეუთვალა: „აჯანყება უკვე დაწყებულია და ამ პირობებში უკან

დახევა და მისი შეჩერება უფრო მეტ მსხვერპლს გამოიწვევს. ვთხოვ მთავარსარდალს თავისი მოვალეობის შესრულებას შეუდგეს“. ი. ჯავახიშვილმა დამკომში მთავარსარდალის გადაყენება და მის ნაცვლად ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დანიშვნა მოითხოვა. დამკომმა ეს წინადადება უარყო და ს. ჭავჭავაძე მთავარსარდალად დატოვა (ზალდასტანიშვილი 1989: 31-34).

1924 წლის 22 აგვისტოს დამკომის უკანასკნელი სხდომა გაიმართა. სხდომას ესწრებოდნენ: კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი, იასონ ჯავახიშვილი და შალვა ამირეჯიბი. სხდომაზე მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად აჯანყება საქართველოში 1924 წლის აგვისტოს ბოლოს ან სექტემბრის დასაწყისში უნდა მომხდარიყო. დამკომის ამავე სხდომაზე გადაწყდა, რომ უარი ეთქვათ თბილისში აჯანყების დაწყებაზე, რადგან ხელისუფლებამ ქალაქში დამატებითი ძალების შემოყვანით კიდევ უფრო გაამაგრა იგი. თბილისზე შეტევა პროვინციებში წარმატების მიღწევის შემდეგ უნდა განხორციელებულიყო (კირთაძე 1998: 247). თბილისში დარჩა სამხედრო კომისია, რომლის წინაშე შესასრულებლად შემდეგი ამოცანები იდგა: ვაზიანის სამხედრო ბაზის დაკავება, აეროპლანების ხელში ჩაგდება, ფოსტა-ტელეგრაფის აღება, ჯავშნოსანი ავტომობილებისა და ჯავშნოსანი მატარებლის ხელში ჩაგდება, საქართველოს საგანგებო კომისიის შენობის დაკავება, სამხედრო კურსანტებისა და საავიაციო რაზმის დაპატიმრება (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 356-357).

დამკომის სხდომაზე მიღებული გადაწყვეტილება პოლიტიკურმა პარტიებმა ადგილებზე თავიანთ ორგანიზაციებს შეატყობინეს. ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ ქაქუცა ჩოლოყაშვილსა და გოგი ჭაჭიაშვილს (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი დასავლეთ საქართველოში) შეტყობინებები გაუგზავნა (კირთაძე 1998: 247).

1924 წლის 24 აგვისტოს ხუთმა კაცმა (კონსტანტინე ანდრონიკაშვილმა, იასონ ჯავახიშვილმა, შალვა ამირეჯიბმა, სპირიდონ ჭავჭავაძემ და დავით ონიაშვილმა) აჯანყების თარიღად 1924 წლის 28-29 აგვისტოს ღამის 2 საათი დანიშნეს (ზალდასტანიშვილი 1989: 36). საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილებით დამკომმა თბილისი 1924 წლის 27 აგვისტოს დატოვა და შიო მღვიმის ტყეში გადავიდა. შიო მღვიმის ტყეში გადავიდნენ ასევე

დავით ონიაშვილი და შალვა ამირეჯიბი. შიო მღვიმის ტყეში ისინი **ქაქუცა ჩოლოყაშვილს** შეხვდნენ. საუბარი 2 საათს გაგრძელდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 192-194).

თავი VI. საქართველოს საგანგებო კომისიის მოღვაწეობა ეროვნული მოძრაობის ჩახშობის მიზნით

1917 წლის 25 ოქტომბერს პეტროგრადში განხორციელებული კონტრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალების შედეგად რუსეთში ხელისუფლებაში ბოლშევიკები (კომუნისტები) მოვიდნენ. ცხადია, რუსეთში იმთავითვე ძველი სახელმწიფო სტრუქტურების ნგრევა და ახლის შექმნა დაიწყო. 1917 წლის 8 ნოემბერს რუსეთის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი (შინსახკომი) შეიქმნა. ჩამოყალიბდა ასევე სხვა სახალხო კომისარიატები (სამინისტროები).

საბჭოთა რუსეთის მთავრობას ჰაერივით სჭირდებოდა ისეთი სახელმწიფო ორგანოს ფორმირება, რომელიც ბოლშევიკების ძალაუფლების შენარჩუნებას უზრუნველყოფდა. სწორედ ამ მიზნით საბჭოთა რუსეთის სახალხო კომისართა საბჭომ 1917 წლის 20 დეკემბერს **სრულიად რუსეთის საგანგებო კომისია** შექმნა, რომლის პირველ თავმჯდომარედ **ფილიპ ძერჟინსკი** დაინიშნა. საგანგებო კომისიის მთავარი ამოცანა შემდეგში მდგომარეობდა: გაენადგურებინა საბჭოთა ხელისუფლებისადმი ოპოზიციურად და მტრულად განწყობილი ძალები, აღეკვეთა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ყოველგვარი გამოსვლა, მათ შორის საბოტაჟი. საგანგებო კომისიის კომპეტენციაში ბანდიტიზმთან, სპეკულაციასთან, თანამდებობრივ დანაშაულთან ბრძოლა და პირველ ხანებში სახელმწიფო საზღვრების დაცვა შედიოდა. საგანგებო კომისიის ორგანოებს შეეძლოთ სასამართლოს სანქციის გარეშე მოქალაქეების ჩხრეკა და დაპატიმრება, საექვო პირებზე აგენტურული თვალთვალის დაწესება, ფოსტა-ტელეგრაფის კორესპონდენციების შემოწმება, მოქალაქეების საზღვარგარეთ გასახლება და სხვ. საგანგებო კომისია ფაქტიურად რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბ) სადამსჯელო ორგანოს წარმოადგენდა, რომელიც ცენტრალური კომიტეტის დირექტივებით მოქმედებდა. საგანგებო კომისიის ოპერატიული განყოფილების თანამშრომლები ფეხქვეშ თელავდნენ ისედაც დრაკონულ საბჭოთა კანონებს, თვითნებურად აპატიმრებდნენ როგორც რუსეთის, ისე უცხოელ მოქალაქეებს (**Коровин** 1998: 4, 6-27, 248).

საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობის შემდეგ საქართველოშიც რუსეთის ანალოგიური ძალოვანი სტრუქტურების ფორმირება დაიწყო. 1921 წლის 25 თებერვალს თბილისში მამია ორახელაშვილის თავმჯდომარეობით საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის პირველი სხდომა გაიმართა. სხდომამ შალვა ელიავას, მიხეილ ოკუჯავას, ლადო დუმბაძის, გიორგი ელისაბედაშვილის, შოთა გაბრიჩიძის (სხდომის მდივანი) მონაწილეობით პირველ საკითხად მოისმინა საქართველოს საგანგებო კომისიის ორგანიზებისა და კომისიის დროებით თავმჯდომარედ გიორგი ელისაბედაშვილის დანიშვნის საკითხი. 1921 წლის 26 თებერვალს საქართველოს რევკომმა №2 ბრძანებით შექმნა „კონტრრევოლუციასთან, სპეკულაციასთან და საბოტაჟთან ბრძოლის საგანგებო საგამომძიებლო კომისია“. 1921 წლის მარტში შეიქმნა ბათუმის საოლქო და ქუთაისის საგუბერნიო საგანგებო კომისიები. დამტკიცდა მათი კოლეგიები თითოეული ოთხ-ოთხი წევრის შემადგენლობით. 1921 წლის მარტის ბოლოს შეიქმნა აფხაზეთის საგანგებო კომისია. ამიერკავკასიის რკინიგზის გაერთიანებასთან დაკავშირებით შეიქმნა ამიერკავკასიის საგზაო-სატრანსპორტო საგანგებო კომისია ცენტრით თბილისში, რომლის უფროსად საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე დაინიშნა. საქართველოს საგანგებო კომისია რუსეთის საგანგებო კომისიისაგან პერიოდულად ღებულობდა სახელმძღვანელო დოკუმენტებს, რომელთაც, როგორც წესი, გრიფი „სრულიად საიდუმლო“ ან „საიდუმლო“ ჰქონდათ. 1921 წლის 16 ივლისს საბჭოთა საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის მიერ მიღებული დეკრეტით აჭარა ავტონომიურ რესპუბლიკად გამოცხადდა. ამის შემდეგ ბათუმის საოლქო საგანგებო კომისიამ თავისი მოქმედების სფერო აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მთელ ტერიტორიაზე გაავრცელა და აჭარის საგანგებო კომისიად გარდაიქმნა.

1921 წლის სექტემბერში საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმმა რუსეთის კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის სადირექტივო წერილის თანახმად მიიღო დადგენილება საქართველოს საგანგებო დანიშნულების ნაწილების შექმნის შესახებ, რომლის სარდლადაც 1921 წლის 7 ოქტომბერს გ. ხუტულაშვილი დაინიშნა. შეიქმნა საქართველოს საგანგებო

დანიშნულების ნაწილების სამხედრო საბჭო, რომელშიც შევიდნენ: გ. ხუტულაშვილი, საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის წარმომადგენელი, საქართველოს საგანგებო კომისიის კოლეგიის წევრი, საქართველოს ახალგაზრდობის კომუნისტური კავშირის ცენტრალური კომიტეტის მდივანი და საქართველოს წითელი არმიის პოლიტგანყოფილების წარმომადგენელი.

საქართველოს საგანგებო კომისიასთან შეიქმნა ცენტრალური სახელმწიფო საინფორმაციო სამეული საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნის თავმჯდომარეობით. აჭარის, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის საინფორმაციო სამეულები განისაზღვრა საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) საოლქო კომიტეტის მდივნის, ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილისა და საგანგებო კომისიის ერთი თანამშრომლის შემადგენლობით. სამაზრო საინფორმაციო სამეულში შედიოდნენ საქართველოს კომუნისტური (ბ) პარტიის სამაზრო კომიტეტის მდივანი, მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარე და მაზრის საგანგებო კომისიის უფროსი. საინფორმაციო პუნქტის უფროსი საქართველოს საგანგებო კომისიის დავალებისა და სხვა გადაუდებელი ოპერატიული ამოცანების შესრულებისათვის იყენებდა მაზრის მილიციას მის უფროსთან წინასწარი მოლაპარაკების შემდეგ. საბჭოთა საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის 1922 წლის 10 ნოემბრის დადგენილების თანახმად საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარედ ეპიფანე კვანტალიანი დაინიშნა. ქუთაისის გუბერნიის საგანგებო კომისია პოლიტბიუროდ გადაკეთდა, ზუგდიდის, ლეჩხუმის, რაჭის პოლიტბიუროების ბაზაზე საინფორმაციო პუნქტები შეიქმნა. მაზრებში საფილტრაციო კომისიები ფუნქციონირებდა, რომელთა წევრები სამაზრო კომიტეტის მდივნები, აღმასკომის თავმჯდომარეები და პოლიტბიუროს უფროსები იყვნენ. პერიოდულად ეწყობოდა საფილტრაციო კომისიის სხდომები, რომლებზეც ანტისაბჭოთა პარტიების დაპატიმრებულ წევრთა ფილტრაციის საკითხებს იხილავდნენ (ენდელაძე 2004: 11-16). საქართველოს საგანგებო კომისიასთან არსებობდა სპეციალური კომისია, რომელიც „მაგნე პირების“ ადმინისტრაციულ გადასახლებას ახორციელებდა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №811, ფურცელი 7).

1921 წლის ივლისიდან საქართველოს საგანგებო კომისიის სამხედრო განყოფილების ბაზაზე საბჭოთა საქართველოს წითელი არმიის განსაკუთრებული განყოფილება ჩამოყალიბდა.

1921 წლის გაზაფხულიდან თბილისში ფუნქციონირება დაიწყო საბჭოთა რუსეთის საგანგებო კომისიის სრულუფლებიანმა წარმომადგენლობამ ამიერკავკასიაში. რუსეთის საგანგებო კომისიის წარმომადგენლობა უხეშად ერეოდა საქართველოს საგანგებო კომისიის საქმიანობაში.

1922 წლის 12 მარტს შეიქმნა ამიერკავკასიის საგანგებო კომისია, რომლის თავმჯდომარედ სოლომონ მოგილევსკი დაინიშნა. საქართველოს საგანგებო კომისიისა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის მუშაობაში მნიშვნელოვანი ადგილი აგენტურულ-ინფორმატორულ მუშაობას ეკავა. 1922 წლის ზაფხულისათვის საქართველოს საგანგებო კომისიას საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში 17 აგენტ-ინფორმატორი ჰყავდა, ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიაში – 14 (ენდელაძე 2004: 15-17).

საქართველოს საგანგებო კომისიასა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიას შორის გარკვეული წინააღმდეგობა არსებობდა. ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თანამშრომლები უხეშად ერეოდნენ საქართველოს საგანგებო კომისიის კომპეტენციაში. მაგალითად, 1924 წლის მარტის შუა რიცხვებში ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თანამშრომელი ურუშაძე საქართველოს საგანგებო კომისიის ინფორმატორ „ტარზანის“ სახლში მივიდა და აუწყა მას, რომ ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიაში იბარებდნენ. „ტარზანი“ ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის კანცელარიაში ერთ საათიანი ლოდინის შემდეგ კონტრდაზვერვის უფროს აშუკინთან მიიყვანეს. აშუკინმა „ტარზანს“ მოსთხოვა გადაეცა მისთვის საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შესახებ მის ხელთ არსებული მასალები. „ტარზანმა“ მიუგო, რომ ის საქართველოს საგანგებო კომისიაში მუშაობდა და არ შეეძლო მისთვის ინფორმაციის მიწოდება. აშუკინმა მუქარით აიძულა „ტარზანი“, შეეცო ინფორმატორის ანკეტა, რის შემდეგაც მას ახალი მეტსახელი „ჯუღელი“ მისცა. გარდა ამისა, საქართველოს საგანგებო კომისიის ინფორმატორი „X“ ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიამ დააპატიმრა. საქართველოს საგანგებო კომისია „X“-ის გათავისუფლებას ითხოვდა, მაგრამ უშედეგოდ.

ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიამ „X“ მხოლოდ მას შემდეგ გაათავისუფლა, რაც ამ უკანასკნელმა უარი თქვა საქართველოს საგანგებო კომისიაში მუშაობაზე და თანხმობა განაცხადა ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის სასარგებლოდ ემუშავა. თავის მხრივ საქართველოს საგანგებო კომისიის მიმართ პრეტენზიები ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიასაც გააჩნდა. ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილე **პანკრატოვი** საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის **ეპიფანე კვანტალიანის** სახელზე გაგზავნილ წერილში საყვედურით აღნიშნავდა, რომ საქართველოს საგანგებო კომისია იგნორირებას უკეთებდა ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის მოთხოვნებს (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 8-15). საქართველოს საგანგებო კომისიასა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიას შორის ასეთი დამაბული ურთიერთობა წელიწადზე მეტხანს გაგრძელდა. საკითხი ვერ გადაწყდა ვერც საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალურ კომიტეტში და ვერც კომუნისტური პარტიის (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტში. საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბ) XIII ყრილობის მუშაობის დროს სერგო ორჯონიკიძე, ლავრენტი ბერია და ლევან ღოღობერიძე ფილიპე მერჟინსკის შეხვდნენ, სადაც გადაწყდა, რომ ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის კოლეგიას დარჩებოდა საერთო ხელმძღვანელობა, მთელი ოპერატიული აპარატი კი საქართველოს საგანგებო კომისიის ხელში გადავიდოდა. ამასთანავე, ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის შემადგენლობაში უნდა შეეყვანათ საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე და მისი მოადგილე. მიუხედავად ამ ცვლილებისა, საქართველოს საგანგებო კომისიასა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიას შორის დაპირისპირებები შემდეგშიც გრძელდებოდა (**ბ. ლომინაძის წერილი მ. კახიანისადმი**, „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3).

1922 წლის მიწურულიდან საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილედ ლავრენტი ბერია დაინიშნა. ლ. ბერიას მისვლის შემდეგ საქართველოს საგანგებო კომისიის მუშაობა უფრო ეფექტური გახდა. საქართველოს საგანგებო კომისია თავის მუშაობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას მოქმედი პოლიტიკური პარტიების დაშლა-განადგურებას უთმობდა. საგანგებო კომისიაში სპეციალურად მესამე და მეოთხე ქვეგანყოფილებები შეიქმნა, რომლებიც შესაბამისად მემარჯვენე

და მემარცხენე პოლიტიკური პარტიების წინააღმდეგ მუშაობდნენ (ენდელაძე 2004: 18). საგანგებო კომისიას თავის დაქვემდებარებაში ჰყავდა ინფორმატორები, რომლებიც კონსპირაციის მიზნით სხვადასხვა სახელს (ფსევდონიმს) ატარებდნენ: „ჟორდანია“, „ფაღავა“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 10), „ელიზბარი“ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №2520, ფურცელი 274), „ენვერი“, „Приезжий“, „სულეიმანი“, „ჩ“, „კიაზიმ ბეი“, „ახმედი“, „X“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 13-14), „მაუზერი“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 667), „კილი“ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333-61, ფურცელი 90), „სხულუხია“, „ჩიქავა“ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333-61, ფურცელი 124-126), „აფხაზეთი“ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23581, ფურცელი 130), „მოსკოვი“ (ენდელაძე 2003: 54), „ტარზანი“, „ჯუღელი“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 12), „სალია“, „ალიოღლი“, „ლორჟუ“, „გაიდაშკინი“, „ტემნიძე“, „კალანდია“, „თოდუა“ (ენდელაძე თ., საბჭოთა ძალოვანი სტრუქტურების ბრძოლა პარტიზანული მოძრაობის წინააღმდეგ საქართველოში (1921-1923 წწ.), „საისტორიო შტუდიები“, 2003, ტ. IV) და სხვ.

საქართველოს საგანგებო კომისიას ფარული აგენტები ჰყავდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენაში. წარმატებული აღმოჩნდა საგანგებო კომისიისათვის საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სტუდენტთა კომიტეტის წევრთან კალე მისაბიშვილთან ურთიერთობა. კ. მისაბიშვილი საქართველოს საგანგებო კომისიამ 1923 წლის დასაწყისში საპრობილიდან გაათავისუფლა. კ. მისაბიშვილი არალეგალურ საქმიანობაში კვლავ ჩაერთო, თუმცა მის მიმართ თანაპარტიელებში ერთგვარი ეჭვები გაჩნდა. მიხეილ ჯავახიშვილის, კოტე აფხაზის, ვარდენ წულუკიძისა და სხვების დაპატიმრების შემდეგ კ. მისაბიშვილის საგანგებო კომისიასთან თანამშრომლობა გამომჟღავნდა. ამიტომ საიდუმლო თათბირზე იასონ ჯავახიშვილმა, გიორგი წინამძღვრიშვილმა, ნიკო კეცხოველმა და სხვებმა კ. მისაბიშვილის ფიზიკური ლიკვიდაცია გადაწყვიტეს. კ. მისაბიშვილმა ი. ჯავახიშვილისა და გ. წინამძღვრიშვილის წინაშე აღიარა, რომ პატიმრობაში მყოფი იძულებული გახდა საქართველოს საგანგებო კომისიასთან ეთანამშრომლა (სულაძე 2010: 75).

საქართველოს საგანგებო კომისიაში არსებულ მესამე ქვეგანყოფილებას დამატებით საქართველოს მართლმადიდებლურ ეკლესიაზე და სასულიერო პირებზე კონტროლის დაწესება ევალებოდა. საქართველოს საგანგებო კომისია სასულიერო პირების დევნა-შევიწროების პარალელურად მათ კომპრომეტირებას ეწეოდა. ჩეკისტების მიერ შეთითხნილი პასკვილები პერიოდულად იბეჭდებოდა პრესის ფურცლებზე (ენდელაძე 2003: 58,66).

1923 წლის იანვარში საქართველოს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის 53 წევრი დააპატიმრა და საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს განკარგულებაში გადააგზავნა. 1923 წლის 27 იანვარს საქართველოს საგანგებო კომისიამ რესპუბლიკის მასშტაბით სპეცოპერაცია ჩაატარა, რომლის დროსაც 1000 ადამიანი დააპატიმრა. ამ დაპატიმრებულთაგან 40%-მა პარტია დატოვა, რის შესახებაც მათ პრესაში სათანადო განცხადება გააკეთეს. 1923 წლის 17 თებერვალს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის 34 აქტიური წევრი დააპატიმრა და საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს განკარგულებაში გადააგზავნა. 1923 წლის 22 თებერვალს საგანგებო კომისიამ საქართველოს ახალგაზრდა მარქსისტების ცენტრალური კომიტეტის მთელი შემადგენლობა დააპატიმრა. ჩხრეკის დროს საგანგებო კომისიამ შემდეგი სახის მასალები ამოიღო: საქართველოს საგანგებო კომისიის ბრძანებები და ინსტრუქციები, რუსეთის საგანგებო კომისიის ბრძანება, საქართველოს საგანგებო კომისიის 1922 წლის აგენტურული მუშაობის საინსტრუქტურო ტელეგრამა, საქართველოს საგანგებო კომისიის 1922 წლის აგვისტოს ტელეგრამა და საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილის მოხსენების დედანი საქართველოში ბანდიტიზმის შესახებ. 1923 წლის 7 მარტს საქართველოს საგანგებო კომისიამ ხელში ჩაიგდო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სტამბა, პატიმრობაში აიყვანა სტამბის გამგე რუსიაშვილი და ასოთამწყობი ურუშაძე. 1923 წლის 13 მარტს საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თბილისის მეოთხე და მეექვსე რაიონების კომიტეტები ლიკვიდირებულ იქნა, დააპატიმრეს 9 კაცი, მათ შორის თბილისის კომიტეტის წევრი ნაკაიძე. 1923 წლის 15 მარტს საქართველოს საგანგებო კომისიამ მორიგი სპეცოპერაცია ჩაატარა, რომლის დროსაც საქართველოს

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თბილისის კომიტეტის უფლებამოსილი პირი კალანდაძე, წევრები – ჩანტლაძე და ხაფავა დააპატიმრა, ასევე დააპატიმრეს რაიონული ორგანიზატორები. 1923 წლის 17 მარტს საგანგებო კომისიამ ხელში ჩაიგდო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მეორე სტამბა, პატიმრობაში აიყვანა სტამბის გამგე მანასე გოგუაძე და სახლის მეპატრონე მუჯირიშვილი (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 814-16). 1923 წლის თებერვალ-მარტში საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სტუდენტთა კომიტეტის წევრის კალე მისაბიშვილის ჩვენების საფუძველზე დააპატიმრეს სამხედრო ცენტრის 15 წევრი (კერესელიძე ლ., თხუთმეტთაგან ერთ-ერთი, „საარქივო მოამბე“, 2010, №9).

1923 წლის 19 მაისს საქართველოს საგანგებო კომისიისა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის კოლეგიების ერთობლივი სხდომა ჩატარდა. სხდომას სოლომონ მოგილევსკი თავმჯდომარეობდა. სხდომას ესწრებოდნენ: პანკრატოვი, ეპიფანე კვანტალიანი, ლავრენტი ბერია, მამია ორახელაშვილი, მიქელაძე და შალვა ელიავა. სხდომის დღის წესრიგში სამხედრო ცენტრის დაპატიმრებულ წევრთა საკითხი იდგა. ამ საკითხზე მოხსენება კონტრდაზვერვის უფროსმა აშუკინმა გააკეთა. სხდომამ სამხედრო ცენტრის წევრებს „დაუმტკიცა“ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობა, საქართველოში ბანდიტური მოძრაობის შექმნა და მასში მონაწილეობა, ანტანტის სასარგებლოდ შპიონაჟი, მუშურ-გლეხური სახელმწიფოს გაცემა და ღალატი (გაზეთი. „დილის გაზეთი“, თბილისი, 1999, №153). სხდომამ სამხედრო ცენტრის წევრებს სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეტა შეუფარდა. 1923 წლის 21 მაისს დილის 4 საათსა და 30 წუთზე თბილისში, ვაკის პარკის ტერიტორიაზე, ჩეკისტებმა სამხედრო ცენტრის წევრები დახვრიტეს (იხ. დანართი №1). დახვრეტის წინ კოტე აფხაზის უკანასკნელი სიტყვები იყო: „მე ვკვდები სიხარულით, რადგან ღირსი გავხდი საქართველოს სამსხვერპლოზე ზვარაკად მიტანისა. ჩემი სიკვდილი გამარჯვებას მოუტანს საქართველოს!“ (ეგვერაძე 1996: 31). თხუთმეტივე ქართველი ოფიცერი დახვრეტის წინ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჰიმნ „დიდებას“ მღეროდა (კერესელიძე ლ., თხუთმეტთაგან ერთ-ერთი, „საარქივო მოამბე“, 2010, №9).

1923 წლის 13 აპრილს საქართველოს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონტრდაზვერვის უფროსი ჩიქოვანი დააპატიმრა. ჩხრეკის დროს ჩიქოვანს საზღვარგარეთიდან გამოგზავნილი მასალები აღმოუჩინეს. დააპატიმრეს ასევე კონტრდაზვერვის რამდენიმე წევრი (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 816).

1923 წლის 10 მაისს საქართველოს საგანგებო კომისიამ მთელი რესპუბლიკის მასშტაბით მეორე სპეცოპერაცია ჩაატარა. სულ 1198 ადამიანი დააპატიმრეს, რომელთაგან 1000 მას შემდეგ გაათავისუფლეს, როცა მათ თავიანთი პარტიის დატოვების შესახებ განცხადება გააკეთეს. 1923 წლის მაისში საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის 81 აქტიური წევრი დააპატიმრა და საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს განკარგულებაში გადააგზავნა. 1923 წლის 7 ივნისს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1922 წლის არქივი ჩაიგდო ხელში. აღნიშნული მასალა ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიაში გადააგზავნეს. 1923 წლის ივნისში საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თბილისის კომიტეტის 1923 წლის შემადგენლობა დააპატიმრა. დაპატიმრებულთაგან ორი – ვადაჭკორია და ვასაძე საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრები იყვნენ. 1923 წელს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის არალეგალური ორგანიზაციების ლიკვიდაცია განახორციელა ახალი სენაკში, ფოთში, გორში და სოხუმში. 1923 წლის აგვისტოში საგანგებო კომისიამ ქ. ჩოლოყაშვილთან კავშირის გამო საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკური ხელმძღვანელი სიმონ ვასილის ძე ყიფიანი დააკავა. 1923 წელს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ქალთა ორგანიზაციის თავმჯდომარე მარო დვალი დააპატიმრა. როგორც გამოირკვა ქალთა ორგანიზაციას მიზნად ჰქონდა დასახული გაერთიანებინა ის ქალები, რომლებიც საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიას თანაუგრძნობდნენ. 1923 წლის სექტემბრის მეორე ნახევარში საქართველოს საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები ილარიონ გეორგაძე და სამსონ დობორჯგინიძე დააპატიმრა. 1924 წლის ივლისში საგანგებო კომისიამ საქართველოს ეროვნულ-

დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის დაშიფრული წერილი და ფული ჩაიგდო ხელში. წერილი საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ დაკავებულ ქ. ჩოლოყაშვილის კურიერს აღმოაჩნდა, რომელიც თბილისიდან კახეთში ბრუნდებოდა. წერილი 1923 წლის 7 დეკემბრით იყო დათარიღებული (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 25, 816-824).

1924 წლის 25 ივლისს საქართველოს საგანგებო კომისიამ პარიზიდან საქართველოში სპეციალური დავალებით ჩამოსული საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი **ბენია ჩხიკვიშვილი** დააპატიმრა. 1924 წლის 6 აგვისტოს თბილისში, საღამოს 10 საათზე და 35 წუთზე საქართველოს საგანგებო კომისიამ **ვალეკო ჯუღელი** დააპატიმრა (ნარიშკინიძე 2000: 167-169). 1924 წლის 7 აგვისტოს ვ. ჯუღელმა თავის მოკვლა სცადა: მარცხენა ხელზე 6 ადგილას მარღვები გაიჭრა და ჭრილობა ჟანგიით ამოივსო, თუმცა გადარჩა. ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის №19 კამერაში მოთავსებული ვ. ჯუღელი საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარემ ე. კვანტალიანმა მოინახულა. ე. კვანტალიანმა ვ. ჯუღელს გააცნო მასალები, რომლის შემდეგ ვ. ჯუღელი საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ საქართველოს საგანგებო კომისიაში ყველაფერი იცოდნენ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ. ამის შემდეგ ვ. ჯუღელმა იზოლაციიდან თავის ამხანაგებს წერილი მისწერა და მოუწოდა აჯანყებაზე ხელი აეღოთ. ამასთანავე, ვ. ჯუღელმა წინადადებით მიმართა ე. კვანტალიანს, ის 3-4 დღით გაეთავისუფლებინა. ეს დრო ვ. ჯუღელს თავის თანამებრძოლებთან მოსალაპარაკებლად სჭირდებოდა, რის შემდეგ ის კვლავ ჩეკისტებს დაუბრუნდებოდა. ვ. ჯუღელმა ამ თხოვნაზე უარი მიიღო (**ვალეკო ჯუღელი**. ღია წერილი ყველა ამხანაგებისა და ყოფილ სახალხო გვარდიელებისადმი.—გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №196, 29 აგვისტო, გვ. 3-4).

საქართველოს საგანგებო კომისიის ინფორმაციით, 1923 წლის 1 იანვრისათვის მთელ საქართველოში 273 „პოლიტბანდიტი“ მოქმედებდა, მათ შორის **კახეთში** ქაქუცა ჩოლოყაშვილი – 20 კაცით, **შორაპნის მაზრაში** მიხაკო აბულაძე – 4 კაცით, **შორაპნის მაზრაში** გრიგოლ აბაშიძე – 7 კაცით, **შორაპნის მაზრაში** ვარლამ კაპანაძე – 30 კაცით, **შორაპნის მაზრაში** მორჩიაშვილი – 9 კაცით, **შორაპნის მაზრაში** ილიკო ჯუღელი – 15 კაცით, **ოზურგეთის მაზრაში** ღლონტია გოგუა – 15 კაცით,

ბათუმის მხარეში მანწკავა და გოგითიძე – 40 კაცით, ოზურგეთის მაზრაში დობორჯგინიძე – 35 კაცით, ქუთაისის მაზრაში კეთილაძე – 3 კაცით, ოზურგეთის მაზრაში მათითაიშვილი – 16 კაცით, ფოთში ბესარიონ ჯაში – 8 კაცით, ზუგდიდის მაზრაში ბაგრატი ხონელია – 5 კაცით, აფხაზეთსა და სვანეთში კონსტანტინე (კოწია) დადემქელიანი – 6 კაცით, აფხაზეთში ევტიხი სიჭინავა – 3 კაცით (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 827).

1923 წლის აგვისტოში საქართველოს საგანგებო კომისიაში 97150 დაშიფრული წერილის გაშიფვრა მოხდა, მათ შორის 1261 შემოსული იყო უცხოეთიდან, წითელი არმიიდან კი – 650. გარდა ამისა საგანგებო კომისიამ 97568 ტელეგრამის გაშიფვრა მოახდინა. კონფისკაციაქმნილი წერილების რაოდენობამ 10630 შეადგინა. 1923 წლის სექტემბრის თვეში საგანგებო კომისიაში 97623 წერილი გაშიფრეს. 1923 წლის აგვისტოში საგანგებო კომისიამ 430 წიგნის კონფისკაცია განახორციელა, სექტემბერში კი – 17 წიგნის. 1923 წლის 1 იანვრიდან 1923 წლის 1 ოქტომბრამდე სულ 447 წიგნი იქნა კონფისკებული. ამ წიგნების უმეტესობას ძველი და ახალი აღთქმის, საღვთისმსახურო, მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიისა და სხვა წიგნები შეადგენდა. 1923 წლის აგვისტოში საგანგებო კომისიამ შემდეგი ფილმების კონფისკაცია მოახდინა: 1) გათავისუფლებული იერუსალიმი (ოთხ ნაწილად); 2) ორი ძმა (ერთ ნაწილად); 3) პატე-ჟურნალი (ერთ ნაწილად); 4) მოჯადოებული გასაღები (ერთ ნაწილად); 5) სინდისის ხმა (ხუთ ნაწილად); 6) მოდი ჩემთან (შვიდ ნაწილად); 7) ამერიკელი ყაჩაღები (ერთ ნაწილად); 8) დერუტი (ერთ ნაწილად); 9) ხალხი იღუპება ლითონისთვის ან გაყიდული ცხოვრებისთვის (ხუთ ნაწილად). 1923 წლის სექტემბერში საგანგებო კომისიამ ფილმის მოზეიმე სატანა-ს კონფისკაცია მოახდინა. 1923 წლის აგვისტოში საგანგებო კომისიამ კონტროლი დააწესა 348 პერიოდულ და 41 ერთჯერად გამოცემაზე, ხოლო სექტემბრის თვეში – 337 პერიოდულ და 28 ერთჯერად გამოცემაზე (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 832-833).

1924 წლის აჯანყების მზადების შესახებ საქართველოს საგანგებო კომისიაში ინფორმაციები 1924 წლის ადრე გაზაფხულზე შევიდა. ამით იყო განპირობებული ის, რომ საქართველოს საგანგებო კომისიამ თხოვნით მიმართა საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალურ კომიტეტს საქართველოს საგანგებო

კომისიის ორგანოებში წინა წლებში მომუშავე ჩეკისტების აღრიცხვა მოეხდინა აუცილებლობის შემთხვევაში მათგან საგანგებო კომისიის დაკომპლექტების მიზნით. 1924 წლის მარტის თვეში საგანგებო კომისიაში მოთხოვნილი სიები ადგილებიდან მართლაც შევიდა. 1924 წლის 14 მარტს ლ. ბერიამ აჭარის საგანგებო კომისიის, აფხაზეთის საგანგებო კომისიის, პოლიტბიუროებისა და სატრანსპორტო განყოფილებების უფროსებს გაუგზავნა ტელეგრამა გრიფით **სრულიად საიდუმლო**, რომელიც იტყობინებოდა, რომ 1924 წლის 25-26 მარტს ინგლის-საბჭოთა კავშირის კონფერენციასთან დაკავშირებით მოსალოდნელი იყო შეიარაღებული აჯანყების დაწყება. მოსალოდნელი გამოსვლების გამოვლენისა და აღკვეთის მიზნით საგანგებო კომისია კატეგორიულად მოითხოვდა: მუდმივ სიფხიზლეს, სიმშვიდის ცენტრის გადატანას აგენტურულ-ინფორმაციურ მუშაობაზე და თვალთვალის მაქსიმალურად გაძლიერებას; მუშაობის გააქტიურებას არალეგალური ორგანიზაციების სამხედრო ნაწილებთან კავშირის გამოვლენის მიმართულებით; განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევას მილიციისადმი და განსაკუთრებული დანიშნულების ნაწილებისადმი იქ არასასურველი ელემენტების აღმოჩენის შემთხვევაში კომუნისტური პარტიის კომიტეტებში ფილტრაციის საკითხის დასმა და ამ გზით აღნიშნული დაწესებულებებიდან მათი გაძევება; მუშაობის წარმართვა ანტისაბჭოთა პარტიების ყოფილი წევრების მიმართ, რომლებიც შესაძლოა აგრძელებდნენ ძველ საქმიანობას; საქართველოს საგანგებო კომისიის აპარატის მომზადებას აქტიური ანტისაბჭოთა ელემენტების მასობრივი დაპატიმრებისათვის; საგანგებო კომისიის საიდუმლო ოპერატიული ნაწილისათვის ანტისაბჭოთა პარტიების მუშაობის შესახებ ინფორმაციული ცნობების დაუყოვნებლივ მიწოდებას. 1924 წლის 16 ივლისს საგანგებო კომისიამ თავის ადგილობრივ ორგანოებს გაუგზავნა ტელეგრამა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული და საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიების მიერ უახლოეს პერიოდში შეიარაღებული აჯანყების შესაძლო დაწყების შესახებ. მოსალოდნელი აჯანყების აღკვეთის მიზნით საგანგებო კომისია თავის ადგილობრივ ორგანოებს ნებას რთავდა განეხორციელებინათ არალეგალური ორგანიზაციების ხელმძღვანელების დაპატიმრება. 1924 წლის 12 აგვისტოს საგანგებო კომისიამ საიდუმლო ცირკულარით აჭარის საგანგებო კომისიისა და აფხაზეთის საგანგებო კომისიის

თავმჯდომარეებს, ყველა პოლიტიუროსა და საინფორმაციო პუნქტის უფროსს მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ კიდევ ერთხელ შეატყობინა. 1924 წლის 27 აგვისტოს ე. კვანტალიანმა პირდაპირი სატელეფონო ხაზით, დაშიფრული ტექსტით, ადგილობრივ ორგანოებს გადასცა ინფორმაცია, რომ უტყუარი მონაცემებით ანტისაბჭოთა პოლიტიკურ პარტიებს განზრახული ჰქონდათ შეიარაღებული გამოსვლის მოწყობა 1924 წლის 28-29 ან 29-30 აგვისტოს ღამით და ავალეზდა მათ დაუყოვნებლივ მიეღოთ ზომები შეიარაღებული აჯანყების აღკვეთის მიზნით, ემოქმედათ საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ადგილობრივ კომიტეტებთან ერთად, შეენარჩუნებინათ სიმშვიდე, დაშიფრული ინფორმაციები დღეში სამჯერ მიეწოდებინათ მაზრის ხელმძღვანელებისათვის. 1924 წლის 28 აგვისტოს ე. კვანტალიანმა აჭარის საგანგებო კომისიას, აფხაზეთის საგანგებო კომისიასა და ყველა პოლიტიუროს უფროსს გაუგზავნა შეტყობინებები, რომ 1924 წლის 28 აგვისტოს, ღამის 2 საათზე, მოსალოდნელი იყო ანტისაბჭოთა აჯანყება. შესაბამისად, ე. კვანტალიანი ზემოთ ხსენებულ ორგანოებს ნებას რთავდა მასობრივი რეპრესიული ღონისძიებები განეხორციელებინათ, ემოქმედათ საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) სამაზრო კომიტეტებთან ერთად, შედეგების შესახებ კი საქართველოს საგანგებო კომისიისათვის ეცნობებინათ (ენდელაძე 2003: 121-124).

თავი VII. აჯანყების მომზადება დასავლეთ საქართველოში

§ 1. იმერეთი (შორაპნის მაზრა. ქუთაისის მაზრა)

დასავლეთ საქართველოში საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ არალეგალური მუშაობისათვის ელისე პატარიძე მიავლინა. ქუთაისში ასევე ეროვნულ-დემოკრატი მიხეილ გვალია ჩავიდა, რომელმაც საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დასავლეთ საქართველოს კომიტეტი ჩამოაყალიბა. ქუთაისში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ეგიდით აქტიურ მუშაობას ეწეოდნენ: ვასილ ლეჟავა, შალვა ელიავა, ალექსანდრე კედია, ივანე მეზურიშვილი, მიხეილ ქობულა. ვ. ლეჟავამ ვაჟარ პორფირე კუჭავას ხელმძღვანელობით ათეული ჩამოაყალიბა, რომელიც საწევრო გადასახადს აგროვებდა. ამ მიზნით შეხვედრები პ. კუჭავას დუქანში იმართებოდა. შეგროვილ ფულს ი. მეზურიშვილი ინახავდა. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრები ქუთაისში საიდუმლოდ ვასილ მაქსიმეს ძე ლეჟავას ბინაში იკრიბებოდნენ. საქართველოს საგანგებო კომისიის ქუთაისის მაზრის განყოფილების (ქუთაისის პოლიტბიუროს) საინფორმაციო ნაწილის რწმუნებულმა ვ. ბახტაძემ 1924 წლის 13 მარტს, საღამოს 7 საათზე, ვ. ლეჟავას ბინაში მიხეილ გვალია (ატარებდა ფსევდონიმს „კოტე კოდუა“) და შვიდი ადამიანი დააპატიმრა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24395, ტომი №2, ფურცელი 3, 32-35, 49).

არალეგალური მუშაობისათვის მომზადებულმა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წევრებმა ჭიათურის მაღაროში დაიწყეს „მუშაობა“, რათა მუშებში გარკვეული გავლენა მოეპოვებინათ. ამ მეთოდმა გაამართლა. ერთ-ერთ „მუშასთან“, სინამდვილეში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მიერ მაღაროს მუშათა შორის საგანგებო დავალებით შეგზავნილ ვალიკო ჩუბინიძესთან, ჭიათურის მახლობლად მდებარე სოფლების მცხოვრებლებმა კავშირი დაამყარეს: დიდი რგანიდან – კონსტანტინე (კოწია) ხვედელიძემ, პატარა რგანიდან – პორფირე სამყურაშვილმა, ხრეთიდან – სეით ცერცვაძემ, კაცხიდან – ფილიპე ცერცვაძემ, ქვაციხიდან – გრიგოლ ბეონაშვილმა. ვ. ჩუბინიძესთან კავშირში მყოფმა ადამიანებმა, თავის მხრივ, სამეულები შექმნეს. ამასთან, ვ. ჩუბინიძის კომპეტენციას სამხედრო აღრიცხვა შეადგენდა. ვ. ჩუბინიძეს აჯანყების

მზადების შესახებ ცნობებს გიორგი წერეთელი და გიორგი გურული აწვდიდნენ (ჩუბინიძე 1953: 255-258).

იმერეთში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ პოლიტიკურ ბანდიტად შერაცხული სოციალ-დემოკრატი (მ) ვარლამ კაპანაძე მოქმედებდა, რომლის დაპატიმრება ან მოკვლა ხელისუფლებამ ვერ შეძლო. 1922 წელს ვ. კაპანაძე საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა პოლიტიკურ რწმუნებულად დანიშნა. ვ. კაპანაძეს უნდა მიეღო ზომები სვირის რაიონში აჯანყების ორგანიზების მიზნით. 1922 წლის 14 სექტემბერს ვ. კაპანაძემ სვირის სათემო საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე და სვირის რაიმილიციის თანამშრომელი ალექსანდრე ჭულუხაძე მოკლა. გარდა ამისა ვ. კაპანაძე 1923 წლის 3 იანვარს სადგურ ბოსლევთან სამგზავრო მატარებელს თავს დაესხა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24441, ფურცელი 263). მოგვიანებით ილიკო ჯუღელისა და ვარლამ კაპანაძის რაზმების გაერთიანება მოხდა. ამ რაზმში ირიცხებოდნენ: **ილიკო ჯუღელი, ვარლამ კაპანაძე, ვლადიმერ ბურჯანაძე, კონსტანტინე (კოლია) იშხნელი, აკაკი ჭიჭინაძე, გერასიმე ჭუმბურიძე, ივანე ბრეგაძე და შალვა გეორგაძე.** რაზმს ანტისაბჭოთა პოლიტიკურ პარტიებთან და განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატების ხელმძღვანელებთან მჭიდრო კავშირი ჰქონდა. რაზმის შემადგენლობა ხშირად იცვლებოდა. საბჭოთა ხელისუფლების მიერ რაზმის სალიკვიდაციოდ მიღებულ ზომებს შედეგი არ მოჰყოლია, რადგან რაზმს ადგილობრივი მოსახლეობა აქტიურად ეხმარებოდა (სუიცსა, ფონდი №284, აღწერა №3, საქმე №9, ფურცელი 133).

1923 წლის 14 მაისს სვირში საბჭოთა ხელისუფლებამ აკაკი ჭიჭინაძე დააპატიმრა, რომელსაც ვ. კაპანაძის რაზმთან შეერთება სურდა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №652, ფურცელი 135). სოფ. სვირში არალეგალურად მუშაობდნენ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები: **ალექსანდრე პავლეს ძე თუთარაშვილი და ვასილ გიორგის ძე მემარნიშვილი.**

საბჭოთა ხელისუფლებამ ვასილ კაკაურიძე დააპატიმრა, რომელმაც მთავრობას პირობა მისცა, რომ ვარლამ კაპანაძის ლიკვიდაციაში დაეხმარებოდა. სწორედ ამ პირობით ვ. კაკაურიძე გაათავისუფლეს, მაგრამ მან არათუ პირობა არ შეასრულა,

პირიქით, თვითონაც მიიმალა. 1924 წლის 7 აპრილს ხელისუფლებამ ვ. კაკაურიძე ისევ დააპატიმრა (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №24441, ფურცელი 67, 262).

1923 წლის 4-7 აგვისტოს ვარლამ კაპანაძე, ილიკო ჯუღელი, ვლადიმერ (ლადიკო) ბურჯანაძე და კონსტანტინე ბოჭორიშვილი ქუთაისის პოლიტიუროში გამოცხადნენ და მთავრობას იარაღი ჩააბარეს (**სუიცსა**, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №652, ფურცელი 108).

ქუთაისის მაზრაში სოციალისტ-ფედერალისტების მუშაობას **ამბროსი კვირიკაძე** ხელმძღვანელობდა.

ანტისაბჭოთა მუშაობაში აქტიურად იყვნენ ჩაბმულები ქუთაისში არსებული სასწავლებლების მოსწავლეები (ახალგაზრდა ფედერალისტები). ქუთაისში ქალაქის ორივე ტექნიკუმის მოსწავლეთა კომიტეტი დაარსდა. პირველი ტექნიკუმიდან მოსწავლეთა კომიტეტში **შალვა (შალიკო) ქელბაქიანი** შედიოდა, მეორე ტექნიკუმიდან – **გიორგი (გოგია) ჩოგოვაძე**. გარდა ამისა ორივე ტექნიკუმში უჯრედები არსებობდა, რომელთა ხელმძღვანელებს უშუალო კავშირები ტექნიკუმების მოსწავლეთა კომიტეტის ერთ-ერთ წევრთან ჰქონდათ. მეორე ტექნიკუმში სულ 7-8 უჯრედი მოქმედებდა. თითოეულ უჯრედში ათი წლის და უფრო დიდი ასაკის მოსწავლეები ირიცხებოდნენ. უჯრედში ორიდან ხუთ წევრამდე იყო გაერთიანებული (სულ მეორე ტექნიკუმის ყველა უჯრედში 56 მოსწავლე იყო გაერთიანებული). გარდა ამისა, ქალთა უჯრედი არსებობდა. უჯრედების ხელმძღვანელები იკრიბებოდნენ და მათ მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებზე მოხსენებებს **შოთა აბესაძე** უკითხავდა. კერძოდ, შ. აბესაძის ლექციებს ესწრებოდნენ: **ნუქიბიშვილი** (მეორე ტექნიკუმის მეშვიდე კლასის მოსწავლე, ოკრიბელი), **პოლიევქტი გოგელია** (მეორე ტექნიკუმის მეშვიდე კლასის მოსწავლე), **კიკვაძე** (მეორე ტექნიკუმის მეექვსე კლასის მოსწავლე), **ვანო კოსტავა** (მეორე ტექნიკუმის მეოთხე კლასის მოსწავლე). ქალთა უჯრედის წევრები 13-14 წლის გოგონები იყვნენ (ერთ-ერთი მათგანი გვარად ცქიტიშვილი იყო). ქალთა უჯრედს დიდხანს არ უარსებია. მოსწავლეთა უჯრედების წევრები მოხსენებებს ხან რიონის პირას ნაციხართან (მომხსენებელი გიორგი კოსტავა), ხან გოგელიას ნაქირავებ ბინაში ორპირის ქუჩაზე (მომხსენებელი შოთა აბესაძე), ხან ფერმასთან რიონის პირას კითხულობდნენ. ერთხელ შ. აბესაძემ მოხსენება გიორგი კოსტავას სახლშიც

წიკითხა. რაიონების ორგანიზაციასთან კავშირი შოთა აბესაძეს ჰქონდა. ორგანიზაციები **ხონში** და სოფ. **ტობანიერში** კარგად იყო მოწყობილი. სულ ქუთაისის მაზრის მასშტაბით სოციალისტ-ფედერალისტებს 100-მდე წევრი ჰყავდათ. ორგანიზაციას აჯანყებისათვის მუშაობა უნდა დაეწყო, იარაღი და ვაზნები შეეძინა და სხვ. ორგანიზაციას უნდა გამოეყო პირი, რომელიც სამხედრო სექციას უხელმძღვანელებდა. შოთა აბესაძემ თავიდან ყურადღება გაამახვილა **მიხეილ (მიშა) მიხაილოვზე**, მაგრამ შემდეგ გადაიფიქრა, რადგან მისი აზრით მიშა მიხაილოვი ამ საქმეში არ გამოდგებოდა. გამომდინარე იქიდან, რომ ზაფხული იყო, არ მიმდინარეობდა სასწავლო პროცესი და მოსწავლეები უმეტესწილად ქუთაისში არ იმყოფებოდნენ, სამხედრო მზადება ორგანიზაციას პრაქტიკულად არც ჰქონია. შოთა აბესაძემ გიორგი კოსტავას აუწყა, რომ ახალგაზრდა სოციალისტ-ფედერალისტების სამხედრო შტაბის ხელმძღვანელად **ციცერონ ლორთქიფანიძე** იყო დანიშნული. შოთა აბესაძის თქმით, სწორედ ციცერონ ლორთქიფანიძეს უნდა მოეტანა მათთვის იარაღი და, შესაბამისად, ორგანიზაციის წევრებსაც აჯანყებაში მონაწილეობა უნდა მიეღოთ. შოთა აბესაძე ორგანიზაციის წევრებს აჯანყების ზუსტ თარიღს არ ეუბნებოდა, რადგან მისი თქმით, შესაძლებელი იყო აჯანყების თარიღის გადაწევა. 1924 წლის 28 აგვისტოს ღამეს შოთა აბესაძემ ორგანიზაციის წევრები **ილიკო ჩხაიძის** სახლში დაიბარა. ილიკო ჩხაიძის სახლში გამოცხადნენ: **შალვა დოლაქიძე**, **შოთა აბესაძე**, **მიშა მიხაილოვი**, **შალიკო ქელბაქიანი**, **გიორგი კოსტავა**. შოთა აბესაძის თქმით, ქუთაისში როგორც კი ტყვია გავარდებოდა და აჯანყებულები საპყრობილეს და საგანგებო კომისიის შენობას აიღებდნენ ისინი სადგურს უნდა დაცემოდნენ. მაგრამ ორგანიზაციის წევრები გამთენიისას დაიშალნენ და სახლში წავიდნენ, რადგან აჯანყება დაგეგმილი სცენარით არ მიმდინარეობდა.

სოციალისტ-ფედერალისტების არქივი და ბეჭედი გიორგი კოსტავასთან ინახებოდა. პარტიული ფსევდონიმები კი იყო: შოთა აბესაძის – „**ქუთაისელი**“, გიორგი კოსტავას – „**გრიშა**“ და „**მთისპირელი**“, პოლიევქტი გოგელიას – „**მთისშვილი**“, ნუქუბიშვილის – „**ოკრიბელი**“, შალვა დოლაქიძის – „**კაენი**“.

1924 წლის აჯანყებამდე ათი დღით ადრე ჭიათურაში მყოფ გიორგი კოსტავას შ. აბესაძის წერილი მიუვიდა, რომლითაც ეს უკანასკნელი თხოვდა მას ქუთაისში

ჩამოსვლას. ქუთაისში ჩამოსულ გ. კოსტავას შ. აბესაძემ სათანადო ინსტრუქცია მისცა და გადაკვრით აუწყა, რომ მოსალოდნელი იყო აჯანყება საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. შ. აბესაძის თქმით, როდესაც დაიწყებოდა ტერიტორიების განაწილება თუ ვის რა უნდა აეღო, გარკვეული ტერიტორია მათაც უნდა დაეკავებინათ. შ. აბესაძემ ახალგაზრდა სოციალისტ-ფედერალისტებს სადგურის აღება დაავალა, რომ ამით მათ აჯანყებაში გარკვეული წვლილი შეეტანათ. ამ ოპერაციისათვის ც. ლორთქიფანიძეს უნდა ეხელმძღვანელა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24383, ტომი №2, ფურცელი 5-7).

1924 წლის 17 აგვისტოს თბილისიდან იმერეთში ლადო გიორგობიანი ჩავიდა, რომელსაც უკან დაბრუნებისას თან გიორგი წერეთელი გაჰყვა. გ. წერეთელი ჭიათურაში 1924 წლის 23 აგვისტოს ჩავიდა და ადგილობრივ ორგანიზაციას აჯანყების დრო აცნობა – 1924 წლის 28 აგვისტო. სინამდვილეში აჯანყება 1924 წლის 29 აგვისტოს იყო დანიშნული (ჩუბინიძე 1953: 259). ვისი დავალებით მოქმედებდა გ. წერეთელი, იყო თუ არა მისი მოქმედება წინასწარ გამიზნული, ძნელი დასადგენია. ერთი რამ ცხადია: 29 აგვისტოს ნაცვლად ჭიათურაში აჯანყების 28 აგვისტოს დაწყებამ მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა აჯანყების მარცხი.

1924 წლის 25 აგვისტოს თბილისიდან ჭიათურაში სოციალისტ-ფედერალისტი ალექსანდრე (ალიოშა) ბოკერია ჩავიდა. ა. ბოკერიამ ადგილობრივ სოციალისტ-ფედერალისტებს მითითებები მისცა, რომლის მიხედვითაც სოციალისტ-ფედერალისტმა გრიგოლ ვაშაძემ შეიარაღებული რაზმი ჩამოაყალიბა, რომელშიც შედიოდნენ: ალექსანდრე (ალეკო) მაჭავარიანი, ტიტუკო საყვარელიძე და დავით კიღურაძე. სოციალისტ-ფედერალისტების მეორე რაზმს ჭუნა (ჭუნია) იაშვილი (პაოლო იაშვილის ძმა) ხელმძღვანელობდა. ა. ბოკერიამ ამ ორ რაზმს დაავალა რკინიგზის სადგურის დაკავება, რკინიგზის მილიციის განიარაღება, ტელეგრაფის დაკავება. ა. ბოკერია 25 აგვისტოს ღამესვე წავიდა ჭიათურიდან (ა. ბოკერიას გამყოფ მცველად ახლდა ვახტანგ ბარათაშვილი) (ვაშაძე 2009: 102-103).

1924 წლის 27 აგვისტოს კონსტანტინე ჩაჩანიძე გიორგი წერეთელს შეხვდა, რომელმაც აუწყა მას, რომ მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით უნდა მომხდარიყო ანტისაბჭოთა აჯანყება. გ. წერეთელმა კ. ჩაჩანიძეს, როგორც გამოცდილ

ოფიცერს აჯანყებაში მონაწილეობის მიღება შესთავაზა, რაზეც კ. ჩაჩანიძემ თანხმობა განაცხადა. გ. წერეთელმა კ. ჩაჩანიძეს დაავალა ეხელმძღვანელა აჯანყების დროს ქ. ქიათურის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილის დაკავებისათვის (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 196).

1924 წლის 27 აგვისტოს, ნაშუადღევს 3 საათისათვის, ქიათურაში **ნესტორ წერეთლის** ბინაზე სამხედრო ხელმძღვანელების ინტერპარტიული კრება დაინიშნა. კრებას დაესწრენ: **გიორგი წერეთელი**, პოლკოვნიკი **ემელიანე (ეკო) წერეთელი** (ეროვნულ-დემოკრატი), **გრიგოლ (გრიშა) წერეთელი** (სოციალისტ-ფედერალისტი), **გიორგი გურული**, **შ. რამიშვილი**, **კ. ჯაფარიძე** და **ვალეკო ჩუბინიძე**. კრებაზე გაირკვა, რომ ქიათურის დასაკავებლად სოციალ-დემოკრატებს ცეცხლსასროლი იარაღით აღჭურვილი 112 მეზრძოლი (მათ შორის 4 ოფიცერი) ჰყავდათ მობილიზებული, ჰქონდათ ერთი ტყვიამფრქვევი. ფედერალისტებმა თავი მოუყარეს 12 მეზრძოლს (მათ შორის 2 ოფიცერს), ხოლო ეროვნულ-დემოკრატებმა – 15 მეზრძოლს (მათ შორის ორ ოფიცერს).

აჯანყების მეთაურებმა ქიათურა შემდეგ რაიონებად დაჰყვეს: 1. რკინიგზის სადგური; 2. მილიციისა და საგანგებო კომისიის ადმინისტრაციული შენობები მდინარე ყვირილის მეორე ნაპირზე. 3. კომუნისტური პარტიის ადმინისტრაციული შენობა და მუშათა საგანგებო რაზმის (ჩონის) ყაზარმები. პირველ რაიონში მოქმედება **გრიგოლ (გრიშა) წერეთელს** დაევალა, მეორე რაიონში – **ვალეკო ჩუბინიძეს**, მესამე რაიონში – **კონსტანტინე (კოწია) ჩაჩანიძეს** (ის კრებას არ ესწრებოდა). ქიათურის დასაკავებლად მობილიზებული ძალების მეთაურად პოლკოვნიკი **სვიმონ წერეთელი** დაინიშნა. პაროლად სიტყვა „**ჭადარა**“ დაწესდა. კრება საღამოს 7 საათზე დაიშალა (**ჩუბინიძე** 1953: 259-261).

ქ. ქუთაისში მყოფ სოციალისტ-ფედერალისტ ამბროსი კვირიკაძეს აჯანყების დაწყების შესახებ ცენტრიდან არავითარი ინფორმაცია არ მიუღია. 1924 წლის 26 აგვისტოს ა. კვირიკაძე გიორგი მახვილაძესთან (სოციალ-დემოკრატი) მივიდა, რათა მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ გაეგო. ა. კვირიკაძე და გ. მახვილაძე ერთმანეთს აკაკი წერეთლის ქუჩაზე შეხვდნენ. გ. მახვილაძემ ა. კვირიკაძეს ამცნო, რომ ის იცნობდა ერთ პიროვნებას, რომელსაც წესით მოსალოდნელი აჯანყების თარიღი უნდა სცოდნოდა. ა. კვირიკაძე და გ. მახვილაძე ივანოვ-მარდალეიშვილის

ქუჩისაკენ ერთად გაემართნენ. ღამის ცხრა საათისათვის ისინი ერთ სახლში მივიდნენ. ა. კვირიკაძე გარეთ დარჩა, ხოლო გ. მახვილაძე სახლში შევიდა. ცოტა ხნის შემდეგ სახლიდან ივანე გოლდავა გამოვიდა, რომელიც ა. კვირიკაძეს გადაეხვია. მათ გ. მახვილაძისგან მოშორებით „საქმეზე“ ილაპარაკეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24383, ტომი №2, ფურცელი 15).

§ 2. სამეგრელო (სენაკის მაზრა. ზუგდიდის მაზრა)

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა სამეგრელოში აჯანყების მოსამზადებელი სამუშაოები 1924 წლის ზაფხულიდან დაიწყო. ამ მხრივ პირველი ნაბიჯი რეგიონალური (სამეგრელოს) სამხედრო შტაბის შექმნა იყო. სამხედრო შტაბში დამკომმა შეიყვანა: „გენერალი თოფურია – მთავარ ხელმძღვანელად, პოლკოვნიკი კოდუა – შტაბის უფროსად, გენერალი ჯიჯიხია – ზურგის უფროსად, დავით მხეიძე – სამხედრო კავალერიის უფროსად“. სამხედრო შტაბს სენაკის, ზუგდიდისა და სამურზაყანოს მაზრებში და ქ. ფოთში (ფოთი არცერთ მაზრას არ ეკუთვნოდა, ის ცალკე ქალაქს წარმოადგენდა) სამაზრო შტაბების ფორმირება უნდა მოეხდინა. პრაქტიკულად რეგიონალური სამხედრო შტაბი და სამაზრო შტაბები არ ფუნქციონირებდნენ. ამიტომ, დამკომმა სამხედრო შტაბის უკეთ ორგანიზებისა და რეგიონალური დამკომის შესაქმნელად სამეგრელოში ეროვნულ-დემოკრატი აკაკი მათეს ძე კალანდარიშვილი მიაგვლინა. ა. კალანდარიშვილმა თავის უფროს ძმა შალვასთან ერთად (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის რწმუნებული სამეგრელოში), მიზანშეწონილად ჩათვალა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სენაკის სამაზრო კომიტეტის თავმჯდომარესთან ვანო ესვანჯიასთან დაკავშირება. ძმებმა კალანდარიშვილებმა და ვ. ესვანჯიამ პირველ რიგში მიზნად რეგიონალური სამხედრო შტაბის შეკრება დაისახეს, თუმცა ეს არც ისე ადვილი აღმოჩნდა. დიდი ძალისხმევის მიუხედავად მათ გენერალი თოფურია ვერ იპოვეს. პოლკოვნიკ კოდუასთან დაკავშირება ოფიცერ სპირიდონ სულუხიას მეშვეობით გახდა შესაძლებელი. კოდუას აჯანყებაში მონაწილეობის მიღება მხოლოდ რეალური საგარეო დახმარების პირობებში მიაჩნდა მიზანშეწონილად. რაც შეეხება გენერალ ჯიჯიხიას, ის საგანგებო კომისიამ დააპატიმრა და გამომდინარე აქედან ვერც მისი ნახვა მოხერხდა. ერთადერთი პიროვნება, რომელიც მზად იყო

აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიეღო ოფიცერი **დავით მხეიძე** იყო. ამიტომ ძმებმა კალანდარიშვილებმა და ვ. ესვანჯიამ ის რეგიონალურ სამხედრო შტაბს ჩაუყენეს სათავეში. სამხედრო შტაბში ასევე შევიდნენ: **ხარიტონ ლაშხია**, **ავქსენტი შალამბერიძე** და **სპირიდონ სულუხია**. ზემოხსენებული პირების მთავარი საზრუნავი სამეგრელოს რეგიონალური დამკომის ფორმირება იყო. სამეგრელოს დამკომში შევიდნენ: სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან მასში **ვანო ესვანჯია** და **თედო ესართია** შევიდნენ, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან – **შალვა კალანდარიშვილი** და **შალვა თვალთვაძე**. სამეგრელოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი იმავე დროს იყო სენაკის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომელიც ზუგდიდის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტს ზედამხედველობას უწევდა.

სენაკის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტმა აჯანყების მოსამზადებელი სამუშაოების უზრუნველსაყოფად რაიონებში (მაზრის მასშტაბით) პოლიტიკური და სამხედრო ხელმძღვანელები მიავლინა. აბაშის რაიონში აჯანყების პოლიტიკური მომზადება სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან **თეოფანე შენგელიას** დაევალა, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან – **ლადო ჭანტურიას**. ამავე რაიონში სამხედრო ხელმძღვანელებად სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან ოფიცერი **ვაშალამიძე**, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან **ლადო ჭანტურია** დანიშნეს; ბანძის რაიონში პოლიტიკური ხელმძღვანელობა სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან **დავით (დათიკო) კოკაიას** დაეკისრა (ის იმავე დროს იყო ამ რაიონის სამხედრო ხელმძღვანელი), ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან პოლიტიკური ხელმძღვანელობა სტუდენტ **გუგუ ხაინდრავას** დაევალა, სამხედრო ხელმძღვანელობა – ოფიცერ **ძუკუ ხატავას**; სალხინოს რაიონში პოლიტიკურ ხელმძღვანელად სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან მიავლინეს **მელიტონ სხულუხია** (დანარჩენი პარტიების წარმომადგენელთა ვინაობა უცნობია – ავტ.), სამხედრო ხელმძღვანელად სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან ოფიცერი **ხარიტონ ადამია** შეირჩა, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან – **ნიკო ლაშხია**, სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტიიდან – **ნიკო კუხალეიშვილი** (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლის ვინაობა უცნობია – ავტ.) (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24235-61, ფურცელი 28-34). გარდა ამისა, ქ. ახალი

სენაკში მაზრის დამკომთან კოორდინირებულად სტუდენტების ორგანიზაცია მოქმედებდა, რომელსაც სათავეში სტუდენტი **კეშილავა** ედგა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24235-61, ფურცელი 22).

სამეგრელოს სოფლებს აგიტატორები მოედვნენ, რომლებიც ცდილობდნენ მოძრაობაში მოსახლეობის დიდი ნაწილის ჩაბმას. სენაკის მაზრის სოფლებში ფოცხოსა და უშაფათში ცხენით დადიოდა **ირაკლი გოგინავა** და ამტკიცებდა, რომ „ამ მოკლე ხანში აუცილებლად მოხდება შეიარაღებული გამოსვლები და ძალა უფლება ჩვენი ხელში ავიღებთო. ეს ყველაფერი მოწყობილია ევროპიდანო. ევროპიდან ჩვენი ამხანაგები უკვე ჩამოვიდნენ ყველა გარდა ნოე ჟორდანიასიო, ნოე ჟორდანია კი საზღვარგარეთულ ჯართან ერთად ჩამოვაო“. ი. გოგინავა იყო აღნიშნულ სოფლებში უახლესი ინფორმაციების მთავარი მიმწოდებელი. სამხედრო შტაბმა სოფ. უშაფათში ჩამოყალიბებულ სამხედრო რაზმს სათავეში **იროდიონ გოგინავა** და **ირაკლი გოგინავა** ჩაუყენა. სოფ. ფოცხოში ირაკლი გოგინავასთან ერთად აგიტაციას **კოლია დემურია** ეწეოდა. ფოცხოსა და უშაფათის სოფლებში აჯანყების მომზადებისათვის მომუშავე პირებს **ირაკლი გოგინავას, იროდიონ გოგინავას, მოსე გაბერდავას, თეოფანე შეროზიას, იასონ ქუჩულორიას** სამჯერ ჰქონდათ საიდუმლო შეკრება. პირველი შეკრება ირაკლი გოგინავას სახლში გაიმართა, მეორე – ირადიონ გოგინავას სახლში, მესამე კი – მოსე გაბერდავას სახლში. კრებებზე ირჩეოდა აჯანყებასთან დაკავშირებით სხვადასხვა საკითხები. ამავე კრებებზე თითოეულ ხელმძღვანელს სამოქმედო ზონები განესაზღვრა, მაგალითად, ირაკლი გოგინავას დაევალა უშუალოდ **ლეგოგინე - უშაფათში** და **ლეკოკაიეში** მოემზადებინა ხალხი გამოსვლისთვის; მოსე გაბერდავას **ფოცხოში** უნდა ემოქმედა (ასევე კავშირი უნდა ჰქონოდა კოლია დემურიასთან, როგორც იმ რაიონში მთავარ ხელმძღვანელთან); იასონ ქუჩულორიას დაევალა **ლექუჩლორიესა** და **სახაბურზანოში** მოემზადებინა „მაგარ-მაგარი“ ბიჭები აჯანყებისათვის. ამისათვის მის განკარგულებაში ოთხი კაცი **კონსტანტინე (კოსტა) ფაცია, დანე ფაცია, რაჟდენ ხაბურზანია** და **მიტრო კარტოზია** იყვნენ; იროდიონ გოგინავას, როგორც გამოცდილ გვარდიელს ფოცხოსა და უშაფათის სოფლებში სამხედრო საქმეების მოგვარება უნდა უზრუნველყო.

სოფ. ნოქალაქევის მკვიდრ მელიტონ ბეგლარის ძე კარტოზიას (სოფ. ნოქალაქევის სკოლის მასწავლებელი) კანდია ხუბულავამ (ისინი ერთად იხდიდნენ სასჯელს მეტეხის საპყრობილეში) არალეგალურად მუშაობის დაწყება შესთავაზა. კ. ხუბულავა მას არწმუნებდა, რომ „ევროპის დიდ სახელმწიფოთა მმართველ წრეებში მწიფდება გადასაწყვეტად საქართველოს საკითხი“-ო. მ. კარტოზიასგან თანხმობის მიღების შემდეგ კ. ხუბულავამ მას არალეგალურად მომუშავე **ბაგრატ უჩანეიშვილი** (მისი პარტიული მეტსახელი იყო „დურმიშხანი“) გააცნო. ბ. უჩანეიშვილმა, თავის მხრივ, კარტოზიას **ალექსანდრე კალანდარაშვილი** გააცნო, ამ უკანასკნელმა – **დავით (დათიკო) გაწერელია**. დ. გაწერელიამ მ. კარტოზიას სოფ. ნოქალაქევაში მუშაობა დაავალა, რაც არალეგალური ლიტერატურის გავრცელებაში უნდა გამოხატულიყო. ამის შემდეგ კარტოზია სისტემატურად ღებულობდა სათანადო ლიტერატურას წიგნის მაღაზიის გამგის **ი. აფშილავასგან**. ორჯერ ლიტერატურა მას ალექსანდრე კალანდარაშვილმა გადასცა (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 38-50).

ანალოგიური ხასიათის მუშაობები მიმდინარეობდა სენაკის მაზრის სხვა სოფლებში.

სენაკის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტმა ზუგდიდის მაზრაში დამოუკიდებლობის კომიტეტის შესაქმნელად და მასზე მუდმივი მეთვალყურეობის მიზნით ეროვნულ-დემოკრატი **შალვა თვალთვამე** მიავლინა. შ. თვალთვამემ ზუგდიდში ჩასვლისთანავე ზუგდიდის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტი შექმნა, რომელშიც შევიდნენ: **მამია ანჯაფარიძე** (თავმჯდომარე), **ალექსანდრე გაბუნია** (ზუგდიდის არქივში დაცულ დოკუმენტში ის ზუგდიდის მაზრის დამკომის თავმჯდომარედ იხსენიება, რაც რეალობას არ შეესაბამება – ავტ.), **ესტატე ლატარია**, **ტიტე საჯაია**, **ლუკა გვასალია** (მოლარე), **ბიდი წულეისკირი** (ოფიცერი), **ნიკოლოზ გვათუა** (ეროვნულ-დემოკრატი, სტუდენტი), **გრიგოლ ჭაბუკიანი** (ეროვნულ-დემოკრატი, სტუდენტი) (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №24235-61, ფურცელი 22, 26).

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი პირი შედიოდა ზუგდიდის მაზრის სამხედრო შტაბში. სამხედრო შტაბის ხელმძღვანელი ქ. ზუგდიდის კომენდანტი და

შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელი ბიდი წულეისკირი იყო (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24388, ფურცელი 12-14).

ზუგდიდის მაზრის დამკომმა **დარჩელის რაიონის** (ამჟამად სოფელი ზუგდიდის რაიონში) სამხედრო ხელმძღვანელებად **სოკრატ კეზუა** (მცხოვრები სოფ. კახათში) და **კალისტრატე ზარანდია** (მცხოვრები სოფ. დიდინეში) დანიშნა. ამავე რაიონში აჯანყების ორგანიზატორობა **სოკრატ კეზუასა** და **ადამურ ცხაკაიას** (მცხოვრები სოფ. კოკში) დაევაღათ. საჭირო ინფორმაციებს მათ **კოლი კეიღია** აწვდიდა. ს. კეზუა ითავსებდა ასევე ორგანიზატორის ფუნქციებს სოფ. დიდინეში. მასთან უჯრედში 12 კაცი იყო გაწევრიანებული: **კალისტრატე ზარანდია**, **მიხეილ შონია**, **ერასტო ქარჩავა**, **ლევან ზარანდია**, **გრიგოლ კუკავა**, **ალექსი თოდუა**, **გრიგოლ კუტალია**, **გრიგოლ ნანავა**, **ესტატე ქირია**, **ვარლამ მაქაცარია**, **არსენ წურწუმია** და **მიხეილ (მიხა) შონია**. ხშირ შემთხვევაში მაზრის დამკომი ამა თუ იმ სოფელში „მუშაობას“ მთლიანად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შესაბამის უჯრედს ანდობდა. სოფ. **დარჩელში** სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას ოთხი უჯრედი ჰქონდა. ერთ-ერთ უჯრედს **ბაადურ აბესაძე** ხელმძღვანელობდა, ხოლო წევრები კი იყვნენ: **ბიქტორ ჯიქია**, **ნიკო ჟვანია**, **მიხეილ შენგელია**, **ბარდღუ აბსანძე**, **კირილე ქეცბაია**. მეორე უჯრედს **პავლე ბიგვა** მეთაურობდა (ის აცხადებდა, რომ უჯრედში მარტო იყო) მეთაურობდა. მესამე უჯრედს სათავეში **ფედია კორკელია** ედგა, წევრები კი იყვნენ: **კალისტრატე ყუფუნია**, **პორფირე სორდია**, **დუდუ ქართიშვილი**, **დომე კორკელია**. მეოთხე უჯრედის ორგანიზატორი **ბესა ბერაია** იყო, ხოლო წევრი – **დომე ქართიშვილი**.

სოფ. **ანაკლიაში** საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას მხოლოდ ერთი უჯრედი ჰქონდა, რომელსაც **ოქროპირ ჭანტურია** ხელმძღვანელობდა.

ჩხოროწყუს რაიონში სამეგრელოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა სამხედრო ხელმძღვანელად **სამსონ როდონაია** (მცხოვრები სოფ. ჩხოროწყუში) დანიშნა. ს. როდონაიას მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა **სპირიდონ შენგელიასთან** (სოფ. ახუთის სკოლის მასწავლებელი), რომელსაც სოფ. ახუთში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის უჯრედი ჰქონდა შექმნილი. უჯრედში გაწევრიანებული იყო 25 კაცი: **იაკობ ქაჯაია**, **ძუკუ ქაჯაია**, **კალე ქაჯაია**, **კოსტა ხეცვურიანი** და სხვ. (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 2-3). მოგვიანებით სამეგრელოს დამკომმა ჩხოროწყუს

რაიონში ჩამოაყალიბა დამკომის სამეული **სპირიდონ შენგელიას, სამსონ როდონაიასა და ვალოდია შუბლაძის** შემადგენლობით. ს. შენგელიასა და მისი თანამოაზრეების ინიციატივით ჩხოროწყუს „სოფლებში გამოჩნდნენ კაკლის ხის მორების შემსყიდველები, რომლებიც გლეხებს წინასწარ აძლევდნენ თანხას, სინამდვილეში ეს გამიზნული იყო იარაღის შესაძენად” (ახალაია 2002: 36).

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის უჯრედების შექმნა (აღდგენა) მოხდა ჩხოროწყუს სხვა სოფლებშიც. სოფ. ლესიჭინეში უჯრედს სათავეში **პაისი ჭიჭინაძე** ედგა, სოფ. ლეწურწყუმში – **სპირიდონ წახნაკია**, სოფ. ხაბუმეში – **მოსე შენგელია**, სოფ. ჩხოროწყუმში – **სამსონ როდონაია**.

1924 წლის ივნისში ქ. ზუგდიდიდან ჩხოროწყუმში სტუდენტი **კანდია ხუბულავა** (მცხოვრები სოფ. მოიდინახეში) ჩავიდა და ჩხოროწყუს რაიონის აქტივისტები შეკრიბა. პარტიული შეკრება **სამსონ როდონაიას** სახლში გაიმართა. შეკრებას ესწრებოდნენ: **სპირიდონ შენგელია** (სოფ. ახუთის წარმომადგენელი), **სპირიდონ წახნაკია** (სოფ. ლეწურწყუმის წარმომადგენელი), **პაისი ჭიჭინაძე** (სოფ. ლესიჭინის წარმომადგენელი), **მოსე შენგელია** (სოფ. ხაბუმის წარმომადგენელი), **ნესტორ შენგელია** (სოფ. ჭოღისა და სოფ. ნაფიჩხოვოს წარმომადგენელი). თითოეული მათგანი იმავე დროს იყო შესაბამისი სოფლის სამხედრო ხელმძღვანელი. კ. ხუბულავამ შეკრების მონაწილეებს მუდმივი მზადყოფნისაკენ მოუწოდა, რადგან მისი თქმით, ხელსაყრელი მომენტი უკვე ძალიან მალე დადგებოდა. ჩხოროწყუს რაიონში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის არალეგალურ გაზეთს „ერთობა ჩვენი” ცენტრიდან **სპირიდონ შენგელია** ღებულობდა, რომელიც თავის მხრივ ავრცელებდა მას როგორც თავის უჯრედში, ისე სხვა უჯრედებში.

წალენჯიხის რაიონში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რაიონული კომიტეტის წევრები იყვნენ: **იოსებ კვარაცხელია**, **აკაკი კვარაცხელია** (იოსების ძმა) და **იოსებ მიქაია**. რაიონში სამხედრო ხელმძღვანელის ფუნქციას რაიკომიტეტის წევრი **იოსებ კვარაცხელია** ასრულებდა. ცენტრიდან გაზეთს „ერთობა ჩვენი”, პროკლამაციებს და სათანადო დირექტივებს ძმები კვარაცხელიები **კანდია ხუბულავასგან** ღებულობდნენ. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წალენჯიხის ერთ-ერთი უჯრედის ხელმძღვანელი **დანიელ ფიფია** იყო. მასთან უჯრედში 15 კაცი იყო გაწევრიანებული: **თევდორე ფიფია**, **პეტრე კაკაჩია**,

ანტონ კაკაჩია, დავით კაკაჩია, ანტონ კონჯარია, ძიკი გიგებერია, ფარნა კაკაჩია, ძიკი კონჯარია და სხვ. დ. ფიფიას დაპატიმრების შემდეგ უჯრედს სათავეში თ. ფიფია ჩაუდგა. მისი ხელმძღვანელობისას უჯრედში გაწევრიანდნენ: მიხეილ ფიფია, რაჟდენ შენგელია, ისააკ ფიფია, ლევან მესხია, პეტია ჭონჭია და იასონ სონგულია.

ლიის რაიონში (ამჟამად სოფელი წალენჯიხის რაიონში) 1924 წლის აჯანყების სათავეში ალექსანდრე ბერიშვილი (მასწავლებელი, მცხოვრები სოფ. ლიაში), ტარას ბერიშვილი, ტრიფონ ბერიშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი), სოლომონ გეთია (ეროვნულ-დემოკრატი, ყოფილი მღვდელი), შალვა დადიანი (ეროვნულ-დემოკრატი, მცხოვრები სოფ. ჯვარში), კოწო დადიანი (ეროვნულ-დემოკრატი), ყარამან ხუბუტია (ეროვნულ-დემოკრატი) და პლატონ შამუგია იდგნენ.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხობის კომიტეტის წევრები იყვნენ: ლევან დუნდუა (თავმჯდომარე), ესტატე ლატარია (ცენტრალური კომიტეტიდან მივლენილი ზუგდიდის მაზრაში საგანგებო ხელმძღვანელად), გერასიმე ლატარია (სამხედრო ხელმძღვანელი), ვლადიმერ თამარიშვილი, ბესარიონ ქირია, ჩაქვა ქუთელია (კომიტეტში შევიდა ვარლამ ნაჭყებიას გარდაცვალების შემდეგ). ლ. დუნდუას კავშირი ჰქონდა როგორც თბილისთან, ისე ზუგდიდის კომიტეტთან. კავშირი როგორც ერთთან, ისე მეორესთან დირექტივებისა და არალეგალური ლიტერატურის მიღებაში გამოიხატებოდა. ხობის რაიონში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რამდენიმე უჯრედი მოქმედებდა. ერთ-ერთი უჯრედის მეთაური ერისტო ქარჩავა იყო, რომელიც მითითებებს და არალეგალურ ლიტერატურას ლ. დუნდუასაგან იღებდა. ხობის რაიონის სოფლებში სამხედრო ხელმძღვანელები იყვნენ: ვლადიმერ თამარიშვილი (დაბა ხობში), სანდრო ჟორდანია (სოფ. ხორგაში), ბესარიონ ქირია (სოფ. აბასთუმანში), პაჩუ ჯორჯიკია (სოფ. ნოჯიხევში), რაჟდენ ქირია (სოფ. ხეთაში) (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 2-12).

1924 წლის 20 ივლისს სოფ. ახალი ხიბულაში (1924 წელს ცალკე რაიონს წარმოადგენდა) საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რაიონული კრება გაიმართა, სადაც მოხსენება სიმონ ადამიამ წაიკითხა. ახალი ხიბულის რაიონში აჯანყებას სათავეში ჩაუდგნენ: ალექსანდრე ლომაია, ფუხული ლომაია, ჯუგუ

დადიანი, დურუ როგავა. ახალი ხიზულის რაიონის სამხედრო ხელმძღვანელობა დ. როგავას დაეკისრა, თუმცა უმოქმედობის გამო, ის ყოფილმა ოფიცერმა დიმიტრი თოდუამ შეცვალა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 26-27).

ნაბადაში (ფოთის უბანი) საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელი ვლადიმერ გოგია იყო. 1924 წლის თებერვალში ვ. გოგია გრიგოლ გოგიასთან მივიდა და მას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პროკლამაცია მიუტანა. გ. გოგია პროკლამაციას გაეცნო და ის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ნაბადის ორგანიზაციის წევრ ერმოლოზ გვარამიას გადასცა. ნაბადაში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთ არალეგალურ უჯრედს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) წევრი ივანე კოკაია ხელმძღვანელობდა. ამ უჯრედში შედიოდნენ: ბათლომე ბაღათურია (კომუნისტი), ავქსენტი ერაგია (კომუნისტი), გრიგოლ გოგია (კომუნისტი), ლავრენტი კოკაია (კომუნისტი), ერმოლოზ გვარამია (კომუნისტური პარტიის წევრობის კანდიდატი), ივანე გუდავაძე, ალექსი ლაშხია და ვასილ ახალაია. ი. კოკაია სისტემატურად კრებდა უჯრედში საწევრო გადასახადს 25 კაპიკის ოდენობით. ი. კოკაიას კავშირი ჰქონდა სოკრატე ქაჩიზაიასთან, ონოფრე ლომთათიძესთან და თეოფანე ჩოლოქავასთან. აღნიშნული პირები აძლევდნენ ი. კოკაიას დირექტივებს, თუ როგორ უნდა ემუშავა მას, როგორ უნდა მოეწყო უჯრედი, როგორ უნდა მოეზიდა ახალი წევრები და სხვ. თავიდან ი. კოკაია პარტიულ საწევროებს კირილე სეფერთელაძეს აძლევდა, მაგრამ მოგვიანებით ამ უკანასკნელმა საწევროების მიღებაზე უარი განაცხადა. 1924 წლის აპრილში ი. კოკაია ფოთის ბულვარში ონოფრე ლომთათიძესა და სოკრატე ქაჩიზაიას შეხვდა, რომლებმაც მას ვინმე „ივანე“ გააცნეს, რომელიც მათი თქმით ქ. ფოთში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარე იყო. ო. ლომთათიძემ და ს. ქაჩიზაიამ სთხოვეს ი. კოკაიას საწევრო მას არქიფო ჩაჩავასთვის გადაეცა, ანუ იგივე „ივანესთვის“. ამ შეხვედრის შემდეგ არალეგალური ლიტერატურა ი. კოკაიამ თვით „ივანესგან“ მიიღო. აპრილის თვეში ი. კოკაიამ უჯრედში შეკრებილი საწევრო, სამი თურქული ლირა, ა. ჩაჩავას გადასცა. 1924 წლის აპრილში ვ. გოგია და ი. კოკაია ერთად წავიდნენ ა. ჩაჩავასთან, რათა მისთვის შეკრებილი პარტიული საწევრო გადაეცათ. ისინი ა. ჩაჩავას ბაზართან შეხვდნენ და საწევრო გადასცეს. ი. კოკაიამ ა. ჩაჩავას თავისი უჯრედისათვის არალეგალური

ლიტერატურა სთხოვა. ა. ჩაჩავა მას მომდევნო დღისათვის არალეგალური ლიტერატურის გადაცემას შეჰპირდა. მეორე დღეს ა. ჩაჩავამ ი. კოკაიას არალეგალური ლიტერატურა გადასცა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 100-103).

§ 3. გურია (ოზურგეთის მაზრა)

საქართველოს დამოუკიდებლობის დღის აღსანიშნავად მთელ გურიაში მიტინგები იმართებოდა. 1922 წლის 23-24 მაისის ღამეს გურიის სოფლებს შეიარაღებულმა პირებმა ჩამოუარეს, რომლებმაც ადგილობრივი გლეხები გააფრთხილეს მიტინგის ჩასატარებლად სად და რა დროს მისულიყვნენ. 1922 წლის 24 მაისს ნატანების რაიონის სოფელ **კონჭკათში** მიტინგი გაიმართა. მიტინგს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ მოსალოდნელი დარბევის აღკვეთის მიზნით შეიარაღებული რაზმი იცავდა. ადგილობრივმა მილიციამ და კომკავშირელთა რაზმმა მიტინგის დარბევა სცადეს. დაიწყო ორმხრივი სროლები. კომუნისტმა **ილარიონ ღლონტმა** მიტინგის ერთ-ერთი დამცველი **მალაზონია** მოკლა. ამის საპასუხოდ მიტინგის დამცველებმა კომუნისტი **ი. ღლონტი** მოკლეს, დაიჭრა ორი კომუნისტი. ხანგრძლივი ორმხრივი სროლების შემდეგ მომიტინგეები გაიქცნენ. 1922 წლის 24 მაისს ანტისაბჭოთა მიტინგი სუფსის რაიონის სოფელ **ჩოჩხათში** გაიმართა. აქაც მომიტინგეებსა და მილიციელებს შორის შეტაკებას ჰქონდა ადგილი. მომიტინგეებმა მილიციელებისათვის იარაღის აყრა სცადეს, მაგრამ უშედეგოდ. ამ დროს მომიტინგეებმა მაუზერიდან სუფსის რაიონის მილიციის უფროს **გობრიძეს** ესროლეს, მაგრამ გობრიძეს ტყვია აცდა. იმავდროულად მომიტინგე **გიორგი გუჯაბიძემ** ერთ-ერთი მილიციელისათვის თოფის წართმევა სცადა, თუმცა ის იქვე მოკლეს. მილიციელებმა მომიტინგეების მისამართით ცეცხლი გახსნეს, რის შედეგადაც ოთხი მომიტინგე დაიჭრა. მომიტინგეების ნაწილი გაიქცა, ნაწილი კი დააპატიმრეს. დაპატიმრებულები ოზურგეთის პოლიტბიუროში გადაიყვანეს. 1922 წლის 24 მაისს ლანჩხუთში მიტინგი ფაქტიურად არ ჩატარებულა. სამაგიეროდ, საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე ლანჩხუთის რაიონის თითქმის ყველა სოფელში მიტინგის ჩატარებით აღინიშნა. სოფელ **შუხუთში** მიტინგის მსვლელობის დროს მომიტინგეებმა კომუნისტი **მელიტონ ორაგველიძე** მოკლეს. მომიტინგეების

მხრიდან კი ერთი ქალი დაიჭრა. მომიტინგეების უმეტესობა დააპატიმრეს. დაპატიმრებულებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროშები ჩამოართვეს. საბჭოთა ხელისუფლებამ სოფელ **ნიგვზიანში** მიტინგი ყოველგვარი მსხვერპლის გარეშე დაშალა. სოფელ **ჩიბათში** მიტინგის დამშლელებს მომიტინგეებმა რევოლვერებიდან გასროლითა და ქვების სროლით უპასუხეს. მომიტინგეებმა ადგილობრივ სამმართველოში შეჭრა სცადეს, რომლის დროსაც დაიღუპა ერთი და დაიჭრა ერთი მომიტინგე. სოფ. ჩიბათში სულ 150 მომიტინგე შეიპყრეს, მათ შორის ქალები. მიტინგის აქტიური წევრები ოზურგეთის პოლიტბიუროში გადაიყვანეს. **ჩოხატაურის რაიონში** ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლების მიერ წინასწარ მიღებული ზომების შედეგად ანტისაბჭოთა მიტინგი არ ჩატარებულა. **ნაგომარის რაიონში** დამოუკიდებლობის დღისადმი მიძღვნილი მიტინგები საბჭოთა ხელისუფლებამ ყოველგვარი მსხვერპლის გარეშე დაშალა. **ხიდისთავის რაიონში** მიტინგები ალაგ-ალაგ ჩატარდა. ერთი მიტინგი სოფელ **ფიჩხისჯვარის** ეკლესიის ეზოში გაიმართა. მიტინგის მსვლელობის დროს მომიტინგეებს მილიციის უფროსის **ჭანიშვილის** მეთაურობით ადგილობრივი მილიციელები და კომუნისტები თავს დაესხნენ. **ჭანიშვილმა** მიტინგის ხელმძღვანელს **სერგო წიტაიშვილს** და ერთ-ერთ მომხსენებელს **ისიდორე ლომთათიძეს** სასწრაფოდ მიტინგის დაშლა უბრძანა. იმავე დროს, მომიტინგეებს მაუზერებითა და შაშხანებით შეიარაღებულმა მიტინგის დამცველებმა ალყა შემოარტყეს და შეკრებილებს ურჩიეს მილიციელების შიშით არ დაშლილიყვნენ. მომიტინგეებმა მილიციის მიმართულებით ბომბი ისროლეს, რომელიც იქვე მდგარ ცაცხვის ხეს მოხვდა, ბომბმა პირი იბრუნა და მომიტინგეების სიახლოვეს გასკდა. ბომბის გასკდომას მომიტინგეებს შორის მსხვერპლი მოჰყვა. ამის შემდეგ მილიციელებმა მომიტინგეების დაშლა დაიწყეს. მომიტინგეები მათ სერიოზულ წინააღმდეგობას უწევდნენ. ამ ჭიდილში დამშლელთა მხრიდან **ჟოჟო სიმონიშვილი** და **აკაკი ფირცხალაიშვილი** დაიჭრნენ (ეს უკანასკნელი მოგვიანებით გარდაიცვალა), მომიტინგეების მხრიდან დაიჭრნენ **სერგო წიტაიშვილი** და 15-მდე ქალი და კაცი. მომიტინგეებმა გაქცევის დროს დაღუპული მომიტინგეების ცხედარი გაიტაცეს. მიტინგის დაშლის დროს შეიპყრეს **ისიდორე ლომთათიძე**, **გერმანე ჯიბლაძე**, **გრიგოლ (გრიშა) ჭანიშვილი** და სხვ. სულ 15 მომიტინგე.

დაპატიმრებულები ოზურგეთის პოლიტიუროში გადაიყვანეს. 1922 წლის 24 მაისის დილის 12 საათისათვის ანტისაბჭოთა მიტინგი მთელ გურიაში დაშლილი იყო (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №324, ფურცელი 221-221ა).

1922 წლის 22 დეკემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა ოზურგეთის მაზრაში ბანდიტიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი **ხუთეულის** მოღვაწეობა მოიწონა, რომელსაც სათავეში **ალექსანდრე ობოლაძე** ედგა. ა. ობოლაძემ კარგად გამოიყენა თავისი უფლებები და „ბანდიტებისათვის“ ხელშეწყობის ბრალდებით ბევრი უდანაშაულო ადამიანი დახვრიტა. საბჭოთა ხელისუფლება აქტიურად იყენებდა პატრიოტების წინააღმდეგ ნამდვილ ბანდიტებს: **მანწკავას** და მის ჯგუფს **ღლონტს, კვაშალს, ჩიგოგიძეს, ლოლაძეს, სირაძეს, ანდლულაძეს, მაშავას, თოფურიას** და სხვებს, რომლებიც ადრე ყაჩაღობისათვის იხდიდნენ სასჯელს. ისინი საბჭოთა ხელისუფლებამ იმ იმედით გაათავისუფლა, რომ ანტისაბჭოთა რაზმების წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოიყენებდა. ზოგიერთი მათგანი სამაზრო ადმინისტრაციაში, საგანგებო კომისიაში და სხვა დაწესებულებაში სამუშაოდ მიიღეს. პირველად მანწკავა ხელისუფლებამ 1921 წლის აღდგომის დღეებში **სერგო მათითაიშვილის** წინააღმდეგ გამოიყენა. ჯგუფის წევრები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ოზურგეთში 1921 წლის 26 მაისის მიტინგის დარბევაში. მანწკავას ჯგუფის რამდენიმე წევრს მთავრობამ არაკეთილსაიმედო პირების ლიკვიდაცია დაავალა. ეს ფაქტი ცნობილი გახდა მას შემდეგ, რაც მოკლულ **ჩიგოგიძეს** 25 კაცის სია აღმოუჩინეს. ეს 25 კაცი ჩიგოგიძეს ვითომდა პირადი ინტერესის გამო უნდა გაენადგურებინა. დიდი მცდელობის მიუხედავად საგანგებო კომისიამ მანწკავას რაზმის თავისი შეხედულისამებრ მართვა ვერ შეძლო და მალე ყაჩაღთა ეს ჯგუფი ხელისუფლებისათვის საშიშ ძალად იქცა. მანწკავას ბანდასთან ბრძოლაში 1923 წლის თებერვალში დაიღუპნენ: **ა. ობოლაძე, სანიკიძე, ჩუბინიშვილი**. ამის შემდეგ გურიას რეპრესიების ახალმა ტალღამ გადაუარა, დაწვეს რამდენიმე სახლი, ოზურგეთის სატუსალოდან 13 კაცი გამოიყვანეს და ა. ობოლაძის მკვლელობის ადგილას დახვრიტეს. რამდენიმე დღეში ოზურგეთში **ი. ტალახაძე** ჩავიდა და დამსჯელ ექსპედიციას ჩაუდგა სათავეში (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №1, საქმე №60, ფურცელი 134).

გურიაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მუშაობას გურიის კომიტეტი წარმართავდა. გურიის კომიტეტში შედიოდნენ: გიორგი სალუქვაძე, აკაკი ვადაჭკორია და პროკოფი კილურაძე (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23489, ფურცელი 16). გ. სალუქვაძე კონსპირაციის მიზნით ატარებდა ფსევდონიმებს: „ამირანი“, „გოჯაფერი“ და „რევაზი“. გურიის სამხედრო ორგანიზაციას ვანო ცომაია ხელმძღვანელობდა, გვარდიის შტაბში გიორგი სალუქვაძე, პარმენ ჭანუყვაძე, სერგო მათითაიშვილი, თეოფილე მუხაშავრია და გოგი ლომთათიძე შედიოდნენ. შეიარაღებულ რაზმს სათავეში ს. მათითაიშვილი ედგა. პროპაგანდისტებად მიხეილ საბაშვილი და ვასილ ჩიტაიშვილი იყვნენ. თბილისთან კავშირს ჭეიშვილი ახორციელებდა. ჭეიშვილი 1923 წლის მაისში თბილისში იმყოფებოდა, სადაც შვიდი დღე დარჩა. თბილისიდან გურიაში ჭეიშვილმა ორი ყუთი სხვადასხვა სახის ლიტერატურა წამოიღო. ღამე ჭეიშვილმა თავის ნაცნობ დიმიტრი თოთიბაძესთან გაათია. გამთენიისას ის სოფელ მელექედურში წავიდა, სადაც ვ. ჩიტაიშვილსა და გ. სალუქვაძეს შეხვდა. გურიის კომიტეტს მაზრის ყველა დაწესებულებაში თავისი აგენტურა ჰყავდა. დაზვერვას აკაკი ვადაჭკორია ხელმძღვანელობდა (მისი ფსევდონიმი „აფროდიტე“ იყო). ოზურგეთის პოლიტიუროში გურიის კომიტეტს ინფორმატორად იმავე დაწესებულების თანამშრომელი ჰყავდა, რომლის ფსევდონიმი „იორამი“ იყო. თავის მხრივ დაზვერვასა და ინფორმატორებს აქტიურად იყენებდა საბჭოთა ხელისუფლება. 1924 წლის 6 ივლისს ოზურგეთის სამაზრო პოლიტიუროს რწმუნებულმა შავიშვილმა მასთან კავშირზე მყოფ ინფორმატორ „დინჯს“ დავალება მისცა, კიდევ უფრო დაახლოებოდა ვანო ცომაიას და დახმარებოდა ის ოზურგეთის პოლიტიუროს ვ. ცომაიასა და სხვა პირების დაკავებაში. ამის სანაცვლოდ შავიშვილი „დინჯს“ თითოეულ დაკავებულ პიროვნებაში 200 მანეთს ჰპირდებოდა. 1924 წლის 8 ივლისს „დინჯი“ შავიშვილს ატყობინებდა, რომ ხვალ ან ზეგ ის ერთი პიროვნების დახმარებით ოზურგეთთან ახლოს ვ. ცომაიასა და გ. სალუქვაძეს შეხვდებოდა. ოზურგეთის პოლიტიურომ გადაწყვიტა ინფორმატორი „დინჯი“ მეთვალყურეობის ქვეშ აეყვანა. დაკავების ოპერაციაში ოზურგეთის მაზრის პოლიტიუროს უფროსის მოადგილე ვლადიმერ შარმაზანაშვილი, პოლიტიუროს თანამშრომლები თედო შავიშვილი და პოლშინი, პოლიტიუროს ინფორმატორები „ზორსკი“ და „რაკი“ და

რამდენიმე მეთვალყურე მონაწილეობდა. 1924 წლის 9 ივლისს, დილის 8 საათზე, ინფორმატორ „დინჯთან“ ერთი უცნობი ქალბატონი მივიდა, რომელმაც „დინჯი“ ვ. ცომაიასთან და გ. სალუქვაძესთან მიიყვანა სოფელ **დვაბზუში** სიმინდის ყანაში. აქ ჩეკისტებმა ვ. ცომაია, გ. სალუქვაძე და „დინჯი“ აიყვანეს. ვ. ცომაია გაქცევას შეეცადა, მაგრამ ის ჩეკისტებმა ფეხში დაჭრეს. გ. სალუქვაძემ ერთ-ერთი ჩეკისტისათვის პისტოლეტის წართმევა სცადა, მაგრამ ამაოდ. ვ. ცომაიასთან და გ. სალუქვაძესთან ერთად ოზურგეთის პოლიტიუროში ინფორმატორი „დინჯიც“ გადაიყვანეს (**ენდელაძე** 2003: 60-62). ოზურგეთის მაზრის პოლიტიუროს ინფორმატორ „**მაუზერს**“ ს. მათითაიშვილის რაზმის წევრ **ანდრო თავბერიძესთან** ჰქონდა კავშირი (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 667). „მაუზერის“ მიერ ს. მათითაიშვილის ადგილსამყოფელის დადგენისთანავე გადაწყდა 1923 წლის 2 ივნისისათვის სპეცოპერაციის ჩატარება. ს. მათითაიშვილი ამ დროს **თ. მუხაშავერისთან, ურუშაძესთან და ინაშვილთან** ერთად ხიდისთავის რაიონის სოფელ **ფიჩხისჯვარში** იმყოფებოდა (**სუიცსა**, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №652, ფურცელი 39). სპეცოპერაციას პოლშინი ხელმძღვანელობდა, მაგრამ მოხდა კი პირიქით. ღამის პირველ საათზე ს. მათითაიშვილმა თვითონ მოუწყო ჩასაფრება პოლშინს და მის მეგობრებს. ხანგრძლივი სროლების შემდეგ ს. მათითაიშვილი და მისი რაზმელები გაიქცნენ და ადგილზე ნაბდები, ქურქები და ერთი შაშხანა დატოვეს. ამასთან, ამ სპეცოპერაციის დროს ინფორმატორ „მაუზერის“ საქმიანობა გამოაშკარავდა, რის შემდეგაც ს. მათითაიშვილის რაზმელები მას უკვე არ ენდობოდნენ (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 667).

1924 წლის 2 თებერვალს გურიაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სამაზრო კონფერენცია გაიმართა. ამ დღეს დელეგატებმა თბილისიდან ჩამოსული **ვანო ჭლონტისაგან** საქართველოში აჯანყების მოწყობის თაობაზე საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის გადაწყვეტილება მოისმინეს. მოგვიანებით გურიაში პარიზიდან ახლად ჩამოსული სოციალ-დემოკრატი **ვალეკო ჯუღელი** ჩავიდა. ვ. ჯუღელმა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გურიის სამაზრო კომიტეტს და სამხედრო შტაბს ახალი ამბები აცნობა. მეორე დღეს გაიმართა კრება, რომელსაც გურიის კომიტეტის თავმჯდომარე **გიორგი**

სალუქვამე, სამხედრო შტაბის თავმჯდომარე პოლკოვნიკი ვანო ცომაია და სარაიონო შტაბების წარმომადგენლები ესწრებოდნენ. კრებაზე აჯანყების ორი გეგმა იქნა შემუშავებული: 1. აჯანყების პირველ ღამეს ოზურგეთის აღება, შემდეგ კი რაიონებზე თავდასხმა. გარდა ამისა, გურული აჯანყებულები ბათუმის და ქუთაისის აჯანყებულებს უნდა დახმარებოდნენ. ტექნიკურად №1 გეგმა ასე უნდა შესრულებულიყო: ოზურგეთის რაიონში მყოფი აჯანყებულების რაზმი, რომელიც სხვებთან შედარებით მეტისმეტად სუსტი იყო, მარტო თავისი ძალებით ქალაქის აღება არ შეეძლო. ამიტომ თითოეულ რაიონს ქ. ოზურგეთის ასაღებად 50 მებრძოლი უნდა გამოეყო, ანუ მთლიანობაში – 150 კაცი 2 ტყვიამფრქვევით. ამ სამხედრო ძალას ქ. ოზურგეთის სამხედრო ძალა უნდა დამატებოდა. გარდა ამისა, ს. მათითაიშვილის გეგმის შესაბამისად, ხიდისთავის რაზმი მთლიანად ქ. ოზურგეთის ასაღებად უნდა დაძრულიყო; 2. გეგმა №2 კი მდგომარეობდა შემდეგში: უნდა მომხდარიყო თავდასხმა რაიონებზე, სადაც ძალაუფლების სრულად მოპოვების შემდეგ შეერთებული ძალებით განხორციელდებოდა ქ. ოზურგეთზე გალაშქრება.

ოზურგეთის რაიონში პარმენ ჭანუყვადის შეიარაღებული რაზმი იმყოფებოდა. საჭირო იყო პ. ჭანუყვადისათვის აჯანყების გეგმის გაცნობა, რათა ამ უკანასკნელს თვითნებურად არ ემოქმედა. სწორედ ამ მიზნით პ. ჭანუყვადესთან მოსალაპარაკებლად გ. სალუქვამე და ვ. ცომაია გაემართნენ, მაგრამ ორივე მათგანი გზაში ჩეკისტებმა დააპატიმრეს. ეს აუნაზღაურებელი დანაკლისი იყო. მდგომარეობას ის გარემოებაც ართულებდა, რომ ვანო ღლონტი ამ დროისათვის დაჭრილი იყო, ვასო ჩიტაიშვილი კი არალეგალური მუშაობისათვის ბათუმში გადაიყვანეს. გ. სალუქვამე გურიის კომიტეტის ერთ-ერთმა წევრმა შეცვალა (გოგიბერიძე 1991: 57-63), ვ. ცომაიას შემცვლელად თბილისიდან სოლომონ ყარალაშვილი გამოგზავნეს (ზალდასტანიშვილი 1989: 21). ს. ყარალაშვილი გურიაში ჩასვლამდე ჯერ ბათუმში ჩავიდა, სადაც იგი დააპატიმრეს. ამას ვ. ჯუღელის დაპატიმრებაც დაემატა, რამაც მთელ გურიაში ძალიან არასასურველი განწყობა შექმნა (გოგიბერიძე 1991: 57-63).

1924 წლის 20 აგვისტოს გურიის კომიტეტს საქართველოს დამკომის წარმომადგენელი ქავთარაძე ესტუმრა, რომელსაც გურიაში აჯანყებისათვის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა უნდა გაეწია (ზალდასტანიშვილი 1989: 21).

1924 წლის 26 აგვისტოს დღის პირველ საათზე თბილისიდან გურიაში დამკომის კურიერი ჩავიდა, რომელმაც გურიის კომიტეტს აჯანყების თარიღი აუწყა. გურიის კომიტეტმა თავის მხრივ 1924 წლის 27 აგვისტოს გურიის ყველა რაიონის მეთაურს აჯანყების თარიღი აცნობა. ამასთანავე გურიის კომიტეტმა გადაწყვიტა აჯანყება გურიაში გეგმა №2-ის შესაბამისად განეხორციელებინა (გოგიბერიძე 1991: 65-68).

ფხიზლად იყო გურიის ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლება და ოზურგეთის მაზრის ყველა პარტიული ორგანიზაცია ფეხზე დააყენა. 1000-მდე კომუნისტის მობილიზება მოხდა, რომლებიც 1924 წლის 7 ივნისამდე სხვადასხვა საგუშაგოებზე იდგნენ დარაჯებად. 7 ივნისს კი მობილიზებული ძალებიდან ოზურგეთში, ლანჩხუთში, სუფსაში და ჩოხატაურში 120 კაცი დატოვეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №45, ფურცელი 76).

§ 4. სვანეთი. რაჭა-ლეჩხუმი

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი სვანეთს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა, სადაც მუდმივად იყო ანტისაბჭოთა მუხტი. მართალია ხელისუფლებამ მეამბოხე სვანების შემორიგება და სვანეთის ნაწილობრივი განიარაღება მოახერხა, მაგრამ სვანეთი კვლავაც დენტის კასრად რჩებოდა. ამიტომ, საბჭოთა ხელისუფლება სვანეთის 1921-1922 წლების აჯანყების მეთაურებზე მუდმივ თვალთვალს ახორციელებდა. ამ თვალთვალის შედეგად, 1923 წლის 7 ივნისს ლეჩხუმის მაზრის მილიციის უფროსი სოფ. ჩოლურში (ლეჩხუმის მაზრა), ორი ცხენოსანი მილიციელის თანხლებით, ნესტორ გარდაფხაძეს თავს დაესხა და დააპატიმრა. ნ. გარდაფხაძემ სიბნელით ისარგებლა და გაიქცა. ნ. გარდაფხაძის გაქცევა საბჭოთა ხელისუფლებას სერიოზულ პრობლემებს შეუქმნიდა, ამიტომ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ალექსანდრე (საშა) გეგეჭკორი 1923 წლის 18 ოქტომბერს ცაგერიდან ნესტორ გარდაფხაძეს წერდა: „ბ. ნესტორ!

მე ვარ, ცაგერში მინდოდა თქვენი ნახვა და პირადად გადმოცემა, რომ თქვენი საწინააღმდეგო საქართველოს მთავრობას არაა აქ რა, პირიქით, მადლობელი ვართ,

ვინაიდან რაც კი ... (ტექსტი არ იკითხება – ავტ.) ყოველივე პირნათლად შეასრულეთ. გაძლევთ პატიოსან სიტყვას თქვენი დაჭერა იყო მარტოდ-მარტო გაუგებრობა და მეტი არასფერი, რისთვისაც ყველა ჩვენ დიდად ვწუხვართ.

ნესტორ, მე იშვიათად ვიძლევი სიტყვას ხოლო თუ მივეცი, მას ვასრულებ, თუ შესრულებამდი სიკვდილმა არ მისწრო. თუ ეს თქვენ გჯერათ და წვრილმან გამცემლად არ მთვლით იკმარიეთ ჩემი თავდებობა, წამოდით და მანამდე, ოთხშაბათამდის, მოხვალთ ჩემ ძმასთან, გრიშასთან, სამშაბათ საღამოს“. ამის შემდეგ ნესტორ გარდაფხაძე ალექსანდრე გეგეჭკორთან გამოცხადდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333, ფურცელი 63, 119, 903).

საბჭოთა ხელისუფლებამ ანალოგიურად სვანეთის აჯანყების სხვა მეთაურებიც გადაიმტერა. 1923 წლის 12 სექტემბერს სვანეთის აჯანყების ერთ-ერთი მეთაური **ბიძინა პირველი** ზემო სვანეთის მილიციაში ნებაყოფლობით გამოცხადდა და საბჭოთა ხელისუფლებასთან შერიგების სურვილი გამოთქვა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №652, ფურცელი 264). მიუხედავად ამისა, სვანეთში მოქმედებას აგრძელებდა რამდენიმე ანტისაბჭოთა რაზმი, რომელთა შორის აღსანიშნავია **კონსტანტინე (კოწია) დადემქელიანისა და ოთარ დადიანის** რაზმები. კ. დადემქელიანის განკარგულებაში მუდმივად 5 შეიარაღებული იმყოფებოდა, რომელთაგან ორი მისი შვილი, დანარჩენი კი – ძმისშვილები იყვნენ. ო. დადიანის (მასთან მუდმივად საბჭოთა ხელისუფლების აქტიური მოწინააღმდეგე დავით მხეიძე იმყოფებოდა) შეიარაღებული რაზმი მთლიანად სვანებით იყო დაკომპლექტებული და 40 მეზრდოლს აერთიანებდა. ო. დადიანსა და კ. დადემქელიანს შორის მჭიდრო ურთიერთკავშირი არსებობდა (ო. დადიანის მეუღლე კ. დადემქელიანის დისშვილი იყო). ო. დადიანმა და დ. მხეიძემ თბილისში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტთან წერილი გააგზავნეს, რომლითაც ისინი თბილი ტანსაცმლის გაგზავნას ითხოვდნენ. დამკომმა მათ აუწყა, რომ აღნიშნული თხოვნა საზღვარგარეთიდან ფულის მიღებისთანავე დაკმაყოფილდებოდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333, ფურცელი 110, 145, 150).

1923 წლის 22 ნოემბერს საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილის **ლ. ბერიას**, კონტრდაზვერვის განყოფილების უფროსის **ლორთქიფანიძისა** და კონტრდაზვერვის განყოფილების მე-2 ქვეგანყოფილების

უფროსის ხუმროვის ხელმოწერით ზუგდიდის საინფორმაციო პუნქტის სამაზრო რწმუნებულს საიდუმლო მიწერილობა გაეგზავნა, რომლის თანახმად მას ევალეზოდა გაერკვია, თუ რაში გამოიხატებოდა კ. დადემქელიანისა და მისი ჯგუფის ბანდიტური ქმედება და მისი კავშირი ო. დადიანთან და რა მიზნით დადიოდა ო. დადიანი ზაფხულში სვანეთში; ასევე, საბჭოთა ხელისუფლების მოწინააღმდეგეთაგან ვინ იქნა გამოვლენილი სვანეთში, მათი სახელები, გვარები, პოლიტიკური პორტრეტი, საიდან ჩამოვიდნენ და საით წავიდნენ, ვისთან ჰქონდათ კავშირი; ვინ იყვნენ ბანდიტები შელია და ციმინტია და რა კავშირი ჰქონდათ მათ ო. დადიანთან. თუ აღნიშნული კავშირი დადასტურდებოდა, მაშინ დავალების ადრესატს ევალეზოდა გადაეხივებინა ო. დადიანი, რომლის მეშვეობითაც შელიასა და ციმინტიას ლიკვიდაცია უნდა განხორციელებულიყო. მოწერილობის ავტორები ადრესატებს აძლევდნენ გაფრთხილებას, რომ კ. დადემქელიანთან და ო. დადიანთან წარმოებული მოლაპარაკების დროს ძალზე ფრთხილად ყოფილიყვნენ და საკითხის მოგვარების დროს დიპლომატიურობა გამოეჩინათ და საგანგებო კომისიის ნებართვის გარეშე არანაირი რეპრესიები არ გაეტარებინათ. 1923 წლის 4 დეკემბერს საბჭოთა ხელისუფლებამ სოფ. დალში (კოდორის მაზრა) კ. დადემქელიანისა და ო. დადიანის დაპატიმრება მოახერხა, თუმცა ისინი ხელისუფლებამ მალევე გაათავისუფლა. კ. დადემქელიანი და ო. დადიანი ამის შემდეგაც აგრძელებდნენ ანტისაბჭოთა საქმიანობას. საქართველოს საგანგებო კომისიამ ო. დადიანის შემორიგება გადაწყვიტა მისი ძმის მუშნი დადიანის მეშვეობით, რომელიც თბილისში ქართულ ცხენოსანთა დივიზიაში მსახურობდა. 1924 წლის 26 ივნისს მ. დადიანი, საგანგებო კომისიის ერთ მოსამსახურესთან ერთად, ავტომობილით სამეგრელოში გაემგზავრა. მ. დადიანის მიერ ო. დადიანის ადგილსამყოფელის დადგენისა და ამ უკანასკნელის საბჭოთა ხელისუფლებასთან შერიგების შემდეგ, ო. დადიანი შელიასთან და ძვაბავასთან ერთად (საბჭოთა ხელისუფლების აქტიური მოწინააღმდეგეები) საქართველოს საგანგებო კომისიის განკარგულებაში გადააგზავნეს. 1924 წლის ივნისში საბჭოთა ხელისუფლებამ ო. დადიანს სრული ამნისტია გამოუცხადა და წარსულის ყველა „დანაშაული“ აპატია.

1924 წლის 22 თებერვალს საბჭოთა ხელისუფლებამ საკუთარი ინფორმატორისაგან შეიტყო შემდეგი: ზემო სვანეთში ნესტორ გარდაფხაძეს 200

შეიარაღებული მებრძოლი ჰყავდა; ნ. გარდაფხაძეს თანამოაზრეების სია ჰქონდა შედგენილი (ხელისუფლებისათვის ეს სია უცნობი დარჩა); მალაქია ონიანს ნ. გარდაფხაძისათვის წერილი გაუგზავნია, რომლის თანახმად სოფ. ლაშხეთში ყველაფერი მზად იყო და საჭიროების შემთხვევაში შესაძლებელი იქნებოდა ზემო სვანეთში გადასვლა; ბოსი გვიდიანი ქვემო სვანეთში იმყოფებოდა და აჯანყებისათვის ემზადებოდა, რომლის დაწყებასაც ის ახლო მომავალში ელოდებოდა. 1924 წლის 30 მარტს ანალოგიური ინფორმაცია საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ მიიღო. ამ ინფორმაციის თანახმად სვანეთში განსაკუთრებული გავლენით სარგებლობდა პოლიტიკური დაჯგუფება, რომელშიც **ნესტორ გარდაფხაძე** (ეროვნულ-დემოკრატი), **ბიძინა პირველი** (ეროვნულ-დემოკრატი), **ეგნატე გაბლიანი** (ყოფილი სოციალისტ-ფედერალისტი) და **ილარიონ მარგველიანი** (ეროვნულ-დემოკრატი) შედიოდნენ. როგორც ინფორმატორი იტყობინებოდა, აღნიშნული პირები ზემო სვანეთში თავისუფლად მოძრაობდნენ. მათ ადგილობრივი ხელისუფლების არანაირი შიში არ ჰქონდათ და ხშირად სამაზრო აღმასკომის შენობაშიც კი თავისუფლად შედიოდნენ. ინფორმატორის თქმით, ზემო სვანეთში ასევე დიდი გავლენით სარგებლობდა მეორე პოლიტიკური დაჯგუფება, რომელიც სოციალ-დემოკრატებს (მ) აერთიანებდა. ამ დაჯგუფებას **მალაქია ონიანი** მეთაურობდა, წევრები კი იყვნენ: **შაშიკო ბერიძე**, **ქიშუ ჯამბურიძე**, **არტემ ონიანი** და სხვები, სულ 10 შეიარაღებული მებრძოლი.

ქვემო სვანეთში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გავლენა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან შედარებით უფრო სუსტი იყო. მიუხედავად ამისა, ნ. გარდაფხაძე და ბ. პირველი ქვემო სვანეთში აქტიური მუშაობის გაშლას ცდილობდნენ. მათ ქვემო სვანეთში **ბესარიონ კვიტიანთან** და **ერმოლოზ ხაბულიანთან** ჰქონდათ კავშირი. 1924 წლის 24 მარტისათვის ნ. გარდაფხაძის რაზმში რაღაც უთანხმოება მოხდა, რის გამოც, ნ. გარდაფხაძის რაზმი ფაქტობრივად დაიშალა. მოგვიანებით ნ. გარდაფხაძემ რაზმის ხელახლა ფორმირება დაიწყო. ეს პროცესი მან 1924 წლის 11 აპრილისათვის დაასრულა. 1924 წლის 14 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის სვანეთში, აჯანყების მოსამზადებელი სამუშაოებისათვის რწმუნებულები გაგზავნა. ცენტრიდან გაგზავნილი პირები ნ. გარდაფხაძეს, ო.

დადიანსა და სხვებს შეხვდნენ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333, ფურცელი 15, 54, 92, 112, 145, 148, 150, 903).

1924 წლის აჯანყების დაწყებამდე ცოტა ხნით ადრე სვანეთში სამხედრო ორგანიზაცია ჩამოყალიბდა, რომელშიც შევიდნენ: **ბიძინა პირველი, ეგნატე გაბლიანი, თენგიზ დადეშქელიანი და ბესარიონ ხერგიანი**. ორგანიზაციაში მთავარ როლს ბ. პირველი და ე. გაბლიანი ასრულებდნენ. ორგანიზაციის დანარჩენ წევრებს დამკომთან კავშირი არ ჰქონდათ (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). თბილისი, 1925, გვ. 111-112).

1924 წლის ივლისში თბილისში ბ. პირველი ჩავიდა. ბ. პირველს ეროვნულ-დემოკრატი ელისე პატარიძე შეხვდა და აუწყა, რომ მისი ნახვა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის მდივანს იასონ ჯავახიშვილს სურდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 23, 29). ი. ჯავახიშვილი ბ. პირველს საქართველოსა და მსოფლიოში არსებულ პოლიტიკურ ვითარებაზე ესაუბრა და აუწყა, რომ ევროპის სახელმწიფოები მზად იყვნენ საქართველოსათვის დახმარება გაეწიათ, თუ საქართველოში ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება დაიწყებოდა. ი. ჯავახიშვილმა ბ. პირველს სთხოვა პირადად ეხელმძღვანელა აჯანყებისათვის სვანეთში და ლეჩხუმში. ბ. პირველმა ამაზე თანხმობა განაცხადა. ი. ჯავახიშვილი ბ. პირველს შეჰპირდა, რომ აჯანყების თარიღს შეატყობინებდა (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). თბილისი, 1925, გვ. 111). მოგვიანებით ბ. პირველი დამკომის თავმჯდომარეს კ. ანდრონიკაშვილს შეხვდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 31). ამის შემდეგ ბ. პირველი სვანეთში დაბრუნდა. სვანეთში ჩასვლისას ბ. პირველმა ე. გაბლიანს დამკომთან წარმოებული მოლაპარაკების შინაარსი გააცნო (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). თბილისი, 1925, გვ. 111).

ცაგერის რაიონის (ლეჩხუმის მაზრა) სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორგანიზაციას ილია სვანიძე ხელმძღვანელობდა (ცაგერის რაიონის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია ლეჩხუმის მაზრის მასშტაბით მუშაობდა). ამ ორგანიზაციის წევრები იყვნენ: მოსე ბრეგვაძე, ზოსიმე კოპალიანი, კონსტანტინე

(კოწია) კოპალიანი, აბელ სალუქვაძე, ილარიონ ხვადაგიანი, თომა დაშნიანი, სამსონ შკუბულიანი, ვლადიმერ ჩარკვიანი (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23352, ფურცელი 22, 33), გიორგი ჭაბუკიანი (მასწავლებელი), პორფირე ზანძელაძე, ერმოლოზ მუშკუდიანი (ცხოვრობდა სოფ. ოყურეშში), კონსტანტინე (კოტე) ზანძელაძე, ისიდორე მუშკუდიანი (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333, ფურცელი 15). ისინი ი. სვანიძის სახლში ან გიორგი გოგიძის სარდაფში იკრიბებოდნენ. თბილისიდან კორესპონდენციებს ილარიონ ლეშკაშელი (მცხოვრები სოფ. ლაჯანაში) და ალექსანდრე ექვთიმეს ძე ფუტკარაძე (მცხოვრები სოფ. სამორჩიშში) ღებულობდნენ. მიღებული კორესპონდენციები სვანეთში აბელ საგინაძის მეშვეობით იგზავნებოდა. ცაგერის რაიონში მომუშავე სოციალ-დემოკრატებს ქვემო სვანეთში კავშირი ელიზბარ ონიანთან (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23352, ფურცელი 30, 33) და რაჟდენ მიშველიანთან ჰქონდათ. ამ უკანასკნელს კი, თავის მხრივ, ზემო სვანეთთან მალაქია ონიანის მეშვეობით ჰქონდა კავშირი. 1923 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში ლეჩხუმის მაზრის სოციალ-დემოკრატებმა ქუთაისიდან არალეგალური ლიტერატურა და პროკლამაციები მიიღეს სახელწოდებით „გაძეგებული სტუდენტები“. იმავე წლის 10 მარტს ორგანიზაციამ გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“ ერთი ეგზემპლარი მიიღო. ამასთანავე, მოსე ბრეგვაძემ, მელიტონ მანდარიამ და კაპიტონ ყურაშვილმა თბილისიდან დავალება მიიღეს, რაც შეიძლება ჩქარა გამოეცოცხლებინათ ლეჩხუმის მაზრაში მუშაობა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24333, ფურცელი 15, 22).

1923 წლის თებერვალში ცაგერის რაიონში ადგილობრივი დამოუკიდებლობის კომიტეტი ჩამოყალიბდა, რომლის წევრები იყვნენ: კაპიტონ ყურაშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი), ილარიონ კოპალიანი (მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტი) და სამსონ ბრეგვაძე (სოციალ-დემოკრატი). სამივე მათგანი მასწავლებელად მუშაობდა. ისინი დუქანში იკრიბებოდნენ, ღვინოს მიირთმევდნენ და აქტუალურ საკითხებს იხილავდნენ. დუქანში არასასურველი პიროვნების შემოსვლის შემთხვევაში მათ საუბარი სხვა თემაზე გადაჰქონდათ. ლეჩხუმის მაზრის დამკომს ნესტორ გარდაფხაძესთან ჰქონდა კავშირი (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23352, ფურცელი 4, 11, 17, 38).

ლექსუმის მაზრის ხელმძღვანელობამ 1923 წლის 13 ივნისისათვის საბჭოთა ხელისუფლების აქტიური მოწინააღმდეგეები დააპატიმრა. ქუთაისის პოლიტიუროში გადაგზავნეს: **დიანოზ კაკუჩოს** და **ცვარიანი** (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლექსუმის სამაზრო კომიტეტის თავმჯდომარე, ჩაბარებული ჰქონდა პარტიის ბეჭედი), **კაპიტონ ყურაშვილი** (ცაგერის ტექნიკუმის მასწავლებელი, ლექსუმის მაზრის დამკომის წევრი, საიდუმლო კორესპონდენციებს ილარიონ კოპალიანისაგან ღებულობდა), **მოსე ექვთიმეს** და **ბრეგვაძე** (საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული (მ) პარტიის ცაგერის რაიონული ორგანიზაციის ინსტრუქტორი, ღებულობდა არალეგალურ გაზეთ „დამოუკიდებელ საქართველოს“), **ილია ექვთიმეს** და **სვანიძე** (სოციალ-დემოკრატიული (მ) პარტიის ცაგერის რაიონული ორგანიზაციის ხელმძღვანელი), **ელიზბარ ონისიმეს** და **ონიანი** (მისი მეშვეობით მყარდებოდა კავშირი სვანეთსა და ლექსუმს შორის), **გერონტი არსენას** და **კოპალიანი** (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მექვენის სასოფლო ორგანიზაციის მდივანი), **ვლადიმერ გიორგის** და **ყურაშვილი** (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელი სოფ. ოყურეშში), **ილარიონ ივანეს** და **ლემკაშელი** (სოციალ-დემოკრატი, ღებულობდა კორესპონდენციებს ცენტრიდან), **ილარიონ იასონის** და **კოპალიანი** (ლექსუმის მაზრის დამკომის წევრი, მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტი), **ბიძინა რომანის** და **გვიშიანი**, **აკაკი როფოზოს** და **ჩიქოვანი**, **ტერენტი ბიჭოს** და **ასლანიკაშვილი**, **ლავრენტი ნიკოლოზის** და **კუხალაშვილი**, **ირადიონ მიხეილის** და **კუხალაშვილი**, **ინდისი არსენას** და **ჩაკვეტაძე**, **დისიონ ივანეს** და **ახვლედიანი**, **პლატონ სიმონის** და **ჩხეტიანი**, **ესაია კირიმეს** და **ახვლედიანი**, **გრიგოლ ევგენის** და **სვანიძე**, **ივანე თედოს** და **სულცაძე**, **ელიზბარ ნიკოლოზის** და **უგრეხელიძე**, **ვლადიმერ მოსეს** და **ჩაკვეტაძე**, **მარკოზ გლახოს** და **აბროლიანი**, **გერასიმე საბას** და **მანაგაძე**, **გიორგი ნიკოლოზის** და **მანდარია** და **ერმოლოზ ივანეს** და **მამარდაშვილი** (ეროვნულ-დემოკრატი, 65 წლის). მოგვიანებით ყველა მათგანი გაათავისუფლეს **იანოზ ცვარიანის**, **გერონტი კოპალიანის**, **ილარიონ კოპალიანის**, **ილია სვანიძისა** და **ერმოლოზ მამარდაშვილის** გარდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23352, ფურცელი 40-46).

რაჭის მაზრაში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ განსაკუთრებით სოციალისტ-ფედერალისტები აქტიურობდნენ. 1923 წლის 4 ივლისს რაჭის მაზრის

ინფორმპუნქტის უფროსის თანაშემწემ კონსტანტინე (კოტე) დვალმა მაზრის ინფორმპუნქტის უფროსის განკარგულების შესაბამისად, ქ. ონში მცხოვრები მიხეილ (მიშა) დავითის ძე კერესელიძის (სოციალისტ-ფედერალისტი) ბინის ჩხრეკა განახორციელა. ჩხრეკის შედეგად კ. დვალმა სხვადასხვა ხასიათის წერილები აღმოაჩინა. აღნიშნული წერილებიდან გაირკვა, რომ მ. კერესელიძე საბჭოთა ხელისუფლების აქტიური მოწინააღმდეგე იყო. წერილებიდან გაირკვა ისიც, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მ. კერესელიძესთან ერთად მუშაობდნენ: პოლისკა პლატონის ასული ჯაფარიძე (სოციალისტ-ფედერალისტი), ინდიკო მინას ძე გოცირიძე (სოციალისტ-ფედერალისტი), კონსტანტინე (კოწია) თევდორეს ძე დარახველიძე (მილიციელი) და ბუკურა ჯანელიძე (სოციალისტ-ფედერალისტი). კ. დვალმა გაარკვია, რომ დროებით თბილისში მყოფ პ. ჯაფარიძეს არალეგალური ლიტერატურა (ჟურნალები) მარო ჩიგოგიძემ გადასცა, პ. ჯაფარიძემ კი ეს ლიტერატურა კონსტანტინე დარახველიძეს გამოატანა. გარდა ამისა, ცხადი გახდა, რომ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის რაჭის ორგანიზაციას პ. ჯაფარიძისათვის დაუვალებია თბილისში ვინმე „გ. შ.“ ენახა. მ. კერესელიძეს ასევე სატირული ხასიათის ლექსი აღმოუჩინეს, რომელიც 1922 წლის 16 მარტით იყო დათარიღებული. ლექს ხელს მ. კერესელიძე და ვინმე გ. ბაიზოვი აწერდნენ (როგორც მინაწერიდან ირკვევა ორივე მათგანი ქ. ონის ტექნიკუმის მეშვიდე კლასის მოსწავლეები იყვნენ). ლექსი იმ დროს საქართველოში გაბატონებულ საყოველთაო შიშსა და საზოგადოების უმწეო მდგომარეობას ასახავდა. კ. დვალმა მიხეილ კერესელიძე, პოლისკა ჯაფარიძე, ინდიკო გოცირიძე, კონსტანტინე დარახველიძე და ბუკურა ჯანელიძე დააპატიმრა, რომლებიც დაკითხვის შემდეგ, სათანადო ხელწერილით, გათავისუფლდნენ (შსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23323, ფურცელი 4-14).

1924 წლის 26 აგვისტოს ეგნატე გაბლიანმა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისაგან შემდეგი შინაარსის წერილი მიიღო: „სვანეთის ორგანიზაციას. საჩქაროდ გაცნობებთ, რომ გამოსვლა მთელ საქართველოში დაიწყება შუალამისას 28-29 აგვისტოს. დარწმუნებული იყავით, რომ ქართველი ხალხი და ჯარი ჩვენს მხარეზე არიან. ჩვენ დახმარებას გვიწვევს აგრეთვე ევროპა. ამიტომ წინადადებას გაძლევთ დანიშნულ დღეს მოაწყოთ შეიარაღებული ამბოხება სვანეთში და

ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების ლიკვიდაციის შემდეგ დაიძრათ ლეჩხუმისა და ქუთაისისაკენ, ვინაიდან ლეჩხუმის ორგანიზაცია სისუსტეს იჩენს და საჭიროა მას დახმარება გაეწიოს!“ (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). თბილისი, 1925, გვ. 111).

წერილი კ. ანდრონიკაშვილის ფსევდონიმით იყო ხელმოწერილი. ე. გაბლიანმა აღნიშნული წერილი ვინმე ხეზლიანის მეშვეობით ბ. პირველს გაუგზავნა. დამკომისგან ანალოგიური შინაარსის წერილი პირადად ბ. პირველმაც მიიღო. ბ. პირველი და ე. გაბლიანი ერთმანეთს 1924 წლის 27 აგვისტოს სოფ. ლატალში შეხვდნენ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №28, ფურცელი 10, 24, 39). იმავე დღეს ბ. პირველმა და ე. გაბლიანმა ცხენებით მულახის, მესტიის, ლატალის, ცხუმარის, ბეჩოსა და ეცერის საზოგადოების სოფლები შემოიარეს. ბ. პირველმა და ე. გაბლიანმა ამ სოფლების მცხოვრებლებს გამოუცხადეს, რომ ვისაც კი იარაღი ჰქონდა 1924 წლის 28 აგვისტოს, საღამოს, ბალის მთაზე სოფ. ბეჩოს მახლობლად გამოცხადებულიყო. 1924 წლის 28 აგვისტოს საღამოს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა ბ. პირველსა და ე. გაბლიანს კიდევ ერთი წერილი გაუგზავნა. დამკომის ხელმძღვანელები მათ სათანადო დირექტივებს აძლევდნენ (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). თბილისი, 1925, გვ. 112).

§ 5. აფხაზეთი

1921 წლის 4 მარტს აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. აფხაზეთში მომუშავე საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წევრების უმეტესობამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან ერთად საქართველო დატოვა. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რიგითი წევრები კი აფხაზეთის სხვადასხვა სოფლებში გაიხიზნენ. მიუხედავად ამისა, აფხაზეთში ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობა მალევე დაიწყო. 1922 წლის 26 მაისის აღსანიშნავად მთელ აფხაზეთში პროკლამაციები გავრცელდა. ფხიზლად იყო ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლება, ქ. სოხუმში მრავალი ეჭვმიტანილი დააპატიმრეს (კერესელიძე ლ., 1922 წლის 26 მაისი საქართველოში, „საარქივო მოამბე“, 2010, №9). 1922 წლის პირველ ნახევარში ქ. ოჩამჩირეში თბილისიდან

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები ჩავიდნენ. ისინი გლეხებში აგიტაციას ეწეოდნენ, რათა საბჭოთა ხელისუფლებას არ დამორჩილებოდნენ, გადასახადები არ გადაეხადათ და ანტისაბჭოთა ეროვნულ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ. აგიტატორების თქმით, მათ თბილისში, ქუთაისში და ოჩამჩირეში შეიარაღებული რაზმები ჰყავდათ და აჯანყებისათვის ემზადებოდნენ. ამ რაზმებს, როგორც ისინი ამბობდნენ, შეეძლოთ პირველივე ნიშანზე თავისუფლების დროშა აღემაართათ.

კოდორის მაზრაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის უჯრედები აღმოცენდა. ქ. ოჩამჩირეში (კოდორის მაზრის ადმინისტრაციული ცენტრი) სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები კონსპირაციულად **ნოჩო მიქელაძის** კუთვნილ რესტორან „სამოთხეში“ იკრიბებოდნენ. კრებებს ესწრებოდნენ: კონსტანტინე (კოწია) დადეშქელიანი, გრიგოლ ჭედია, რაჟდენ ჟვანია, კონსტანტინე გაბლია, გრიგოლ ჯინჯოლია, ნიკოლოზ მალანია, სოლდატ შერვაშიძე (შარაშია), ბიქტორ ჟორჟოლიანი, იასონ მარღანია, მაქსიმე კორსანტია, ანდრო ხოფერია, გრიგოლ გამესონია, ასტამურ აქირთავა, ჭიჭიკო უჩანაშვილი, სეით-ბეი ანჩაბაძე, დიუ კვეკვესკირი, ნესტორ დადიანი. სოფლებში სააგიტაციოდ დადიოდნენ: **ნოჩო მიქელაძე**, ალექსანდრე მარშანია, ვლადიმერ ქორქია, ალექსანდრე მიქელაძე და ნესტორ დადიანი. სოციალ-დემოკრატები მოსახლეობაში ქართულ და რუსულ ენებზე ხელით ნაწერ და ნაბეჭდ პროკლამაციებს ავრცელებდნენ. პროკლამაციებში **ლენინი, ტროცკი, ჩიჩერინი** და სხვები ყაჩაღებად იყვნენ მოხსენიებული. პროკლამაციის ავტორები წითელ არმიასა და პროფკავშირებს აუგად იხსენიებდნენ. პროკლამაცია მთავრდებოდა მოწოდებით: „გაუმარჯოს 26 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის დღეს!“ და „გაუმარჯოს მენშევიკების ლიდერ ნოე ჟორდანიას!“ მოსახლეობაში გარკვეული სამუშაოების ჩატარების შემდეგ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრებმა აფხაზეთში შეიარაღებული აჯანყების მოწყობა განიზრახეს. აჯანყების მეთაურებმა იატაკქვეშა კომიტეტთან ერთად გენერალური შტაბიც შექმნეს. შტაბში ინსტრუქციებს **ბიქტორ ჟორჟოლიანი** იძლეოდა, აჯანყების საერთო ხელმძღვანელი **ნოჩო მიქელაძე** იყო. აჯანყების თარიღად 1922 წლის 26 მაისი დაინიშნა. 1922 წლის 12 მაისს კოდორის მაზრის პოლიტიუროში ინფორმაცია შევიდა, რომ მაზრაში ანტისაბჭოთა შეიარაღებული აჯანყება

მზადდებოდა. 23-24 მაისს კოდორის მაზრის პოლიტიუროსა და საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) კოდორის სამაზრო კომიტეტის ერთობლივი სხდომა გაიმართა. სხდომაზე მოსალოდნელი აჯანყების საწინააღმდეგო ღონისძიებები დაისახა. კოდორის მაზრაში ანტისაბჭოთა აჯანყების დაწყება ვერ მოხერხდა, რადგან ადგილობრივმა ხელისუფლებამ რამდენიმე საეჭვო პირი დააპატიმრა. მიუხედავად ამისა, აჯანყების მეთაურებს თავიანთ განზრახვაზე ხელი არ აუღიათ. 1922 წლის 29 მაისს აჯანყების ხელმძღვანელებმა სოფ. აბაცახუში შეკრება მოაწვეს. თათბირზე აჯანყების აუცილებლობაზე იყო საუბარი. აჯანყების ხელმძღვანელებმა მეორე შეკრება 1922 წლის 1 ივნისის ღამეს სოფ. მოქვის ტყეში გამართეს. შეკრებაზე გადაწყდა იმ ღამესვე დაეწყოთ აჯანყება და ქ. ოჩამჩირე დაეკავებინათ. გეგმის თანახმად აჯანყებულებს ქ. ოჩამჩირეში კომუნისტები უნდა დაეპატიმრებინათ და ძალაუფლება ხელში აეღოთ. აჯანყებულებისათვის დახმარება სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ტამიშის ორგანიზაციის შეიარაღებულ რაზმსა და ქ. ოჩამჩირის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციას უნდა აღმოეჩინა. შეკრებილებმა ქ. ოჩამჩირეში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაწყებული მასობრივი რეპრესიების შესახებ გაიგეს და დაიშალნენ.

1922 წლის 7 ივნისს სოფ. აჟარაში დისლოცირებულმა წითელი არმიის ნაწილებმა, მისი მეთაურის ჩერნიშოვის გადაწყვეტილებით სოფელი დატოვა და ჩხალთის მიმართულებით დაიძრა. ამ დროს სოფ. აჟარაში სოფ. ტამიშიდან მოვიდნენ კონსტანტინე (კოწია) დადეშქელიანი, მისი ძმები თენგიზი, არდევაწი და ტარიელი, ასევე ნიკოლოზ გერლიანი. მათ დაიწყეს მოსახლეობის დარწმუნება, რომ ზღვის სანაპიროს მიმდებარე ტერიტორიაზე მძლავრი ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება მიმდინარეობდა. მათი თქმით, ისინი სოფელში აჯანყების მოსაწყობად მოვიდნენ. კ. დადეშქელიანის განმარტებით, აჟარიდან ხელისუფლების შეიარაღებული რაზმის გასვლა ტყვედ ჩავარდნის შიშით მოხდა. ყოველივე ამის შემდეგ 50 შეიარაღებული სვანი კ. დადეშქელიანის გარშემო დაირაზმა. კ. დადეშქელიანი შეიარაღებულ სვანებთან ერთად ჩერნიშოვის რაზმის მოძრაობის მიმართულებით, ანუ სოფ. ჩხალთისაკენ დაიძრა. ჩერნიშოვის რაზმმა სოფ. ჩხალთა კ. დადეშქელიანის მისვლამდე დატოვა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23480, ფურცელი 281-282, 316, 751-752).

აფხაზეთის საგანგებო კომისიამ მასობრივი დაპატიმრებები 1922 წლის 28 მაისს დაიწყო. ამ დღეს დააპატიმრეს: ექვთიმე გაბუნია (სოციალ-დემოკრატი), ალექსანდრე მაჭავარიანი (სოციალ-დემოკრატი), პელაგია პინტურია, ტარასი კვარაცხელია, ვასილ ანტონის ძე კვარაცხელია, მუშნი დადემქელიანი, ჭიჭიკო იოსების ძე კოპალეიშვილი. მალე აფხაზეთში უფრო ფართო მასშტაბის დაპატიმრებები დაიწყო. აფხაზეთის საგანგებო კომისიამ 1922 წლის 16 ივნისს დააპატიმრა: ბარდლუ მიქვაბია, კაპიშ ფილია, ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ჯიჯელავა, ნესტორ ანუა, ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე ბჟანია, კონსტანტინე გაბლია, მახმედ (ალექსი) გაბლია, 1922 წლის 21 ივნისს – ნიკოლოზ მალანია, თამშულ ანჩაბაძე, ნარბეი მარშანია, ბიჯგვა ატუმავა.

აფხაზეთის საგანგებო კომისია აფხაზეთში აჯანყების მოწყობის მცდელობაში ექვმიტანილების დასაპატიმრებლად არაფერს იშურებდა. მალე ამ ბრალდებით პატიმრობაში აიყვანეს: ბიქტორ გიორგის ძე ჟორჟოლიანი, ნოჩო მიქელაძე, ალექსანდრე არჩილის ძე მაჭავარიანი, ექვთიმე ფილიფეს ძე გაბუნია, თეიმურაზ ანდროს ძე კუპრავა, ვასილ გურჯუა, სეითბი ანჩაბაძე, ხერიპს ანჩაბაძე, გუჯუჯ მარღანია, გრიგოლ გამისონია, ალექსანდრე მარშანია, ვლადიმერ ქორქია; ნესტორ დადიანი, გიორგი მიქელაძე; ბიჯგვა ატუმავა, კვაკვანა სოლმაქის ძე აგირბა, ედიკ სულეიმანის ძე აბიდჟი, სოლდატ შერვაშიძე; კონსტანტინე (კოწია) დადემქელიანი; იპოლიტე ჟორჟოლიანი; ტარას კვარაცხელია; ალექსანდრე ყურაშვილი; მუშნი დადიანი; ოთარ დადიანი; ასტამურ ძიაშვიძე; ალექსანდრე მარშანია; დაჟგუ ხინდბა; მაჯგა ადლეიბა; სეითბეი ძიაშვიძე; ტაია ემუხვარი; იასონ მარღანია; ჩიკ კვარაცხელია; ფარნა ფილია; ფეხუ კვარჩაია; პლატონ ბერია; რაჟდენ ჟვანია; ბეგი (ბეგლარ) მინჯგია, ნესტორ გოგიძე; იაკობ აბაკელია, არსენ ალანია, სამსონ ალანია, ჩიუ ახუბა; ზოვარბექ ანჩაბაძე; ჟვილვ ადჟიბაია; პლატონ გოგი, ერმოლოზ გაბელია; ძუკუ კვარაცხელია; ევგენი კვარაცხელია; სეიდიკ ქარდავა, იასონ მარღანია; გუჯუჯ მარღანია; თამაშ მარშანია; შურა მაჭავარიანი; ჯოტო მარშანია, ალექსანდრე მარშანია; ბარდლუ მიქვაბია; ტარა მიქვაბია; ჯოტო მიქვაბია; ქვათა მიქვაბია; კონსტანტინე მოდზელევესკი; კირბეი მარშანია; პეტრე ლაგვილავა; სპირიდონ სალაყაია; თამაშ ძიაშვიძე; ტარასხან ანჩაბაძე; ყარამან ბარკალაია; ზაფას

კვეკვესკირი; ზოსიმე ხაბურზანია, ბესარიონ ჭურღულია; ხუხუტი ჩაჩავა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23480, ფურცელი 87, 281-282).

აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლებას ახალი თავსატეხი გაუჩნდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს აფხაზეთის განსაკუთრებული რაზმის ხელმძღვანელი **ტარასხან დიმიტრის ძე ეშბა** აფხაზეთში დაბრუნდა. აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებისთანავე ტ. ეშბამ აფხაზეთი დატოვა და თავი ქ. კონსტანტინოპოლს შეაფარა. ტ. ეშბა თურქეთიდან სამურზაყანოს მაზრაში (აფხაზეთში) 1922 წლის აგვისტოში ჩავიდა. ტ. ეშბას ჩასვლის შემდეგ სამურზაყანოს მაზრაში ანტისაბჭოთა მუხტი საგრძნობლად გაიზარდა. ტ. ეშბამ სამურზაყანოში ჩასვლისთანავე შეიარაღებული რაზმი ჩამოაყალიბა, რომელშიც შედიოდნენ: **ტარასხან ეშბა, აკუმ კაჭარავა, ევგენი ჯობავა, იონა ჯინჯოლია, ლეონტი ოკუჯავა, იასონ ჯინჯოლია, სხულუხია** (სახელი უცნობია – ავტ.). თუმცა, როგორც ჩანს, ტ. ეშბას რაზმის წევრების რაოდენობა ხშირად იცვლებოდა. ტ. ეშბას რაზმი 1923 წლის 21 აპრილს **საბერიოს რაიონში** იმყოფებოდა. აქ ტ. ეშბას რაზმსა და ადგილობრივ მილიციას შორის შეტაკება მოხდა. ხანგრძლივი ორმხრივი სროლების შემდეგ ტ. ეშბას რაზმი სამ ნაწილად დაიშალა. აფხაზეთის საგანგებო კომისიის ინფორმაციით, ტ. ეშბა 1923 წლის 30 მაისს სოფ. **რეჩხოცხირში** ბოკო ჩეხერიას სახლში იმყოფებოდა, საიდანაც ჯერ სოფ. **ოქუმში**, შემდეგ კი კოდორის მაზრაში გადავიდა. ტ. ეშბამ 1923 წლის ივნისის პირველ რიცხვებში აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობა სცადა, მაგრამ უშედეგოდ. ამის შემდეგ აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლებამ ტ. ეშბას ძებნა კიდევ უფრო გააძლიერა. ყოველივე ამის შედეგად 1923 წლის 7 ივლისს ტ. ეშბა სოფ. **ბეღიაში** ხელისუფლებას ნებაყოფლობით ჩაბარდა. მოგვიანებით ტარასხან ეშბა თბილისში გადააგზავნეს. ტ. ეშბას რაზმის გარდა აფხაზეთში მრავალი ანტისაბჭოთა შეიარაღებული რაზმი მოქმედებდა. ერთ-ერთი ასეთი რაზმის მეთაური **ხუდა ემუხვარი** იყო. ხ. ემუხვარს ტ. ეშბასთან მუდმივი კავშირი ჰქონდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25223, ფურცელი 4-5, 18, 30, 32, 36, 39, 90). 1923 წლის 28 ოქტომბერს ხ. ემუხვარმა თავის რაზმთან ერთად სოფ. **ბარღეფში** სამურზაყანოს მაზრის მილიციის უფროს ქოცბაიას და მასთან მყოფ მილიციელებს საფარიდან ცეცხლი გაუხსნა. სროლის დროს მილიციის უფროსი ქოცბაია ორ ადგილას

დაიჭრა, ერთი მილიციელი გვარად ხვითა ადგილზევე დაიღუპა. აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლებისათვის სერიოზულ პრობლემად იქცა ასევე **სიჭინავას** რაზმის წინააღმდეგ ბრძოლა. თავდაპირველად სიჭინავას რაზმის დისლოკაციის ადგილი ზუგდიდის მაზრა იყო, შემდეგ – გუმისთის მაზრა (აფხაზეთი). აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლებამ სიჭინავას რაზმის წინააღმდეგ რამდენიმე წარუმატებელი სპეცოპერაცია ჩაატარა.

აფხაზეთში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საოლქო კომიტეტის თავმჯდომარე **არტემ სილიბისტროს ძე ფანცულაია** იყო. ა. ფანცულაია აფხაზეთში 1922 წლის აპრილში ჩავიდა და იქ 1924 წლის 8 სექტემბრამდე დარჩა. ა. ფანცულაიამ აფხაზეთის ყველა მაზრასთან კავშირი აღადგინა. 1922 წლის ნოემბერში ქ. სოხუმში სოციალ-დემოკრატი **ალექსანდრე ბეგლარის ძე ძაძამია** ჩავიდა და იქ 1924 წლის სექტემბრამდე ანუ დაპატიმრებამდე დარჩა (**სშსსა III**), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 41, 55-62). ა. ძაძამიამ ა. ფანცულაიას განუცხადა, რომ მას აფხაზეთში სამხედრო ორგანიზაციის შექმნა სურდა. ა. ძაძამიას თქმით, მას ეს დავალება სოციალ-დემოკრატმა **ნოე ხომერიკმა** მისცა. ა. ფანცულაიამ ა. ძაძამიას ამ განზრახვის შესრულების ნებართვა მისცა. თუმცა იმავდროულად ა. ფანცულაიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს განცხადებით მიმართა, რომ აფხაზეთში მოსახლეობის სიჭრელის გამო სამხედრო ორგანიზაციის შექმნა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. საბოლოოდ, ა. ძაძამიამ აფხაზეთში სამხედრო ორგანიზაციის შექმნა ვერ შეძლო.

1924 წლის დამდეგს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის დავალებით სოხუმში **ივანე ჯაგუს ძე ბაძაღუა** ჩავიდა. ი. ბაძაღუას სოხუმში ჩასვლის მიზანი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სოხუმის საოლქო კომიტეტის მუშაობის შემოწმება იყო. ი. ბაძაღუამ ა. ფანცულაიას აუწყა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სოხუმის საოლქო კომიტეტის მუშაობით უკმაყოფილი იყო, რადგან ამ უკანასკნელმა ადგილობრივი დამკომი და სამხედრო ორგანიზაცია ამ დრომდე ვერ შექმნა. ი. ბაძაღუას თქმით, აფხაზეთის საოლქო კომიტეტი ცენტრიდან (თბილისიდან) სუბსიდიას ვერ მიიღებდა მანამ, სანამ სამხედრო ორგანიზაცია არ

შეიქმნებოდა. სოხუმში ყოფნისას ი. ბაძაღუამ კავშირი დაამყარა ა. ძაძამიასთან და სოხუმის საოლქო კომიტეტის წევრ ქუჩულორიასთან (კირთაძე 1998: 386-388).

1924 წლის 29 მარტს აფხაზეთის საგანგებო კომისიამ ა. ძაძამიას დაკავების მიზნით სპეცოპერაცია ჩაატარა, მაგრამ ოთახში ა. ძაძამია არ აღმოჩნდა. სამაგიეროდ მათ ხელში ი. ბაძაღუა ჩაიგდეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24378, ფურცელი 34).

1924 წლის ივლისის დამლევს სოხუმში გიორგი ჯინორიას დავალებით სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კიდევ ერთი რწმუნებული აკაკი ალექსის ძე ფიჩხაია ჩავიდა. წასვლის წინ გ. ჯინორიამ ა. ფიჩხაიას 80 მანეთი და სალაცაიას სახელზე გაცემული ყალბი პასპორტი მისცა. ა. ფიჩხაიას სოხუმში ჩასვლის მიზანი იყო, გაერკვია სოხუმის საოლქო კომიტეტი რა ტიპის მუშაობას ეწეოდა და, საერთოდ, რამდენი წევრი ჰყავდა მას. ა. ფიჩხაია აფხაზეთში ერთ თვეზე მეტხანს დარჩა. ა. ფიჩხაიას სოხუმში ჩასვლისთანავე ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნა, რომ თითქოს იქ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საოლქო კომიტეტი არც არსებობდა. წესით კომიტეტში 5 კაცი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ სინამდვილეში იქ მხოლოდ ა. ფანცულაია და ქუჩულორია იყვნენ. მაზრებში კი, როგორც ა. ფანცულაიამ და ქუჩულორიამ განუცხადეს მას, ხელისუფლების მიერ სრულიად იქნა ლიკვიდირებული სამაზრო ორგანიზაცია. გარდა ამისა, ა. ფიჩხაიამ შეიტყო, რომ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრებს შორისაც არ იყო ჯანსაღი დამოკიდებულება. საბოლოოდ, ა. ფიჩხაიამ აფხაზეთი დატოვა.

აფხაზეთში საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის რწმუნებული სიმონ (ხუხუ) ხოფერია იყო. ს. ხოფერია აფხაზეთში გიორგი წინამძღვრიშვილმა გაგზავნა. აფხაზეთში ჩასვლიდან 15-20 დღის შემდეგ ს. ხოფერიამ გ. წინამძღვრიშვილს წერილი გაუგზავნა. ს. ხოფერია საპასუხო წერილს ერთი თვის განმავლობაში უშედეგოდ ელოდა. ს. ხოფერიამ აფხაზეთი დატოვა და თბილისში დაბრუნდა (სშსსა III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 71-79, 190).

სამურზაყანოს მაზრაში სამხედრო მუშაობა სამეგრელოს სამხედრო შტაბს დაევალა. სამეგრელოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის მიერ შემუშავებული გეგმის მიხედვით, სამეგრელოში 1924 წლის აჯანყების წარმატების შემთხვევაში

ადგილობრივ შეიარაღებულ ძალებს სამურზაყანოს მაზრა უნდა დაეკავებინათ და შემდეგ ქ. სოხუმის მიმართულებით გაელაშქრათ. სოხუმისაკენ უნდა დაძრულიყვნენ ასევე აჯანყებული სვანები.

§ 6. აჭარა

1921 წლის 18 მარტს აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა. საქართველოს რევკომის 1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტის საფუძველზე აჭარა ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადდა. 1921 წლის 20 მარტს ბოლშევიკ სერგო ქავთარაძის თავმჯდომარეობით ბათუმის რევკომი ჩამოყალიბდა. 1921 წლის მარტის ბოლოს სერგო ორჯონიკიძის რეკომენდაციით შეიქმნა ე.წ. „ბანდიტიზმის, საბოტაჟის და სხვა კონტრრევოლუციურ გამოვლინებათა“ წინააღმდეგ მებრძოლი ბათუმის საგანგებო კომისია. მის ხელმძღვანელად გიორგი ქავთარაძე დაინიშნა (მანველიძე 2006: 29). აჭარის გასაბჭოების შემდეგ ბათუმის რევკომის გვერდით არსებობას განაგრძობდა აჭარის მეჯლისი, რომლის დაშლა საბჭოთა ხელისუფლებამ პოლიტიკური მოსაზრებით თავდაპირველად მიზანშეუწონლად ცნო. საბჭოთა ხელისუფლებამ მეჯლისის ახალი შემადგენლობის არჩევნები 1921 წლის მაისში ჩაატარა. მეჯლისის პირველი სხდომა 1921 წლის 6 ივნისს გაიმართა. ახალი მეჯლისი აჭარის ტერიტორიაზე ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოდ გამოცხადდა და მას აჭარის რევოლუციური კომიტეტის უფლებები მიენიჭა. მალე საქართველოს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობამ მეჯლისის სხვა ორგანოთი ჩანაცვლება გადაწყვიტა. ეს უმტკივნეულოდ მხოლოდ მაშინ მოხდებოდა, თუ მეჯლისის საწინააღმდეგო მოძრაობაში ფართო მასებს ჩააბამდნენ. აჭარაში ღარიბი გლეხების კომიტეტების („ფუხარა“) შექმნა დაიწყო. ამ კომიტეტის მთავარ ამოცანას ბეგებისა და მოლების გავლენისაგან გლეხთა ფართო მასების განთავისუფლება შეადგენდა. მათ უნდა უზრუნველყოთ აგრეთვე მეჯლისის წინააღმდეგ გლეხთა დარაზმვა (თოიძე 1999: 53). ასეთ პირობებში მეჯლისის მომხრე რევკომებმა ანტისაბჭოთა საქმიანობა დაიწყეს, განსაკუთრებით ქედში. აქ რევკომის წევრები ამბოხების მეთაურებად მოგვევლინენ. მათ შორის იყვნენ: აბდულ კირილე ზადე (ქედის რევკომის თავმჯდომარე), ქაზიმ ბასილაძე (ქედის რევკომის მდივანი) და ქედის რევკომის წევრები: აბდულ გოგიბერიძე, მერჯან

ჩურჩხელ-ოფლი, ჰასან ჰაჯი-ოფლი. მათ მხარს ქედის მილიციის უფროსი რეზი ცინცაძე (ზემი თორნი ზადე) და სანაპირო რაზმის ყოფილი მეთაური რასიმ ნიჟარაძე უჭერდნენ. აღნიშნული ჯგუფის წევრები საიდუმლოდ სოფელ მერისში იკრიბებოდნენ და ცალკეულ სოფლებში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აგიტაციას ეწეოდნენ. ამ ჯგუფის მოქმედებას თანაუგრძნობდნენ მეჯლისის წევრები: ყემბერ კონცელიძე, შაქირ ალა ჩალ-ოფლი, აჰმედ ალა დავითაძე (ველი-ოფლი), სულეიმან ცინცაძე და ჰუსეინ ბეგ ბიბინზადე. ისინი აჭარის მოსახლეობაში აგიტაციას ეწეოდნენ და შეიარაღებულ რაზმებს ქმნიდნენ. მეჯლისის წევრი ჰუსეინ ბეგ ბიბინზადეს (ბიბინეიშვილი), შევქეთ აჭარელის, ალი და უსუფ დავითაძეების თანხლებით სარიჩაირის იაილაში იმყოფებოდა და ოსმალეთის ხელისუფლებასთან აჯანყების შემთხვევაში მოქმედების კოორდინირებაზე მოლაპარაკებას აწარმოებდა. მართლაც, ამბოხებამდე რამდენიმე დღით ადრე სარფი-გონიოს გავლით საჭირო დოკუმენტებითა და ინსტრუქციით აჭარაში სამი პირი შემოვიდა, რომლებიც ამბოხების ორგანიზატორებს დაუკავშირდნენ. ქედის მეჩეთში შეკრებილებმა გადაწყვიტეს ამბოხება, თუნდაც ამას წითელ ჯართან შეტაკება მოჰყოლოდა. წარმატების შემთხვევაში აჯანყების მონაწილეები ბათუმის მიმართულებით შეტევის განხორციელებას გეგმავდნენ. აღნიშნული ჯგუფი მოსახლეობაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. განსაკუთრებით პოპულარული იყო მათი მოწოდება: „ძირს აჭარისტანის კომიტეტი“, „ძირს ღარიბთა კომიტეტი“ და „გაუმარჯოს ძველ მეჯლისს“. შეიქმნა შეიარაღებული რაზმი, რომელიც 500-მდე მებრძოლს აერთიანებდა. მას ქედის რევკომის ყოფილი თავმჯდომარე აბდულ მუფთი-ზადე (გოგიბერიძე) და რევკომის რაზმის ყოფილი უფროსი რასიმ ნიჟარაძე მეთაურობდნენ. 1921 წლის 19 სექტემბერს რაზმმა ქედის მიმდებარე მაღლობი დაიკავა, საიდანაც ისინი მილიციის სამმართველოს შენობის აღებას და იქ მყოფი ე.წ. „სანაპირო რაზმის“ („სასაზღვრო რაზმი“) განიარაღებას აპირებდნენ. ქედაში მოქმედი ჯგუფის არსებობა შეიტყო ბათუმის რევკომმა. ამ უკანასკნელმა ქედის მილიციის უფროსად ვინმე არჯევანიძე დანიშნა. 1921 წლის 20 სექტემბერს ამბოხებულებმა ქედის სკოლის შენობა დაიკავეს და მილიციის სამმართველოს შენობას ალყა შემოარტყეს. მათ მილიციის სამმართველოს შენობაში ხუთკაციანი დელეგაცია

შეაგზავნეს წერილობითი ულტიმატუმით. ამბოხებულები მოითხოვდნენ, რომ მათ ქვედა აჭარის ტერიტორია დაუყოვნებლივ დაეტოვებინათ, რადგან მეჯლისის მიერ გაცემული რწმუნებულების მანდატი არ გააჩნდათ. არჯევანიძე იძულებული გახდა ულტიმატუმი შეესრულებინა. ამბოხებულებმა ქედა დაიკავეს და მოსახლეობას აჯანყებისაკენ მოუწოდეს. აჭარის საბჭოთა ხელისუფლებამ სასწრაფო ზომები მიიღო მოძრაობის ლოკალიზაციის მიზნით. ქ. ბათუმიდან აჯანყებულთა მიმართულებით ჯავშნოსანი მანქანა და წითელი ჯარის ცხენოსანთა ესკადრონი დაიძრა არალოვის მეთაურობით. 1921 წლის 21 სექტემბერს წითელი ჯარის ნაწილები უკვე ქედის მისადგომებთან იყვნენ. ჯარის ნაწილების გამოჩენით დამფრთხალმა ამბოხებულებმა ქედა დატოვეს. შეტაკებას და მსხვერპლს ადგილი არ ჰქონია, მიუხედავად იმისა, რომ ორმხრივი სროლები იყო. 1921 წლის 25 სექტემბერს ქედაში უკვე სრული სიწყნარე იყო. ამბოხების ორგანიზატორები და რევკომის წევრების ნაწილი ოსმალეთში გაიქცნენ, ნაწილმა კი ტყეებს შეაფარა თავი. რევკომის გაქცეული წევრების ნაცვლად რევკომში ახალი წევრები დანიშნეს. ქედის რევკომის ახალ შემადგენლობაში შევიდნენ: **აჰმედ ბერიძე, კურნალ დიასამიძე და შუქრი მახარაძე (მანველიძე 2006: 29-31).**

ღარიბთა კომიტეტების წყალობით აჭარის მეჯლისმა როგორც ხელისუფლების ორგანომ არსებობა შეწყვიტა. მას სოფლის საქმეთა დარგში მხოლოდ სათათბირო ორგანოს ფუნქცია დარჩა. ძალაუფლება მთლიანად რევოლუციური კომიტეტების ხელში გადავიდა. 1921 წლის 7-11 ნოემბერს ქ. ბათუმში აჭარის გლეხთა ყრილობა ჩატარდა, რომელმაც მეჯლისი დაშლილად გამოაცხადა და მისი უფლებამოსილება ახლად არჩეულ გლეხთა ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს გადასცა. ყრილობისავე დადგენილებით ამ ორგანოს წითელი მეჯლისი ეწოდა. ფუხარებმა დიდი მუშაობა გასწიეს მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საბჭოების არჩევნების დროსაც. ბათუმის საბჭოს არჩევნები 1921 წლის 8 დეკემბერს დაიწყო და 10 დეკემბერს დამთავრდა. ბათუმის საბჭოს პირველი საზეიმო სხდომა 1921 წლის 17 დეკემბერს გაიმართა. საბჭოს თავმჯდომარედ **თენგიზ ჟღენტი** აირჩიეს (**თოიძე 1999: 53-54).**

1921 წლის ზაფხულში საზღვარგარეთიდან აჭარაში საგანგებო დავალებით ოფიცერი **ჭიჭიკო ხეცია** ჩავიდა. მას აჭარაში არალეგალური სახალხო რაზმის

ჩამოყალიბება ევალებოდა. ჭ. ხეციას მიერ შექმნილ რაზმში 14 პირი ჩაეწერა. მათი მუშაობა ძირითადად ბათუმის ე. წ. ჭაობისა და ბარცხანის უბნებში იყო კონცენტრირებული. იმავდროულად ქ. კონსტანტინოპოლიდან აჭარაში გენერალი **ასლან აბაშიძე** ჩავიდა. მან კავშირი დაამყარა როგორც ადგილობრივ პატრიოტებთან, ისე თავის მეგობარ **ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან**. აჭარაში ა. აბაშიძის მეთაურობით ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება მზადდებოდა, მაგრამ ის ვერ განხორციელდა.

1922 წლის 24 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსანიშნავად საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბათუმის ორგანიზაციამ მორიგი დემონსტრაცია მოაწყო. ქ. ბათუმის თვითმმართველობის შენობის წინ ხალხი შეიკრიბა, რომლებმაც ეროვნული დროშები გაშალეს და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჰიმნი „დიდება“ ააჟღერეს. მიტინგის წინააღმდეგ ხელისუფლებამ შეიარაღებული ძალები გამოიყენა, რომლებმაც დემონსტრანტების დარბევა დაიწყეს. ნაცემთა შორის ბევრი ქალი იყო (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №22173, ფურცელი 7). ხელისუფლებამ 350 დემონსტრანტი დააპატიმრა, მათ შორის ქალები.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) აჭარის კომიტეტმა საიდუმლო დავალება მიიღო, რომლის თანახმად აჭარიდან ბეგების მასიური გასახლება უნდა მომხდარიყო. ბეგები აჭარაში დიდ მიწებს ფლობდნენ, ამიტომ მიწის რეფორმის გატარება მათთვის მიწების ჩამორთმევის გარეშე შეუძლებელი იყო. ბეგებისათვის მიწების ჩამორთმევა დაიწყო, რამაც მათი სამართლიანი აღშფოთება გამოიწვია. სწორედ ამ დროს თბილისიდან ბათუმში დამკომმა **ივანე შარაშიძე** გაგზავნა. მან ბეგების ერთ ნაწილს, კერძოდ, **ნური აბაშიძეს, ყადირ აბაშიძესა და დედე ბეჟანიძეს** დამკომის წერილი გადასცა, რომელშიც დამკომი ბეგებს აჭარის მოსახლეობის აჯანყების მოწყობისაკენ მოუწოდებდა. დამკომი ბეგებს ასევე თხოვდა გურიაში მყოფ სერგო მათითაიშვილთან კავშირი ჰქონოდათ. აღსანიშნავია, რომ აჭარაში მცხოვრები ბეგების ნაწილი ანტისაბჭოთა მუშაობაში უკვე ჩაბმული იყო. ზოგიერთ მათგანს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა დამკომის ბათუმის წარმომადგენელ გენერალ **გიორგი ფურცელაძესთან** და დამკომის წევრ **ვასილ მაგალობლიშვილთან**.

1924 წლის 10 აგვისტოს ხელისუფლებამ ქედის მაზრის სოფ. მახუნცეთში **შაკირ ირემადის** მეთაურობით მოქმედი ანტისაბჭოთა ჯგუფი აღმოაჩინა. შ. ირემადე დამკომის საქმიანობაში აქტიურად იყო ჩაბმული. შ. ირემადის ჯგუფი მოსახლეობაში პროკლამაციებს ავრცელებდა და ხალხს აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა. შ. ირემადე თბილისიდან ჩამოსულ დამკომის წევრებს ხშირად ხვდებოდა. 1924 წლის 8 აგვისტოს შ. ირემადესთან თბილისიდან **გივი კახაძე** ჩავიდა. გ. კახაძე შ. ირემადესთან ერთად მოქმედების გეგმას ადგენდა. გ. კახაძეს ასევე ოსმალეთთან კავშირის დამყარება ევალებოდა. ამ მიზნით შ. ირემადემ გ. კახაძე ხულოში „საბჭოთა ხელისუფლების დაუძინებელ მტერთან“ **ჰასან აბდი-ოღლისთან** დააკავშირა. ჰასან აბდი-ოღლს გ. კახაძე ოსმალეთში უნდა გადაეყვანა „იქედან საჭირო დახმარების მიღების მიზნით“. 1924 წლის 10 აგვისტოს შ. ირემადის სახლში მორიგი შეკრების დროს სახლს ჩეკისტებმა ალყა შემოარტყეს. დაიწყო ორმხრივი სროლები. სროლების დროს გ. კახაძე, ჰასან აფაქიძე და კიდევ ორი პიროვნება დაიღუპნენ. საგანგებო კომისიამ შ. ირემადე შეიპყრო. ჩხრეკის დროს შ. ირემადის სახლიდან ე.წ. გეგმა ამოიღეს, სადაც „მოქმედების ობიექტები“ იყო აღნიშნული. შ. ირემადე 1924 წლის 12 სექტემბერს დახვრიტეს.

1924 წლის 6 აგვისტოს საბჭოთა ხელისუფლებამ ქ. ბათუმში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის მიერ გაგზავნილი პირები **ვარლამ დარჩია** და **ნოდარ რურუა** დააპატიმრა. ბათუმში მათი ჩასვლის მიზანი იყო „ანტისაბჭოთა მოძრაობის გაჩაღება მუშებს შორის“. შეპყრობისას მათ პროკლამაციები უპოვეს. ვ. დარჩია და ნ. რურუა თბილისში გადააგზავნეს, სადაც ისინი დახვრიტეს (გოგოლიშვილი 2000: 58-60).

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ 1923 წლის დასაწყისში ქუთაისში დასავლეთ საქართველოს კომიტეტი შექმნა **მიხეილ გვალიასა** და **სევერიან ჭირაქაძის** შემადგენლობით. იმავე წლის ზაფხულში მათ ელისე პატარიძე შეუერთდა. დასავლეთ საქართველოს კომიტეტს ბათუმში მუშაობაც ევალებოდა. ადრე ბათუმში **ვასილ (ვასო) მაგალობლიშვილი** და **ნიკოლოზ მიქელაძე** მუშაობდნენ. ქუთაისში ე. პატარიძის ჩასვლის შემდეგ მუშაობა გამოცოცხლდა, მაგრამ ქუთაისიდან მისი გამგზავრების შემდეგ მუშაობა მოდუნდა და ბათუმთან კავშირი გაწყდა (კირთაძე 1998: 234-235).

ქ. ბათუმში და მთელ აჭარაში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის რწმუნებული სოციალ-დემოკრატი გიორგი (გიზო) ანჯაფარიძე იყო. ის დამკომის რწმუნებულად 1924 წლის აჯანყებამდე ორი თვით ადრე დაინიშნა. აჯანყებისათვის ქ. ბათუმში სამხედრო ორგანიზაციას უნდა ეხელმძღვანელა, რომელიც უშუალოდ თბილისს ემორჩილებოდა. სამხედრო ორგანიზაციას სათავეში ვასილ (ვასო) ჩიტაიშვილი ედგა, რომელმაც დამკომისაგან 600 ლირა მიიღო. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი აჭარას დიდი სიფრთხილით ეკიდებოდა და იქ ისეთ მუშაობას არ აწარმოებდა, როგორსაც საქართველოს სხვა რეგიონებში (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 199-201, 208). მიუხედავად ამისა, აჯანყების დროს ბათუმს 300 შეიარაღებული მებრძოლის გამოყვანა ევალებოდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 14). აჯანყების მზადების პერიოდში აჭარიდან თბილისში გიგა ჩიქოვანი ჩავიდა და საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისაგან სათანადო დირექტივები და 700 მანეთი მიიღო. გ. ჩიქოვანი დამკომის წევრ სამსონ დადიანს შეხვდა, რის შემდეგაც ის ბათუმში დაბრუნდა. აჭარაში სამხედრო ხასიათის ცნობებს სოციალისტ-ფედერალისტი ახვლედიანი კრებდა და გენერალ გ. ფურცელაძეს აწვდიდა (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1925, №174). არალეგალურად მომუშავეები წითელი არმიის ქართულ პოლკზე დიდ იმედს ამყარებდნენ, რომელიც ქ. ბათუმში არტილერიის საწყობს იცავდა. მოხერხდა კიდეც იქ მომუშავე ოფიცრების გადაბირება და მათი მეშვეობით არსენალის ხელში ჩაგდება იგეგმებოდა. საბჭოთა ხელისუფლებამ ქართულ პოლკზე ეჭვი მიიტანა და არსენალის დაცვა „უფრო საიმედო ჯარისკაცებით“ შეცვალა. ხელისუფლებამ აჭარაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აჭარის ორგანიზაციების ხელმძღვანელების დაპატიმრებები დაიწყო. დააპატიმრეს ქ. ბათუმში სამხედრო ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ვასილ ჩიტაიშვილი, დასავლეთ საქართველოს შეიარაღებული ძალების მეთაური გენერალი სოლომონ ყარალაშვილი, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის რწმუნებული ვიქტორ ცენტერაძე, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბათუმის კომიტეტის თავმჯდომარე მიხეილ (მიხა) საბაშვილი და სხვ.

თავი VIII. 1924 წლის აჯანყების მიმდინარეობა და დამარცხება

§ 1. იმერეთი (შორაპნის მაზრა. ქუთაისის მაზრა)

1924 წლის 14 აგვისტოს შორაპნის მაზრის საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებმა მიიღეს ინფორმაცია მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ. ხელისუფლების ინფორმაციით აჯანყება 1924 წლის 15 აგვისტოდან 1924 წლის 25 აგვისტომდე უნდა მომხდარიყო. ინფორმაციის მიღებისთანავე შორაპნის მაზრის პარტიულმა კომიტეტმა **ალექსანდრე ვაშაძეს** დაავალა ყოველდღიურად 20-30 კომუნარი გამოეყვანა და ქ. ჭიათურა სათანადოდ გაემაგრებინა. ანალოგიური განკარგულება გაიცა ქ. ზესტაფონის დასაცავად. 1924 წლის 25 აგვისტოს შორაპნის მაზრის პოლიტიუროსთან შეთანხმებით კომუნარები სახლებში დააბრუნეს. 1924 წლის 26 აგვისტოს ჭიათურის აღმასკომის თავმჯდომარე ტარასი მგალობლიშვილი, შორაპნის მაზრის საგანგებო კომისიის უფროსი გრიგოლ (გრიშა) ლომიძე, საკონტროლო კომისიის რწმუნებული მიქაძე, კომუნალური განყოფილების გამგე ბურჯანაძე, დამზღვევი კასის გამგე ჭაოშვილი, ერთი მილიციელის თანხლებით, ამაშუკეთის რაიონში გზების დასათვალიერებლად და იქ კომუნისტებს შორის მომხდარი ინციდენტის გამოსარკვევად გაემგზავრნენ. 26 აგვისტოს დღის 2 საათზე ისინი უკვე სოფ. ამაშუკეთში იმყოფებოდნენ. სოფ. ამაშუკეთში მათ კომუნისტების კრება მოიწვიეს, სადაც რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი გაარკვიეს. 1924 წლის 26 აგვისტოს ღამეს ხსენებული დელეგაცია სოფ. შროშაში გაემგზავრა. 27 აგვისტოს დილას ისინი სოფ. შროშის მაღაროებისაკენ გაემგზავრნენ და იქ მაღაროს მუშების მდგომარეობას ადგილზე გაეცნენ. სოფ. შროშადან დელეგაცია ქ. ჭიათურისაკენ გაემართა და 27 აგვისტოს საღამოს 5 საათისათვის უკვე ადგილზე იყო. ჭიათურის აღმასკომის თავმჯდომარე ტ. მგალობლიშვილი პარტკომის შენობის გვერდით მდებარე ოთახში მოთავსდა დასაძინებლად. 1924 წლის დილის 3 საათზე ტ. მგალობლიშვილთან პოლიტიუროს უფროსი გ. ლომიძე მივიდა და აუწყა, რომ ერთ საათში სოციალ-დემოკრატები ქ. ჭიათურაზე თავდასხმას და პარტკომის მდივნის, აღმასკომის თავმჯდომარის, საგანგებო კომისიის უფროსისა და შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსის გატაცებას გეგმავდნენ. ინფორმაციის მიღებისთანავე ტ. მგალობლიშვილმა გ. ლომიძეს დაავალა ჩონის ყოფილ თანამშრომელ კარანაძესთან

წასულიყო, რათა მას კომუნარები შეეკრიბა. ერთი საათის შემდეგ 30-მდე კომუნარი უკვე პარტკომის შენობასთან იმყოფებოდა, თუმცა მათ უმეტესობას ვაზნები არ გააჩნდა. ვაზნები ჩონის ყოფილ შენობაში ინახებოდა. ამიტომ ტ. მაგლობლიშვილმა გასცა განკარგულება საწყობი გაეტეხათ და ვაზნები კომუნარებისათვის დაერიგებინათ. კომუნარების ნაწილი ვაზნების მისაღებად გაემართა, ნაწილმა კი პარტკომის შენობის მიდამოებში სადარაჯოები დაიკავა.

1924 წლის 27 აგვისტოს ოთხშაბათს ქ. ჭიათურაში გიორგი წერეთელი ჩავიდა. იმავე საღამოს აჯანყებულებმა შუქრუთელ კომუნისტებს იარაღი აყარეს, დააპატიმრეს და კოოპერატივის შენობაში მოათავსეს. ამის შემდეგ აჯანყებულები ქ. ჭიათურისაკენ გაემართნენ. 1924 წლის 28 აგვისტოს დილის 4 საათზე აჯანყებულები ჭიათურაში გიორგი წერეთლის მეთაურობით შეიჭრნენ. პირველად მათ იმ შენობას მიაშურეს, რომელშიც მუშათა საგანგებო რაზმი (ჩონი) იყო განლაგებული და სადაც რამდენიმე შაშხანა (კარაბინი) ვაზნებითურთ, ბომბები და ერთი ტყვიამფრქვევი ინახებოდა. აჯანყებულებმა დაიწყეს ყვირილი: „დაყარეთ იარაღები!“ კომუნარებმა, რომლებმაც მოასწრეს ვაზნების მიღება, აჯანყებულებს სროლით უპასუხეს. კომუნარების ნაწილი ჩონის შენობაში შევარდა, ნაწილი კი სადგურის მიმართულებით გაიქცა. სროლების დროს აჯანყებულებმა კომუნისტი სოფრომაძე მოკლეს. ა. ვაშაძემ, ტ. მაგლობლიშვილმა, გ. ლომიძემ და რიგითმა მილიციელებმა მილიციის შენობას შეაფარეს თავი. ისინი დანებებას არ აპირებდნენ, მაგრამ აჯანყებულმა ლადია ვაშაძემ როგორც კი ყუმბარა შენობის შიგნით შეაგდო (ყუმბარა არ გასკდა) მათ იარაღი დაყარეს. ქ. ჭიათურა მთლიანად აჯანყებულების ხელში აღმოჩნდა. აჯანყებულებმა მოახერხეს იარაღის საწყობის ხელში ჩაგდება, რის შედეგადაც მათ ხელში 200-მდე შაშხანა და ბომბები აღმოჩნდა. დაპატიმრებულები აჯანყებულებმა სამაზრო პროფესიული ბიუროს შენობაში მოათავსეს. მოგვიანებით აჯანყებულებმა დაპატიმრებულები გადაარჩიეს და პოლიტბიუროს შენობაში გადაიყვანეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 130-131). აჯანყებულებმა ხელში ჩაიგდეს პროფკავშირის შენობა მისივე თანამშრომლებითურთ. კომუნისტმა ვალიკო შავგულიძემ შორაპნის მიმართულებით გაქცევა მოახერხა, რათა დამხმარე ძალა ჭიათურის მიმართულებით დაედრა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069,

ფურცელი 27ა). ჭიათურის დაკავებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო გამოცდილმა ოფიცერმა **კონსტანტინე ჩაჩანიძემ**. 1924 წლის 28 აგვისტოს კ. ჩაჩანიძე სოფ. ტეხისში გამოცხადდა. მის განკარგულებაში 20 მეტრძოლი იყო. კ. ჩაჩანიძემ თავისი რაზმით პარტიული კომიტეტისა და საავადმყოფოს დაკავება მოახერხა. ქ. ჭიათურის ალების შემდეგ აჯანყებულთა რიცხვმა 200 მიაღწია. შეიარაღებულ ძალებს, მთავარი ხელმძღვანელის **სიმონ წერეთლის** მოსვლამდე სწორედ კ. ჩაჩანიძე ხელმძღვანელობდა. ს. წერეთლის მოსვლის შემდეგ კ. ჩაჩანიძე ქ. ჭიათურის კომენდანტად დაინიშნა. კ. ჩაჩანიძე კომენდანტის ფუნქციების შესრულებას შეუდგა. ჭიათურაში აჯანყებულებმა ხელში ჩაიგდეს კომუნისტები: ტარასი მგალობლიშვილი, გრიგოლ (გრიშა) ლომიძე, ჭაბუკი მიშველიძე, მიხაკო კავთელაძე, ალექსანდრე ვაშაძე, სეფე ბუაძე, ვარლამ მასხარაშვილი, ონისიძე მოდებაძე, ილიკო წაქაძე, დავით კილურაძე, ივანე ლომთათიძე, ვანო მოდებაძე, კოწია პოპოვი, ირაკლი ჯაოშვილი და სხვ. პროფკავშირის შენობაში მოთავსებული პატიმრების ყარაულის უფროსად დავით კონსტანტინეს ძე ლეჟავა დაინიშნა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 10-11, 22-23, 196). აჯანყებულებმა ჭიათურის მანგანუმის წარმოების დამზღვევი სალაროდან 20 000 მანეთი გაიტაცეს, პროფკავშირების სალაროდან – 400 მანეთი, სამაზრო მილიციის სალაროდან – 258 მან. და 80 კაპიკი (სუიცსა, ფონდი №285, საქმე №1069, აღწერა №1, ფურცელი 27ა). აჯანყებულებმა ქ. ჭიათურის კოოპერატივის დარაჯად ივანე სერგოს ძე წერეთელი დანიშნეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 46-47). 1924 წლის 28 აგვისტოს დილის 10 საათისათვის აჯანყებულები ვაშას ძახილით რკინიგზის სადგურ ჭიათურაში შეიჭრნენ და ყველა იქ მყოფს ხელები ააწვეინეს (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №202). აჯანყებულები ჭიათურიდან შორაპნისაკენ გაემართნენ და შორაპნთან ახლოს რკინიგზის ლიანდაგები აყარეს. ერთი საათის შემდეგ შორაპნიდან ორთქმავალი გამოვიდა, რომელსაც შეიარაღებული კომუნარები მოჰყავდა ჭიათურის მიმართულებით. მემანქანემ დროზე შენიშნა მწყობრიდან გამოყვანილი ლიანდაგი და დაამუხრუჭა. ამ დროს იქვე ჩასაფრებულმა აჯანყებულებმა ორთქმავალს ცეცხლი გაუხსნეს. ორთქმავალი უკან გაბრუნდა. სროლისას არავინ დაშავებულა (ვაშაძე 2009: 106). ჭიათურაში აჯანყებულთა მხარეზე გმირულად ორი ქალი იბრძოდა – ნინა წერეთელი და

იულია გაფრინდაშვილი. ჭიათურელმა აჯანყებულებმა 40 კაცი პავლე (პავლუშა) ვაშაძისა და გრიგოლ (გრიშა) გამყრელიძის მეთაურობით საჩხერეში გაგზავნეს, მაგრამ საჩხერე უკვე ადგილობრივ აჯანყებულებს ჰქონდათ დაკავებული (ჩუბინიძე 1953: 271-272).

ჭიათურაში დროებითი მთავრობა შეიქმნა, რომელსაც სათავეში გიორგი წერეთელი ჩაუდგა. მან ჭიათურის კომენდანტებად კონსტანტინე (კოწია) ჩაჩანიძე და ეკო (ემელიანე) წერეთელი დანიშნა, მილიციის უფროსად – გ. ჩაჩანიძე, ფოსტატელეგრაფის კომისრად – ბარნაბა ჩუბინიძე (ენდელაძე 2004: 15).

აჯანყებულებმა სოფ. შუკინეთში წესრიგის დასაცავად ტიტე (დიმიტრი) ჩაჩანიძე გაგზავნეს. სოფ. შუკინეთში დაპატიმრებული კომუნისტების დარაჯად გრიგოლ ლეონტის ძე ჩაჩანიძე დაინიშნა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 55, 65).

ჭიათურის რაიონის სოფლებიდან თბილისში მოდიოდა ინფორმაცია ხელისუფლების ადგილობრივი წარმომადგენლების დაპატიმრების თაობაზე. სოფ. ქვაციხეში აღმასკომის თავმჯდომარედ აჯანყებულებმა მელიტონ ჩუბინიძე დანიშნეს, სოფ. კაცხში – ფილიპე ცერცვაძე, სოფ. დიდი რგანში – კონსტანტინე (კოწია) ხვედელიძე, სოფ. პატარა რგანში – პორფილე სამყურაშვილი, სოფ. ხრეთში – სეით ცერცვაძე, სოფ. წირქვალში – კოლია გაფრინდაშვილი (ჩუბინიძე 1953: 271).

საჩხერის ალბაში განსაკუთრებით ანდრო მაჭავარიანი აქტიურობდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 49). საჩხერის რაიონი აჯანყებულებს ორი დღის განმავლობაში ეკავათ. საჩხერის რაიკომის მდივანმა, როგორც კი აჯანყებულთა მიერ ქ. ჭიათურის დაკავების შესახებ შეიტყო, რაჭაში გადასვლა მოახერხა, აღმასკომის თავმჯდომარემ – სამხრეთ ოსეთში. რაჭიდან და სამხრეთ ოსეთიდან საჩხერის მიმართულებით კომუნარები გაემართნენ. რაჭიდან და სამხრეთ ოსეთიდან წამოსული კომუნარები საჩხერეში შევიდნენ. აჯანყებულები მთების მიმართულებით მიიმაღლნენ. მოგვიანებით მათი უმრავლესობა დააპატიმრეს, ნაწილი კი საბჭოთა ხელისუფლებას თვითონ ჩაბარდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 132).

ზესტაფონის რაიონის საბჭოთა ხელისუფლებამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ წინასწარ იცოდა, ამიტომაც ადგილობრივმა ხელისუფლებამ რამდენიმე „საექვო“ პირი დააპატიმრა, რის შედეგადაც ზესტაფონში 1924 წლის აჯანყება არ მომხდარა. ქ. ზესტაფონს აჯანყების დღეებში საფრთხე სვირის რაიონში მყოფი აჯანყებულების მხრიდან დაემუქრა, ამიტომაც ზესტაფონი სათანადოდ გაამაგრეს.

ხორაგაულის (ხარაგაულის) რაიონში 1924 წლის აჯანყებას ადგილი არ ჰქონია. მიუხედავად ამისა, ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ მასობრივი დაპატიმრებები მაინც განხორციელდა.

ამაშუკეთის რაიონში 1924 წლის აჯანყებას ადგილი არ ჰქონია. ამაშუკეთის რაიონის კომუნარებმა ჭიათურიდან გაქცეული აჯანყების რამდენიმე ხელმძღვანელის დაპატიმრება მოახერხეს.

აჯანყების დღეებში ჭიათურიდან და საჩხერიდან გაგზავნილმა აჯანყებულთა რაზმებმა კორბოულის რაიონის ხელმძღვანელი პირები განაიარაღეს და ერთი დღით კორბოულის რაიონს დაეპატრონენ. თუმცა აჯანყებულები კორბოულის რაიონიდან მალევე განდევნეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 132).

აჯანყებულების მიერ ჭიათურის საბოლოოდ დაკავებამდე საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლება ჭიათურის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილეს ტელეფონით დაუკავშირდა. მიღებული ინფორმაციის შედეგად თბილისში შექმნილ ვითარებაში გაერკვნენ. ჭიათურაში სამხედრო კურსანტთა რაზმი და დასაზვერად აეროპლანი გაიგზავნა. ღრუბლიანობის გამო აეროპლანმა უღელტეხილზე გადაფრენა მხოლოდ 1924 წლის 29 აგვისტოს დილით მოახერხა. 1924 წლის 29 აგვისტოს ღამის სამი საათისათვის კურსანტთა რაზმი ჭიათურას 5 ვერსზე მიუახლოვდა. ამ დროისათვის ჭიათურის მისადგომებთან თავი მოიყარეს კომუნართა რაზმებმა ქუთაისიდან და ზესტაფონიდან, სულ 50-60 კაცმა. 29 აგვისტოს დილის 8 საათზე აეროპლანი ქალაქ ჭიათურის თავზე გამოჩნდა. აჯანყებულებს ის ინგლისური ეგონათ და მოსახლეობას არწმუნებდნენ: აეროპლანში ნ. ჟორდანიას ზის, რომლითაც იგი თბილისში ჩამოფრინდაო. აეროპლანმა ძირს დაშვება დაიწყო და აჯანყებულებს ტყვიამფრქვევის ცეცხლი დაუშინა (გაზეთი. „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1991, №33).

1924 წლის 28 აგვისტოს დილის შვიდის ნახევარზე შორაპნის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის ინსტრუქტორმა გერონტი კიკნაძემ მაზრის მილიციის უფროსს ქალაქ ჭიათურაში აჯანყებულების შეჭრის თაობაზე შეატყობინა. შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსმა ზესტაფონიდან დამხმარე ძალის მოსვლის შემდეგ ჭიათურის მიმართულებით წასვლა გადაწყვიტა. მან სადგურ სალიეთთან თავისი ძალები ორი მიმართულებით გაშალა. შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსის განკარგულებაში მყოფი შეიარაღებული ძალების პირველი შეტაკება აჯანყებულებთან სოფ. კაცხთან მოხდა. აჯანყებულები გაიქცნენ. ჭიათურის მაღლობამდე მისულ შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსის რაზმს აჯანყებულებმა ყოფილი პოლკოვნიკის დავით ნოზაძის მეთაურობით ალყა შემოარტყეს. დაიწყო ორმხრივი სროლები. ბრძოლა 28 აგვისტოს საღამოს შვიდ საათამდე გაგრძელდა. სროლების შედეგად მილიციელებს ერთი მეზრმოლი დაეჭრათ, გვარად მენაბდე. მილიციის უფროსმა გადაწყვიტა სამი კომუნარის თანხლებით სადგურ სალიეთში დაბრუნება. სადგურ სალიეთში შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსმა თბილისიდან დეპუტით დამხმარე ძალები გამოითხოვა. საღამოს 9 საათზე ჩეკისტთა რაზმი მარქაროვის მეთაურობით და ჩეკისტთა მეორე რაზმი ჟორჟიკ ქავთარაძის მეთაურობით მოვიდა. გადაწყდა გაერთიანებული ძალებით ჭიათურაზე შეტევა განეხორციელებინათ. ჭიათურისაკენ მიმავალი ხელისუფლების შეიარაღებული ძალები სოფ. ქვაციხეში აჯანყებულებს თავს დაესხნენ. შეტაკების დროს რამდენიმე აჯანყებული ხელისუფლებას ტყვედ ჩაუვარდა, ზოგი კი ბრძოლაში დაიღუპა. 29 აგვისტოს დილის 9 საათზე ხელისუფლების შეიარაღებული ძალები ჭიათურას ერთი ტყვიამფრქვევით მიადგნენ, ქალაქში შეიჭრნენ და პირველ რიგში მილიციისა და საფინანსო განყოფილების შენობები დაიკავეს. შეტაკების შემდეგ აჯანყებულებმა ჭიათურა დატოვეს. 1924 წლის 29 აგვისტოს საღამოს 8 საათისათვის ჭიათურიდან აჯანყებულები მთლიანად განდევნეს (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 26ა). ჭიათურაში მომხდარ შეტაკებაში აჯანყებულებთა მხრიდან დაიღუპნენ: ანტონ ბერიძე, მამუკა აბაშიძე, ვლადიმერ ნადირაძე, გიორგი გუჯეჯიანი, ვლადიმერ (ელო) ლილუაშვილი, ნიკოლოზ (კოლია) ჩაჩანიძე, ალექსანდრე გაფრინდაშვილი, ივანე ფხალაძე, ერემია ცერცვაძე, ტიხონ წერეთელი, თეოფილე და ნიკიტა კავთელაძეები, პარმენ სამხარაძე, არჩილ

არაბიძე, ვლადიმერ (ვალეკო) არსენაძე, ტიტკო საყვარელიძე (ენდელაძე 2004: 16). ჭიათურიდან უკან დახევის შემდეგ აჯანყებულებმა ჭიათურელი კომუნისტები გაიტაცეს: ბიტოლი ლეჟავა, ჭაბუკ მიშველიძე, ალექსანდრე სიმონის ძე ვლაშაძე, ტარასი მგალობლიშვილი, ისააკ მიქაძე (ყოფილი სოციალ-დემოკრატი), სეფე ჭეიშვილი, ვარლამ მასხარაშვილი, მიხეილ ლომიძე, ირაკლი ჯაოშვილი, მიხეილ (მიშა) კავთელიძე, ფილიმონ ლაბაძე, დავით (დათიკო) მაჭარაშვილი და ონისიძე მოდებამე. აჯანყებულებმა გატაცებული კომუნისტები სოფ. პერევისაში გაათავისუფლეს (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №202).

აჯანყებულთა ნაწილმა გრიგოლ ვაშაძის მეთაურობით სოფ. ზოდისაკენ წასვლა გადაწყვიტა. სოფ. დარკვეთის სადგურის მისადგომთან მათ ი. ტალახაძის შეიარაღებულმა რაზმმა ცეცხლი გაუხსნა. აჯანყებულებმა სროლითვე უპასუხეს. სროლა თითქმის ერთ საათს გაგრძელდა. აჯანყებულებმა ტყეში მიმალვა უდანაკარგოდ მოახერხეს. ამის შემდეგ აჯანყებულებმა ღამით სოფ. კაცხისაკენ წასვლა გადაწყვიტეს. სწორედ ამ დროს აჯანყებულების სიახლოვეს ალექსანდრე ვაშაძის შეიარაღებული რაზმი განლაგდა (სულ 40 კაცი). ა. ვაშაძემ აჯანყებულებს დანებების მოთხოვნით გიორგი (გოგია) მამულაიშვილი მიუგზავნა, რაზედაც აჯანყებულებმა თანხმობა განაცხადეს (ვაშაძე 2009: 107-114).

აჯანყებულთა წინააღმდეგ მოქმედების კოორდინირების მიზნით ხაშურიდან სამტრედიისაკენ დრეზინა გაემართა, რომელშიც იმყოფებოდნენ კომუნისტები: **ვანო სტურუა, რუბენი და ტარობკინი**. აჯანყებულებმა ტელეგრაფისტის მეშვეობით ეს ამბავი გაიგეს და სოფ. **მუხიანთან** ჩასაფრება მოაწყვეს, დრეზინა გააჩერეს და მგზავრები შეიპყრეს. აჯანყებულებმა დაპატიმრებულები ვანის მიმართულებით წაიყვანეს, რომლებიც მას შემდეგ გაათავისუფლეს, როცა აჯანყება პრაქტიკულად დამარცხდა.

1924 წლის 29 აგვისტოს 11 საათზე ქ. ჭიათურაში ჯარით ი. ტალახაძე ჩავიდა. ი. ტალახაძემ კომუნარებს ვაზნები მიაწოდა. იმავე დღეს კომუნარებისაგან სათანადო რაზმები შეიქმნა, რომლებიც ქ. ჭიათურიდან ყველა მიმართულებით აჯანყებულების დასაჭერად გაიგზავნენ. მთლიანად შორაპნის მაზრაში აჯანყების დროს 16 აჯანყებული, 4 კომუნარი და 7 წითელარმიელი დაიღუპა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 131-133).

ვანის რაიონში (ქუთაისის მაზრა) აჯანყებულთა გამოსვლა 1924 წლის 29 აგვისტოს დაიწყო. აქ აჯანყების საერთო ხელმძღვანელი სერგო თვალაბეიშვილი იყო, პოლიტიკური – ამბერკი ადეიშვილი (დვალიშვილი 2006: 68). ვანის რაიონში აჯანყების სათავეში ასევე იდგნენ: ფერმალი პოლიკარპე ნაფეტვარიძე, ანდრიუშა კიკნაძე, კონსტანტინე (კოწია) ბაქრაძე და სხვ. (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 3). აჯანყებულებმა შეტევა დაიწყეს სოფლებიდან: ყუმური, ზედა ბზვანი, ქვედა ბზვანი. აჯანყებაში ასევე ჩაებნენ სოფლები ინაშაური, ამაღლება და დვალიშვილების თემი. დვალიშვილების თემში აჯანყებულებს იოველ დვალიშვილი ხელმძღვანელობდა. მათ გაათავისუფლეს სოფლები: ისრითი, დიხაშხო, საქარხიდე. ი. დვალიშვილის რაზმს მოხალისეები ემატებოდნენ. ისინი ჩავიდნენ სოფ. ამაღლებაში, სადაც შეთანხმების მიხედვით თავი უნდა მოეყარა ყველა აჯანყებულს (დვალიშვილი 2006: 68). ა. ადეიშვილის რაზმი დაეუფლა სოფლებს: საპაიჭაოს, მუქეთსა და ტობანიერს. ამ სოფლების დაკავების შემდეგ აჯანყებულებმა ვანის რაიონის აღმასრულებელი კომიტეტის შენობა დაიკავეს. შენობაში ვანის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ალექსანდრე კოლუაშვილი იმყოფებოდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №2520, ფურცელი 273). ა. კოლუაშვილმა ა. ადეიშვილი დაჭრა, საპასუხო გასროლით ა. ადეიშვილმა კი კოლუაშვილი მოკლა (დვალიშვილი 2006: 69). აჯანყებულებმა შეტაკების დროს ასევე კომუნისტი ვალოდია ახვლედიანი მოკლეს, აჯანყებიდან მესამე დღეს სიცოცხლეს კომუნისტი არტემ ლომინაძე გამოასალმეს. მომდევნო დღეს აჯანყებულებმა სოფ. პატრიკეთში 4 კომუნარი მოკლეს, სოფ. სულორში – ვანის რაიონული ინსტრუქტორი ერმილე ძაგნიძე (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №2520, ფურცელი 273).

ს. თვალაბეიშვილმა და ა. ადეიშვილმა დაპატიმრებული კომუნისტები სოფ. ამაღლებაში პარკის საწყობის საშრობში მოათავსეს და დაცვა დაუყენეს. აჯანყებულებს განზრახული ჰქონდათ მდინარე რიონზე გადასულიყვნენ, ერთიანი ძალით აეღოთ ყველა სოფელი ქუთაისამდე და შემდეგ იერიში ქუთაისზე მიეტანათ. საპრასია-უხუთის რაზმს გრიგოლ ხურციძე მეთაურობდა. ისინი საპრასია-უხუთის გათავისუფლების შემდეგ სოფ. ბაღდათში გადავიდნენ, აქედან კი – სვირში და იქ არსებული რკინიგზა გადაკეტეს (დვალიშვილი 2006: 70).

ამბერკი ადგიშვილმა სამტრედია-მუხიანის მიმართულებით ბრძოლით დაიკავა სოფლები: **ბაში, საყულია, მუხიანი**. მოგვიანებით ა. ადგიშვილი სოფ. **პატრიკეთში** (ქუთაისის რაიონი) შეიჭრა. ორსაათიანი ბრძოლის შემდეგ აჯანყებულებმა სოფ. პატრიკეთი დაიკავეს. კომუნარი დომენტი ვაჩაბერიძე ბრძოლის დროს დაიღუპა. აჯანყებულები სოფ. **უკანეთში** შეიჭრნენ და კომუნარ გვანცელაძეს თავს დაესხნენ, ის დაჭრეს, მისი ცოლი კი მოკლეს. სოფ. უკანეთში ბრძოლის დროს ორი კომუნარი დაიჭრა. ხელისუფლების ადგილობრივი მოხელეებიდან ზოგი ტყვედ ჩაუვარდა აჯანყებულებს, ზოგმა კი გაქცევა მოახერხა (**სუიცსა**, ფონდი №285, საქმე №1069, აღწერა №1, ფურცელი 54). ა. ადგიშვილის შეიარაღებული რაზმი 200 კაცამდე გაიზარდა. აჯანყებულები სოფ. გეგუთთან დიდ წინააღმდეგობას წააწყდნენ, ვინაიდან კომუნისტ თემურხან პაპიაშვილს ქუთაისიდან დამხმარე ძალა მოუვიდა. თ. პაპიაშვილის რაზმს აჯანყებულებმა იოველ დვალის მთისა და ვასილ ახვლედიანის მეთაურობით ორი მხრიდან შეუტეს. დაიწყო სასტიკი ბრძოლა. ამ ბრძოლაში აჯანყებულთაგან სასიკვდილოდ დაიჭრნენ: ბენია ტყემელაშვილი და მიხა მიგრაშვილი. აჯანყებულებმა გეგმა შეცვალეს და გადაწყვიტეს ქუთაისზე შეტევა სოფ. უკანეთიდან დაეწყოთ. მათ ბრძოლით დაიკავეს სოფლები მესხეთი და ბაკისუბანი. საერთო გეგმის მიხედვით აჯანყებულებს ქუთაისზე ლეჩხუმის მხრიდანაც უნდა შეეტიათ. აჯანყებულებმა მიიღეს ცნობა, რომ მათ წინააღმდეგ ქუთაისელი კომუნისტები და რუსული წითელი ჯარის ნაწილები მოემართებოდნენ.

სამტრედია ადგილობრივმა აჯანყებულებმა მძიმე ბრძოლების შემდეგ დაიკავეს. სოფ. ჯიხაიშთან ბრძოლის დროს ბოლშევიკებმა იარაღი დაყარეს და აჯანყებულებს ჩაბარდნენ (**დვალის მთი** 2006: 71-72).

ბაღდათის რაიონში აჯანყებას მეთაურობდნენ: **ანდრო კიკნაძე, კონსტანტინე (კოწია) ბაქრაძე, აბესალომ თავხელიძე, ვანიკო გებუაძე**. ბაღდათის რაიონში მყოფმა კომუნისტებმა შეიარაღებული ძალების სიმცირის გამო სოფ. **სვირის** მიმართულებით დაიხიეს. ამ გარემოებამ აჯანყებულებს საშუალება მისცა ბაღდათისა და ვანის რაიონებში თავისუფლად ემოქმედათ, სადაც ისინი ძალაუფლებას ორი დღის განმავლობაში ფლობდნენ (**სუიცსა**, ფონდი №285, საქმე №1069, აღწერა №1, ფურცელი 34, 54).

აჯანყების დაწყებამდე ხრესილისა და ტყიბულის რაიონების ხელმძღვანელად ვინმე კუპრაშვილი დაინიშნა. მან ალიმ დარახველიძეს სასწრაფოდ რაზმის შექმნა დაავალა. კუპრაშვილის გეგმით აჯანყებულებს ტყიბული ხრესილის მხრიდან შეტევით უნდა აეღოთ. კუპრაშვილი ა. დარახველიძეს სოფ. გურნის დაკავებას ავალებდა. ა. დარახველიძემ სოფ. გურნი დაიკავა და კომუნისტები განაიარაღა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №27497-07, ფურცელი 5, 19).

ხრესილში აჯანყებულების წინააღმდეგ კომუნარების რაზმს ეზეკია კუბლაშვილი ჩაუდგა სათავეში (გაზეთი. „მოწამეთა“, თბილისი, 1990, №7-8). სოფ. კაცხში აჯანყებას შალვა ისმაილის ძე კუპატაძე მეთაურობდა. სოფ. რგანში აჯანყებულებმა ძალაუფლების ხელში აღების პარალელურად კომუნისტებს იარაღი ჩამოართვეს, რომელიც სოფლის სკოლის შენობაში შეინახეს და შემდეგ ხალხს დაურიგეს. ჩხარში აჯანყებულებს ალექსანდრე არაბიძე მეთაურობდა. ჩხარში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: კლემენტი კუტივაძემ, კაკოლი არაბიძემ, მიხეილ (მიშა) ხიდისბეგიშვილმა, ლეუშკი მესხმა, დავით (დათიკო) სოფრომაძემ, სეფე კახიძემ და სხვ. სულ ოცამდე აჯანყებულმა. ჩხარში მათთვის წინააღმდეგობა არავის გაუწევია. 1924 წლის 31 აგვისტოს კი ქ. ჭიათურიდან ჩხარის მიმართულებით საბჭოთა ხელისუფლებამ 85 კომუნარი გაგზავნა, ზესტაფონიდან ჩხარის მიმართულებით კი წითელი ჯარი დაიძრა. ამ ძალებმა ჩხარის რაიონიდან აჯანყებულები განდევნეს. აჯანყებულების ნაწილი დააპატიმრეს, ნაწილმა კი მიმალვა მოახერხა. ჩხარის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 100-მდე გლეხმა მიიღო (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 83).

1924 წლის 28 აგვისტოს ღამეს სოფ. ორპირის კანცელარიასთან ლუკა კუპრაშვილის მეთაურობით 11-მდე შეიარაღებული აჯანყებული შეიკრიბა. მეორე დღეს 29 აგვისტოს აჯანყებულებსა და კომუნარებს შორის შეტაკება მოხდა, რომლის დროსაც აჯანყებულთა მეთაური ლუკა კუპრაშვილი დაიღუპა, აჯანყებული კაპიტონ დოღონაძე კი დააპატიმრეს. დანარჩენი აჯანყებულები გაიქცნენ (გაზეთი. „მუშა და გლეხი“, თბილისი, 1924, №38).

სამტრედიის რაიონის სოფ. გომში და ხონის რაიონის სოფ. მათხოჯში აჯანყებამდე ცოტა ხნით ადრე ადგილობრივმა ხელისუფლებამ მასობრივი

დაპატიმრებები განახორციელა. გომსა და მათხოჯში აჯანყებულები მეზობელი სოფლებიდან შეიჭრნენ.

1924 წლის ოქტომბერში სოფ. საპაიჭამეოში ა. ადეიშვილისა და ს. თვალაბეიშვილის რაზმს მილიციისა და კომუნარების 300 კაციანი რაზმი დაესხა თავს. სროლების დროს მილიციელებმა შეცდომით სამი თავისიანი დაჭრეს. აჯანყებულთა შეპყრობა ვერ მოხერხდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №2520, ფურცელი 373).

სოფ. ბაშში (ქუთაისის მაზრა) აჯანყებულებმა შორაპნის მაზრის მილიციის უფროსი **მელიტონ ჟორჟოლიანი** დააპატიმრეს (ავადმყოფობის გამო ამ დროს შვებულებაში იმყოფებოდა). მ. ჟორჟოლიანმა მოახერხა მისი დაპატიმრების ამბავი ქუთაისის ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის ეცნობებინა. მ. ჟორჟოლიანის გათავისუფლება 1924 წლის 31 აგვისტოს დილით მოხერხდა. გათავისუფლების შემდეგ მ. ჟორჟოლიანმა სოფ. ბაშში აჯანყებულების წინააღმდეგ მოქმედება დაიწყო. მან ამბერკი ადეიშვილის რაზმის 6 ცხენოსანი შეიპყრო, მათ იარაღი აჰყარა და ისინი სადგურ მუხიანში მყოფ კურსანტების სკოლის კომისარს **მარქაროვს** გადასცა. 2 სექტემბერს მ. ჟორჟოლიანმა მარქაროვთან ერთად ვანის გათავისუფლებაში მიიღო მონაწილეობა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 40-40ა).

ალიმ დარახველიძემ სოფელში კომუნარების შემოსვლისთანავე თავის რაზმთან ერთად გურნი დატოვა და სოფ. **ძმუისში** დაბანაკდა. ა. დარახველიძე გეორგობიანთან ერთად გაიქცა და ჯერ ხრესილის რაიონში შემდეგ კი ლეჩხუმში იმალებოდა. 1924 წლის სექტემბრის ბოლოს ა. დარახველიძე ქუთაისის პოლიტბიურომ დააპატიმრა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №27497-07, ფურცელი 9, 19).

1924 წლის აჯანყების დროს იმერეთში საბჭოთა ხელისუფლების 19 წარმომადგენელი დაიღუპა (იხ. დანართი №2).

გამოსვლები ქუთაისის მაზრაში 1924 წლის 7 სექტემბერს სრულად იქნა ლიკვიდირებული, რომლის შემდეგ აჯანყებულთა დაპატიმრების პროცესი დაიწყო (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 34).

ქუთაისის მაზრაში აჯანყებაში მონაწილეობა 1120 კაცმა მიიღო (სუიცსა, ფონდი №285, საქმე №1069, აღწერა №1, ფურცელი 34, 54).

§ 2. სამეგრელო (სენაკის მაზრა. ზუგდიდის მაზრა)

1924 წლის აჯანყების წინა დღეებში სენაკის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტმა მაზრის ყველა რაიონში აჯანყების ხელმძღვანელად დანიშნული პირები შეკრიბა. შეკრებაზე გაირკვა, რომ აბაშის, ბანძისა და სალხინოს რაიონებში აჯანყების მოსამზადებელი სამუშაოები კარგად იყო ჩატარებული. საპირისპირო ვითარება იყო მარტვილისა და ნოქალაქევის რაიონებში. ამიტომ სალხინოსა და ბანძის აჯანყებულებს თავიანთ რაიონებში ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ მარტვილისა და ნოქალაქევის დაკავებაზე უნდა ეზრუნათ. ქ. ახალი სენაკი 200 შეიარაღებულს უნდა აეღო. აჯანყების ზუსტი თარიღი აჯანყებამდე სამი დღით ადრე საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა **თედო ესართიას** შეატყობინა. თ. ესართიამ 1924 წლის 26-27 აგვისტოს სენაკის, ზუგდიდისა და სამურზაყანოს მაზრებში აჯანყების მეთაურები გააფრთხილა. 1924 წლის 28 აგვისტოს, დილით, სენაკის მაზრის დამკომისა და სამხედრო შტაბის გაერთიანებული სხდომა გაიმართა. სხდომაზე სენაკის რაიონის ასაღებად კონკრეტული გეგმა შემუშავდა. ამისათვის, როგორც აღვნიშნეთ, 200 შეიარაღებული იყო მობილიზებული. გადაწყდა ეს ძალა ორად გაეყოთ. პირველ რაზმს სამოქმედოდ განესაზღვრა სოფლების: ნოსირის, ქვემო და ზემო შხვიის, ხორშის ტერიტორიები და ქ. ახალი სენაკი. ეს რაზმი 1924 წლის 29 აგვისტოს დილის ორი საათისათვის საკალანდარიშვილოს ეკლესიის ეზოში (ახალი სენაკიდან ერთი ვერსის დაშორებით) უნდა შეკრებილიყო. მეორე რაზმს სამოქმედოდ განესაზღვრა სოფლების: თეკლათის, ქვემო და ზემო (ტექსტი არ იკითხება – ავტ.) და ქვალონის ტერიტორიები. პირველი რაზმის მეთაურად **დავით მხეიძე** დაინიშნა, მეორის – **ავქსენტი შალამბერიძე**. პაროლად სიტყვა „**სიმინდი**“ დაწესდა. დილიდან საღამომდე კურიერებს მოჰქონდათ ინფორმაცია ქალაქში არსებული ვითარების შესახებ. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა, რომ ადგილობრივმა საბჭოთა ხელისუფლებამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ არაფერი იცოდა. უფრო მეტიც, ხელმძღვანელი პირები ამ დროისათვის ქალაქში არ იმყოფებოდნენ. აჯანყებულთა

ინფორმაციით, ქ. ახალი სენაკში არსებული შეიარაღებული ძალები მათ რეალურ წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდნენ. აჯანყებულებს მილიციაში თავისი კაცი **ნოე გვაზავა** ჰყავდათ, რომელსაც სადამოსათვის მილიციის ნაწილების ქალაქიდან გატყუება დაევალა. ნ. გვაზავამ ეს ამოცანა ვერ შეასრულა. აჯანყებულები განსაკუთრებულ ყურადღებას საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) სენაკის მაზრის კომიტეტის დაკავებას უთმობდნენ, რადგან ამ შენობაში იარაღისა და ტყვია-წამლის მარაგი ინახებოდა. აჯანყებულებმა მზვერავებს მისცეს დავალება, გაერკვიათ, იმყოფებოდა თუ არა ქ. ახალი სენაკში კომუნისტი ბესარიონ მელიქაძე. მზვერავების ინფორმაციით, ბ. მელიქაძე ქალაქში არ იმყოფებოდა. რაც შეეხება სენაკის სამაზრო აღმასკომის თავჯდომარეს სამსონ მამულიას, ის ტიფით იყო ავად და ამიტომ აჯანყებულებმა გადაწყვიტეს ის თავის სახლშივე დაეპატიმრებინათ. 1924 წლის 28 აგვისტოს, საღამოს, საკალანდარიშვილოს ეკლესიასთან სენაკის მაზრის დამკომისა და სამხედრო შტაბის წევრები შეიკრიბნენ. აქ ისინი შეიარაღებული რაზმების გამოჩენას ელოდებოდნენ. ადგილზე პირველად ახალგაზრდების ჯგუფი მივიდა, რომლებიც სანიტრებად დანიშნეს. მოგვიანებით დანიშნულ ადგილზე სოფ. ქვემო შხეფის 8 კაციანი რაზმი და ეროვნულ-დემოკრატების შეიარაღებული რაზმი გამოცხადდა. მიუხედავად იმისა, რომ მათთან კურიერები გაგზავნეს, ადგილზე არ გამოცხადნენ სოფლების: ხორშის, ნოსირისა და ზემო შხეფის რაზმები. მოგვიანებით აჯანყებულთა პირველ რაზმს სოფ. წყემის 8 კაციანი რაზმი შეუერთდა **ალექსანდრე ჯალაღონიასა და ჭ. თოფურიას** მეთაურობით. ივსებოდა მეორე რაზმიც. აჯანყებულებმა 15 შეიარაღებული და 15 უიარაღო გამოყვეს, რომლებსაც მიეცათ დავალება ქალაქში შეჭრისთანავე ეხმაურათ და ამ ხერხით მოწინააღმდეგე დაემინებინათ. 29 აგვისტოს დილის 3 საათისათვის აჯანყებულებმა წაიხემსეს. ამის შემდეგ ა. კალანდარიშვილმა აჯანყებულებს სიტყვით მიმართა და კიდევ ერთხელ მოუწოდა მათ მამაცობისაკენ. დ. მხეიძემ, რომელიც აჯანყებულთა საერთო ხელმძღვანელად დაინიშნა, რაზმები საბრძოლველად მოამზადა. აჯანყებულები ნელა ქალაქის ცენტრისაკენ დაიძრნენ. აქ მათ ორი მეზალე და ორი ქვეითი პატრული შენიშნეს, რომლებმაც ასევე შეამჩნიეს აჯანყებულები. მეტის დაყოვნება არ შეიძლებოდა და აჯანყებულები მათკენ გაემართნენ შედახილებით: **„გაუმარჯოს თავისუფალ**

საქართველოს!“ „გაუმარჯოს საქართველოს დამოუკიდებლობას!“ „ძირს ოკუპაცია!“ რამდენიმე წუთში აჯანყებულებმა აღმასრულებელი კომიტეტის შენობა დაიკავეს. ამ ოპერაციისას ორი აჯანყებული მსუბუქად დაიჭრა. ამის შემდეგ აჯანყებულებმა იერიში პარტიული კომიტეტისა და აღმასრულებელი კომიტეტის შენობებზე მიიტანეს, სადაც კომუნისტები იყვნენ გამაგრებულები. ამ დროს წინასწარ გამოყოფილმა 30 აჯანყებულმა ყიჟინა ატეხა, რამაც აჯანყებულებს რაიმილიციის, პარტიული კომიტეტისა და აღმასრულებელი კომიტეტის შენობების დაკავება გაუადვილა. სადგურის და ფოსტის შენობა ა. შალამბერიძის რაზმმა დაიკავა. ამის შემდეგ აჯანყებულები დაიდრნენ საპყრობილის მიმართულებით, შეიპყრეს მისი უფროსი და პატიმრები გაათავისუფლეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24235-61, ფურცელი 28-34). აჯანყებულებმა ციხის უფროსად გრიშა სპირიდონის ძე მატახერია დანიშნეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 33-35). ქ. ახალი სენაკის დასაკავებლად მიმდინარე ბრძოლა საათნახევარი გაგრძელდა. ბრძოლაში 10 აჯანყებული და ერთი კომუნარი დაიჭრა. ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ აჯანყებულებმა საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ჩამორთმეული ქონების ყოფილი მფლობელებისათვის დაბრუნება დაიწყეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 20-21). აჯანყებულებმა მოსახლეობაში შემდეგი შინაარსის პროკლამაცია გაავრცელეს: „მოწოდება

მოქალაქენო! დიდი თავგანწირულ ბრძოლით და მრავალის მსხვერპლის გაღებით ქართველმა ერმა თავი დააღწია რუსეთის ასოცი წლის მონობას და 1918 მაისს 26 ქვეყანას აუწყა, რომ ის არის თავისუფალი სუვერენული ერი, აქვს თავის ისტორიული მიწა-წყალი და ითხოვა, ამ მიწა-წყალზე ეცნოთ მისი სახელმწიფოებრივობა. ყველა სახელმწიფოებმა ეს მოთხოვნილება სამართლიანად დაინახა და საქართველოს სახელმწიფოებრივობა იურიდიულად იცნო. საქართველოს რუსეთიდან ჩამოშორება და მისი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ არსებობა იცნო რუსეთმაც. მაგრამ რუსეთი როდის ინდობდა საქართველოს, რომ ეხლა დაენდო და საქართველოს მოღალატე-ქართველ ბოლშევიკების დახმარებით 1921 წლის თებერვალში საქართველოს თავისი ჯარი შემოუსია, დაიპყრო და ხელ მიჰყო მის აკლება-გაპარტახებას. დღიდან საქართველოს დაპყრობისა რუსეთის მიერ მოვლინებულ საოკუპაციო მთავრობამ მოსპო ყოველგვარი თავისუფლება,

კანონის გარეშე გამოაცხადა ყველა პოლიტიკური პარტიები, გარდა ქართველ ერის ნადირალების, ე.წ. კომუნისტური პარტიისა, რომელზედაც თვითონ ეყრდნობოდა, დაარსდა საგანგებო კომისია „ჩეკა“, რომელსაც მიენდო საქართველოს სრულიად მოკვლა. ამ მიზნის მისახწევად „ჩეკამ“ გაავსო ქალაქები, დაბები და სოფლები თავისი ჯაშუშებით. იწყო საქართველოს მეზრმოლთა ჭერა-დაპატიმრება, (მოიგონეთ სხვათა-შორის 15 აფიცრების დახვრეტა) დახვრეტა, გახურებულ შანთებით წამება, ჩეკის ნესტიან ჯურღმულებში ცემა, დაცინვა, ადამიანის ღირსების დამცირება, ხელის მოწერით უარეყოთ თავიანთი აზრები წამების, დახვრეტის და გადასახლების შიშით, გადასახლება საზღვარგარედ, გადასახლება რუსეთში და საქართველოს მთავრობის და დამფუძნებელ კრების წევრთა და აგრეთვე, თვალსაჩინო პოლიტიკურ მოღვაწეთა მძევლად დაჭერა რუსეთის ციხეებში. ის ამაზედ არ დაჯერდა, მან დახურა და გამარცვა საქართველოში ათას ოთხასი ეკლესია; ზოგი მადგანი სრულიად დაანგრია, ზოგიც სათეატრო სახლად და კლუბად გადააკეთა და ზოგიც სხვა რამედ, რითაც დასჭირდებოდა. მან სამასხაროთ და ქუჩის ბიჭების დასაციინად გახადა სარწმუნოება. ეკლესიის მსახურნი, ვინც კი გაბედა სარწმუნოების გამოქომაგება, გაკრიჭა, ციხეში ჩაყარა კათალიკოსიანათ, ციხის გარეთ დარჩენილი მღვდლები აიძულეს, მღვდელ-მოქმედებაზედ ხელი აეღოთ და ძალად გაკრიჭეს. ამავე დროს ყველა ეს სისაძაგლე დააბრალეს ხალხს, განაცხადეს რა თავიანთ ყრილობებზე – ეკლესიები ხალხმა დახურაო, თარეში განაგრძეს სწავლა განათლების საქმეშიც და ეს დარგი სრულიად გაათახსირეს. გაყარეს სკოლიდან პატიოსანი და ნიჭიერი მასწავლებლები და მათ მაგიერად სასწავლებელში შეიყვანეს უმეტეს ნაწილი ახალგაზრდა კომკავშირის წრიდან – ნაკლები ღირსების მასწავლებლები და დაავალეს მათ, რუსეთის მონების აღზრდა საქართველოში. ამ ბოლო დროს მისწვდნენ ქართულ უნივერსიტეტს წასახრჩობად. არც ამას დასჯერდა საოკუპაციო მთავრობა და სულიერად აკლებასთან ერთად შეუდგა ნივთიერ გაპარტახებასაც, რომ გაპარტახებულ რუსეთის დაბალ-ღირსების ნაწარმოებისთვის ბაზა მოეპოვა (მოაქცია რა საქართველო რუსეთის სახელმწიფო ფარგლებში და სავაჭრო რკალში), ჯერ არ გაგონილი სიდიდის საბაჟო გადასახადები დააწესეს უცხო სახელმწიფოთათვის შემოსატან საქონელზე, იწყო თავისი გაძვირებულ საქონლის გასაღება აქ და

აქედანვე გაზიდა ყოველივე იმ ნედლი მასალისა, რაც კი ჩვენს ქვეყანაში მოიპოვება და ამავე დროს რუსეთს ესაჭირვება. რუსეთი აწესებს ფასებს ჩვენს საქონელზედ (მატყლი, ბამბა, პარკი და სხვ.) და ამ მიზეზით ხალხი გაშიშვლდა. ამრიგად, ჩვენს ქვეყანას დაღუპვისაკენ მიაქანებს. იღუპება საქართველო – სარგებლობს რუსეთი, ასეთია დაპყრობის შედეგი.

მოქალაქნო! თქვენ უკვე მოგეხსენებათ, რომ ჩვენს ნაციონალურ მთავრობას რუსეთის ურდოებმა საქართველო დაატოვებინეს და საზღვარგარედ გააქციეს. ამის შემდეგ დაარსდა საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტი, რომელშიც შედიან საქართველოში არსებული ყველა პოლიტიკური პარტიები, გარდა კომუნისტური პარტიისა. დღიდან თავისი არსებობისა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი ცდილობს საქართველოს განთავისუფლებას რუსეთის მონობისაგან. ის აწარმოებს შეუწყვეტელ ბრძოლას შინ და გარეთ, საქართველოში და ევროპაში; და აი დადგა კიდევ დრო გადამჭრელი ბრძოლისა, დრო, ქართველი ერის აღდგომისა.

მოქალაქნო! განვლო სამნახევარმა წელმა, წლებმა ტანჯვისამ, წამებისამ, რჩეულ პატრიოტთა სიკვდილით დასჯისამ, გადასახლებისამ, დამცირებისამ და შეურაცხყოფისა, ერის ნაოფლარის გაფლანგვისამ, მითვისებისამ. ამ პირობებში საქართველოს დარჩენა ნიშნავს – საქართველოს დაღუპვას, ხოლო განთავისუფლება – აღორძინებას. ამიტომ ქართველმა ერმა, მთიულეთთან და აზერბაიჯანთან ერთად, დაიწყო თავის განთავისუფლებისათვის სამკვდრო სასიცოცხლო ბრძოლა დილით, 29 აგვისტოს.

მოქალაქნო! ვისაც გინდათ ეროვნული თავისუფლება, ვისაც გინდათ პოლიტიკური თავისუფლება, სარწმუნოების თავისუფლება, ვისაც გინდათ თქვენი ნაოფლარის პატრონი იყოს – იარაღს მოკიდეთ ხელი. ყველამ მიიღეთ მონაწილეობა ამ ბრძოლაში, ყველამ, ვისაც რითი შეგეძლება.

ამ ბრძოლაში ჩვენთანაა ევროპა და ჩვენი გამარჯვება უზრუნველყოფილია.

ძირს საოკუპაციო მთავრობა!

გაუმარჯოს დამოუკიდებელ, თავისუფალ საქართველოს!

საქ. დამ. სამეგრელოს კომიტეტი“ (ლომინაძე რ., 1924 წლის აჯანყების დოკუმენტი, 1991, №8).

მოწოდებას მოსახლეობა აქტიურად გამოეხმაურა, ისინი აჯანყებულებს სხვადასხვა სახის დახმარებას უწევდნენ. ქალაქში კომუნისტების ახალი ძალების შემოსვლა რკინიგზის საშუალებით იყო მოსალოდნელი, ამიტომ აჯანყებულებმა მისი გამაგრების გადაწყვეტილება მიიღეს. სადგურ ახალი სენაკის კომენდანტად **სერგო მიქაძე** დაინიშნა, მის თანაშემწედ – **გრიგოლ აფაქიძე**. აჯანყებულებმა დააპატიმრეს კომუნისტები: სამსონ მამულია, ანია მამულია (სამსონის მეუღლე), ბაგრატ გოგინავა, ვანო ჩაკვეტაძე, ერმალო შალამბერიძე, ესტატე გვილავა, ნიკო შამათავა, გრიგოლ გვარამია, ხუტუ ხუბუტია, ანტონ გვარამია, პანტე ნაჭყებია, იასონ ნადარაია, კ. ჯანჯღავა, გ. ჯიქია, მ. კაჭარავა, კ. ლომია, ა. რუხაძე, ლ. გაგუა, შ. ჯოჯუა და სხვა. ისინი საპყრობილეში მოათავსეს. მარტო №2 საპყრობილეში პატიმართა რიცხვმა 300 მიაღწია (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 33-35). ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ აჯანყებულებმა ეტლზე დასვეს რამდენიმე მღვდელი და ქ. ახალი სენაკი და მისი შემოგარენი აკურთხებინეს „კომუნისტების ნაკვალევის და მაცდურობისაგან გვიხსნასო უფალმაო!“ (სამუშაო 2002 :41). მღვდელმა **არისტრახო კალანდარიშვილმა** იმ ადგილას, სადაც კომუნისტებმა ეკლესია დაანგრეს, დიდი ზარი ჩამოაკიდებინა და წირვის ჩატარება დაიწყო. „სად იყავი ამდენ ხანს, მამაო!“ – ეკითხებოდნენ მას. „გამოვედი ღვთის ნებით და აჰა თქვენთან ვარ მართმორწმუნე, ღვთის მოციქულიო!“ – პასუხობდა ის (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №206). ქ. ახალი სენაკში აჯანყებაში მონაწილეობა სულ 296 კაცმა მიიღო, მათ შორის საბჭოთა დაწესებულების 15 მოსამსახურემ, 20 მოსწავლემ, 6 მღვდელმა, 30 სოციალ-დემოკრატმა, 70 ეროვნულ-დემოკრატმა (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 20).

1924 წლის 29-30-31 აგვისტოს და 1 სექტემბრის საღამომდე აჯანყებულები ქ. ახალი სენაკში სრულ ძალაუფლებას ფლობდნენ. ამ დროის განმავლობაში მათ ლენინის, მარქსის, ენგელსის, ტროცკის ძეგლები და სურათები გაანადგურეს. მათ ადგილზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროშა აღმართეს (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №206). 1924 წლის 1 სექტემბრის საღამოს ქ. ახალი სენაკში კომუნისტების ახალი ძალების შემოსვლა დაიწყო. სროლები განახლდა. შეტაკებისას ქ. ახალი სენაკში და მის რაიონში აჯანყებულთა მხრიდან დაიღუპნენ:

ბაგრატ ბეგლარის ძე ჟვანია, გიორგი დიმიტრის ძე ბერულავა, ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ფარცანია, ტერენტი ზურაბის ძე გაბუნია, მიხეილ გერასიმეს ძე ხუხია, პარტენ ფილიპეს ძე კემულარია, ნიკოლოზ ტარიელის ძე ჩიქოვანი, აკაკი ბიქტორის ძე მონიავა, ილარიონ ტატუშოს ძე დაჟემია, ხუხუ თომას ძე ელიავა, იპოლიტე ნესტორის ძე ბარამია, გიორგი გუჯუს ძე გაბუნია, კიწი ივანეს ძე ფაღავა, პავლე გიორგის ძე გაბუნია, ივანე გრიგოლის ძე ფაღავა, ბაგრატ ტუტუს ძე ხაინდრავა, ფომი ტარასის ძე გაბუნია, ილია ისიდორეს ძე ანჯაფარიძე, რაჟდენ პავლეს ძე ყურუა, პორფირე პავლეს ძე ხურცილავა, ძიკი თედოს ძე გარდავა, დიანოზ ქვარცხავა, ტარას შარტავა, ალექსი სიმონის ძე წულეისკირი, გოჯე კაბანოს ძე ჩიჩუა, ჩიჩუ (ნიკო) ლაზარეს ძე გვასალია, შალვა (შალიკო) კაბანოს ძე ჩიჩუა, კოკი გრიგოლის ძე დადიანი, მატუშა ანდროს ძე ქაჯაია, უტუ ჯათუს ძე ბეჭვაია, პარმენ იოანეს ძე კოკაია, თადა პეტრეს ძე რატიანი, მიხეილ ქიშვარდის ძე ფიჩხაია, პორფირე ქიშვარდის ძე ფიჩხაია, ესტატე კვაშილავა, სიმონ ბერულავა, ესტატე (სიმონ) აროსიანი, მელენტი გიგოს ძე ჩაჩიზაია, ნიკოლოზ (ნიკო) პავლეს ძე გვასალია, იპოლიტე ნესტორის ძე ბარამია, ბესარიონ თანაფიეს ძე პინტურია, იროდიონ ერასტოს ძე გოგინავა, ბარნაბა თეიმურაზის ძე წითლიძე, მიხეილ კონსტანტინეს ძე კეკელია, ბიქტორ კონსტანტინეს ძე კეკელია, ალექსანდრე ბესარიონის ძე კარტოზია, ფედე გერასიმეს ძე გაბუნია, ლევან გვაჩის ძე კვარაცხელია (გაზეთი. „სრულიად არასაიდუმლოდ“, თბილისი, 1997, №2).

აჯანყებულებმა მოწინააღმდეგის შეტევას ვერ გაუძლეს და ქ. ახალი სენაკის დატოვების გადაწყვეტილება მიიღეს. აჯანყებულები მოგვიანებით ქალაქზე იერიშის განხორციელებას გეგმავდნენ. ქ. ახალი სენაკის დატოვებისას აჯანყებულებმა წაიყვანეს ოცამდე ტყვე კომუნისტი (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №206). სოფ. ზანაში მისვლისთანავე ა. კალანდარიშვილმა კომუნისტები ხუტუ ხუბუტია და ერმოლოზ შალამბერიძე ახალი სენაკში მყოფ კომუნისტებს მიუგზავნა მოსალაპარაკებლად, რათა მათთვის ტყვე კომუნისტების წაყვანის ნამდვილი მიზეზი აეხსნათ. მოგვიანებით აჯანყებულებმა სოფ. ჯვარის ეკლესიასთან (ამჟამად ეკუთვნის წალენჯიხის რაიონს) ტყვეები არჩილ რუხაძისა და სამსონ მამულიას გარდა ყველანი გაათავისუფლეს. აჯანყებულებმა ა. რუხაძის მეშვეობით საბჭოთა ხელისუფლებასთან მოლაპარაკება სცადეს, თუმცა უშედეგოდ.

სოფ. ჯვარში მყოფი აჯანყებულების მიზანი სვანეთში გადასვლა იყო. სოფ. ჭუბერში მათ სვანების 60-80 კაციანი რაზმი დახვდათ **არდევან ჭკადუასა და დავით ნიჟარაძის** მეთაურობით. სვანებმა აჯანყებაში მონაწილეობის მიღების სურვილი გამოთქვეს, რის შემდეგ ისინი ერთად სოფ. ხუდონამდე ჩამოვიდნენ. სვანებმა როგორც კი სოფ. ჯვარის ეკლესიასთან საბჭოთა ხელისუფლების შეიარაღებული ძალების გამოჩენის შესახებ შეიტყვეს, ბრძოლაზე უარი განაცხადეს. ამის შემდეგ აჯანყებულებმა თავი ცხომარის ტყეს შეაფარეს (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №24235-61, ფურცელი 28-34).

მართალია ქ. ახალი სენაკის საბჭოთა ხელისუფლებამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ სამი დღით ადრე შეიტყო, მაგრამ მათ აჯანყების აღსაკვეთად არაფერი გაუკეთებიათ (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 164).

სოფ. **ზემო ჭალადიდის** (ახალი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული იყო. აჯანყებულებმა ორ საათიანი ბრძოლის შემდეგ კომუნარების ნაწილი ტყვედ ჩაიგდეს. კომუნარების ნაწილი გაიქცა და ქ. ფოთის კომუნარებს შეუერთდა. სოფ. ზემო ჭალადიდში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **დოროთე ნანეიშვილმა, შალვა იოსელიანმა და ჭიჭიკო ქოჩაკიძემ**. სოფ. ზემო ჭალადიდში აჯანყებაში მონაწილეობა 68 კაცმა მიიღო.

აჯანყებულებმა სოფ. **ქვემო ჭალადიდში** (ახალი სენაკის რაიონი) ძალაუფლების ხელში აღება ვერ მოახერხეს, რადგან კომუნარებთან ბრძოლაში დამარცხდნენ. აჯანყებულთაგან განსაკუთრებით **კოლია ნორაკიძე** აქტიურობდა. ქვემო ჭალადიდში აჯანყებაში მონაწილეობა 12 კაცმა მიიღო.

სოფ. **ხორშის** საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ გაფრთხილებული იყო. აჯანყებულებმა ერთ საათიანი ბრძოლის შემდეგ სოფელი დაიკავეს და კომუნარები ტყვედ ჩაიგდეს. შეტაკებისას ერთი უპარტიო კომუნარი დაიჭრა. აჯანყებულები სოფელს ორი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. ხორში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **იოსებ ეჯიბიამ, ჯონჯი დადიანმა და სალადინ ჭანტურიამ**. სოფ. ხორში აჯანყებაში მონაწილეობა 69 კაცმა მიიღო.

სოფ. **ზანის** (ახალი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული იყო. კომუნარებმა აჯანყებულთა პირველი

შეტევა მოიგერიეს, მაგრამ მეორე შეტევის დროს აჯანყებულებს ტყვედ ჩაუვარდნენ. შეტაკების დროს ერთი აჯანყებული დაიჭრა. აჯანყებულებმა როგორც კი ძალაუფლება ხელში აიღეს ყოფილ მფლობელებს მიწები დაუბრუნეს. სოფ. ზანაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **პლატონ ანდროს ძე კვაშილაგამ, ფარნა ღვინჯილიამ, ნესტორ შურღაიამ, კოკი აფაქიძემ, მიხეილ (მიშა) აფაქიძემ, ილიკო ბობოხიძემ, დუტუ აფაქიძემ, კირილე ესებუამ, პლატონ აფაქიძემ, ათანასე თოდუამ.** აჯანყებულები ძალაუფლებას სოფ. ზანაში ერთი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. ზანაში აჯანყებაში მონაწილეობა 101 კაცმა მიიღო.

სოფ. **მონძირ-ისულის** (ახალი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული იყო. სოფელი აჯანყებულებმა ორ საათიანი ბრძოლის შემდეგ დაიკავეს და კომუნარები ტყვედ აიყვანეს. შეტაკების დროს ერთი კომუნარი დაიღუპა. სოფ. მონძირ-ისულაში აჯანყებულთა მხრიდან განსაკუთრებით **ძაკუ პილას ძე ხოფერია** აქტიურობდა. აჯანყებულები სოფელს სამი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. მონძირ-ისულაში აჯანყებაში მონაწილეობა 34 კაცმა მიიღო.

სოფ. **თეკლათის** (ახალი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლებამ აჯანყების მზადების შესახებ წინასწარ იცოდა. აჯანყებულებმა რამდენიმე საათიანი ბრძოლის შემდეგ სოფელი დაიკავეს და კომუნარები ტყვედ ჩაიგდეს. აჯანყებულთა მხრიდან განსაკუთრებით **მიკა გარუჩავა** აქტიურობდა. აჯანყებულები სოფელს სამი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. **თეკლათში** აჯანყებაში მონაწილეობა 299 კაცმა მიიღო.

ახალი სენაკის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 879 კაცმა მიიღო.

სოფ. **ძველი სენაკის** (ძველი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ გაფრთხილებული იყო. სოფელი აჯანყებულებმა ადვილად დაიკავეს. შეტაკების დროს მსხვერპლს ადგილი არ ჰქონია. სოფ. ძველი სენაკში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **კალისტრატე ბოხუამ, პეტრე ფაჩუაშვილმა და კაპიტონ ანჯაფარიძემ.** აჯანყებულები სოფელს ორი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. ძველი სენაკში აჯანყებაში მონაწილეობა 124 კაცმა მიიღო.

სოფ. ეკის (ძველი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული იყო. აჯანყებულებმა სოფელი ადვილად დაიკავეს. შეტაკების დროს ერთი აჯანყებული დაიღუპა. აჯანყებულები სოფელში ძალაუფლებას ორი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. ეკში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **ტარას შარტავამ, იპოლიტე წულეისკირმა, ევგენი წულეისკირმა, არტემ წულეისკირმა, დავით (დათიკო) საჯაიამ, ლევან გუნიათ, თეოფანე პეტრეს ძე ადამიამ, მიკი გალდავამ, დოროთე ჟვანიათ.** სოფ. ეკში აჯანყებაში მონაწილეობა 96 კაცმა მიიღო.

სოფ. გეჯეთის (ძველი სენაკის რაიონი) საბჭოთა ხელისუფლებამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ წინასწარ იცოდა. სოფელი აჯანყებულებმა ყოველგვარი მსხვერპლის გარეშე დაიკავეს. სოფ. გეჯეთში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **დომენტი კიმოთეს ძე ჯღამაძემ და გრიგოლ სპირიდონის ძე მატახერიათ.** აჯანყებულები სოფელს ორი დღის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფ. გეჯეთში აჯანყებაში მონაწილეობა 68 კაცმა მიიღო.

ძველი სენაკის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 288 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 13-24).

1924 წლის 29 აგვისტოს დილის 7 საათზე ძველი სენაკის რაიონში მყოფმა კომუნისტებმა აჯანყებულთა მიერ ქ. ახალი სენაკის დაკავება შეიტყვეს. მათ ადგილობრივი **საგანგებო სამეული** შექმნეს **ლავრენტი დავითაიას, მიხეილ გოგიასა და ი. ბეჭვაიას** შემადგენლობით. სამეულმა სოფ. ნოქალაქევში მყოფ **მაკარ ბედიას** ქ. ახალი სენაკის დაცემის შესახებ აცნობა. მ. ბედია ძველი სენაკის რაიონში დაბრუნდა და სამეულს სათანადო დირექტივები მისცა. სამეულმა 25 შეიარაღებული კომუნისტი შეკრიბა. სამეულის დადგენილებით აჯანყებულებისათვის გადამწყვეტი ბრძოლა სოფ. ნოქალაქევში უნდა გაემართათ. ამ მიზნით საჭირო იყო სოფ. ნოქალაქევში სტრატეგიული ადგილების დაკავება. სამეულის განკარგულებაში მყოფი ძალები სოფ. ნოქალაქევის მიმართულებით დაიძრნენ, მაგრამ მათ გზაში 50 შეიარაღებული აჯანყებული დაესხა თავს. მიუხედავად ამისა, კომუნისტებმა სოფ. ნოქალაქევში შესვლა მოახერხეს და იქ მყოფ კომუნარებს შეუერთდნენ. სოფ. ნოქალაქევში აჯანყებულების წინააღმდეგ ბრძოლა ორი დღის განმავლობაში მიმდინარეობდა. მას შემდეგ რაც კომუნარებს ტყვია-წამლის მარაგი ამოეწურათ,

ისინი იძულებული გახდნენ ტყეში გახიზნულიყვნენ. გახიზნულმა კომუნარებმა როგორც კი შეიტყვეს ქ. ახალი სენაკში აჯანყების დამარცხება, ლ. დავითაია და მასთან მყოფი კომუნარები უმაღლეს დიდი სენაკში დაბრუნდნენ. დიდი სენაკში ლ. დავითაიამ მოხიზნა დაიწყო. 1924 წლის 3 სექტემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) სენაკის სამაზრო კომიტეტისა და წითელი არმიის შტაბის განკარგულებით კომუნარები ლ. დავითაიას მეთაურობით აჯანყებულებისაგან სოფლების: ლეძამდეს, თამაკონისა და სალხინოს გასათავისუფლებლად გაიგზავნენ. მათ ახალი სენაკის და ნოქალაქევის რაიონის კომუნარებიც შეუერთდნენ. ყველა ამ ძალის მეთაურად ლ. დავითაია დაინიშნა. ლ. დავითაიამ მისთვის დაკისრებული ამოცანა წარმატებით გადაჭრა და დასახლებული სოფლები აჯანყებულებისაგან სრულად გაათავისუფლა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 161).

აჯანყებულებმა სოფ. აბაშაში 3-4 დღით ძალაუფლების ხელში აღება მოახერხეს, რის შემდეგაც მათ ყველა ადგილობრივი კომუნისტი განაიარაღეს და დააპატიმრეს. კომუნისტებმა სოფ. აბაშაში შემოსვლა ჯავშნიანი მატარებლით სამტრედიიდან სცადეს. ამბოხებულებმა სათანადო თადარიგი დაიჭირეს და რკინიგზის ხაზი მწყობრიდან გამოიყვანეს, თუმცა მემანქანემ დროზე შეძლო მატარებლის შეჩერება. კომუნისტებმა მდ. ტეხურის ხიდთან განლაგებული ქვემეხებიდან მოწინააღმდეგეს ცეცხლი გაუხსნეს. აჯანყებულები გაიფანტნენ (ფარი-საიმედო, მახვილი-ბასრი. რედაქტორი ა. ინაური, თბილისი, 1987).

1924 წლის 28 აგვისტოს ღამით აჯანყებულები სოფ. უშაფათში (ნოქალაქევის რაიონი) კვარჩხალის მთაზე შეიკრიბნენ. შეკრებას ესწრებოდნენ: ირაკლი გოგინავა, იროდიონ გოგინავა, ავქსენტი გოგინავა, მაინჩა გოგინავა, აკაკი ბახვას ძე საბახტარიშვილი, იასონ ქუჩულორია, მიტროფანე კარტოზია, კონსტანტინე (კოსტა) ფაცია, დანე ფაცია, თედო გოგინავა, დავით (დათიკო) კუბეცია, მოსე გაბერდავა, ალექსი შამათავა, ალექსი კარტოზია, არისტრახო ბუსკაძე, მიხეილ (მიხა) კუბეცია, რაჟდენ ბუსკაძე, კოლია დემურია და სხვ. შეკრებილებთან კურიერი უნდა მოსულიყო, რომელიც მათ საჭირო მიმართულებით წაიყვანდა, მაგრამ კურიერი არ გამოცხადდა და შეკრებილებიც დაიშალნენ. 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილით, ირაკლი გოგინავამ და იროდიონ გოგინავამ აჯანყებულების მიერ ქ. ახალი სენაკის

აღების შესახებ შეიტყვეს. ამიტომაც მათ რაზმის ხელახლა შეკრება და სოფ. ფოცხოსაკენ წასვლა გადაწყვიტეს. იმავდროულად სოფ. ფოცხოდან მათ წერილი მიიღეს, რომლითაც ფოცხოს აჯანყებულები დახმარებას ითხოვდნენ. სოფ. უშაფათის აჯანყებულთა 10 კაციანი რაზმი სოფ. ფოცხოსაკენ გაემართა. რაზმში იყვნენ: ირაკლი გოგინავა, დანე ფაცია, მიტროფანე კარტოზია, იროდიონ გოგინავა, მაინჩა გოგინავა, იასონ ქუჩულორია, კოსტა ფაცია, თედო გოგინავა, ავქსენტი გოგინავა, რაჟდენ ხაბურძანია (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 48-50). სოფ. ფოცხო ადგილობრივმა აჯანყებულებმა უშაფათის რაზმის მისვლამდე აიღეს. ამის შემდეგ უშაფათელი აჯანყებულები უკან გაბრუნდნენ რათა სოფ. უშაფათის კანცელარია დაეკავებინათ. სოფლის კანცელარიაში მისულ აჯანყებულებს იქ არავინ დახვდათ. ადგილობრივი კომუნისტები სოფ. ნოქალაქევი აღმოჩნდნენ წასულები. ამის შემდეგ მათ სახალხო კრება მოაწყვეს და თავდაცვის კომიტეტი აირჩიეს შემდეგი შემადგენლობით: ისიდორე გაბელია, დავით (დათიკო) ივანეს ძე გოგინავა, იასონ ქუჩულორია. სოფ. უშაფათში აჯანყებაში მონაწილეობა 38 კაცმა მიიღო. აჯანყებულებმა სამფეროვანი დროშები ააფრიალეს, ეკლესიებში ზარები ჩამოკიდეს. სოფ. უშაფათში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: მაქსიმე ქუჩუს ძე ახალაიამ და სოკრატ ღვინჯილიამ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 6-7, 10).

1924 წლის 1 სექტემბერს, საღამოს 4 საათზე, სოფ. უშაფათის კანცელარიაში მიხეილ (მიშა) ევგენის ძე ბოკუჩავა და აკაკი ხორავა გამოცხადნენ და ქ. ახალი სენაკიდან შემდეგი შინაარსის წერილი მოიტანეს: „ფოცხო-უშაფათს. გთხოვთ საჩქაროთ გამოგზავნოთ, თუ რამე გაგაჩნიათ ასაფეთქებელი მასალები!“ წერილს ხელს შალვა კალანდარიშვილი და ვანო ესვანჯია აწერდნენ. არც უშაფათის და არც ფოცხოს აჯანყებულებს მსგავსი საბრძოლო საშუალება არ ჰქონდათ. სოფ. უშაფათში მყოფმა აჯანყებულებმა კომუნისტების მიერ ქ. ახალი სენაკის აღების შესახებ შეიტყვეს, კანცელარიაში ყარაულები დააყენეს და სოფლის ტერიტორია დატოვეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402, ფურცელი 48-50).

სოფ. ფოცხოში (ნოქალაქევის რაიონი) აჯანყებულებმა კოლია დემურისა და დავით (დათიკო) კუბეციას მეთაურობით სოფლის კანცელარიის შენობა დაიკავეს, რის შემდეგ თავდაცვის კომიტეტი აირჩიეს. კომიტეტში შევიდნენ: კოლია დემურია

(თავმჯდომარე), დავით კუბეცია, ბაგრატ ღვინჯილია, მოსე გაბერდავა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402, ფურცელი 44-45). აჯანყებულებმა კომუნარები დააპატიმრეს და მათი სახლები გაჩხრიკეს, შემდეგ მიტინგი ჩაატარეს, სამფეროვანი დროშა აღმართეს და ეკლესიებში ზარები ჩამოკიდეს. სოფ. ფოცხოში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: დავით (დათიკო) ზურაბის ძე კუბეციამ, ჭუკუ დიმიტრის ძე საჯაიამ, არისტრახო დიმიტრის ძე ბუსკანძემ, ვარლამ იოსების ძე გაბისონიამ, მოსე გაბისონიამ, კოლია ტუტუს ძე დემურიამ, კონსტანტინე (კოსტა) სტეფანეს ძე ხეცურიანმა, კოლია ივაკის ძე მამულიამ, ფანო დათას ძე ჯოჯუამ და სხვ. სულ 74 კაცმა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 6-9).

მოგვიანებით ფოცხოდან აჯანყებულებმა სოფ. ნოქალაქევის მიმართულებით გალაშქრება გადაწყვიტეს, მაგრამ მათ ნოქალაქევი ადგილობრივი აჯანყებულების მიერ აღებული დახვდათ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402, ფურცელი 36-37). აჯანყებულებმა სოფ. ფოცხოს კანცელარიის შენობა კომუნისტების მიერ ქ. ახალი სენაკის აღების შესახებ ინფორმაციის მიღებისთანავე დატოვეს.

სოფ. ლეძამამეს (ნოქალაქევის რაიონი) აჯანყებულები ადვილად დაეუფლნენ და ორ ნახევარი დღის განმავლობაში აკონტროლებდნენ მას. აჯანყებულებმა კომუნარები დააპატიმრეს და მათი სახლები გაჩხრიკეს, შემდეგ მიტინგი ჩაატარეს, სამფეროვანი დროშები აღმართეს და ეკლესიებში ზარები ჩამოკიდეს. სოფ. ლეძამამეში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: სარდი ჯარუს ძე კაკაშვილმა, ნოე ბათურას ძე ძიმისტარაშვილმა, გრიგოლ (გრიშა) არისტოს ძე შუშანიამ, ისააკ უთუს ძე აფშილავამ, იოსებ ნიკოლოზის (ნიკოს) ძე ხურცილავამ. სოფ. ლეძამამეში აჯანყებაში სულ მონაწილეობა 59 კაცმა მიიღო, მათ შორის იყო საბჭოთა დაწესებულების 4 მოსამსახურე, 3 მოსწავლე, 5 ღარიბი გლეხი, 2 მღვდელი, 21 სოციალ-დემოკრატი, 5 ეროვნულ-დემოკრატი.

ნოქალაქევის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 274 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 6-11).

1924 წლის 28 აგვისტოს ღამეს სოფ. ნოქალაქევში (ნოქალაქევის რაიონი) მასვანჯებულის მთაზე აჯანყებულებმა საიდუმლო კრება გამართეს. კრებას ესწრებოდნენ: ევგენი ბესელია, რაჟდენ ხელაია, მიხეილ (მიხა) კილასონია, ივანე ბესელია, ალექსანდრე ბაღათურია, გრიგოლ (გრიშა) როგავა, ამირან შავდია, თადა

ბესელია და ბიქტორ კოლუა. კრებაზე აჯანყების კონკრეტული გეგმა შემუშავდა. 29 აგვისტოს, დილით, აჯანყებულები ადგილობრივ კომუნისტებს თავს დაესხნენ, დაამარცხეს ისინი და ძალაუფლება ხელში აიღეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 42-43). სოფ. ნოქალაქევი აჯანყებულები ძალაუფლებას დღენახევრის განმავლობაში ფლობდნენ. ამის შემდეგ მათ მიტინგი ჩაატარეს, სამფეროვანი დროშები აღმართეს და ეკლესიაში ზარები ჩამოკიდეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 7). აჯანყებულების შემდეგი ნაბიჯი თავდაცვის კომიტეტის შექმნა იყო. კომიტეტის ერთ-ერთი წევრი ვლადიმერ მანუჩარის ძე კარტოზია იყო (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 42-43). სოფ. ნოქალაქევი აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: თადეოზ ეგნატეს ძე ბესელიამ, მელიტონ ბეგლარის ძე კარტოზიამ, ვლადიმერ მანუჩარის ძე კარტოზიამ, ალექსანდრე გიორგის ძე ბარკალაიამ, გრიგოლ (გრიშა) გუსარის ძე როგავამ, ამირან გიორგის ძე შავდიამ, იასონ სიკოს ძე სანიკიძემ, შალვა ანდრიას ძე შალამბერიძემ, ილარიონ ბიქტორის ძე ბაღათურიამ.

სოფ. ნოქალაქევი აჯანყებაში მონაწილეობა 103 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 6, 8).

მარტვილის რაიონის სოფ. გაჭედილში აჯანყებულები სალხინოს რაიონიდან შეიჭრნენ, რომლებსაც ადგილობრივი აჯანყებულებიც შეუერთდნენ. კომუნარებმა აჯანყებულთა შეტევებს ვერ გაუძლეს, უკან დაიხიეს და მარტვილში მყოფ კომუნარებს შეუერთდნენ. შეტაკების დროს აჯანყებულთა მხრიდან ხუთი კაცი დაიღუპა, კომუნარების მხრიდან – ერთი. სოფ. გაჭედილში აჯანყებაში მონაწილეობა 23 კაცმა მიიღო. სოფ. გაჭედილში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: მიხეილ (მიხა) ჯანჯღავამ, მაკარ შავდიამ, პლატონ შავდიამ, აკაკი შავდიამ, ფარნა წულაიამ, სანდრო წულაიამ, მიხეილ (მიხა) ხურცილავამ, სოლომონ წულაიამ, მალაქია ღვინჯილიამ. სოფლის ხელმძღვანელობამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ არ იცოდა.

სოფ. ნახუნავოში (მარტვილის რაიონი) აჯანყებულებსა და ადგილობრივ კომუნისტებს შორის მომხდარ შეტაკებას მსხვერპლი არ მოჰყოლია. აჯანყებულებმა სოფელი დაიკავეს და მას ორი დღის განმავლობაში აკონტროლებდნენ. აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: თეოფანე ჭილაიამ,

კოლია ცანავამ, ანტონ ცანავამ, ბოკო ჭოჭუამ, ვახტანგ ჭოჭუამ, პლატონ ქურდიანმა, ყარამან ჭოჭუამ, სოლომონ სიგუამ, მიხა სულაბერიძემ, გიგო ნარსიამ, ხარიტონ ადამიამ, მოსე ცანავამ. სოფლის ხელმძღვანელობა მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული არ ყოფილა. სოფ. ნახუნავოში აჯანყებაში 55 კაცი მონაწილეობდა.

სოფ. **ნაგვაზავო** (მარტვილის რაიონი) აჯანყებულებმა ადგილობრივი კომუნარების მიერ მარტვილის რაიონის დატოვების შემდეგ დაიკავეს და სოფელს დღენახევრის განმავლობაში ფლობდნენ. სოფლის ხელმძღვანელობა მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული არ ყოფილა. სოფ. **ნაგვაზავოში** აჯანყებაში მონაწილეობა 32 კაცმა მიიღო.

სოფ. **ხუნწში** (მარტვილის რაიონი) 1924 წლის აჯანყების დაწყებისთანავე ადგილობრივმა კომუნარებმა ხონის მიმართულებით დაიხიეს. აჯანყებულებმა სოფელი დაიკავეს და დღე-ღამის განმავლობაში აკონტროლებდნენ მას. აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **თენგიზ რევია**, **რაჟდენ გეგეჭკორმა**, **ლუკა ბერია**, **პავლე გელენიძე**, **ბახვა კირთაძე**, **ლადი მონიავა**, **ჭიჭიკო რევია**, **ილია რევია**, **პლატონ გაბისონია**, **მიხა თოფური**, **ალექსანდრე გოგია**, **ისააკ გოგია**, **რაჟდენ წოწერია**. სოფლის ხელმძღვანელობა მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ ინფორმირებული არ ყოფილა. სოფ. **ხუნწში** აჯანყებაში მონაწილეობა 51 კაცმა მიიღო.

სოფ. **მარტვილი** (მარტვილის რაიონი) აჯანყებულებმა ადვილად დაიკავეს და 18 საათის განმავლობაში აკონტროლებდნენ მას. სოფ. მარტვილში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: **სილოვან ფარულავა**, **შალვა ჩიქოვანმა**, **გრიგოლ გაბისონია**, **ლუკა ხვინგია**, **კაკო მონიავა**, **ხუხუ ელიავა**, **ნოე კვანტალიანმა**. სოფ. მარტვილში აჯანყებაში მონაწილეობა 86 კაცმა მიიღო.

მარტვილის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 247 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 3-4).

სოფ. **სალხინოს** (სალხინოს რაიონი) აჯანყებულები 7 დღის განმავლობაში ფლობდნენ. მათ კომუნისტები საკუთარ სახლებშივე განაიარაღეს და დააპატიმრეს. შეტაკების დროს ორი კომუნარი დაიჭრა. სოფ. **სალხინოში** აჯანყებაში მონაწილეობა 112 კაცმა მიიღო. სოფ. **სალხინოში** აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა

მიიღეს: ნიკოლოზ (ნიკო) ლაშხიამ, ნიკოლოზ (ნიკო) კუხალაშვილმა, ანტონ მეზონიამ, სევერიანე სხულუხიამ, გრიგოლ (გრიშა) აბულაძემ, ბარნაბა გაგუამ, ტუტუ დგებუაძემ, მარკოზ კალანდიამ, იასონ გვარამიამ, მელიტონ სხულუხიამ. სოფლის ხელმძღვანელობამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ არაფერი იცოდა.

სოფ. კურზუ (სალხინოს რაიონი) აჯანყებულებმა ადვილად დაიკავეს და 7 დღის განმავლობაში აკონტროლებდნენ მას. აჯანყებულებმა კომუნისტები თავიანთ სახლებშივე განაიარაღეს და დააპატიმრეს. სოფლის ხელმძღვანელობამ აჯანყების თარიღი არ იცოდა. სოფ. კურზუში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: სამსონ ფირცხალავამ, ჯადული ნაჭყებია, იონა ნაჭყებია, აკაკი ნაჭყებია, დიმიტრი ნაჭყებია, დავით ნაჭყებია, ჯოტო ნაჭყებია, ილია ნაჭყებია, კირილე ჯოჯუამ, ექვთიმე ნაჭყებია, იონა დიმიტრის ძე ნაჭყებია, გიორგი პეპუს ძე ნაჭყებია და გიორგი სისოს ძე ბერულავამ და სხვ. სულ 72 კაცმა.

სოფ. თამაკონი (სალხინოს რაიონი) აჯანყებულებმა ყოველგვარი გართულების გარეშე დაიკავეს. აჯანყებულები სოფელს 7 დღის განმავლობაში ფლობდნენ. მათ კომუნისტები თავიანთ სახლებშივე განაიარაღეს და დააპატიმრეს. სოფლის ხელმძღვანელობამ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ არაფერი იცოდა. სოფ. თამაკონში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ხარიტონ ადამიამ, სისო ხეიძემ და ჯვებე დგებუაძემ. სოფ. თამაკონში აჯანყებაში მონაწილეობა 117 კაცმა მიიღო.

სოფ. კიწია (სალხინოს რაიონი) აჯანყებულებმა ადვილად აიღეს. აჯანყებულები სოფელს 7 დღის განმავლობაში ფლობდნენ. მათ კომუნისტები თავიანთ სახლებშივე განაიარაღეს და დააპატიმრეს. სოფლის ხელმძღვანელობამ აჯანყების დაწყების თარიღი არ იცოდა. სოფ. კიწიაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს გიორგი ჟვანია და ივლიანე ბოკუჩავამ. სოფ. კიწიაში აჯანყებაში მონაწილეობა 145 კაცმა მიიღო.

სალხინოს რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 446 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 13-18).

სოფ. ნოსირში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებულებმა ძალაუფლება ხელში ყოველგვარი გართულების გარეშე აიღეს. სოფ. ნოსირში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ბარნაბა პავლეს ძე ძველაიამ, შალვა ამირანის ძე ძველაიამ,

ბონდო ბარნაბას ძე ძველაიამ, კონსტანტინე (კოტე) წირღვაყამ, ჯვანდი ანტონის ძე დგებუაძემ. სოფ. ნოსირში აჯანყებაში მონაწილეობა 201 აჯანყებულმა მიიღო. აჯანყებულებმა ძალაუფლება სოფ. ნოსირში ორი დღის განმავლობაში შეინარჩუნეს.

სოფ. წყემში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ალექსანდრე ბესას ძე ჯალაღონიამ, გრიგოლ დიმიტრის ძე თოფურიამ, ლევთერ გოგის ძე ჯალაღონიამ, ყირიმ გიორგის ძე თუნგიამ და ალექსანდრე ამბაკოს ძე მელიამ. სოფ. წყემში აჯანყებაში მონაწილეობა 66 აჯანყებულმა მიიღო.

სოფ. ძველი აბაშაში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ვარლამ ლევანის ძე ქოიავამ, ვარლამ ფარნას ძე ქოიავამ, ვარლამ ათანასეს ძე ქოიავამ, ტარასი ფარნას ძე ქოიავამ, არისტრახო ისიდორეს ძე ქოიავამ, ივანე მანუჩარის ძე ჭანტურიამ, მიხეილ პავლეს ძე ქოიავამ, შალვა დიმიტრის ძე იოსავამ, არტემ ზოსიმეს ძე კორძაიამ, ვასილ იაგორას ძე კუპრავამ, გალაკტიონ პავლეს ძე კუპრავამ, ლუკა მოსეს ძე კუპრავამ, ლავრენტი გაბრიელის ძე გრიგოლიამ, სანდრო სამსონის ძე ტყებუჩავამ, ელიზბარ მურზას ძე ტყებუჩავამ, კოლია ბეკოს ძე ტყებუჩავამ, ბესარიონ დათიკიას ძე ტყებუჩავამ და თადა ნოდიაშვილმა და სხვ. სულ 72 კაცმა.

სოფ. სუჯუნაში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: იოსებ ბეგლარის ძე ნოდიაშვილმა, სოლომონ ისიდორეს ძე მატკავამ და სხვ. სულ 146 კაცმა.

სოფ. ნაესაკოვოში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა 70 კაცმა მიიღო.

სოფ. ახალი აბაშაში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღეს: სამსონ მიმინოშვილმა, აკაკი თოფურიამ, დავით თოფურიამ, იოსებ დიმიტრის ძე თოფურიამ, ილიკო კაჭარავამ და სხვ. სულ 177 კაცმა.

სოფ. მარანში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა 52 აჯანყებულმა მიიღო.

სოფ. ონტოფოში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღეს: სანდრო სტეფანეს ძე ფირცხალავამ, ჭიჭიკო ერისტოს ძე ჟვანიაშვილი, მოსე ეგნატეს ძე ჟვანიაშვილი, დიომიდე მეტოს ძე ჟვანიაშვილი, ევგენი ნიკოლოზის ძე ნადარეიშვილმა, ნესტორ ბესას ძე ნადარეიშვილმა, ანტონ ტრიფონის ძე ნადარეიშვილმა, ზაქარია

დუტუს ძე დავითაიამ, ჭიჭიკო ივანეს ძე ურუდიამ, ილია კინტირიას ძე ჭანტურიამ, კონდრატე მელიტონის ძე ბარკალაიამ, ბათუ ბესას ძე ნადარეიშვილმა, ბეგი სტეფანეს ძე ბოკერიათ, გიორგი ბესას ძე ნადარეიშვილმა და სხვ. სულ 93 აჯანყებულმა.

სოფ. გეზათ-გულუხეთში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღეს: ბუჭუ გიორგის ძე ბოკერიათ, კაკო გიორგის ძე ბოკერიათ, ისააკ დიმიტრის ძე შუბლაძემ, ვარლამ ბარნაბას ძე ჯიბლაძემ, თეოფილე სიმონის ძე შენგელიათ და სხვ. სულ 116 აჯანყებულმა.

სოფ. სეფიეთში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღეს: ხუხუ მელიტონის ძე თოფურიძემ, ივანე გაბუნიათ, იაკობ კოსტას ძე მელიათ, ივლიანე ფარნას ძე ლაბარტყავათ, ერასტი ნიკოლოზის ძე ლაბარტყავათ და სხვ. სულ 36 აჯანყებულმა. სოფ. სამიქაოში (ახალი აბაშის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა 162 კაცმა მიიღო, სოფ. ქოლობანში (ახალი აბაშის რაიონი) - 62 კაცმა.

ახალი აბაშის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 1253 აჯანყებულმა მიიღო.

სოფ. ბანძაში (ბანძის რაიონი) აჯანყებულებმა ძალაუფლება ხელში აიღეს და ოთხი დღის განმავლობაში შეინარჩუნეს ის. აჯანყებულებმა კომუნარებისა და მათი მშობლების დაპატიმრებები დაიწყეს, რის შემდეგაც სოფელში მიტინგი ჩატარეს. მღვდლებმა ანაფორა ჩაიცივეს და გულზე ჯვრები დაიკიდეს. აჯანყების დროს ადგილობრივმა მილიციამ და კომუნარების ნაწილმა ნოქალაქევისა და მარტვილის რაიონებში გადასვლა მოახერხეს. სოფ. ბანძაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: გიორგი ალექსანდრეს ძე ხაფავათ, ბათლომე ლუკას ძე ჭოჭუათ, ძორგო ლევარსას ძე გაბუნიათ, დათიკო გიორგის ძე კოკაიათ, მიხეილ კოსტას ძე კეკელიათ, ანდრო სესის ძე კეკელიათ, ტარას ანტონის ძე ეჯიბიათ, გიორგი ალექსანდრეს ძე ფაღავათ, ბაგრატ კოსტას ძე კეკელიათ, პლატონ მიხეილის ძე გაბუნიათ, ექვთიმე ფანცულაიათ, ვარლამ ექვთიმეს ძე ფანცულაიათ, ერასტო მაქსიმეს ძე კეკელიათ, ვარლამ პეტრეს ძე ფაღავათ, მეტია პეტრეს ძე ფაღავა, გაიოზ ტარიელის ძე ფაღავა, სევერიან ნიკოლოზის ძე კეკელიათ, კონსტანტინე მიხეილის ძე კეკელიათ, დავით მიხეილის ძე კეკელიათ, ბეე (? – ავტ.) გერასიმეს ძე გაბუნიათ, ევგენი ივანეს ძე ფოჩხუათ, არსენ ვარლამის ძე ყურუათ, სამსონ გიორგის ძე პატარაიათ, ვასილ ივანეს ძე პატარაიათ, მაჭუ დავითის ძე ქაჯაიათ, ანდრია გიატის ძე სართანიათ, ხუტუ

ევგენის ძე გოგინავამ, ბუხუ კოსტას ძე გაბუნია, დავით იასონის ძე ფალავამ, სევერიანე ბასილის ძე ესვანჯიამ. სოფ. ბანძაში აჯანყებაში მონაწილეობა 96 კაცმა მიიღო.

სოფ. **ლესაინდრაგოში** (ბანძის რაიონი) აჯანყებაში მონაწილეობა 58 აჯანყებულმა მიიღო.

სოფ. **ჯოლო-აბედათში** (ბანძის რაიონი) აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: პარმენ დიმიტრის ძე შელეგია, აკაკი ბახვას ძე შელეგია, ჭიჭიკო ერმინეს ძე ანჯაფარიძემ, ილია იოსების ძე ანჯაფარიძემ, ილია სტეფანეს ძე ლომიამ, ალექსანდრე უთუს ძე მიქავამ, ჯონდი უთუს ძე მიქავამ, პარმენ კოსტას ძე ჩიქოვანმა, ანდრო ნესტორის ძე ყურუამ და პეტრე ფაჩუაშვილმა. სოფ. ჯოლო-აბედათში აჯანყებაში მონაწილეობა 89 კაცმა მიიღო.

ბანძის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობა 253 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 26-40).

ზუგდიდის მაზრის დამოუკიდებლობის კომიტეტმა აჯანყების თარიღი **თედო ესართიასაგან** შეიტყო. ზუგდიდის მაზრის დამკომმა მაზრის სამხედრო შტაბი და აჯანყებულთა შეიარაღებული რაზმების მეთაურები გააფრთხილა. აჯანყების მოსამზადებელი სამუშაოები, მაზრის დამკომის მტკიცებით, დამაკმაყოფილებელი იყო.

აჯანყებულები 1924 წლის 28 აგვისტოს სოფ. კახათის კოოპერატივის შენობას განზრახ დაეცნენ (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №282, ფურცელი 10ა). სოფ. კახათისაკენ ზუგდიდის რაიონული მილიციის უფროსი ა. თოლორაია მილიციელების თანხლებით გაემართა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 29). მანამდე ა. თოლორაიასთან მივიდა პიროვნება (აჯანყებულების მიერ მოსყიდული), რომელიც მას ყაჩაღების ბინის ჩვენებას დაპირდა (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №282, ფურცელი 10ა). ამ ინფორმაციის საფუძველზე ყაჩაღების ბინისაკენ (სოფ. ობუჯისაკენ, წალენჯიხის რაიონი) მაზრის მილიციის უფროსის თანაშემწე როგავა სამი მილიციელის თანხლებით გაემართა. რაიონის მილიციიდან ორი მილიციელი ჩხოროწყუში ტუსაღების ბადრაგად იყო გაგზავნილი. ამდენად, მაზრის მილიციის უფროსის განკარგულებაში დამატებით მაზრის მილიციიდან მხოლოდ ოთხი მილიციელი

აღმოჩნდა, ზუგდიდის რაიონის მილიციიდან – ხუთი მილიციელი. 1924 წლის 28 აგვისტოს, საღამოს, ზუგდიდის მაზრის მილიციის უფროსმა მოსალოდნელი გამოსვლის შესახებ ინფორმაცია ინფორმპუნქტის რწმუნებულის თანამემწისაგან მიიღო. მან მილიციელებს სათანადო მითითება მისცა, თვითონ კი პარტიულ ამხანაგებთან ერთად ქალაქში პატრულირება დაიწყო, თუმცა საექვოს ვერაფერს ამჩნევდა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 29).

აჯანყებულებმა ქ. ზუგდიდზე იერიში 1924 წლის 29 აგვისტოს დილის ოთხ საათზე მიიტანეს (კალანდია 2006: 102). აჯანყებულები ინფორმპუნქტის შენობაში შეიჭრნენ და აღმასკომის თავმჯდომარე გრიგოლ როგავა სიცოცხლეს გამოასალმეს. აჯანყებულთა სხვა ძალები ქალაქისაკენ სამხრეთის მხრიდან მიიწევდნენ. აქ ისინი მაზრის მილიციის უფროსსა და მილიციელებს წააწყდნენ. ხანგრძლივი სროლის შემდეგ აჯანყებულებმა უკან დაიხიეს. ამასობაში გააფთრებული ბრძოლა დადიანების სასახლეების მახლობლად მიმდინარეობდა. აქ აჯანყებულებს ტყვიამფრქვევით სამხედრო კომისარი ჩიჩუა უმკლავდებოდა. რიცხოვრები უპირატესობა აჯანყებულთა მხარეზე იყო, ამიტომ დადიანების სასახლისაკენ მაზრის მილიციის უფროსი ვანიკა ჩხეტიასთან და მილიციელებთან ერთად გაემართა. ბრძოლაში ვ. ჩხეთია სასიკვდილოდ დაიჭრა. პოზიციური ბრძოლა დიდხანს გაგრძელდა. კომუნისტებს ტყვია-წამლის მარაგი აღმასკომის შენობაში ჰქონდათ, ამიტომ აღმასკომის დაუფლებისათვის ბრძოლას აჯანყებულები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ. მაგრამ აჯანყებულებმა აღმასკომის შენობის დაკავება ვერ შეძლეს. შენობები ხელიდან ხელში გადადიოდა (საავადმყოფო, გამასწორებელი სახლი და სხვ.). აჯანყებულებმა გამასწორებელი სახლიდან (საპრობილიდან) პატიმრები გაათავისუფლეს (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 29). ქ. ზუგდიდის დაუფლებისათვის მიმდინარე ბრძოლა აჯანყებულთა გამარჯვებით დამთავრდა. ამის შემდეგ აჯანყებულებმა კომუნისტების განიარაღებასა და დაპატიმრებას მიჰყვეს ხელი. აჯანყებულებმა დააპატიმრეს: კირილე მიქაია, მელიტონ ხორავა და სხვ. ამის პარალელურად აჯანყებულები მოსახლეობაში მოწოდება-პროკლამაციას ავრცელებდნენ და აცხადებდნენ: „ყველაფერი გათავებულია (ირფელქ გეთუუ, ირფელი გათებული რე)” (კალანდია 2006: 102-107). მამია ანჯაფარიძე და ესტატე ლატარია ცენტრიდან ტელეგრამებს

ღებულობდნენ. ზუგდიდის მაზრაში აჯანყებულთა რიცხვმა 1 500 მიაღწია. მამია ანჯაფარიძემ ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე გეგეჭკორი ზუგდიდის მაზრის მასშტაბით სამხედრო ხელმძღვანელად დანიშნა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 26). 1924 წლის 31 აგვისტოს ზუგდიდში კომუნისტების ახალი ძალების შემოსვლა დაიწყო, რომელსაც სათავეში საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანი აქირთავა და გალის საინფორმაციო პუნქტის უფროსი შარია ხელმძღვანელობდნენ (ენდელაძე 2004: 30). განახლდა შეტაკებები. სროლები მთელი დღის განმავლობაში მიმდინარეობდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 28). აჯანყებულთა ერთ-ერთი რაზმი, რომელსაც ვ. გეგეჭკორი მეთაურობდა, მდინარე ჩხოუმის ხიდთან დაბანაკდა. ამ დროს აჯანყებულებთან ვინმე კალანტარია მივიდა და აუწყა, რომ მათკენ მოიწევდნენ სამურზაყანოელი კომუნისტების შეიარაღებული რაზმები კოლბაიასა (სოფ. ჭუბურხინჯის საბჭოს თავმჯდომარე) და იასონ ქარდავას ხელმძღვანელობით. კალანტარიას თქმით, ი. ქარდავას აჯანყებულებთან მოლაპარაკება სურდა. ვ. გეგეჭკორმა კალანტარიას დაავალა ი. ქარდავასთვის გადაეცა, რომ ის უკან იხევდა და მათ გზას უთმობდა. სამურზაყანოს შეიარაღებული ძალები ქ. ზუგდიდში შევიდნენ. ვ. გეგეჭკორი აჯანყებულთა შტაბში გამოცხადდა (აჯანყებულთა შტაბი სასტუმრო „ფრანციაში“ მდებარეობდა). შტაბში ვ. გეგეჭკორს ჰკითხეს, თუ რატომ გაიარეს თავისუფლად კომუნისტებმა იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ის იცავდა. ამაზე ვ. გეგეჭკორმა უპასუხა, რომ მოწინააღმდეგის შეიარაღებული ძალა 150 მეზრძოლისაგან შედგებოდა და მათი შეჩერება შეუძლებელი იყო. სამხედრო შტაბში თათბირი დაიწყო. თათბირის დასრულების შემდეგ შტაბიდან სოციალ-დემოკრატი ალექსანდრე ქავთარაძე გამოვიდა და ვ. გეგეჭკორს უბრძანა მათთვის იარაღი ჩაებარებინა, რადგან ის არასანდო პიროვნება იყო. ვ. გეგეჭკორმა შაშხანა და რევოლვერი ა. ქავთარაძეს ჩააბარა. იარაღის ჩაბარებას ესწრებოდნენ: იასონ ჯღამაია, კონსტანტინე ჟვანია, ბიდი წულეისკირი (აჯანყებულების მიერ ქ. ზუგდიდის კომენდანტად დანიშნული), კაკულია და სხვ. ამ ოფიცრებმა განაცხადეს, რომ ვ. გეგეჭკორი მათი მეგობარი იყო. ოფიცრები თვითონაც იარაღის დაყრით იმუქრებოდნენ. ე. ლატარიამ და ა. ქავთარაძემ ვ. გეგეჭკორს მოუბოდიშეს და იარაღი დაუბრუნეს. ვ. გეგეჭკორმა

ზუგდიდის მაზრაში არსებული აჯანყებულთა ცალკეული შეიარაღებული რაზმების ხელახლა შეკრება დაიწყო. სოფ. მანცხვარში აჯანყებულთა ოთხი რაზმი შეიკრიბა. თითოეული რაზმი 100 მებრძოლისაგან შედგებოდა. რაზმებში სულ ხუთი ოფიცერი იყო: პირველ რაზმში **იასონ ჯღამაია**, მეორეში – **დურუ როგავა**, მესამეში – **კონსტანტინე ჟვანია**, მეოთხეში – **გეთია** და მეხუთეში – **ვლადიმერ გეგეჭკორი**. თითოეულ მებრძოლს შაშხანა და 15 ვაზნა ჰქონდა. ვ. გეგეჭკორმა შემდგომი მოქმედების გეგმის შედგენის მიზნით თათბირი ჩაატარა. ვ. გეგეჭკორმა სენაკის მიმართულებით წასვლა გადაწყვიტა. ამასთანავე მან განაცხადა, რომ მსურველებს შეეძლოთ არ გაჰყოლოდნენ მას. აჯანყებულთა სამხედრო შტაბი და 200 აჯანყებული ვ. გეგეჭკორს გაჰყვა. ვ. გეგეჭკორმა რაზმიდან 30 შეიარაღებული გამოყო, რომლებსაც პატიმარი კომუნისტების წაყვანა ევალებოდათ. მოიყვანეს 20-მდე პატიმარი კომუნისტი. აჯანყების მეოთხე დღეს სოფ. ცაიშთან აჯანყებულები 8 შეიარაღებულ კომუნისტს გადაეყარნენ. ვ. გეგეჭკორმა კომუნისტი შამუგია კომუნისტებთან გაგზავნა მოსალაპარაკებლად, რათა მათთვის გზა მიეცათ. ვ. გეგეჭკორმა აჯანყებულებთან ერთად სოფ. ცაიში გაიარა. სოფ. ხეთაში ვ. გეგეჭკორი აჯანყებულთა 60 კაციან რაზმს შეხვდა, რომელსაც სოციალ-დემოკრატი ვარლამ კობახიძე მეთაურობდა. მათ თან 200 დაპატიმრებული კომუნისტი მოყავდათ.

1924 წლის 1 სექტემბერს აჯანყებულებმა სოფ. ხეთა დატოვეს და ახალი სენაკისაკენ გააგრძელეს გზა. აჯანყებულებმა დაბა ხობში შეისვენეს. მოგვიანებით ვ. გეგეჭკორმა ე. ლატარიასთან და ჭაბუკიანთან საუბარი მოისურვა, მაგრამ ისინი ადგილზე არ აღმოჩნდნენ. ვ. გეგეჭკორი ახალი სენაკიდან მოსულ ერთ სოციალ-დემოკრატს გაესაუბრა, რომელმაც მას კომუნისტების მიერ ახალი სენაკის აღება აცნობა. ვ. გეგეჭკორმა აჯანყებულებს ყველაფერი აუწყა და დასძინა, რომ მოვლენათა შემდგომ განვითარებაზე ის პასუხს არ აგებდა და თითოეულ მათგანს თვითონ შეეძლო ეშველა საკუთარი თავისათვის. აჯანყებულებმა ხობის დატოვება დაიწყეს, მაგრამ ამ დროს მათ კომუნისტებმა ცეცხლი გაუხსნეს, რასაც აჯანყებულებმა სროლითვე უპასუხეს. შეტაკებისას აჯანყებულები დაიქსაქსნენ (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №24388, ფურცელი 12-14).

სოფ. **კახათში** აჯანყებულები 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილით, ზუგდიდის რაიონის მილიციის უფროსს ა. თოლორაიას დაესხნენ თავს, რომელიც ორი

მილიციელის თანხლებით სოფელში იყო მივლინებული იქ მომხდარი ყაჩაღობის ფაქტის გამოსარკვევად. ა. თოლორაია აჯანყებულებს გაექცა და ზუგდიდისაკენ აიღო გეზი. ა. თოლორაიამ ზუგდიდში შესვლა ვერ შეძლო, რადგან ქალაქი აჯანყებულების ხელში იყო. ა. თოლორაია სოფ. ჯოღეჯიანში გადავიდა, იქიდან – სოფ. ცაიშში და კომუნისტების შეგროვება დაიწყო. ამ ორ სოფელში მან ხუთ მებრძოლს მოუყარა თავი. სოფ. ცაიშში მათ აჯანყებულები დაესხნენ თავს, თუმცა აჯანყებულებისაგან გაქცევა ადვილად მოახერხეს. ამის შემდეგ ა. თოლორაია, შეკრებილ კომუნისტებთან ერთად, სოფ. კახათში დაბრუნდა და აჯანყებულების წინააღმდეგ ბრძოლა დაიწყო (აჯანყებულები 60 კაცს შეადგენდნენ). ა. თოლორაიამ 25 აჯანყებულის განიარაღება და მათ მიერ დაპატიმრებული კომუნისტების გამოხსნა შეძლო. ამასობაში ა. თოლორაიას რაზმი თანდათანობით ივსებოდა, რის შემდეგაც მათ აჯანყებულები საბოლოოდ დაამარცხეს. სოფ. კახათის დაკავების შემდეგ ა. თოლორაია სოფ. ცაიშში გადავიდა. აქ აჯანყებულებთან ცხარე ბრძოლა გაიმართა. შეტაკებისას ერთი აჯანყებული გვარად **ბიბლაია** დაიღუპა, ცხრა კი ტყვედ ჩავარდა. ა. თოლორაიამ 40 კომუნისტი აჯანყებულთა ტყვეობიდან გაათავისუფლა. აჯანყებულებმა სოფ. **ხეთის** მიმართულებით დაიხიეს. 1924 წლის 1 სექტემბერს ა. თოლორაია ქ. ზუგდიდიდან უკან დახეულ აჯანყებულებს ჩაუსაფრდა. ბრძოლაში ერთი აჯანყებული გვარად **ჯიშკარიანი** დაიღუპა, დანარჩენები კი სოფ. **ხეთის** მიმართულებით გაიქცნენ, სადაც საბოლოოდ დაიშალნენ (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 31).

სოფ. **აბასთუმანში** აჯანყებულებმა 23 კომუნისტი დააპატიმრეს. აქ აჯანყებაში მონაწილეობდა 140 კაცი, სოფ. **ჯოღეჯიანში** - 45, სოფ. **შამგონაში** - 42, სოფ. **ცაიშში** - 51, სოფ. **ყულისკარში** - 250, სოფ. **ცაიშის კახათში** - 43. სოფ. **რიყეში** - 36, სოფ. **კორცხელში** - 130, სოფ. **ნიკოსიაში** - 27, სოფ. **ჯიხასკარში** - 100, სოფ. **ლედგებიეში** - 64 (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 48, 57, 60, 62, 64).

1924 წლის 28 აგვისტოს, ღამის 7 საათისათვის **დარჩელის რაიონში** ქ. ზუგდიდიდან **იაკობ ახალაია** (დარჩელის რაიონის აგრონომი) და **ვარლამ თორია** (სოციალისტ-ფედერალისტი) ჩავიდნენ, რომლებმაც ადგილობრივებს აჯანყების თარიღი აცნობეს. ადგილობრივმა აჯანყებულებმა დანიშნულ ადგილზე შეკრება დაიწყეს. 1924 წლის 28 აგვისტოს, ღამის ორი საათისთვის, 22 კაცი მოგროვდა,

რომელთაგან 10 შეიარაღებული იყო, დანარჩენები კი – უიარაღო. აქ მათ დილამდე დაჰყვეს, დილას კი აჯანყება დაიწყო (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 2-3) ვარლამ ანჩაბაძისა და ვალოდია ჩხოლარიას ხელმძღვანელობით (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №45, ფურცელი 55). აჯანყებულებმა ადგილობრივი კომუნისტები განაიარაღეს და დააპატიმრეს. კომუნისტებისათვის წართმეული იარაღებით აჯანყებულები შეიარაღდნენ. აჯანყებაში მოსახლეობა აქტიურად ჩაერთო, რის შემდეგაც აჯანყებულთა რიცხვმა 500-600 მიაღწია. აჯანყებულებმა ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ ჩამოაყალიბეს თავდაცვის კომიტეტი შემდეგი შემადგენლობით: ვარლამ ანჩაბაძე, კალისტრატე ხუფენია, ესავა სიჭინავა და ტარასხან სიჭინავა. ბრძანებას და განკარგულებას ვ. ანჩაბაძე და კ. ხუფენია იძლეოდნენ. აჯანყებულებმა დარჩელში ძალაუფლების მოპოვების შემდეგ 10 კაციანი რაზმი კირილე ქეცბაიას მეთაურობით სოფ. ანაკლიის მიმართულებით გაგზავნეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 2-3). ფოთიდან დამხმარე ძალების მოსვლის შემდეგ დარჩელის რაიონის მილიცია აჯანყებულების წინააღმდეგ შეტევაზე გადავიდა და სოფ. ანაკლია მთლიანად გაწმინდა აჯანყებულებისაგან (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №282, ფურცელი 10ა). მდინარე ჯუმს (რომლის ორივე ნაპირზე მდებარეობს სოფ. დარჩელი) მიადგნენ სოფლების ერგეტასა და ორულუს კომუნისტები. ხიდის ერთ მხარეს პოზიციები დაიკავეს აჯანყებულებმა, მეორე მხარეს – კომუნისტთა რაზმმა. შუადღისთვის სოფ. დარჩელი კომუნისტებმა აიღეს (არნანია ა., შონია ვ., დარჩელი (ნარკვევები სოფლის ისტორიიდან), თბილისი, 1999).

სოფ. ორულუ-ერგეტაში (ამჟამად წარმოადგენენ ცალ-ცალკე სოფლებს და შედიან ზუგდიდის რაიონის შემადგენლობაში) აჯანყება 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილით დაიწყო. აჯანყებულები ზუგდიდის მაზრის უფროს მილიციელს ს. მიქავასა და მის ძმას დაესხნენ თავს. ძმები მიქავეები სროლით გავიდნენ სახლიდან და სოფ. ორულუ-ერგეტაში მყოფი კომუნისტის მიხა მამფორიას რაზმს შეუერთდნენ. ამ რაზმმა რამდენიმე დღიანი ბრძოლის შემდეგ სოფ. ორულუ-ერგეტა აჯანყებულებისაგან გაწმინდა და 1924 წლის 31 აგვისტოს ქ. ზუგდიდში დაბრუნდა. ს. მიქავა მაზრის მილიციის უფროსთან გამოცხადდა და არსებული ვითარების შესახებ პატაკი ჩააბარა (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 31).

სოფ. კოკში (ამჟამად სოფელი ზუგდიდის რაიონში) აჯანყებაში მონაწილეობდა 150 კაცი, სოფ. დიდინებში (ამჟამად სოფელი ზუგდიდის რაიონში) – 100 (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 12-15).

აჯანყებამდე რამდენიმე დღით ადრე ხობში ესტატე ლატარია გერმანე ლატარიას ოჯახში მივიდა და აჯანყების თარიღი აცნობა. გ. ლატარიამ კი ყველა „თავისიანი“ გააფრთხილა. 70 აჯანყებული 1924 წლის 28 აგვისტოს ღამით დათქმულ ადგილზე შეიკრიბა. მათ შორის იყვნენ: გერმანე ლატარია, პაჩუ ჯორჯიკია, ვლადიმერ თამარიშვილი, სიმონ როდონაია, ბესარიონ ქირია. გ. ლატარიამ აჯანყებულები ოთხ რაზმად დაყო და თითოეულ მათგანს მეთაური მიუჩინა. აჯანყებულები 1924 წლის 29 აგვისტოს დილის ოთხ საათზე ხობში შეიჭრნენ (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 2-6) და ადგილობრივი კომუნისტები განაიარაღეს და დააპატიმრეს. სოფ. ბიის მღვდელი ლ. იოსავა ხალხს არწმუნებდა, რომ სამეგრელოს ყველა კუთხე აჯანყებულების მიერ იყო აღებული და საბჭოთა ხელისუფლება აღარ არსებობდა (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №216). ლევან დუნდუამ ხალხს ტელეგრამა წაუკითხა, რომელშიც თბილისის აღებაზე იყო საუბარი. ხალხი აჯანყებაში მასიურად ჩაება, მოხუცებიც კი ითხოვდნენ იარაღს. აჯანყებულთა რიცხვმა 400 მიაღწია. 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილის 8 საათზე, ხობის ბულვარში აჯანყებულებმა კრება ჩაატარეს. კრებაზე სოციალისტ-ფედერალისტმა ბესარიონ ჯორჯიკიამ ხალხს საქართველოს გათავისუფლება მიულოცა და ხობის რაიონის დამკომის დაუყოვნებლივი შექმნის აუცილებლობაზე ისაუბრა (ზოგან აჯანყებულები მას თავდაცვის კომიტეტს ეძახდნენ). არჩეულ იქნა დამკომი ლევან დუნდუას (თავმჯდომარე, სოციალ-დემოკრატი), ნესტორ როდონაიასა (სოციალ-დემოკრატი) და ბიქტორ პაჭკორიას (ეროვნულ-დემოკრატი) შემადგენლობით. დამკომმა გერმანე ლატარია სამხედრო ხელმძღვანელად დატოვა. დამკომმა ექვთიმე წიფურია ხობის კომენდანტად დანიშნა, ჭაჭია (ყოფილი ოფიცერი) – მის თანაშემწედ, ჯორჯიკია – მილიციის უფროსად, სილვესტრ კობახიძე – ხობის რაიონის კომისრად. 1924 წლის 31 აგვისტოს ხობის აჯანყებულებმა მზვერავისაგან შეიტყვეს, რომ ქ. ფოთისა და სოფ. ქვალონის კომუნისტების შეერთებული ძალები ხობს უახლოვდებოდნენ. აჯანყებულებმა ხობის საზღვრის გამაგრების გადაწყვეტილება მიიღეს, მაგრამ მალევე მიხვდნენ,

რომ ამის გაკეთებას აზრი არ ჰქონდა. აჯანყებულებსა და კომუნისტებს შორის შეტაკება დაიწყო. შეტაკებისას აჯანყებულები გაიფანტნენ.

სოფ. ხეთაში აჯანყებულები აჯანყების წინა ღამეს ორად გაიყვნენ, რათა უფრო მობილურად ემოქმედათ. აჯანყება სოფ. ხეთაში 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილით, დაიწყო. აჯანყებულებმა ყველა ადგილობრივი კომუნისტი განაიარაღეს, დააპატიმრეს და სკოლის შენობაში მოათავსეს. ერთადერთი კომუნისტი, რომელიც წინააღმდეგობას აგრძელებდა ლევან გოგია იყო, მაგრამ საბოლოოდ ისიც იძულებული გახდა ფარ-ხმალი დაეყარა. აჯანყებულებმა რაჟდენ ქირიას მეთაურობით სოფლის კანცელარიის შენობა დაიკავეს, რომლის შემდეგაც ადგილობრივი დამკომი აირჩიეს. დამკომში შევიდნენ: ვარლამ კობახიძე (თავმჯდომარე), ჩაქვა (იასონ) კუტალია, რაჟდენ ქირია, თეიმურაზ კუკუვა და დოროთე კიტია (ავადმყოფობის გამო არ უმუშავია). სამხედრო საქმეების გაძღოლა ჩ. კუტალიასა და გიორგი პეტრეს ძე ლატარიას დაევაღათ. მათ ეხმარებოდნენ სერაფიონ კობახიძე და დომენტი ქორთუა. 1924 წლის 29 აგვისტოს, დღის ორ საათზე, სოფ. ხეთაში მოიტანეს ცნობა კომუნისტების მიერ სოფ. ცაიშის დაკავების შესახებ. ხეთის აჯანყებულებმა ცაიში-ხეთის საზღვრის დაცვის გადაწყვეტილება მიიღეს, რაც შესრულდა კიდეც. უფრო მეტიც, მათ სოფ. ცაიშიც კი დაიკავეს და 26 კომუნისტი დააპატიმრეს.

1924 წლის 31 აგვისტოს ქ. ზუგდიდიდან უკანდახეულმა აჯანყებულებმა მამია ანჯაფარიძემ, ვარლამ გობეჩიამ, ვარლამ ხუბუტიამ, ბაგრატ ვეკუამ, არსენ კუჭავამ, ბეგი გეგეჭკორმა და სხვებმა ხეთაში 150 კომუნისტი პატიმარი მოიყვანეს 100 მცველის თანხლებით. მათ 40 ავადმყოფი პატიმარი სოფ. ხეთაში დატოვეს, დანარჩენები კი ხობის მიმართულებით წაიყვანეს. მოგვიანებით ვ. კობახიძემ ხობში კაცი გააგზავნა კითხვით – შეეძლოთ თუ არა მათ დამატებით პატიმრების მიღება? აღმოჩნდა, რომ ხობი უკვე კომუნისტებს ჰქონდათ დაკავებული. ამასთან, სოფ. ხეთაში ცნობა მოვიდა, რომ სოფ. ანაკლიის კომუნისტებისაგან შემდგარი რაზმი სოფ. ხეთაზე თავდასხმისათვის ემზადებოდა. ვ. კობახიძემ რაზმი დაშალა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 5-6, 25). სოფ. ხეთაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 220 ადამიანმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 1).

სოფ. ნოჯიხევში აჯანყებაში მონაწილეობდა 65 ადამიანი, სოფ. ქარიატაში - 30, სოფ. ქვალონში - 54, სოფ. პირველი ხორგაში - 30, სოფ. შუა ხორგაში -21 (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 1).

ახალი ხიბულის რაიონში (ამჟამად სოფელი ხობის რაიონში) აჯანყებას ხელმძღვანელობდნენ: ჯუგუ დადიანი, ფუხული ლომაია, ალექსანდრე ლომაია, რაჟდენ ყურაშვილი, აკაკი ქაჯაია (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №45, ფურცელი 55). სოფ. ახალი ხიბულაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 35 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 18).

სოფ. საჩიჯაოში აჯანყებულებმა ადგილობრივი კომუნისტები და კომკავშირლები დააპატიმრეს. აჯანყებულმა გრიგოლ თირქიამ ერთ-ერთ კომუნისტს მუქარის ძალით სოფლის კანცელარიის ეზოს ჭიშკარზე გამოსახული ჩაქუჩი და ნამგალი წააშლევინა. ერასტო ქუჩულორიამ ლენინის სურათი დანით დაჭრა და პატიმრებს ზედ დააფურთხებინა. სოფ. საჩიჯაოში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ერასტო ქუჩულორიამ, ამბაკო კუჭავამ, გრიგოლ გუსარის ძე თირქიამ, ნესტორ გუსარის ძე თირქიამ (გრიგოლ თირქიას ძმა), ნესტორ კოსტას ძე კვარაცხელიამ, გიორგი (კუკი) იოსების ძე ჩიჩუამ, ანტონ ბასას ძე ფულარიამ, ესტატე სიმონის ძე ახალაიამ, ხუტუ ესტატეს ძე ახალაიამ (ესტატე ახალაიას შვილი), ამბაკო თანაფიას ძე კუჭავამ, ლადი თანაფიას ძე კუჭავამ, კალისტრატე მიხეილის ძე ნანეიშვილმა (საქართველოს სახელმწიფო არქივის ზუგდიდის ფილიალი, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №41, ფურცელი №214-215). აჯანყებულთა რიცხვმა 100 მიაღწია. სოფ. საჩიჯაოს თავდაცვის კომიტეტში შევიდნენ: გრიგოლ თირქია, ნესტორ კვარაცხელია და ერასტო ქუჩულორია.

სოფ. ძველი ხიბულაში აჯანყების სათავეში სიმონ ადამია იდგა, რომლის განკარგულებაში 25 შეიარაღებული იყო. სოფ. ძველი ხიბულაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ალექსანდრე ლომაიამ, ფუხული ლომაიამ, ჯუგუ დადიანმა, დურუ როგავამ და სხვ. აჯანყებულებმა მოახერხეს ძალაუფლების ხელში აღება, რომლის შემდეგ თავდაცვის კომიტეტი ჩამოაყალიბეს. თავდაცვის კომიტეტში შევიდნენ: იგორ კვირკვია, ბეგი ჯიშკარიანი, ლევან გოგია.

სოფ. **ხორგაში** აჯანყების სათავეში **პილა ბერაია** იდგა. თუ როგორ განვითარდა მოვლენები აღნიშნულ სოფელში ჩვენთვის უცნობია (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 7, 25).

სოფ. **ნარაზენში** (ამჟამად სოფელი ზუგდიდის რაიონში) აჯანყებაში მონაწილეობდა 17 კაცი, სოფ. **ჭაქვინჯში** (ამჟამად სოფელი ზუგდიდის რაიონში) - 10 (**სშსსა (III)**, ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 18).

1924 წლის 28 აგვისტოს ცენტრიდან გამოგზავნილმა პიროვნებამ **სამსონ როდონაიას** აჯანყების თარიღი აუწყა. ს. როდონაიამ, თავის მხრივ, ჩხოროწყელი აჯანყებულები გააფრთხილა (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 7, 25). აჯანყება ჩხოროწყეში 1924 წლის 29 აგვისტოს, გამთენიისას, დაიწყო. აჯანყებულთა მთავარი რაზმი **სპირიდონ შენგელიას** ხელმძღვანელობით სოფ. **ხაბუმიდან** წამოვიდა და დღევანდელი №1 ჩაის ფაბრიკის ტერიტორიაზე დაბანაკდა. აჯანყებულებმა ადგილობრივ ხელისუფლებასთან დელეგაცია გაგზავნეს (რომელიც ძირითადად ქალებისგან შედგებოდა) და შეუთვალეს წინააღმდეგობის გაუწევლად დანებებულიყვნენ. პასუხად მიიღეს – თუ მთელი საქართველო აჯანყებულთა ხელშია, დავაზუსტებთ და ჩაგბარდებითო. აჯანყებულთა რიცხოზობის უპირატესობამ თავისი როლი შეასრულა და მათ სოფ. ჩხოროწყეში ძალაუფლება ხელში აიღეს. აჯანყებულებმა კომუნისტების ნაწილი განაიარაღეს, დააპატიმრეს და ეკლესიებსა და სხვა ნაგებობებში მოათავსეს. ამასობაში ჩხოროწყეს მილიცია ვარლამ შოგირაძის მეთაურობით ჩხოროწყეს სოფლებიდან გამოქცეული კომუნისტებით ივსებოდა და გადამწყვეტი ბრძოლისათვის ემზადებოდა (**ახალაია** 2002: 36-37). ჩხოროწყეს აჯანყებულებმა ჩამოაყალიბეს თავდაცვის კომიტეტი **სპირიდონ შენგელიასა** (სოციალ-დემოკრატი) და **აკაკი შამათავას** (ეროვნულ-დემოკრატი) შემადგენლობით (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 12). სოფ. **ჩხოროწყეში** აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 46 კაცმა მიიღო (**სშსსა (III)**, ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

სოფ. **ახუთის** აჯანყებულებმა **ვალოდია შუბლაძის** მეთაურობით სოფლები **ახუთი** და **გარახა** დაიკავეს და სოფ. ჩხოროწყეში დაბანაკებულ კომუნისტებს შეუტეს (**ახალაია** 2002: 162-239). სოფ. ახუთში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 58 კაცმა მიიღო (**სშსსა (III)**, ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

სოფ. კირცხში აჯანყებულებმა ზებე ჯიქიას მეთაურობით ადგილობრივი კომუნისტები დაატყვევეს და ეკლესიაში მოათავსეს (ახალაია 2002: 162-239). სოფ. კირცხში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 61 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

სოფ. ლეწურწუმეში აჯანყებულებმა ავქსენტი ქუთელიას, ბუხუტი ქუთელიას, დავით გობეჩიას, სპირიდონ გობეჩიასა და ალექსანდრე პერტაიას ხელმძღვანელობით ადგილობრივი კომუნისტები დააპატიმრეს და სოფ. ეგარზენში, ვინმე ანთიას სახლში გამოკეტეს (ახალაია 2002: 37-38). სოფ. ლეწურწუმეში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 31 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

სოფ. ლესიჭინეში პაისი ჭიჭინაძის, იონა სიჭინავას, ილიკო სიჭინავას, ნიკოლოზ (ნიკო) სიჭინავასა და ნიკოლოზ (ნიკო) ფაციას ხელმძღვანელობით მოქმედმა აჯანყებულთა რაზმმა სოფელში ძალაუფლება ხელში აიღო და ორი დღის განმავლობაში შეინარჩუნა (ახალაია 2002: 162-239). სოფ. ლესიჭინეში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 69 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

სოფ. მუხურში აჯანყებულებს ალექსანდრე (საშა) ბენდელიანი და ივანე ბაძაღუა მეთაურობდნენ (ახალაია 2002: 162-239).

სოფ. ნაფიჩხოვოში ადგილობრივ კომუნისტებს აჯანყებულები პროფი ფიჩხაიასა და მიხეილ (მიხა) ფიჩხაიას მეთაურობით დაუპირისპირდნენ. სოფ. ნაფიჩხოვოში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 19 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

სოფ. ქვედა ჩხოროწყეში აჯანყებულებმა ძალაუფლება ხელში აიღეს და ორი დღე-ღამის განმავლობაში ფლობდნენ მას (ახალაია 2002: 162-239). რაც შეეხება სოფ. ხაბუმეს, სწორედ ამ სოფლიდან დაიწყო მოქმედება ჩხოროწყეს აჯანყებულთა მთავარმა რაზმმა სპირიდონ შენგელიას მეთაურობით (ახალაია 2002: 162-239). სოფ. ხაბუმეში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 49 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34). სოფ. ჭოლაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 44 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 34).

ჩხოროწყუს მილიციის რაზმმა აჯანყებულთა წინააღმდეგ აქტიური მოქმედება მას შემდეგ დაიწყო, რაც მათ გიორგი სოსელია, ევგენი უბირია და თომა ლუკავა შეუერთდნენ. მათ მოიტანეს ცნობა, რომ აჯანყებულებს საქართველოს მხოლოდ ცალკეულ რეგიონებში ჰქონდათ ძალაუფლება ხელში აღებული. აჯანყებულების წინააღმდეგ ბრძოლა ჩხოროწყუს მილიციამ წარმატებით დაამთავრა და მთელი ჩხოროწყუს მასშტაბით აჯანყებულები დაამარცხა. 1924 წლის 30 აგვისტოს, საღამოსათვის, ჩხოროწყუს რაიონის ყველა სოფელი კომუნისტების ხელში იყო. აჯანყებულთა ნაწილმა ჩხოროწყუ დატოვა და წალენჯიხის გავლით სვანეთის ტყეებს შეაფარა თავი.

ჩხოროწყუს კომუნისტებმა ქ. ზუგდიდიდან დახმარების თხოვნა მიიღეს. ზუგდიდისაკენ მიმავალი ჩხოროწყუელი კომუნისტები გზაში სოფ. **ჯიხაშკართან** აჯანყებულებს შეეტაკა. ასევე მდ. **სინწასთან** ისინი რიცხოვნობად უპირატეს მოწინააღმდეგეს გადაეყარნენ, რომელსაც **ჭუჭუ ხუბულავა** მეთაურობდა. კომუნისტებმა ბრძოლას თავი აარიდეს და შემოვლითი გზით ქ. ზუგდიდში შესვლა მოახერხეს. მათ ზუგდიდის რაზმთან ერთად, რომელსაც **ვლადიმერ ზაქარაია** ხელმძღვანელობდა, ალყაშემორტყმული მაზრის ხელმძღვანელების გათავისუფლება მოახერხეს (**ახალაია** 2002: 37-38).

წალენჯიხელი აჯანყებულებიდან აჯანყების ზუსტი თარიღი **იოსებ მიქაიამ** შეიტყო. ი. მიქაიამ **თედო ფიფია** და სხვები გააფრთხილა. 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილის საათებში, აჯანყებულებმა წალენჯიხა უომრად აიღეს (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 11-12). წალენჯიხის რაიონში აჯანყებას ხელმძღვანელობდნენ: **შალვა თვალთვაძე** (ეროვნულ-დემოკრატი) და **იოსებ კვარაცხელია** (დამფუძნებელი კრების ყოფილი წევრი) (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №45, ფურცელი 55). ძალაუფლების ხელში აღებისთანავე აჯანყებულებმა რაიონული დამკომი შექმნეს **ისიდორე კვარაცხელიასა** (სოციალ-დემოკრატი) და **გუდუ კვარაცხელიას** (ეროვნულ-დემოკრატი) შემადგენლობით. დამკომმა შტაბის ხელმძღვანელად **მიხეილ ბელქანია** დანიშნა (ის იყო ასევე წალენჯიხის რაიონის კომენდანტი), მილიციის უფროსად – **იოსებ მიქაია**, მილიციის უფროსის თანაშემწედ – **ცხონდია**, მწერლად – **თედო ფიფია**, მდივნად – **მიხეილ თვალთვაძე**. მოსახლეობა აჯანყებულებთან მასიურად ცხადდებოდა და

მათ თანადგომას უცხადებდა. აჯანყებულთა რიცხვმა 300 მიაღწია (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 9-12, 27-28).

სოფ. **ობუჯში** აჯანყება 1924 წლის 29 აგვისტოს, გამთენიისას დაიწყო. ამ დროს სოფელში ზუგდიდის მაზრის მილიციის უფროსის თანაშემწე ვ. როგავა იყო ჩასული, რომელსაც ბანდიტები უნდა შეეპყრო. იმავდროულად სოფელში წალენჯიხის რაიმილიციის უფროსი ვასილ მანია იმყოფებოდა, რომელიც სასოფლო-სამეურნეო გადასახადის აკრეფის მიზნით იყო მივლინებული. ორივე მათგანის განკარგულებაში ოთხი მილიციელი იყო (სამი ახლდა როგავას, ერთი მანიას). აჯანყებულები ვ. როგავას თავს დაესხნენ. ორმხრივი სროლის დროს ვ. როგავამ სოფლის სამმართველომდე მისვლა მოახერხა. სამმართველოში ტელეფონი იყო. მან შეიტყო აჯანყებულების მიერ ქ. ზუგდიდის დაკავება, რის გამო, სოფ. ობუჯის დატოვების გადაწყვეტილება მიიღო. აჯანყებულებმა სოფ. ობუჯში ადგილობრივი კომუნისტები ადვილად განაიარაღეს. მოგვიანებით ობუჯელ აჯანყებულებს წალენჯიხიდან მოსული 10 კაციანი რაზმი შეუერთდა, რომელსაც **მეტო გიგიბერია** მეთაურობდა. მ. გიგიბერიამ შეკრებილ ხალხს აჯანყებულების მიერ საქართველოს ყველა ქალაქის დაკავებისა და საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის შესახებ ამცნო. აჯანყებულებმა სოფ. ობუჯის თავდაცვის კომიტეტი აირჩიეს **ლევან მესხიას** (თავმჯდომარე), **მიხეილ ფიფიასა** და სხვათა შემადგენლობით. მ. გიგიბერია სოფ. ობუჯიდან წალენჯიხაში 20 კაციანი რაზმით დაბრუნდა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 9-12, 27-28). სოფ. ობუჯში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 50 კაცმა მიიღო (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 26).

სოფ. **ჯგალი** აჯანყებულებმა **კონსტანტინე კვარაცხელიას** მეთაურობით ადვილად აიღეს. ამის შემდეგ ისინი წალენჯიხაში გამოცხადნენ დახმარების აღმოსაჩენად. წალენჯიხის დამკომმა ისინი უკან გააბრუნა იარაღის მოსატანად. სოფ. ჯგალში მისვლისთანავე აჯანყებულებმა სოფლის აღმასრულებელი კომიტეტის წევრს ბაგრატ კვარაცხელიას ორი შაშხანა წაართვეს, ფოსტის უფროსს – რევოლვერი „სმიტ-ვერონა“. აჯანყებულებმა იარაღი სხვა კომუნისტებსაც წაართვეს და წალენჯიხის დამკომს ჩაუტანეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 9-12, 27-28). სოფ. ჯგალში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა 40 კაცმა მიიღო.

სოფ. საჩინოში აჯანყებაში მონაწილეობდა 38 კაცი, სოფ. მუხურში (ამჟამად ჩხოროწყუს რაიონი) - 60 (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 24, 27-28).

წალენჯიხელმა აჯანყებულებმა ძალაუფლება 3-4 დღის განმავლობაში შეინარჩუნეს, ბოლოს კი ისინი გატყდნენ. წალენჯიხის რაიონის მილიციამ ზუგდიდის რაიონის მილიციასთან ერთად 70 აჯანყებული დააპატიმრა (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №282, ფურცელი 10ა).

ლიის რაიონის სოფ. ლიაში (ამჟამად სოფელი წალენჯიხის რაიონში) აჯანყება 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილის 10 საათზე, დაიწყო. 40 აჯანყებული (აქედან მხოლოდ 20 იყო შეიარაღებული) ტარასი ბერიშვილის მეთაურობით სოფლის კანცელარიის შენობაში შეიჭრა და დაიკავა. აჯანყებულებმა ადგილობრივი კომუნისტები განაიარაღეს და დააპატიმრეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 27). ლიის რაიონში აჯანყებაში მონაწილეობდნენ: ტრიფონ ბერიშვილი, მელიტონ სამუშია, პროკოფი ჩიქოვანი, ალექსი ბერიშვილი, ლეო ჭანტურია, შალვა დადიანი, კოწო დადიანი, სოლომონ გეთია (მღვდელი), ბებითუ ფიფია, ანტო გერგედავა, ილარიონ ხუბუტია, ჭუჭუ ჩიქოვანი, სევერი ჭიჭინაძე, ანდრო წულუკიძე, ტარასი ბერიშვილი, კაი ბერიშვილი, რაჟდენ აკობია (მოსწავლე), მათე ფიფია, ილარიონ ფიფია (მოსწავლე), ბიკა ფიფია (მოსწავლე), ავქსენტი ფიფია (მოსწავლე), ალექსანდრე კვაჯას ძე ბერიშვილი, ტვირი სამუშია, კოლია ჭანტურია, ფარნა ციმინტია, გრიშა აფაქიძე, სამსონ შონია, კირილე აფაქიძე, იოსებ ფიჩხაია, სტეფანე გოგია, ბათლომე გეთია, ბიჭიკო გობეჩია, გრიშა დადიანი და სხვ. აჯანყების დაწყებისთანავე ლიის რაიონის საბჭოთა ხელისუფლებამ საეჭვო პირების დაპატიმრება დაიწყო. დააპატიმრეს 60 პირი. კომუნარების ერთი რაზმი ჯვარის მიმართულებით გააგზავნეს, სადაც აჯანყებულებთან შეტაკებას ჰქონდა ადგილი, რა დროსაც რამდენიმე აჯანყებული დაიჭრა, რამდენიმე კი ტყვედ ჩავარდა. კომუნარების მეორე რაზმი სოფ. ლიის ცენტრში დარჩა და იცავდა საპყრობილეს და რაიონულ დაწესებულებებს. კომუნარების მესამე რაზმი (6 კაცი) ქ. ზუგდიდის მხრიდან იცავდა სოფელ ლიას. კომუნარების ამ რაზმთან აჯანყებულების შეტაკება მოხდა. კომუნარებმა ვერ გაუძლეს აჯანყებულთა შეტევას და გაიქცნენ. შეტაკება მოხდა სოფ. ლიის ცენტრში, სადაც აჯანყებულთა მხრიდან დაიღუპნენ: პლატონ ხუბუტია, ელიზბარ გვახარია და მელიტონ ხორავა, ანდრო

წულუკიძე კი დაიჭრა. კომუნარების მხრიდან ვლადიმერ ქობალია დაიჭრა. ადგილობრივმა საბჭოთა ძალებმა ვერ შეძლეს აჯანყების ჩაქრობა და ამიტომაც მათ რაიონში წითელი ჯარი შემოიყვანეს და საბერიოს რაიონიდან კომუნარები გამოიძახეს (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 80-82). ძალაუფლების ხელში აღებისთანავე აჯანყებულებმა რაიონული თავდაცვის კომიტეტი აირჩიეს: ალექსი ბერიშვილის (თავმჯდომარე), ალექსანდრე ბერიშვილის, მელიტონ სამუშიას, ესტატე სამუშიას, ივლიანე ბერიშვილისა და კაი ბერიშვილის შემადგენლობით. აჯანყებულებმა სამხედრო ხელმძღვანელად ტარასი ბერიშვილი დანიშნეს. ბრძანებას და განკარგულებას ალექსი ბერიშვილი იძლეოდა. აჯანყებული ლიელების დასახმარებლად სოფ. ჭკადუაშიდან მოვიდა 40 შეიარაღებული ჭანტურიას მეთაურობით და სოფ. კორცხელიდან 10 შეიარაღებული ანდრო წულუკიძის მეთაურობით. სოფ. ლიაში მათ ორი დღე დაჰყვეს (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 27). კომუნისტების ახალი ძალების სოფელში შემოსვლისთანავე ლიელმა აჯანყებულებმა თავიანთი პოზიციები დატოვეს და სოფ. ჯვარის მიმართულებით გაიქცნენ, რომ სვანეთის ტყეებისათვის შეეფარებინათ თავი (სსაზფ, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №43, ფურცელი 11). სოფ. ლიაში აჯანყებაში მონაწილეობა 23 კაცმა მიიღო.

სოფ. ჭკადუაში (ამჟამად სოფელი ზუგდიდის რაიონში) აჯანყებაში მონაწილეობდა 19 კაცი, სოფ. ტყაია ბეჟაშღალში (ამჟამად წარმოადგენს ორ სოფელს ტყაიასა და ჩხორიას და ორივე შედის ზუგდიდის რაიონის შემადგენლობაში) - 19, სოფ. ფახულანში (ამჟამად სოფელი წალენჯიხის რაიონში) - 20, სოფ. ჭალეში (ამჟამად სოფელი წალენჯიხის რაიონში) - 8, სოფ. ჯვარში (ამჟამად წარმოადგენს დაბას და შედის წალენჯიხის რაიონის შემადგენლობაში) - 33, სოფ. ეწერში (ამჟამად სოფელი წალენჯიხის რაიონში) - 11 (სშსსა (III), ფონდი №28, აღწერა №1, საქმე №163, ფურცელი 72).

ზუგდიდის მაზრაში აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს: ხარიტონ ივანეს ძე ქვარაიამ, ლავრენტი ალექსის ძე ჩიქავამ, პავლე (ქარსანა) შენგელიამ (ნაყოფიამ), ადამურ სიკოს ძე ცხაკაიამ, ივლიანე ხუტუს ძე ნორაკიძემ, ოთარ კაჭის ძე ჩხოლარიამ, ტარას ყარამანის ძე ნავეიშვილმა, ვარლამ გრიგოლის ძე ანჩაბაძემ, ვარლამ გვარდღას ძე თორიამ, კაჭია კუკავამ, კონსტანტინე პახვალას ძე

ჩხოლარიამ, ისიდორე ძოღოს ძე ხუფენიამ, იასონ ლატარიამ, ამროსი სტეფანეს ძე სორდიამ, კაპიტონ მიხეილის ძე გაბილაიამ, დვირია გოჩას ძე ნარუამ, რაჟდენ ერჩქინდის ძე შელიამ, იოსებ დავითის ძე ჭითანავამ, ასტამურ თადის ძე ჯაიანმა, ხუტუ ალექსის ძე ორზოლიამ, ალექსი თოდუამ, ერასტო შალვას ძე ქარჩავამ, ჯინჯერი ბორდღუს ძე ნოსირიძემ, კალისტრატე გაიოზის ძე ზარანდიამ, თარა კუტალიამ, გრიგოლ კუდნათის ძე შერვაშიძემ, ჭუჭუ ნესტორის ძე დგებუაძემ, შამელი ბაზალიას ძე გელენავამ, არსენა ქვათის ძე ნაყოფიამ, სპირიდონ მორგოშიამ, იოსებ მიხას ძე ლემონჯავამ, ტრიფონ ფიოლიამ, ვალოდია ქიბარის ძე როგავამ, იონა მარკოზის ძე სიჭინავამ, ცხოფო მიხეილის ძე მგალობლიშვილმა, ბეგო ქანთარიამ, ესტატე შენგელიამ, ბარნაბა შურღაიამ, კონსტანტინე (კოტე) ანჯაფარიძემ, ლუკა მურზაყანის ძე გვასალიამ, ძუკუ კონსტანტინეს (კოწიას) ძე წულეისკირმა, სოლომონ გერანდუხუს ძე ქუთელიამ, იასონ ჯინჯოლავემ, ევგენი ბულიამ, ფარნაოზ ნიკოლოზის ძე ფიჩხაიამ, ნიკოლოზ (ნიკო) სვიმოს ძე გოროზიამ, აკაკი ბასას ძე დარასელიამ, აქესენტი კვარაცხელიამ, ექვთიმე თოდუამ, გრიგოლ (გრიშა) ბერანძემ, დოროთე საბას ძე ცხაკაიამ, ბეგლარ მესხმა, მაკარ პეხუს ძე დარასელიამ, რაჟდენ ტაიას ძე დგებუაძემ, ილარიონ ჯიშკარიანმა, დიმიტრი შენგელიამ, ლადი გოგია, თადეოზ პეტრეს ძე ვეკუამ, ძარგუ კოსტაიას ძე წულეისკირმა (სსაზფ, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №41, ფურცელი 3-106).

1924 წლის აჯანყების დროს ზუგდიდის მაზრაში საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდან 13 კაცი დაიღუპა, 15 კი დაიჭრა. დაღუპულთა შორის იყვნენ: ზუგდიდის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე გრიგოლ როგავა, საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ზუგდიდის სამაზრო კომიტეტის საინფორმაციო განყოფილების გამგე ჩხეტია და საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) წალენჯიხის რაიონული კომიტეტის მდივანი სოლომონ გოგია (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №45, ფურცელი 55).

ქ. ფოთში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ წინასწარ მიღებული ენერგიული ზომების შედეგად 1924 წლის აჯანყებას ადგილი არ ჰქონია (სუიცსა, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №287, ფურცელი 1ა-8).

§ 3. გურია (ოზურგეთის მაზრა)

1924 წლის 28 აგვისტოს, დილით სიმონ გოგიბერიძემ, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ნაგომარის რაიონის დაკავება, სოფლების ასკანის, ბუკნარისა და ნაგომარის რწმუნებულები გამოიძახა. ს. გოგიბერიძემ მათ სათანადო დირექტივები მისცა, ადგილი და დრო დაუნიშნა, თუ სად შეკრებილიყვნენ. გაუგებრობის თავიდან აცილების მიზნით, ს. გოგიბერიძემ თითოეულ რწმუნებულს თითო მეგზური გააყოლა. ს. გოგიბერიძეს დაბა ნაგომარში ორი კურიერი ჰყავდა, რომლებმაც მას დაღამებამდე ორჯერ აცნობეს, თუ რამდენი მილიციელი იმყოფებოდა ნაგომარის რაიონული მილიციის სამმართველოში, რამდენი კაცი იცავდა ფოსტას, რამდენი დარაჯი იდგა საგრენაჟო საწარმოსთან და ა.შ. ს. გოგიბერიძემ თავისი რაზმიდან ე. წ. „მეორე რაზმი“ გამოყო, რომელსაც აჯანყების დაწყებისთანავე სოფ. ნაგომარის მოსახლეობის გაფრთხილება ევალებოდა. მეორე რაზმს სურსათ-სანოვავისა და სანიტარული ნივთების მომარაგებაც დაეკისრა (გოგიბერიძე 1991: 69-70).

1924 წლის 28 აგვისტოს ოზურგეთის აღმასრულებელმა კომიტეტმა, რომელიც ოზურგეთის მაზრაში გზების გაყვანისა და ხიდების აგების საკითხზე მსჯელობდა, ღამის 12 საათზე მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ შეტყობინება მიიღო. სამაზრო აღმასრულებელმა კომიტეტმა რაიონების გაფრთხილება დროულად ვერ მოასწრო, რადგან მანამდე აჯანყებულებმა სატელეფონო მავთულები მწყობრიდან გამოიყვანეს (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №206).

1924 წლის 28-29 აგვისტოს ღამეს ს. გოგიბერიძის რაზმელები დანიშნულ ადგილზე შეიკრიბნენ. მათ თოფები და ერთი ტყვიამფრქვევი ჰქონდათ. ერთ-ერთი ათეულის მეთაური სიცხიანი იყო, მაგრამ დანიშნულ ადგილას თავშეხვეული მაინც გამოცხადდა. ს. გოგიბერიძემ თავისი რაზმიდან მცირე ჯგუფი გამოყო, რომელიც სოფ. ნაგომარის ბაზრის პირდაპირ პატარა მაღლობზე დაბანაკდა. ტყვიამფრქვევი ამ რაზმს გადაეცა. ს. გოგიბერიძე 12 რაზმელთან ერთად ბაზრისაკენ გაემართა. მისი გეგმის თანახმად, 5 მეზრძოლს მილიციის სამმართველო უნდა აეღო, დანარჩენებს – ფოსტის შენობა. სანამ აჯანყებულები აღნიშნულ დაწესებულებებამდე მიაღწევდნენ, მათ ერთი კილომეტრის სიმიდის ყანებში გავლამ მოუწიათ, რამაც ხმაური გამოიწვია. ხმაურზე მაღლებმა ყეფა დაიწყეს. ს. გოგიბერიძის რაზმმა ბაზრის გასწვრივ მდებარე ღობეს მიაღწია თუ

არა სოფ. ხიდისთავში თოფი გავარდა. თოფის ხმაზე სოფ. ნაგომარის მილიციის შენობიდან მილიციელები აივანზე გამოცვივდნენ. მილიციელებმა მათკენ მომავალი შეიარაღებულები შენიშნეს და ცეცხლი გახსნეს. ორმხრივი სროლები დაიწყო. აჯანყებულებმა ტყვიამფრქვევიდან ცეცხლი გახსნეს. მილიციელები შენობაში შეიკეტნენ. აჯანყებულები მილიციის შენობაში შეცვივდნენ და მილიციელები განაიარაღეს და დააპატიმრეს. მხოლოდ პარტიული კომიტეტის მდივანმა მოახერხა გაქცევა, რომელიც სამმართველოს უკანა კარებიდან გაიპარა. აჯანყებულებმა ის ერთ-ერთ სოფელში დააპატიმრეს. ს. გოგიბერიძის რაზმმა ფოსტის შენობა ადვილად დაიკავა. აჯანყებულებმა ფოსტაში მყოფი კომუნისტები დააპატიმრეს, რომლებიც კედელთან მიაყენეს და ამახებინეს: „**გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს!**“ აჯანყებულებმა მწყობრიდან გამოიყვანეს გადამცემი აპარატი. მათ იპოვეს ტელეფონოგრამა, რომელიც აჭარის სამხედრო კომისარიატისაგან იყო გამოგზავნილი. ტელეფონოგრამაში აჭარის სამხედრო კომისარიატი გურიის სამაზრო და სარაიონო ადმინისტრაციას სთხოვდა ორ დღეში მომზადებულიყვნენ რეგულარული წითელი ჯარის ნაწილების მისაღებად. ამასთანავე, მათ ჯარის საჭიროებისათვის ცალკეული შენობები უნდა გამოეყოთ. მეორე დღესვე ს. გოგიბერიძემ ტელეფონოგრამა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის რწმუნებულს გურიაში **ქავთარაძეს** გადასცა. ამდენად, სოფ. ნაგომარი აჯანყებულებმა დაიკავეს. სოფ. ნაგომარში აჯანყების წარმატებით დასრულებისთანავე აჯანყებულებმა დროებითი ხელისუფლება შექმნეს.

ს. მათითაიშვილმა სოფ. ხიდისთავში და სოფ. ჩოხატაურში შიკრიკები გააგზავნა და სოფ. ნაგომარში აჯანყების გამარჯვება ახარა. ს. მათითაიშვილმა ჩოხატაურის რაიონში მისვლისთანავე ცნობები დააგზავნა სოფლებში: **სურებში, საჭამიასერში, საჯავახოში** და ჩოხატაურის დასაკავებლად ძალების მობილიზებას შეუდგა. სოფ. **სურებში** აჯანყებულებმა პირნათლად შეასრულეს დაკისრებული მისია და ძალაუფლება ხელში აიღეს. **საჭამიასერის რაიონში** აჯანყების მეთაურს ჰქონდა ერთი ნაგანი ოთხი ვაზნით. 1924 წლის 28 აგვისტოს (მარიამობას) ყველა ოჯახში დიდი სტუმრიანობა იყო და აქედან გამომდინარე, აჯანყებისათვის საჭირო რაოდენობის მებრძოლების შეკრება ვერ მოხერხდა. მიუხედავად ამისა, საჭამიასერის აჯანყებულთა მეთაურმა ადგილობრივ სარაიონო დაწესებულებებზე

თავდასხმა მაინც განიზრახა. თავდასხმისას კომუნისტებმა აჯანყებულებს სერიოზული წინააღმდეგობა გაუწიეს. შეტაკების დროს რამდენიმე აჯანყებული დაიჭრა. აჯანყების პირველ დღეს აჯანყებულებმა ვერც ერთი დაწესებულება ხელში ვერ ჩაიგდეს. ამის შემდეგ აჯანყებულები რაზმის შევსებას შეუდგნენ და მეორე დღეს, 29 აგვისტოს დილას რაიონის ყველა დაწესებულება დაიკავეს.

სოფ. საჯავახოში მყოფ აჯანყებულებს რკინიგზის ხაზის მწყობრიდან გამოყვანა ევალებოდათ, მაგრამ დავალების დაგვიანებით მიღების გამო მათ ეს ამოცანა ვერ შეასრულეს. თუმცა აჯანყებულებმა საჯავახოს სოფლებში ძალაუფლება ხელში აიღეს.

ს. მათითაიშვილი თავისი რაზმით ჩოხატაურისაკენ გაემართა. სოფ. სუფსასთან აჯანყებულები კომუნისტების რაზმს გადაეყარნენ, რომელსაც სამსონ ჭანიშვილი მეთაურობდა. დაიწყო ორმხრივი სროლები. კომუნისტებმა სიბნელით ისარგებლეს და სიმინდის ყანებში გაიფანტნენ. აჯანყებულებმა ჩოხატაურისაკენ გზა განაგრძეს. ჩოხატაურში მყოფი კომუნისტები სროლის ხმის გაგონებისთანავე დაირაზმნენ. მათ განკარგულებაში ორი ტყვიამფრქვევი იყო. ს. მათითაიშვილმა ფოსტა, მილიციის შენობა და სხვა დაწესებულებები დაიკავა. აჯანყებულებმა კომუნისტები დააპატიმრეს (გოგიბერიძე 1991: 73-75).

აჯანყებულებმა სოფელ ამაღლების დაკავების შემდეგ ამ სოფელში სუფრაზე მიწვეული ოზურგეთის სასულიერო ორკესტრი ქ. ოზურგეთისაკენ წაიყვანეს. აჯანყებულთა მოთხოვნით ორკესტრი გზაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჰიმნ „დიდებას“ უკრავდა.

სოფ. ხიდისთავის დაკავების შემდეგ აჯანყებულებმა ოფიცრების აღრიცხვა და მობილიზაცია დაიწყეს. აჯანყებულებმა კოოპერატივიდან ტანსაცმლები გამოიტანეს და თავისიანებს დაურიგეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 139). სოფ. ხიდისთავში გურიის ცენტრალური შტაბი შეიქმნა, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ: სერგო მათითაიშვილი (ხელმძღვანელი), ავქსენტი კალანდაძე, გერმანე კალანდაძე, ისიდორე ლომთათიძე, გრიგოლ გოგიბერიძე და სხვ. შტაბთან თანამშრომლობდნენ: ნოე შერმადინის ძე კალანდაძე, პოლიო ანტიფოს ძე კალანდაძე და სხვ. (გოგოლიშვილი 2000: 63).

1924 წლის 29 აგვისტოს, დილით, ზემო გურიაში შემდეგი სურათი იყო: აჯანყებულებმა დაიკავეს **ნაგომარის, ხიდისთავის, სურებისა და საჭამიასერის** რაიონები. ამ რაიონებში აჯანყებულებმა კომუნისტების უმეტესობა დააპატიმრეს. გაქცეული კომუნისტების მცირე ნაწილმა სოფ. **ერკეთს** და სოფ. **ხევს** შეაფარა თავი, ჩოხატაურიდან გაქცეულმა კომუნისტებმა კი – სოფ. **ნიგოთის** მთის კალთებს. ს. მათითაიშვილის წინაშე სამი ამოცანა იდგა: 1) სოფ. ერკეთში და სოფ. ხევში გამაგრებული კომუნისტებისათვის შეეტია; 2) ჩოხატაურიდან გაქცეული კომუნისტებისათვის შეეტია; 3) იმერეთთან კავშირის დასამყარებლად საჯავახოში აჯანყებულთა რაზმი გაეგზავნა და გურია სამტრედიაში მყოფი რუსის ჯარის მოსალოდნელი შეტევისაგან დაეცვა. პირველი ამოცანის შესრულება ს. მათითაიშვილმა სოფ. **ხიდისთავიდან** გამოძახებულ რაზმს მიაწოდო. ამ რაზმმა დაკისრებულ მისიას წარმატებით გაართვა თავი და სოფლები **ერკეთი** და **ხევი** სრულად გაწმინდა კომუნისტებისაგან. ამის შემდეგ სოფ. ხიდისთავის რაზმი საჯავახოში მესამე ამოცანის შესასრულებლად გაიგზავნა. საჯავახოში მისვლისთანავე ხიდისთავის რაზმმა რკინიგზის სადგური აიღო, მაგრამ ამ დროს ისინი, ერთი მხრივ, ჯავშნოსანი მატარებლის და, მეორე მხრივ, იმერეთიდან რიონზე ბორანით გადმოსული კომუნისტების რაზმის ცეცხლის ქვეშ მოექცნენ. ორივე მხრიდან დაჭრილთა და დახოცილთა რაოდენობამ 50 მიაღწია. ბრძოლაში აჯანყებულთა მხრიდან დაიღუპნენ სოფ. ხიდისთავის მცხოვრებლები ძმები **ევგენი** და **თეოფილე ცხოიძეები**. აჯანყებულებმა რკინიგზის სადგური დატოვეს და იქვე გორაკზე დაბანაკდნენ. სოფ. ხიდისთავის რაზმი 1924 წლის 30 აგვისტოს დილიდან 1924 წლის 2 სექტემბრის ღამემდე კომუნისტების იერიშებს იგერიებდა. სოფ. ხიდისთავის რაზმის გმირულმა ბრძოლამ ბევრი აჯანყებული ალყაში მოქცევას გადაარჩინა. ჩოხატაურიდან გაქცეული კომუნისტების წინააღმდეგ ს. მათითაიშვილმა თავის რაზმთან ერთად ერთი ჩოხატაურელი ოფიცერი გააგზავნა (მეორე ამოცანა). რაზმმა დაკისრებული ამოცანა შეასრულა და კომუნისტების ნაწილი გააქცია, ნაწილი კი დააპატიმრა.

აჯანყებულთა გურიის სამაზრო კომიტეტის თავმჯდომარემ და დამკომის რწმუნებულმა **სამხედრო ცენტრი** შექმნეს. სამხედრო ცენტრში შევიდნენ: ს. **მათითაიშვილი, თ. მუხაშავრია** და კიდევ ერთი პირი. სამხედრო ცენტრი ქ.

ოზურგეთის ასაღებად შეიქმნა. ოზურგეთის დასაკავებლად აჯანყებულთა ძალები **ნასაკირალზე** უნდა შეკრებილიყვნენ. ქ. ოზურგეთში ამ დროს ასეთი ვითარება იყო: აჯანყების ბრძანება ოზურგეთის რაიონის შტაბმა 1924 წლის 27 აგვისტოს, ნაშუადღევს 3 საათზე, მიიღო. შტაბმა **პარმენ ჭანუყვადის** მეთაურობით სპეციალური გეგმა შეიმუშავა, რომელიც შემდეგში მდგომარეობდა: **ბახვის, შემოქმედის, ლიხაურისა** და სხვა სოფლების გათავისუფლება და შემდეგ ქ. ოზურგეთის აღება და გამაგრება (გოგიბერიძე 1991: 76-78).

შემოქმედის რაიონის სოფ. **გომში** აჯანყება 1924 წლის 28-29 აგვისტოს ღამეს დაიწყო. ამ დროს სოფ. გომში თავის მეუღლესთან ერთად **ფილიპე მახარაძე** იმყოფებოდა. საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ოზურგეთის სამაზრო კომიტეტმა აჯანყების დაწყებისთანავე ფ. მახარაძის გასაფრთხილებლად ოზურგეთის მაზრის მილიციის უფროსი **ლავრენტი სოსელია** ორ წითელარმიელთან და სამ მილიციელთან ერთად გააგზავნა (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №213). აჯანყებულებმა ფ. მახარაძე მის გაფრთხილებამდე დააპატიმრეს. ლ. სოსელიამ ფ. მახარაძის გათავისუფლება მოახერხა (**სუიცსა**, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 44). აჯანყებულები ფ. მახარაძის კვლავ დაპატიმრებას ცდილობდნენ. აჯანყებულები სოფ. გომის ფოსტის შენობაში გამაგრდნენ, ლ. სოსელიას რაზმი – სოფ. გომის ტყეში. ლ. სოსელიამ მზვერავები გააგზავნა, რომლებსაც აჯანყებულებმა სროლა აუტეხეს. ორმხრივი სროლის დროს მზვერავებს ერთი შეიარაღებული და ერთი უიარაღო აჯანყებული ხელში ჩაუვარდათ. აჯანყებულებმა ლ. სოსელიას დამორჩილებისა და ფ. მახარაძის მათთვის გადაცემის მოთხოვნით დელეგაცია გაუგზავნეს. ფ. მახარაძის დასაცავად სოფ. გომში და სოფ. გონების კარში 45 კომუნარი შეიკრიბა. დიდი ძალისხმევის შედეგად მილიციელებმა ფ. მახარაძე მეუღლესთან ერთად ჯერ სოფ. გომის მთაზე გადაიყვანეს, აქედან კი – აჭარაში. აჭარის საზღვართან ფ. მახარაძეს აჭარის საგანგებო ხუთეულის თავმჯდომარე ხიმშიაშვილი დახვდა (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №213).

აჯანყებულებმა სოფლები **ბახვი** და **ლიხაური** დაიკავეს და ყველა ადგილობრივი კომუნისტი დააპატიმრეს. სოფ. **ლიხაურში** აჯანყებულებს მხოლოდ ერთი ჩეკისტი გაექცათ. სოფ. ლიხაურის დაკავებაში განსაკუთრებით თავი **სევერიანე თოიძემ**

გამოიჩინა. აჯანყებულებმა სოფლებში: ბახვში, შემოქმედში და ლიხაურში ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ მთელი თავიანთი ძალები ქ. ოზურგეთის ასაღებად წარმართეს (გოგიბერიძე 1991: 79).

ლანჩხუთის რაიონის დაკავებას **თეოფილე მუხაშავრია** ხელმძღვანელობდა. ლანჩხუთის რაიონული ფოსტის შენობას მილიციელი ალექსანდრე ერქომიშვილი მარტო იცავდა. ა. ერქომიშვილი აჯანყებულებს სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე უმკლავდებოდა. ლანჩხუთის რაიონული მილიციის უფროსი კ. ორაგველიძე ერთ მილიციელთან ერთად მილიციის სამმართველოში გამაგრდა. მალე კ. ორაგველიძეს ადგილობრივი კომუნარების რაზმმა მოუსწრო. რამდენიმე საათიანი ბრძოლა აჯანყებულთა დამარცხებით დამთავრდა (**სუიცსა**, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 43-43ა). ლანჩხუთის რაიონში 1924 წლის შეიარაღებულ აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღეს: **პროკოფი თურნავამ**, სოფ. სახურის სკოლის მეორე კლასის მოსწავლემ; **სოფრომ გურგენიძემ**, პეტრე მელიქიშვილის სახელობის ქიმიური ტექნიკუმის სტუდენტმა; **ქრისტეფორე ბოლქვაძემ**, ფოსტა-ტელეგრაფის სასწავლებლის მსმენელმა (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 41).

სოფ. **სუფსაში** აჯანყებულები 1924 წლის 29 აგვისტოს, დილის 4 საათზე, შეიჭრნენ. აჯანყებულები პირველად მილიციის სამმართველოს დაესხნენ თავს. მილიციის უფროსმა ტულუშმა გაქცევა მოასწრო. აჯანყებულებმა მილიციელებს, რომლებსაც ტყვიამფრქვევი გაეჭედათ, იარაღი აჰყარეს. სროლის ხმის გაგონებისთანავე სუფსის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის თანაშემწე დ. მეგრელიძე სახლიდან გამოვიდა და რამდენიმე კომუნისტთან ერთად მდინარე სუფსის ხიდთან გამაგრდა. ის ხიდს ჯავშნოსანი მატარებლის მოსვლამდე იცავდა (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №206). სუფსაში აჯანყებულებმა ტელეგრაფით შეიტყვეს ხაშურში მყოფი რუსეთის წითელი ჯარის უფროსის ბრძანება, რომელიც სამტრედიიაში დაბანაკებულ წითელი ჯარის რაზმებს გურიის აჯანყებულების წინააღმდეგ მოქმედებას ავალებდა. მანამდე სუფსა ბათუმიდან მოსულმა წითელმა ჯარმა დაიკავა.

1924 წლის 30 აგვისტოს აჯანყებულები **ნასაკირალის მთაზე** შეიკრიბნენ, რათა ქ. ოზურგეთზე შეტევა დაეწყოთ. იმავე დღის ნაშუადღევსათვის ქ. ოზურგეთში

მყოფმა საბჭოთა საქართველოს შეიარაღებულმა ძალებმა და რუსის ჯარმა, რომლებსაც ჯავშნოსანი მატარებელიც მიემატა, აჯანყებულების წინააღმდეგ სოფ. **ეჭადიის** მიმართულებით შეტევა დაიწყო. აჯანყებულებმა სოფ. **შემოქმედისაკენ** დაიხიეს. სოფლები ლიხაური და ეჭადია კომუნისტების ხელში აღმოჩნდა. აჯანყებულებმა ტყვე კომუნისტებთან ერთად **ნიგოთის ქედი** გადაიარეს. მიუხედავად ამისა, აჯანყებულებს ქ. ოზურგეთზე შეტევაზე ხელი არ აუღიათ.

სურების რაზმს თ. მუხაშავერიას მეთაურობით სოფ. **სიროულ-ჯუმათის** მიმართულებით მოქმედება დაევალა. ამ რაზმს **ნიგოთის მთიდან** კომუნისტები უნდა განედევნა. სურების რაზმს სოფ. **მოდინახეს** მხრიდან ქ. ოზურგეთზე უნდა შეეცია.

ლანჩხუთის ორ რაზმს და ნაგომარის რაზმს მდინარე ნატანებზე გადასვლა დაევალა, რის შემდეგაც ისინი საბჭოთა ხელისუფლების იმ რაზმს მოექცეოდნენ ზურგში, რომელიც **პარმენ ჭანუყვადეს** მისდევდა. აჯანყებულებმა პ. ჭანუყვადეს მათი გეგმა აცნობეს და უბრძანეს, არავითარ შემთხვევაში უკან არ დაეხია. ამ ორი ამოცანის წარმატებით შესრულების შემდეგ, ეს რაზმები აჯანყებულთა მარჯვენა და მარცხენა ფრთად გადაიქცეოდნენ, ნასაკირალის მთაზე მყოფი აჯანყებულთა რაზმი – ცენტრალურ რაზმად. 1924 წლის 1 სექტემბერს ამ ძალებს ქ. ოზურგეთზე შეტევა უნდა დაეწყოთ. სურების რაზმმა დაკისრებული ამოცანა პირნათლად შეასრულა: გაათავისუფლა სოფლები **სიროული და ჯუმათი**, გაამაგრა **ნიგოთის ქედი**, მოწინააღმდეგის მიერ აჯანყებულთა ტყვეობიდან გაათავისუფლებული კომუნისტები ხელახლა დააპატიმრა და ქ. ოზურგეთზე შეტევისათვის მოემზადა. სამწუხაროდ, ლანჩხუთისა და ნაგომარის რაზმებმა დავალება ვერ შეასრულეს, რადგან პ. ჭანუყვადემ თავისი პოზიცია დატოვა და სოფ. **ბაღდადის** სიმაღლეებისაკენ გაემართა. პ. ჭანუყვადემ ეს გადაწყვეტილება იმით ახსნა, რომ ბათუმიდან წამოსული მუშათა საგანგებო რაზმის ნაწილები სოფლების: **შემოქმედ-ასკანა-ბასილეთის** მიმართულებით მოიწვედნენ და მას ალყაში მოქცევა ემუქრებოდა (გოგიბერიძე 1991: 80-82).

1924 წლის 1 სექტემბერს, საღამოს, აჯანყებულთა ხელმძღვანელობამ თათბირი მოიწვია. თათბირზე გადაწყდა ორგანიზებულად უკან დაეხიათ. პ. ჭანუყვადის რაზმმა და სოფ. აკეთის რაზმმა **პ. თოხაძის** მეთაურობით, ბრძოლით სოფლების:

ასკანა-ბასილეთ-ჭაჭიეთის გზით სოფ. ხიდისთავისაკენ დაიხია. სურების რაზმმა ბრძოლით გაიკაფა გზა და **ბახმაროს მთაზე** მყოფ აჯანყებულებს შეუერთდა. ნასაკირალის მთაზე მყოფმა აჯანყებულთა რაზმმა სოფ. ნაგომარისაკენ დაიხია.

ფხიზლად იყო აჭარის საბჭოთა ხელისუფლება, რადგან გურული აჯანყებულების აჭარაში გადასვლა იყო მოსალოდნელი. აჭარის საგანგებო ხუთეულის გადაწყვეტილებით ქობულეთში გაიგზავნა 50 შეიარაღებული კომუნარი და 10 წითელარმიელი ერთი ტყვიამფრქვევით (ამ დროს გურული აჯანყებულების ნაწილი ქობულეთის მიმართულებით მიდიოდა). აჯანყებულებმა სოფლები **შემოქმედი** და **გომი** გაამაგრეს, მაგრამ კომუნარებმა აქაც მოახერხეს მათი წინააღმდეგობის დაძლევა. გაქცეულმა აჯანყებულებმა ბახმაროს მთას მიაშურეს. აჭარის საგანგებო ხუთეულმა ხულოს მაზრის საგანგებო სამეულს აჯანყებულების მიერ დაკავებული **ბახმაროს მთის** გათავისუფლება და **ბახმარო-ზოიტის** და **გომის მთის** გაყოლებით სამხედრო ხაზის გამაგრება უბრძანა (აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №19, ფურცელი 226).

სოფ. ხიდისთავს ოზურგეთის მხრიდან მოსული რუსული წითელი არმიის ნაწილები მიადგნენ და აჯანყებულებს ტყვიამფრქვევიდან ცეცხლი გაუხსნეს. ბრძოლაში რამდენიმე აჯანყებული დაიღუპა. სოფ. ხიდისთავში აჯანყებულთა მეთაურებმა 180 ტყვე კომუნისტებიდან 38 დაიტოვეს: ანდრო დოლიძე (ოზურგეთის მაზრის ხუთეულის თავმჯდომარე), პორშინი (რუსი ჩეკისტი), ჭანიშვილი, ნინიძე და სხვ. დანარჩენი ტყვეები კი გაათავისუფლეს.

სოფ. **ჭაჭიეთის** მაღლობზე აჯანყებულებსა და ბათუმიდან წამოსულ მუშათა საგანგებო რაზმის ნაწილებს შორის შეტაკება მოხდა. შეტაკებისას ლანჩხუთის რაზმმა რამდენიმე მეზრძოლი დაკარგა.

1924 წლის 2 სექტემბერს, 13 საათზე, **ჩოხატაურისაკენ** მიმავალი აჯანყებულთა რაზმი ს. მათითაიშვილის რაზმს სოფ. **ჯვარცმის** მაღლობზე შეუერთდა. იქვე იმყოფებოდა აჯანყებულთა სამაზრო კომიტეტი, დამკომის წარმომადგენელი **ქავთარაძე** და სხვ. სოფ. ჯვარცმაში აჯანყებულებსა და რუსის ჯარს შორის შეტაკება მოხდა.

სოფ. **სურებისაკენ** მიმავალმა აჯანყებულებმა ტყვე კომუნისტები გზაში დატოვეს და მათ დამცველად რამდენიმე შეიარაღებული აჯანყებული გამოყვეს.

აჯანყებულებმა სურებში 1924 წლის 3 სექტემბერს, შუადღისას, ჩააღწიეს. სოფ. სურების მცხოვრებლები აჯანყებულთა მიმართ დიდ მზრუნველობას იჩენდნენ. სოფ. სურებში მყოფ აჯანყებულებს იმერეთიდან გადმოსული ვლასა მგელაძე შეუერთდა. ვ. მგელაძემ მათ იმერეთში განვითარებული მოვლენების შესახებ აუწყა. ამ დროს აჯანყებულთა თავზე აეროპლანმა გადაიფრინა, რომელმაც აჯანყებულებს ტყვიამფრქვევიდან ცეცხლი გაუხსნა და ფურცლები გადმოყარა. ფურცლები დამკომის მოწოდება აღმოჩნდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის ხელმძღვანელები აჯანყებულებს აჯანყების მთელ საქართველოში დამარცხებას აცნობებდნენ და ყოველგვარი წინააღმდეგობის შეწყვეტისაკენ მოუწოდებდნენ.

წითელმა არმიამ ჩოხატაური 1924 წლის 3 სექტემბერს დაიკავა, სოფ. სურები – 4 სექტემბერს (გოგიბერიძე 1991: 83-88). 4 სექტემბერს წითელმა ჯარმა გომის მთა, ბახმარო და ზოტიყელი დაიკავა. იმავე დღეს აჭარის ხუთეულის თავმჯდომარე თ. ხიმშიაშვილმა ხულოში ო. მოწყობილს აცნობა, რომ დაახლოებით 200-250 შეიარაღებული აჯანყებული ს. მათითაიშვილის მეთაურობით სოფ. სურებისაკენ მიემართებოდა. წითელი არმიის ნაწილებმა სოფ. სურებისაკენ მიმავალი გზა გადაკეტეს და ს. მათითაიშვილს სოფელში შესვლის შესაძლებლობა არ მისცეს (აცსა, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №30, ფურცელი 473).

ხულოს მაზრის საბჭოთა ხელისუფლებამ განსაკუთრებული ყურადღება ბახმარო-გომის მთის გამაგრებას მიაქცია. დაიწყო აჯანყებულებთან შეტაკება. ერთ-ერთი შეტაკების დროს ხულოს მაზრის რაზმმა სოფ. ბახმაროში 17 აჯანყებული დაატყვევა, გომის მთაზე – 15.

აჭარიდან გურული აჯანყებულების წინააღმდეგ 1924 წლის 28 აგვისტოდან 3 სექტემბრის ჩათვლით სულ 500 კომუნარი გაიგზავნა სამი ტყვიამფრქვევით და ერთი ჯავშანმანქანით. კომუნარების ამ რაზმებს ქავთარაძე, კილაძე, ახალაძე, რამიშვილი, ცხომელიძე და კომროვსკი ხელმძღვანელობდნენ (მანველიძე 2006: 49).

გურიაში 1924 წლის აჯანყების ჩახშობის დროს საბჭოთა ხელისუფლების 20 წარმომადგენელი დაიღუპა (იხ. დანართი №3).

§ 4. სვანეთი. რაჭა-ლეჩხუმი

1924 წლის 28 აგვისტოს, ღამით ბალის მთაზე 150 სვანი შეიკრიბა, რომელთა შორის იყვნენ: იშმაგ ქურდიანი (მღვდელი), ბაუზი ქალდანი, ელიზბარ იოსელიანი, ალექსანდრე შერვაშიძე, ვარლამ შერვაშიძე, ბესარიონ ჟორჟოლიანი, აფრასიონ ჟორჟოლიანი, მიხეილ (მიშა) ჟორჟოლიანი, ივანე გაბლიანი, ვლადიმერ გაბლიანი, გიორგი გაბლიანი, თედო გუჯეჯიანი, არჩილ გუჯეჯიანი, არდევან ზურაბიანი, გოჯი ჯაფარიძე, გრიგოლ ჯაფარიძე, კონსტანტინე ჯაფარიძე, სარდიონ გომტელიანი, ერმოლე გომტელიანი, ბესარიონ ხერგიანი, გიორგი ხვისტანი, ისიდორე გულბანი, გიორგი გულბანი, ილარიონ მარგველანი (ბიძინა პირველის მარჯვენა ხელი), ვასილ არღვლიანი, გიორგი გუჯეჯიანი, სილო მარგიანი, რაფა გულბანი, თენგიზ დადეშქელიანი, კონსტანტინე (კოწია) დადეშქელიანი, მოსესტრო დადეშქელიანი, მირზაყან დადეშქელიანი, თენგიზ დადეშქელიანი (კოწია დადეშქელიანის ძმა), არდევან ჭკადუა, კილინებეი რეზესიძე, ბიქუ ცინდელიანი, ერასტი შერვაშიძე, კოსტა შერვაშიძე, სალიბე ბალდანი, თავადე გადრანი და სხვ. (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1062, ფურცელი 5-6). შეკრებილებს ბიძინა პირველმა და ეგნატე გაბლიანმა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისაგან გამოგზავნილი წერილები წაუკითხეს. ამის შემდეგ ბ. პირველმა და ე. გაბლიანმა შეკრებილები სამ 50 კაციან რაზმად დაჰყვეს. ერთ-ერთ რაზმს სათავეში ბ. პირველი და ე. გაბლიანი ჩაუდგნენ, დანარჩენ ორს – ძმები კონსტანტინე (კოწია) და მოსესტრო დადეშქელიანები (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). 1925, გვ. 112). აჯანყებული სვანები 1924 წლის 28-29 აგვისტოს, ღამის 2 საათზე, ზემო სვანეთის ადმინისტრაციულ ცენტრს სოფ. ბეჩოს თავს დაესხნენ. აჯანყებულებმა ადგილობრივ საბჭოთა ხელისუფლებას მოსთხოვეს მთელი სახაზინო ქონება და იარაღი მათთვის გადაეხარებინა, რადგან, მათი თქმით, მთელი საქართველოს მასშტაბით ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება დაიწყო და ძალაუფლება პატრიოტულმა ძალებმა აიღეს ხელში. ადგილობრივმა საბჭოთა ხელისუფლებამ აჯანყებულთა წინადადება უარყო. ორმხრივი სროლები დაიწყო. ხელისუფლების შეიარაღებულმა ძალებმა აჯანყებულებთა შტურმს ვერ გაუძლეს, იარაღი დაყარეს და აჯანყებულებს ტყვედ ჩაბარდნენ. ტყვედ ჩავარდნილთა შორის

იყვნენ: ანდრო ამაშუკელი (ზემო სვანეთის მაზრის მილიციის უფროსი), შალვა (შალიკო) ამილახვარი (ზემო სვანეთის მაზრის მილიციის უფროსის თანაშემწე), ბესარიონ (ბესო) ამაშუკელი (სოფ. ბეჩოს მილიციის უფროსი), გრიგოლ (გრიშა) კარანაძე, შალვა (შალიკო) ნიკურაძე (მესტიის რაიონული მილიციის უფროსი), პარმენ ნოდია (სახალხო მოსამართლე) და სხვები, სულ 35 კაცი. აჯანყებულებმა ისინი განაიარაღეს და გაათავისუფლეს (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 7-8).

1924 წლის 29 აგვისტოს, დილით, სოფ. ბეჩოს დაკავების შემდეგ აჯანყებულებმა მიტინგი ჩაატარეს. მიტინგზე პირველად ყოფილი თავადი თენგიზ დადუშქელიანი გამოვიდა, რომელმაც ხალხს საბჭოთა წყობილების დამხობის მიზნით გაერთიანებისაკენ მოუწოდა. თ. დადუშქელიანის თქმით, 1924 წლის 29 აგვისტოს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლას საქართველოსთან ერთად სომხეთი და თითქმის მთელი რუსეთი დაიწყებდა და არა უმეტეს ერთი კვირისა საბჭოთა წყობილება ყველგან დაემხოვოდა. ანალოგიურად ილაპარაკა ე. გაბლიანმა. ამის შემდეგ აჯანყებულთა რიცხვა ათასს მიაღწია (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №829, ფურცელი 37). ბ. პირველმა და ე. გაბლიანმა ხალხს აუხსნეს, რომ შესაძლებელი იყო აჯანყების დამარცხება, ამიტომ, მათი თქმით, ვისაც არ ჰქონდა აჯანყებაში მონაწილეობის სურვილი, შეეძლო არ ჩაბმულიყო მასში. ხალხმა ერთხმად განაცხადა, რომ მათ წინასწარ ჰქონდათ ყველაფერი აწონილ-დაწონილი (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 38). ბ. პირველმა ზემო და ქვემო სვანეთის რაზმების შტაბი შექმნა. რაზმების მეთაურობა თავის თავზე ბ. პირველმა აიღო. შტაბის უფროსად ე. გაბლიანი დაინიშნა, სვანეთის ცენტრის რწმუნებულად – ექიმი ილია კობალაძე, შტაბის მდივნად – კაპიტონ ჭიჭინაძე. შტაბში მნიშვნელოვან ფუნქციებს პავლე კობეშავიძე (მესტიის აღმასკომის საქმის მწარმოებელი, ყოფილი ოფიცერი) ასრულებდა (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). 1925, გვ. 112).

სოფ. ბეჩოს დაკავების შემდეგ აჯანყებულთა მხარეზე ნებაყოფლობით გადავიდნენ: ადგილობრივი რაიონული მილიციის უფროსი, ყოფილი ოფიცერი კაპიტონ ჭიჭინაძე, სადაზღვევო სალაროს რწმუნებული გიორგი ბერულოვი, მეანე

ქალი სოფიო პავლეს ასული ახალაძე, მილიციელები: იასონ ლაგოშვილი, დილიმონ გერგასლიდი, ზაქარია სამადაშვილი და დავით გორდაძე.

1924 წლის 31 აგვისტოს სვანეთიდან ყაზარდო-ბაღყარეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე უღელტეხილ უსენგის (მდებარეობს ამ ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე) გავლით აჯანყებულების მიერ გათავისუფლებული მილიციელები გადავიდნენ, რომელთა შორის იყვნენ: სამაზრო მილიციის უფროსის თანაშემწე **შალვა ამილახვარი**, სახალხო მოსამართლე **პარმენ ნოდია**, სამაზრო გამომძიებელი **კუგუნალო** და სხვ. ყაზარდო-ბაღყარეთის ავტონომიური ოლქის ხელმძღვანელობამ ენერგიული ზომები მიიღო სვანეთ-ბაღყარეთის საზღვრის სათანადოდ გასამაგრებლად, რათა ბაღყარელებს აჯანყებული სვანებისათვის მხარი არ დაეჭირათ (**სუიცსა**, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №829, ფურცელი 37).

1924 წლის 29 აგვისტოს ზემო სვანეთის თხუთმეტივე საზოგადოებას ბ. პირველისა და ე. გაბლიანის მიერ ხელმოწერილი ბრძანება დაეგზავნა. ბრძანებაში აღნიშნული იყო, რომ ყველა სვანი 20-იდან 40 წლამდე, ვისაც თოფი გააჩნდა, მიმდინარე წლის 2 სექტემბერს სოფ. **კალაში** საკუთარი იარაღით და ორი დღის სამყოფი სურსათით უნდა გამოცხადებულიყო. სოფ. კალაში შეკრების შემდეგ აჯანყებულები ქვემო სვანეთში გადასვლას გეგმავდნენ. 1924 წლის 2 სექტემბერს სოფ. კალაში 120 შეიარაღებული სვანი შეიკრიბა. 3 სექტემბერს აჯანყებულები სოფ. **ჩოლურში** შევიდნენ, სადაც ძალაუფლება უკვე აეღო ხელში აჯანყებულ **გრიგოლ კვასტიანს**. ბ. პირველის რაზმს შეუერთდნენ **გრიგოლ კვასტიანი**, სოფ. ლაშხეთის აჯანყებულთა მეთაური **მალაქია ონიანი** და სოფ. ლენტეხის აჯანყებულთა მეთაური. მათ განკარგულებაში 50 შეიარაღებული და 150 უიარაღო სვანი იყო (**საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა)**). 1925, გვ. 112).

1924 წლის 4 სექტემბერს ქვემო სვანეთიდან აჯანყებულებმა ლეჩხუმის მაზრის მიმართულებით წასვლა გადაწყვიტეს. აქ მათ ჩასაფრებულმა კომუნარებმა სროლა აუტეხეს. კომუნარებმა აჯანყებულთა იერიშებს ვერ გაუძლეს და რამდენიმე მათგანი ტყვედ ჩავარდა, დანარჩენები კი ცაგერის მიმართულებით გაიქცნენ. აჯანყებულები გაქცეულებს დაედევნენ. ბ. პირველი და ე. გაბლიანი თავიანთი რაზმებით ცაგერში შეიჭრნენ და საპყრობილე აიღეს (**სშშსა (III)**, ფონდი №14,

აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 24-25). ლეჩხუმის მაზრაში შესულ აჯანყებულ სვანებთან ერთად საბჭოთა ხელისულების წინააღმდეგ აქტიურად იბრძოდნენ ადგილობრივი აჯანყებულები. ლეჩხუმის მაზრაში აჯანყებულებთან შეტაკებაში დაიღუპნენ უმცროსი მილიციელები: **ფილიპე გიორგის ძე ჩხეთიანი** და **გიორგი ილარიონის ძე ჩაკვეტაძე**. დაიჭრა 4 კომუნისტი და კომუნარი (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 12, 22).

მეჭვენის რაიონის (ლეჩხუმის მაზრა) ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლება მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ აჯანყებამდე ორი საათით ადრე ცენტრიდან (ცაგერიდან) გააფრთხილეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №45, ფურცელი 62). მეჭვენის რაიონში აჯანყების აღსაკვეთად ცაგერიდან ცხენოსანი რაზმი გაიგზავნა, რომელშიც იყვნენ: **ინდისი სვანიძე, კოლია ნერგაძე, გრიგოლ ლაკვებელიანი, კოლია ლეთოდანი, გრიგოლ სვანიძე, იაკობ ახვლედიანი** და სხვ. რაზმს მეჭვენის რაიონში აჯანყების ჩახშობასთან ერთად აჯანყების მონაწილეების დაპატიმრება და ცაგერში გაგზავნა ევალებოდა. ამოცანის წარმატებით შესრულების შემდეგ რაზმი ადგილზე უნდა დარჩენილიყო, მაგრამ ცაგერში აჯანყებული სვანების შეჭრის გამო ეს რაზმი მალევე ცაგერში გამოიძახეს. ამ რაზმმა მეჭვენის რაიონში საექვო პირები დააპატიმრა. დაპატიმრებულთა შორის მრავლად იყვნენ ქალები. რაზმის წევრებმა კ. ნერგაძემ და გ. ლაკვებელიანმა პატიმარი ქალები გააუპატიურეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №42, ფურცელი 39).

ცაგერში მყოფმა ბ. პირველმა და ე. გაბლიანმა საბჭოთა ხელისუფლების მიერ აჯანყების მთელი საქართველოს მასშტაბით ჩახშობის შესახებ შეიტყვეს. ამიტომ მათ ყველა სტრატეგიული ადგილი გაამაგრეს. ცაგერში აჯანყებული სვანები რუსის ჯარს შეეტაკნენ. აჯანყებულები დარწმუნდნენ ბრძოლის გაგრძელების უპერსპექტივობაში და სვანეთში დაბრუნდნენ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 25-26).

ქვემო სვანეთში მყოფ აჯანყებულებს 1924 წლის 11 სექტემბერს სოფ. **ლეჩხურაში** ზემო სვანეთიდან მოსული აჯანყებულები შეუერთდნენ, რომელთა შორის იყვნენ სამეგრელოს აჯანყების მეთაურები: ხარიტონ ლაშხია, დავით მხეიძე, შალვა კალანდარაშვილი, აკაკი კალანდარაშვილი, თეოფანე შენგელია და სხვები, სულ 120 კაცი (სამეგრელოში აჯანყების დამარცხების შემდეგ მათ სვანეთის ტყეებს შეაფარეს

თავი) (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). 1925, გვ. 113). სამეგრელოდან გაქცეულმა აჯანყებულებმა ბ. პირველს აჯანყების დამარცხების შემდეგ დაწყებული უსასტიკესი რეპრესიების შესახებ აუწყეს. ბ. პირველს გაზეთები მოუტანეს, რომლებიც აჯანყების მთელი საქართველოს მასშტაბით დამარცხებას ადასტურებდა. გაზეთში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის ხელმძღვანელების განცხადება იყო მოთავსებული, რომლითაც ისინი აჯანყებულებს მოუწოდებდნენ, წინააღმდეგობა შეეწყვიტათ. ბ. პირველმა აჯანყების ყველა აქტიურ მონაწილეს წერილები დაუგზავნა და ურჩია მათ რუსის ჯარისათვის წინააღმდეგობა არ გაეწიათ. მიუხედავად ამისა, აჯანყებულებსა და რუსის ჯარს შორის შეტაკება მაინც მოხდა, რომლის დროსაც 9 რუსი ჯარისკაცი დაიღუპა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 27). 1924 წლის 14 სექტემბერს ბ. პირველმა აჯანყებულები დაითხოვა, თვითონ კი იფარის ტყეს შეაფარა თავი (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა). 1925, გვ. 113).

§ 5. აფხაზეთი

1924 წლის 28-29 აგვისტოს ღამეს აჯანყებულებმა კონსტანტინე (კოწია) დადემქელიანის მეთაურობით წებელდის რაიონში ძალაუფლება ხელში აიღეს. კ. დადემქელიანმა სოფ. აჟარის სოფლის საბჭოს თავმჯდომარედ ბესარიონ გიორგის ძე აფროსიძე დანიშნა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23581, ფურცელი 135). კ. დადემქელიანმა ხმები გაავრცელა, რომ მთელ საქართველოში, და მათ შორის აფხაზეთშიც, საბჭოთა ხელისუფლება დაემხო (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №205).

1924 წლის აგვისტოს აჯანყებას ადგილი ჰქონდა საბერიოს რაიონში. აქ აჯანყების სათავეში ჩხოტუა იდგა (ფარი – საიმედო, მახვილი – ბასრი. რედაქტორი. ა. ინაური, თბილისი, 1987). მასალები საბერიოს რაიონში აჯანყების მსვლელობის შესახებ არქივში ფრაგმენტული სახითაა შემონახული, რის გამოც აჯანყების დეტალურად აღწერა ვერ ხერხდება.

§ 6. აჭარა

აჭარას საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი ანტისაბჭოთა ეროვნულ აჯანყებაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა. აჯანყებისათვის მზადება ბათუმში სტამბოლიდან რამდენიმე პირის ჩამოსვლის შემდეგ კიდევ უფრო გააქტიურდა. ქ. ბათუმში სამხედრო შტაბი შეიქმნა, თუმცა ის დაარსების დღიდან საგანგებო კომისიის ფარული მეთვალყურეობის ქვეშ მოექცა. საქართველოს საგანგებო კომისიიდან და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიიდან ბათუმში მაღალი რანგის ჩეკისტები გაიგზავნა. აჭარის საგანგებო კომისიამ 1924 წლის 27 აგვისტოს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მ) ბათუმის კომიტეტისა და სამხედრო ორგანიზაციის წევრები დააპატიმრა (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 128). დაპატიმრებულთა შორის აღმოჩნდნენ: საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მ) მიერ აჭარაში შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად დანიშნული გენერალ-მაიორი **სოლომონ ყარალაშვილი**, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მ) ბათუმის სამხედრო ორგანიზაციის შტაბის წევრი **აკაკი რამიშვილი**, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მ) სამხედრო კომიტეტის თავმჯდომარე აჭარაში **ვასილ ჩიტაიშვილი**, ვალიკო ჯუღელთან ერთად პარიზიდან სპეციალური დავალებით ჩამოსული **ვიქტორ ცენტერაძე**. აჭარის საგანგებო კომისიის ხელში აღმოჩნდა აჭარაში განსახორციელებელი აჯანყების გეგმა და „ფრიად მნიშვნელოვანი დოკუმენტები“. გეგმის მიხედვით ქ. ბათუმში სამასი შეიარაღებული კაცი უნდა გამოსულიყო. ნავარაუდები იყო ქობულეთში შეიარაღებული რაზმის შექმნა. გეგმის მიხედვით აჯანყებაში დიდი როლი ბათუმში დისლოცირებული ქართული წითელი ჯარის ერთი პოლკის ჯარისკაცებს უნდა შეესრულებინათ. ბათუმის არტილერიის საწყობს ქართველი ჯარისკაცები იცავდნენ. 300 შეიარაღებული აჯანყებული ამ საწყობიდან გამოტანილი იარაღით უნდა აღჭურვილიყო. აჭარის საბჭოთა ხელისუფლებამ ქართული წითელი ჯარის (პოლკის) მეთაურები სანდო პირებით შეცვალა. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის გეგმის მიხედვით გურიაში აჯანყების წარმატების შემთხვევაში ბათუმზე გალაშქრება იგეგმებოდა (**მანველიძე** 2006: 43-45). 1924 წლის 28 აგვისტოს აჭარის საგანგებო კომისიამ სადგურ მწვანე კონცხთან სოციალისტ-ფედერალისტების სამხედრო შტაბის წევრები დააპატიმრა. დაპატიმრებულთა

შორის აღმოჩნდნენ: სოციალისტ-ფედერალისტების ბათუმის ორგანიზაციის თავმჯდომარე, დამკომის სამხედრო რწმუნებული ქობულეთში გიგა ჩიქოვანი, ქობულეთის სამხედრო უბნის სარდალი გენერალი გიორგი ფურცელაძე; სოციალისტ-ფედერალისტების სამხედრო შტაბის წევრი, უფროსი ლეიტენანტი ვლადიმერ ახვლედიანი და სხვ. გარდა ამისა, ქ. ბათუმში „არასანდო“ პირთა მასობრივი დაპატიმრებები განხორციელდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 128). საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის განკარგულებით ქობულეთში 120 წითელარმიელისა და კომუნარისაგან შემდგარი რაზმი გაიგზავნა აჭარის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილის კილაძის მეთაურობით. 1924 წლის 29 აგვისტოს რკინიგზის სადგურების ნატანებისა და სუფსის მიდამოებში ამ რაზმსა და აჯანყებულებს შორის შეტაკება მოხდა. შეტაკების შემდეგ აჯანყების მეთაურები დააპატიმრეს (ბენიძე 1991: 27).

სოციალისტ-ფედერალისტმა ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ჩხაიძემ მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ 1924 წლის 27 აგვისტოს სოციალისტ-ფედერალისტ იესე კეჭყემაძისაგან (ბიძამისი) გაიგო. ი. კეჭყემაძემ ა. ჩხაიძეს აუწყა, რომ ის ქ. ბათუმიდან ფარულად უნდა გასულიყო, რადგან წინა ღამეს თურმე მის სახლში ჩეკისტები მივიდნენ. ი. კეჭყემაძემ ა. ჩხაიძე მეორე დღეს, დილისათვის, დაიბარა. ა. ჩხაიძემ მას თანხმობა მისცა და მეორე დღეს ქობულეთში გაემგზავრა. ქობულეთში ა. ჩხაიძის გარშემო 70 შეიარაღებული და უფრო მეტი შეუიარაღებელი კაცი დაირაზმა. სოფ. ლიხაურში ა. ჩხაიძის რაზმსა და რუსული წითელი არმიის კავალერიას შორის შეტაკება მოხდა. შეტაკებისას აჯანყებულთაგან ერთი მეზრდოლი დაიღუპა. აჯანყებულთა რაზმმა სოფ. შემოქმედისაკენ დაიხია (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტ. №3, ფურცელი 212-215).

გაბრიელ კონსტანტინეს ძე გოგოლეიშვილს 1924 წლის 28 აგვისტოს ვლადიმერ ახვლედიანმა აცნობა, რომ აჭარაში ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება იწყებოდა. ვ. ახვლედიანის თქმით, გ. გოგოლეიშვილს იესე კეჭყემაძე უნდა ენახა, რომელიც მას მითითებებს მისცემდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 220-221). ი. კეჭყემაძის მითითებით, გ. გოგოლეიშვილი ა. ჩხაიძესთან ერთად ქობულეთში გაემგზავრა. გ. გოგოლეიშვილი ბათუმიდან ჩამომავალ შტაბს

რკინიგზის სადგურზე ელოდებოდა, მაგრამ შტაბიც და გ. გოგოლიშვილიც დააპატიმრეს (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1925, №174).

საქართველოს რეგიონებში 1924 წლის აჯანყების დაწყებისთანავე აჭარის საგანგებო ხუთეული შეიკრიბა. შეკრებაზე აჯანყების შესახებ მოხსენება ი. ქავთარაძემ გააკეთა. 1924 წლის 28 აგვისტოდან აჭარაში საომარი მდგომარეობა გამოცხადდა. ხუთეულმა იანოვსკის დაავალა სამხედრო მდგომარეობის შესახებ ბრძანების პროექტი წარმოედგინა. სხდომაზე საგანგებო სამეულები შეიქმნა. 1924 წლის 29 აგვისტოს ქ. ბათუმის მოსახლეობისათვის სპეციალური ბრძანება გამოიცა (გოგოლიშვილი 2000: 62).

1924 წლის 28 აგვისტოს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის ბიურომ დაადგინა: „მენშევიკების და ანტისაბჭოთა ძალების გამოსვლების სალიკვიდაციოდ შეიქმნას ცენტრალური საგანგებო ხუთეული – თ. ხიმშიაშვილის (თავმჯდომარე), ს. ქავთარაძის, დ. კილაძის, იანოვსკის, ტაკუნოვის, ახალაძის და წითლიძის შემადგენლობით. ხუთეულის ყველა განკარგულება შესრულებულ იქნას უსიტყვოდ და რიგგარეშედ, აჭარაში არსებულ ყველა დაწესებულებათა მიერ“ (მანველიძე 2006: 45). მაზრებში საგანგებო სამეულების ხელმძღვანელებად მიავლინეს მაღალი თანამდებობის კომუნისტები: ქობულეთის მაზრაში – ბარამიძე, ხულოს მაზრაში – კომახიძე, ქედის მაზრაში – თავდიშვილი, აჭარის-წყლის მაზრაში – სულუხია, ჭოროხის მაზრაში – გოგიტიძე (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 128). 1924 წლის 29 აგვისტოს გამოიცა აჭარის საგანგებო ხუთეულის ბრძანება №1, რომლითაც აჭარაში სამხედრო წესები გამოცხადდა. 1924 წლის 30 აგვისტოს აჭარის ცენტრალურმა საგანგებო ხუთეულმა მიიღო დადგენილება შავი ზღვის სანაპიროს საქართველოს მონაკვეთის დაცვის გაძლიერების შესახებ. ბათუმის მისადგომების დასაცავად 5 გემი გამოიყო, სანაპიროს დარჩენილი ნაწილისათვის – 7 გემი (მანველიძე 2006: 45-46).

1924 წლის ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყების პირველ დღეებში ქ. ბათუმში 260 კომუნისტის, 260 კომკავშირელისა და 150 უპარტიოს მობილიზირება მოხდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 128). ისინი შეიარაღეს და სრულ მზადყოფნაში მოიყვანეს. კომუნართა მთავარ სამხედრო ხელმძღვანელად ვ. ჩაჩბა დაინიშნა. აჭარის ხუთივე მაზრაში სულ მობილიზებული იყო 2234 გლეხი,

მათგან 771 ქობულეთის მაზრიდან იყო მობილიზებული, 430 – ჭოროხის მაზრიდან, 255 – აჭარისწყლის მაზრიდან, 365 – ქედის მაზრიდან და 413 – ხულოს მაზრიდან (მანველიძე 2006: 46). მობილიზებულმა გლეხებმა თურქეთთან აჭარის სასაზღვრო პუნქტები გაამაგრეს, რათა თურქეთში მყოფი შეიარაღებული რაზმები აჭარაში არ შემოჭრილიყვნენ. მობილიზებულმა გლეხებმა გაამაგრეს ასევე ბახმარო-ზოტის სასაზღვრო ხაზი, რომ ამით აღკვეთილიყო აჯანყებული გურულების მხრიდან აჭარაში გადმოსვლის შესაძლებლობა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 128).

აჯანყებულების გურიის შტაბმა აჭარაში **ლეო ლომაძე და კირილე სიხარულიძე** გააგზავნეს. 1924 წლის 31 აგვისტოს ქ. ბათუმის ცენტრალურ მოედანზე ოცამდე კაცი შეიკრიბა, რომლებმაც მიტინგის ჩატარება სცადეს, მაგრამ უშედეგოდ – ყველა მათგანი დააპატიმრეს. დაპატიმრებისას **ნოდარ მენაბდემ** ხმამაღლა დაიძახა: „**ძირს სისხლიანი ხელისუფლება, გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს!**“

1924 წლის 1 სექტემბერს საგანგებო ხუთეულის თავმჯდომარეს, თ. ხიმშიაშვილს აცნობეს, რომ მდ. ჩოლოქთან განლაგებულ ჩაჩბას რაზმს გურული აჯანყებულები თავს დაესხნენ. ჩაჩბას რაზმსა და აჯანყებულებს შორის ბრძოლა დიდხანს გაგრძელდა, ბოლოს თავდამსხმელები იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ. აჯანყებული გურულების ერთი ნაწილი **ნიკოლოზ ურუშაძის** ხელმძღვანელობით გურიიდან ქობულეთისაკენ დაიძრა. სოფ. ქაქუთთან აჯანყებულებს საბჭოთა ჯარის ნაწილებმა გზა გადაუღობეს. ორმხრივი სროლების შემდეგ აჯანყებულებმა უკან დაიხიეს. ნ. ურუშაძის რაზმის დასახმარებლად ქობულეთიდან სოფ. ქაქუთის მიმართულებით **მაჰმუდ დიასამიძის** რაზმი დაიძრა. მ. დიასამიძე ბრძოლის ველზე იმ დროს მივიდა, როდესაც ნ. ურუშაძის რაზმი უკან იხევდა. ნ. ურუშაძემ უკან დახევა შეაჩერა. მ. დიასამიძის რაზმი ბრძოლაში ჩაერთო. წითელი ჯარის ნაწილები ალყაში მოექცნენ. ამ დროს წითელი ჯარის ნაწილებს ოზურგეთიდან და ბათუმიდან დამხმარე ძალები მოუვიდათ. მ. დიასამიძის რაზმი მთლიანად განადგურდა. თითქმის სრულად განადგურდა ნ. ურუშაძის რაზმიც. მსხვერპლი წითელ არმიაშიც დიდი იყო.

ზემო აჭარაში, ხულოს მიმართულებით საბჭოთა ხელისუფლებამ დამატებითი რაზმის ნაწილები გააგზავნა რამდენიმე ტყვიამფრქვევით. ამ დროს ზემო გურიაში

შუქრი კეკელიძის რაზმმა სოფლები: ქვაბლა, ზოტი და ჩხაკოურა დაიკავა. აჯანყებულებმა ამ სოფლებში საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები დაატყვევეს. ამის შემდეგ გურული აჯანყებულები აჭარის მიმართულებით დაიძრნენ. შ. კეკელიძემ მისი რაზმის წევრის ალიოსმან თავართქილაძის ხელით ხულოში მყოფ თანამოაზრეებს წერილი გაუგზავნა და აჯანყებისაკენ მოუწოდა, მაგრამ ხულოში აჯანყების დაწყება ვერ მოხერხდა, რადგან აჭარის საგანგებო კომისიამ რამდენიმე პირი დააპატიმრა. სოფ. ხულოში მყოფი ანტისაბჭოთა ძალები სოფ. ღორჯომში გადავიდნენ და მოსახლეობის დარაზმვა დაიწყეს. 1924 წლის 4 სექტემბერს სოფ. ღორჯომში ხალხი გამოვიდა და საბჭოთა ხელისუფლების ლიკვიდაცია მოითხოვა. აჯანყებულებმა საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების წარმომადგენლები დააპატიმრეს. ხალხის წინაშე სიტყვით მემედ გაბაიძე გამოვიდა, რომელმაც აღნიშნა, რომ გურიაში ხელისუფლებაში აჯანყებულები მოვიდნენ. მ. გაბაიძის თქმით, ზემო გურიაში მოქმედი აჯანყებულები მათ დასახმარებლად მოემართებოდნენ. ამიტომაც, მ. გაბაიძის აზრით, საჭირო იყო დაუყოვნებლივ შეიარაღება და ხულოს მიმართულებით წასვლა. მ. გაბაიძის სიტყვით გამოსვლის შემდეგ ასამდე თოფებით შეიარაღებული კაცი სოფ. ხულოს მიმართულებით დაიძრა. აჯანყებულებმა დიდი მანძილის გავლა ვერ მოახერხეს, რადგან მათ სოფ. ხულოდან სოფ. ღორჯომში გამოგზავნილი წითელი ჯარის ნაწილები გადაეღობნენ **ო. მოწყობილის** მეთაურობით. **ო. მოწყობილმა** აჯანყებულებს დაპატიმრებული კომუნისტების გათავისუფლება მოსთხოვა, მაგრამ უშედეგოდ. **ო. მოწყობილის** რაზმმა შესაშინებლად ჰაერში გაისროლა. ამან მდგომარეობა კიდევ უფრო დაძაბა. აჯანყებულები საბრძოლველად მოემზადნენ. დაიწყო ორმხრივი სროლები, რის შედეგადაც ორივე მხრიდან დაიღუპა 5 და დაიჭრა 3 მებრძოლი. **ო. მოწყობილი** იძულებული გახდა უკან დაეხია, მაგრამ შორს არ წასულა, რადგან შეიტყო, რომ ხულოდან **ბასოვის** მეთაურობით წითელარმიელები მის დასახმარებლად მოემართებოდნენ (მათ მოჰქონდათ ორი ტყვიამფრქვევი). დამხმარე ძალის მოსვლის შემდეგ **ო. მოწყობილი** შეტევაზე გადავიდა. ამასთანავე **ბასოვის** რაზმმა ტყვიამფრქვევიდან აჯანყებულებს ცეცხლი გაუხსნა, რის შედეგადაც 4 აჯანყებული დაიღუპა. აჯანყებულები იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ. **ბასოვმა** გადაწყვიტა

მთლიანად გადაეწვა სოფელი ღორჯომი. ის მივიდა სოფ. ღორჯომის ცენტრში, შეკრიბა ადგილობრივი მოსახლეობა და მათ „ბუნტოვშიკების“ გადაცემა მოსთხოვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის სოფლის განადგურებით იმუქრებოდა. მიუხედავად მუქარისა ხალხმა აჯანყებულები არ გასცა. მოსახლეობისათვის საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით, ბასოვის წინაშე აჯანყების მეთაურები **მემედ გაბაიძე, ჰასან მეკვიძე** და სხვ. თვითონ გამოცხადნენ. ბასოვის ბრძანებით ისინი იქვე, ხალხის თვალწინ ჯერ სასტიკად გაროზგეს, შემდეგ კი დახვრიტეს. ბასოვმა ესეც არ იკმარა და რამდენიმე სახლი გადაწვა. ბასოვმა თავისი რაზმის ნაწილი სოფ. ღორჯომში დატოვა, თვითონ კი ო. მოწყობილთან ერთად ხულოსაკენ გაემურა, სადაც კეკელიძის რაზმი ხულოს აღებას ცდილობდა. კეკელიძის რაზმი ხულოდან რამდენიმე კილომეტრის მოშორებით იდგა. ო. მოწყობილმა კეკელიძეს ულტიმატუმი წაუყენა წინააღმდეგობა არ გაეწია მისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას სასტიკად დასჯას „დაჰპირდა“. კეკელიძე დანებებას არ აპირებდა. ბასოვმა საიდუმლო თათბირი მოიწვია, სადაც გადაწყდა, რომ შემოვლითი გზით ზურგიდან დაერთყათ მოწინააღმდეგისათვის. ამ მანევრის შესასრულებლად ოცამდე ჯარისკაცი გამოიყო. ჯარისკაცები, რომლებსაც ვინმე **საფრონოვი** მეთაურობდა, საცალფეხო ბილიკით გაემართნენ, მაგრამ მათ თავს აჯანყებულები დაესხნენ. წითელარმიელებს ბრძოლაში 7 მეზრძოლი დაეღუპათ, მათ შორის საფრონოვიც. აჯანყებულებმა თავდასხმისას 4 მეზრძოლი დაკარგეს. ამასობაში ო. მოწყობილს და ბასოვს შეუერთდა ბათუმიდან წამოსული რაზმი კაპიტან **პანოვის** მეთაურობით. კეკელიძე დარწმუნდა, რომ წინააღმდეგობის გაწევას აზრი არ ჰქონდა და თურქეთში გადასვლა გადაწყვიტა. თურქეთის საზღვრისაკენ მიმავალ კეკელიძის რაზმს **სანისლიას ტყესთან** წამოეწივნენ. დაიწყო ორმხრივი სროლები. წითელარმიელებმა 6 აჯანყებული შეიპყრეს. კეკელიძემ რევოლვერით თავი მოიკლა. გაბოროტებულმა რუსმა ჯარისკაცებმა კეკელიძის გვამი ხიმტებით დაასახიჩრეს და ხევში გადააგდეს. დაპატიმრებული ექვსი აჯანყებულიდან სამი **იასონ წითელაძე, გაბრიელ ლომიძე** და **ალექსანდრე კაკაბაძე** ფეხებით ხეზე ჩამოკიდეს და ცემით მოკლეს, შემდეგ კი მათი გვამები ხევში გადააგდეს. დანარჩენი სამი აჯანყებული კი ხულოში ჩაიყვანეს. აქ წინასწარ შედგენილი სცენა გათამაშდა. ხულოს ცენტრში თავი მოუყარეს ადგილობრივ მოსახლეობას,

დაასვენეს მოკლული წითელარმიელები (მათ შორის საფრონოვი) და მათ წინ სამი დაპატიმრებული დააყენეს. ო. მოწყობილი, ბასოვი, პანოვი და სხვ. სიტყვებით გამოვიდნენ. მათ მოითხოვეს მოსახლეობას აღედრა შუამდგომლობა აჭარის საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე „ბანდიტებთან ბრძოლის დროს გმირულად დაღუპულების მედლებით დაჯილდოვების და მათი ოჯახებისათვის მატერიალური დახმარების გაწევის შესახებ“. შემდეგ პანოვმა ხალხს ჰკითხა თუ რისი ღირსნი იყვნენ დაპატიმრებულები. დაშინებულმა ხალხმა ერთხმად იღრიალა: „**ჩაქოლვის, ჩაქოლვისო!**“ და ის ის იყო, რომ ხალხის ერთი მოზრდილი ჯგუფი აჯანყებულების ჩასაქოლად მოემზადა, რომ ამ დროს მათ წინ ო. მოწყობილი გადაეღობა და შეაჩერა ისინი. ო. მოწყობილმა ხალხს მიმართა: „მართალია ეს ბანდიტები მართლაც რომ ჩაქოლვის ღირსნი არიან, მაგრამ ამჯერად უმჯობესია, რომ თავი შევიკავოთ ასეთი მოქმედებისაგან. ისინი სამართალში გადაეცემა და რა თქმა უნდა მიიღებენ საკადრის პასუხს“-ო (გოგოლიშვილი 2000: 63-68).

აჭარის საგანგებო ხუთეულის ყურადღება მიპყრობილი იყო აჭარა-გურიის საზღვრისაკენ, ვინაიდან მოსალოდნელი იყო გურული აჯანყებულების აჭარის ტერიტორიაზე გადასვლა. გამომდინარე იქიდან, რომ ქ. ოზურგეთიდან გაქცეული აჯანყებულების ერთი ნაწილი ქობულეთის მიმართულებით გაემართა, საგანგებო ხუთეულის დადგენილებით ქობულეთში 50 კომუნარი და 10 წითელარმიელი გაიგზავნა ერთი ტყვიამფრქვევით. აჯანყებულებმა სოფლები შემოქმედი და გომი გაამაგრეს, მაგრამ კომუნარებმა აქაც მოახერხეს მათი წინააღმდეგობის დაძლევა. უკუქცეულმა აჯანყებულებმა ბახმაროს მთას მიაშურეს. აჭარის საგანგებო ხუთეულმა ხულოს მაზრის სამეულს დაავალა აჯანყებულების მიერ დაკავებული ბახმაროს მთის გათავისუფლება და ბახმარო-ზოტის, გომის მთის გაყოლებით სამხედრო ხაზის გამაგრება. ხუთეულის ასეთი ყურადღება გურიის მიმართ იმით იყო განპირობებული, რომ გურიაში ფილიპე მახარაძე იმყოფებოდა. როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ ფ. მახარაძემ ბათუმში ჩასვლა მოახერხა (მანველიძე 2006: 48-49).

1924 წლის 5 სექტემბერს ბათუმიდან ხულოს მაზრის მიმართულებით 110 კომუნარი გაიგზავნა 2 ტყვიამფრქვევით იქ მყოფი გლეხთა შეიარაღებული რაზმის დასახმარებლად. გლეხთა რაზმს დავალებული ჰქონდა აჭარიდან თურქეთში აჯანყებულთა გადასვლა აღეკვეთა.

აჭარის საბჭოთა ხელისუფლების ინიციატივით, 1924 წლის 29 აგვისტოდან მოყოლებული ქ. ბათუმში და აჭარის ყველა მაზრაში ხალხმრავალი მიტინგები იმართებოდა. 1924 წლის 2 სექტემბერს ქ. ბათუმში მორიგი მიტინგი ჩატარდა, რომელზეც სიტყვით **ფ. მახარაძე** გამოვიდა.

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ქ. ბათუმში 200 შეიარაღებულის გარდა ყველა ძალის დემობილიზაცია მოხდა. ანალოგიურად მოხდა შეიარაღებული ძალების დემობილიზაცია აჭარის მაზრებში. იქ მხოლოდ მცირე რაზმები დატოვეს.

1924 წლის 8 სექტემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის ყველა უჯრედების ერთობლივი სხდომა გაიმართა, რომელზეც აჯანყებულთა წინააღმდეგ ჩატარებული ღონისძიებების ანგარიში მოისმინეს. სხდომამ აჯანყების დღეებში აჭარის ცენტრალური ორგანოების მუშაობა ერთხმად მოიწონა. აჯანყებულების წინააღმდეგ წარმატებული მოქმედებისათვის რამდენიმე ადამიანი დააჯილდოვეს (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 128).

1924 წლის 6 სექტემბერს სოფ. დღვანში **დავით ფუტკარაძის** სახლში ანტისაბჭოთა ჯგუფი შეიკრიბა **ისკენდერ ფუტკარაძის, ოსმან ფუტკარაძის, მევლუდ ფუტკარაძის, ომერ ფუტკარაძის, ქერიმ ფუტკარაძისა** და სხვათა შემადგენლობით. შეკრებილებმა შექმნილ ვითარებაზე იმსჯელეს და აღნიშნეს, რომ სოფელ კვიახიძეებში დავითაძის 150 კაციანი ჯგუფის შეჭრა იყო მოსალოდნელი. შეკრებილებმა დავითაძის რაზმთან შეერთების სურვილი გამოთქვეს.

აჭარის საგანგებო ხუთეულის თავმჯდომარე **თ. ხიმშიაშვილმა** ხულოში **ო. მოწყობილს** აცნობა, რომ მოსალოდნელი იყო თურქეთის მხრიდან „ბანდის“ შემოჭრა. **თ. ხიმშიაშვილმა** **ო. მოწყობილს** განსაკუთრებული ზომების მიღება დაავალა. „ბანდას“ **თ. ხიმშიაშვილის** თქმით, სოციალ-დემოკრატებთან ჰქონდა კავშირი. 1924 წლის 5 სექტემბერს ხულოს მაზრაში სასწრაფოდ გააგზავნეს 110 კომუნარი ორი ტყვიამფრქვევით, რათა თურქეთის მხიდან გადმოსასვლელები საიმედოდ ჩაეკეტათ. 1924 წლის 8 სექტემბერს მეექვსე სანაპირო საგუშაგოს **სარიჩაირ-ჩირუხის** ხაზზე შემოიჭრა 30 კაცისაგან შემდგარი შეიარაღებული ჯგუფი დავითაძის მეთაურობით, მაგრამ სანაპირო რაზმის წინააღმდეგობის გამო იძულებული გახდა უკან გაბრუნებულიყო. 1924 წლის 7 სექტემბერს დავითაძის

ჯგუფის შემოჭრამდე ჭოროხისპირეთში სოფ. **თხილნარის** თავზე თურქული აეროპლანი გამოჩნდა. 8 სექტემბერს სოფელ **კობალთის** მხრიდან გადმოფრინდა აეროპლანი, რომელმაც ორი ბომბი ჩამოაგდო. როგორც ჩანს აეროპლანს სადაზვერვო დავალება ჰქონდა. თ. ხიმშიაშვილმა მომხდარი თბილისს შეატყობინა.

1924 წლის აჯანყების დროს აჯანყებულთათვის თურქეთიდან იარაღის მიწოდების არა ერთი მცდელობა იყო. აჭარაში იარაღის შემოტანის ორგანიზებას აჭარიდან ემიგრირებული ბეგები ცდილობდნენ, მათ შორის ყოფილი „**სედაი მილეთის**“ ორგანიზაციის წევრები: **ჰუსეინ ბეგ ბიბინ-ოღლი (ბიბინეიშვილი)** და **მაჰმუდ მათარაჯ-ოღლი**. პირველი ართვინში იმყოფებოდა, მეორე – რიზეში. ჰ. ბიბინეიშვილმა თავისი შვილების იუსუფის და ომერის მეშვეობით გურიაში, მაჭახელა-მარადიდის გავლით, დიდი რაოდენობით იარაღი გაგზავნა გუნთაიშვილის რაზმისათვის. მაჰმუდ მათარაჯ-ოღლიმ რიზედან ფოთისაკენ იარაღით დატვირთული მოტორიანი ნავი გამოაგზავნა. თუ რა ბედი ეწია ამ ნავს უცნობია (**მანველიძე 2006: 46-48**).

აჭარის საგანგებო ხუთეულის ინიციატივით 1924 წლის 25 სექტემბერს აჭარის მშრომელი მოსახლეობის ყრილობა ჩატარდა, რომელზეც ხალხმა ერთსულოვნად მოიწონა პარტიის გენერალურ ხაზი (**გოგოლიშვილი 2000: 69**).

თავი IX. რეპრესიები

1924 წლის 3 სექტემბრს მცხეთის მილიციის ცხენოსანმა პატრულმა ვ. არჯევანიძის მეთაურით შიო მღვიმის მონასტერთან ახლოს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარე **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი** და დამკომის მდივანი **იასონ ჯავახიშვილი** დააპატიმრა. მალევე დააპატიმრეს სოციალისტ-რევოლუციონერი **მიხეილ ბოჭორიშვილი**, ეროვნულ-დემოკრატი **მიხეილ იშხნელი**, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი **გიორგი ჯინორია** და სხვ. პატიმრები ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის საპრობილეში მოათავსეს. 1924 წლის 4 სექტემბრის ღამეს დამკომის დაპატიმრებულმა ხელმძღვანელებმა მუქარის ქვეშ ხელი მოაწერეს განცხადებას დამკომის დაშლის შესახებ. საპრობილიდან კ. ანდრონიკაშვილმა თანამებრძოლების მისამართით წერილი გააგზავნა, სადაც უხსნიდა მათ თუ რა მიზეზით მოაწერა ხელი დეკლარაციას, მაგრამ წერილმა დანიშნულების ადგილამდე ვერ მიაღწია, ის საგანგებო კომისიას ჩაუვარდა ხელში (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 358-368).

საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებამ ისარგებლა 1924 წლის აჯანყების დამარცხებით და საქართველოში თუ ემიგრაციაში მყოფი ანტისაბჭოთა პირების ქონება კონფისკირებულად გამოაცხადა (იხ. დანართი №4). აღსანიშნავია, რომ სიაში მოხვედრილთაგან ზოგიერთი უკვე საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დახვრეტილი იყო (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 274).

აჯანყებულთა წინააღმდეგ რეპრესიების დაწყებისთანავე საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის ხელმძღვანელის **სერგო ორჯონიკიძის** სახელზე საბჭოთა კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის **ალექსეი რიკოვის** დეპეშა მოვიდა დახვრეტების დაუყოვნებლივ შეწყვეტის შესახებ. ს. ორჯონიკიძემ თავის თანამებრძოლთა ვიწრო თათბირი მოიწვია, სადაც განაცხადა: ჯერჯერობით ამ დეპეშას ყურადღება არ მივაქციოთ და ენერგიული ზომები გავატაროთ, რათა საქართველო რაც შეიძლება მაქსიმალურად გავწმინდოთ კონტრრევოლუციური უწმინდურობისაგანო (გაზეთი. „ერთობა“, თბილისი, 1991, №6).

§ 1. იმერეთი (შორაპნის მაზრა. ქუთაისის მაზრა)

1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეებს, მათ თანამგრძნობებსა და ექვმიტანილებს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ შექმნილი ე. წ. „სამეულები“ ყოველგვარი ძიებისა და გასამართლების გარეშე ხვრეტდნენ. დააპატიმრეს ყვირილის ხეობაში მცხოვრები წერეთლები და საჩხერიდან ჩამოყვანილ პატიმრებთან ერთად სპეციალურ ეშელონში მოათავსეს. ეშელონი შემდეგ ჭიათურაში ჩამოაყენეს, სადაც მუშათა საგანგებო რაზმის წევრებმა მათ ჭიათურასა და მის ახლო-მახლო სოფლებში დაპატიმრებულები დაახვედრეს. მოგვიანებით ეშელონი შორაპანში გადაიყვანეს, სადაც ასევე დაახვედრეს მათ პატიმრები. ისინი ექვს ვაგონში გადაანაწილეს. ჩეკისტები დაპატიმრებულებს ეუბნებოდნენ, რომ ქუთაისში ჩაიყვანდნენ, აჯანყებასთან დაკავშირებით დაკითხავდნენ, უდანაშაულოებს უკან დააბრუნებდნენ, დამნაშავეების საქმეს კი სასამართლოს გადასცემდნენ. ვაგონებში გამომწყდელ ადამიანებს რამე რომ არ ეექვიანათ თითო „ბუხანკა“ პური დაურიგეს. სოფ. არგვეთის ხიდთან, რკინიგზის სიახლოვეს ორმოები წინასწარ იყო გათხრილი. არემარეს რუსული წითელი არმიის ნაწილები იცავდნენ, რომლებშიც ქართველი ჯარისკაცებიც ერივნენ. ქართველმა ჯარისკაცებმა როგორც კი შეიტყვეს თუ რას უპირებდნენ ვაგონებში გამომწყვდელ ადამიანებს მწყობრიდან გამოვიდნენ და ბრძანების შესრულებაზე უარი თქვეს, რის გამოც ისინი დააპატიმრეს და მოგვიანებით თბილისში გადააგზავნეს. 1924 წლის 30 აგვისტოს, დილის 3 საათზე, ზესტაფონიდან გასული მატარებელი სოფ. არგვეთის ხიდთან გაჩერდა. პირველი ვაგონიდან დაპატიმრებულები გადმოიყვანეს, ორმოს გასწრივ გაამწყვრივეს და იაპონური ტყვიამფრქვევებიდან უკლებლივ ყველა ჩაცხრილეს. დახვრეტის დროს მათმა ღრიალმა: „**რას გვერჩით, რა დაგვიშავებია!**“ და ტყვიამფრქვევების კაკანმა დანარჩენ ვაგონებში მყოფი პატიმრები „საქმის კურსში“ ჩააყენა. მათ უარი თქვეს ვაგონებიდან გადმოსვლაზე, არადა თენდებოდა, „საქმე“ კი გათენებამდე უნდა მოთავებულიყო. ასეთ „კრიტიკულ“ სიტუაციაში ქუთაისის საგანგებო კომისიის თავკაცმა **ილარიონ ტალახაძემ** „მახვილგონიერება“ გამოიჩინა და წამოაყენა წინადადება ყველა დაპატიმრებული ვაგონებშივე ჩაეცხრილათ. გადაწყვეტილება, რა თქმა უნდა, აღსრულდა (გაზეთი. „ერთობა“, თბილისი, 1991). პატიმრები ტყვიამფრქვევებით ვაგონებშივე ჩაცხრილეს. ვინც ტყვიამფრქვევის

ცეცხლს გადაურჩა, ცოცხალ-მკვდარი იყო და სიცოცხლის ნიშნებს ამჟღავნებდა მაუზერებიდან დახვრიტეს ილარიონ ტალახაძემ და დომენტი მშვენიერაძემ (შორაპნის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარემ) (გაზეთი. „საქართველო“, თბილისი, 1991, №16). როგორც კი ჩეკისტებმა ვაგონების კარები გააღეს, ორმა დაპატიმრებულმა მაჭარაშვილმა და წერეთელმა გაქცევა მოახერხა. (ვაშაძე 2009: 122). ჩეკისტებმა დახოცილები ორმოში გადაყარეს. თხრილი, თავისი სიდიდის მიუხედავად, საკმარისი არ აღმოჩნდა და ჩეკისტები იძულებული გახდნენ ზევიდან უამრავი მიწა დაეყარათ, რათა გვამები მთლიანად დაეფარათ. ეპიდემიების საწინააღმდეგოდ სასაკლავოს კირი მოაყარეს, დახოცილებს კი დაცვა დაუყენეს, რათა ახლობლებს გვამები არ მოეპარათ. ამით „ოპერაცია“ დამთავრდა და კიდევ ინათა. დახვრეტის დამთავრების შემდეგ ი. ტალახაძე და დ. მშვენიერაძე, რომლებსაც ჩეკები სისხლში და ტვინის ნანთხევში ჰკონდათ გასვრილი, იქვე მდინარე ყვირილაში შევიდნენ და „მოწესრიგდნენ“. შემდეგ დ. მშვენიერაძემ ჩონის მეზრძოლებს მიმართა: – აბა, თქვენ იცით, ბიჭებო!.. ამა და ამ ადგილას მოზრძანდით, იქ გაშლილი სუფრა დაგხვდებათ, რათა ღირსეულად აღვნიშნოთ ჩატარებული „ოპერაცია“. დამსჯელი რაზმის ხელმძღვანელობა მაშინვე წასულა სუფრაზე. საინტერესოა ის, რომ ჩეკისტებს თან წაუღიათ ის პურები, რომლებიც პირველ ვაგონში მყოფ პატიმრებს დარჩათ“ (გაზეთი. „საქართველო“, თბილისი, 1991, №16). ვაგონებში დასახვრეტთა შორის ორი ქალი – ნინა წერეთელი და იულია გაფრინდაშვილი იყო. დახვრეტის წინ ონის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე სოფრომაძემ მათ გადასარჩენად ყველაფერი იღონა. ეს ორი ქალი ცოცხალ-მკვდარი ვაგონიდან გადმოსვენეს. ისინი ორი დღის განმავლობაში გონზე არ მოსულან მიუხედავად იმისა, რომ ექიმები თავს დასტრიალებდნენ (ჩუბინიძე 1953: 278). სულ არგვეთის ხიდთან 96 ადამიანი დახვრიტეს (სშსსა (II), საქართველოს ჩეკა-ს მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წწ. ტომი №1, ფურცელი 258 (I) – 260 (I). მოგვიანებით მათ რიცხვს კიდევ სხვა დახვრეტილებიც დაემატნენ. მთლიანობაში შორაპნის მაზრაში დახვრეტილთა რაოდენობამ 171 მიაღწია (იხ. დანართი №5).

1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის მიღების ბრალდებით საბჭოთა ხელისუფლებამ შორაპნის მაზრაში მრავალი ადამიანი დააპატიმრა (იხ. დანართი

№6). შორაპნის მაზრიდან თბილისში რამდენიმე პატიმარი გადააგზავნეს (იხ. დანართი №7). შორაპნის მაზრაში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით ასევე დააპატიმრეს, მაგრამ მოგვიანებით საგანგებო სამეულმა გაათავისუფლა რამდენიმე პირი (იხ. დანართი №8).

საბჭოთა კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მესამე სესიის მიერ გამოცხადებული ამნისტიის საფუძველზე გაათავისუფლდნენ: **ზურაბ არჩილის ძე გამყრელიძე**, 24 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. ზოტში (შორაპნის მაზრა), საშუალო განათლებით, დაუოჯახებელი, სოციალისტ-ფედერალისტი 1917 წლიდან; **ალექსანდრე ფარნაოზის ძე მაჭარაშვილი**, 22 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. ორდულში (შორაპნის მაზრა), საშუალო განათლებით, სოციალისტ-ფედერალისტი 1918 წლიდან; **შოთა გაბრიელის ძე გამყრელიძე**, 22 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში (შორაპნის მაზრა), მცირე მესაკუთრე, სოციალისტ-ფედერალისტი; **ივანე დიმიტრის ძე წერეთელი**, 33 წლის, მცხოვრები სოფ. ხრეთში, ყოფილი აზნაური, თვითნასწავლი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი; **ივანე ფარსადანის ძე ჭუმბურიძე**, 25 წლის, ყოფილი სახალხო გვარდიელი, წერაკითხვის მცოდნე; **შალვა აბრამის ძე ჩუბინიძე**, 29 წლის, მცხოვრები სოფ. ჩანრში, მესამე კურსის სტუდენტი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი; **სეფე დავითის ძე კახიძე**, 38 წლის, ყოფილი აზნაური, უპარტიო, ღარიბი.

აჯანყებულთა მიერ ქ. ჭიათურის კომენდანტად დანიშნული კონსტანტინე ჩაჩანიძე საბჭოთა ხელისუფლებამ კაკის-წყალის ტყეში დააპატიმრა. მას მიესაჯა 5 წლის პატიმრობა მკაცრი იზოლაციით.

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ალიმ დარახველიძე ხახული გეორგობიანთან ერთად იმალებოდა, მაგრამ ის 1924 წლის 20 სექტემბერს ქუთაისის პოლიტიურომ დააპატიმრა. ა. დარახველიძეს 10 წლიანი პატიმრობა მიესაჯა მკაცრი იზოლაციით, თუმცა 1924 წლის ნოემბრის ამნისტიით მას პატიმრობის ვადა გაუნახევრდა (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 25, 195-196).

ქუთაისის მაზრაში საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით 85 ადამიანი დახვრიტა (იხ. დანართი №9).

§ 2. სამეგრელო (სენაკის მაზრა. ზუგდიდის მაზრა)

სამეგრელოში 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ალექსანდრე (საშა) გეგეჭკორი ქ. ახალი სენაკში შეიჭრა და გასცა განკარგულება სენაკის მაზრაში მცხოვრები ყველა მღვდელი შეეპყროთ და სიკვდილით დაესაჯათ (სამუშაო 2002: 41). ეს მხოლოდ დასაწყისი იყო. 1924 წლის 3 და 13 სექტემბერს სენაკის მაზრის ინფორმპუნქტმა აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით გაუსამართლებლად 122 ადამიანი დახვრიტა (იხ. დანართი №10).

სენაკის მაზრაში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებითა და აჯანყებასთან კავშირისათვის ასევე 22 ადამიანი დახვრიტეს (იხ. დანართი №11).

სენაკის მაზრის საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით 85 ადამიანი დააპატიმრა (იხ. დანართი №12).

1924 წლის 6 სექტემბერს ზუგდიდში **საგანგებო ხუთეულის** (ტ. ლავილავა, ჯ. ჩიჩუა, მ. შელია, ვ. ზაქარაია, ვ. ბასილაია) და პასუხიმგებელი პირების (ი. ჯანაშია, ვ. ქიტია, ე. უბირია, პ. კობახიძე, ა. ხუბუნია, ვ. სიჭინავა, ა. ქირია, ბ. სიჭინავა, ი. ცხაკაია, ლ. როგავა, მ. ხვიჩია, თ. ლუკავა, ბ. ჯანაშია, შ. ბახტაძე) ერთობლივი სხდომა გაიმართა, რომელმაც მოისმინა „ზუგდიდში შეიარაღებულ ბანდიტურ გამოსვლებში აქტიურ მონაწილე კონტრევოლუციონერთა საქმე“ და დახვრეტის განაჩენი გამოუტანა 40 კაცს (იხ. დანართი №13). ეს 40 დაპატიმრებული ჩეკისტებმა ზუგდიდის დადიანების სასახლის მიმდებარე ტერიტორიასთან დახვრიტეს (პატიმრები თოკებით იყვნენ ერთმანეთზე გადამბმულები). დახვრეტილები სხვების ჭკუის სასწავლებლად რამდენიმე დღე მცხუნვარე მზის ქვეშ ეყარნენ. სწორედ ამ გარემოებამ სიკვდილისაგან იხსნა ოთხი აჯანყებული: ჭიჭიკო ჯიქია, ვალოდია ჩხოლარია, მელიტონ ტატიევი და აკაკი ფონია. ისინი საკონტროლო ტყვიას შემთხვევით გადაურჩნენ, შემდეგ კი ხელებიდან თოკის მოხსნა და გაქცევა მოახერხეს. მოგვიანებით ჭ. ჯიქია ნებაყოფლობით გამოცხადდა ზუგდიდის მაზრის საინფორმაციო პუნქტში (სშსსა (II), დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წწ., ტომი №1, ფურცელი 187-188).

რვა აჯანყებული დასახვრეტად ფოთის პოლიტბიუროში გადაიგზავნა (ერთ დოკუმენტში შვიდი დახვრეტილია ჩამოთვლილი – ავტ.), სადაც მათ სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს (იხ. დანართი №14).

აჯანყების დამარცხების შემდეგ დაწყებული უსასტიკესი რეპრესიებით შეშინებულმა აჯანყებაში მონაწილე **დურუ ლიფონავამ** (მცხოვრები სოფ. ხორგაში) ზუგდიდის საგანგებო სამეულის წევრის კირილე მიქაიას სახელზე წერილი დატოვა და საკუთარი „ნაგანით“ თავი მოიკლა. თავი მოიკლა ასევე სოფ. ჯიხაშკარში მცხოვრებმა აჯანყებაში მონაწილე **ევგენი კაჟინას ძე შენგელიამ** (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 10-11).

სოფ. დარჩელში საბჭოთა ხელისუფლებამ აჯანყებაში მონაწილე 28 ადამიანი დააპატიმრა. დაპატიმრებულთა შორის იყვნენ: **აბელ ნაყოფია, არსენა ნაყოფია, ტარას გეგეჭკორი, ბარდლა ნორაკია** და სხვ. ისინი ქ. ზუგდიდში უნდა ჩაეყვანათ. ჩეკისტებს თურმე მიზნათ ჰქონიათ ამ 28 კაცის სოფ. კახათის ამოსასვლელ ფერდობთან დახვრეტა წინასწარ ჩასაფრებული მკვლელების მიერ. მაგრამ ერთ-ერთი კომუნისტის, **ერეკლე ქირიას** ჰუმანურობამ იხსნა პატიმრები დახვრეტისაგან. ე. ქირიამ პატიმრები ქ. ზუგდიდში ჩაიყვანა, სადაც ისინი დადიანების სასახლის სარდაფში მოათავსეს. ე. ქირიას ეს ნაბიჯი ძვირად დაუჯდა. მას კაპიტნის სამკლავური ააგლიჯეს და სვანეთში აჯანყებულთა წინააღმდეგ მიმავალი პროხოროვის რაზმში ჩარიცხეს (**არნანია ა., შონია ვ., დარჩელი** (ნარკვევები სოფლის ისტორიიდან), თბილისი, 1999).

აჯანყებულების დახვრეტებს ადგილი ჰქონდა ჩხოროწყუმში. სოფ. სარაქონში ფარულავების ღელესთან აჯანყებაში მონაწილე 8 კაცი დახვრიტეს, სოფ. ლეწურწყუმეში – **ქუთელიები**, სოფ. ნაფიჩხაოში – **პროფი და მიხა ფიჩხაიები**, ქვედა ჩხოროწყუმში – **ალექსი ახალაია**, ხაბუმეში – 2 კაცი. სულ ჩხოროწყუს რაიონში 17 ადამიანი დახვრიტეს (**ახალაია** 2002: 184-239).

დახვრეტები სამეგრელოს სხვა სოფლებშიც განხორციელდა.

საბჭოთა ხელისუფლება ცდილობდა ვაჭარ-ხელოსნებისთვის ანგარიში გაესწორებინა. ტყეში გახიზნულ ვაჭრებსა და ხელოსნებს ერთი დღე მიეცათ სავაჭრო ობიექტების გაღებისათვის. ვადის ამოწურვის შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ იმ ვაჭრებისა და ხელოსნების სია გამოაქვეყნა, რომლებსაც კუთვნილი სავაჭრო ობიექტები ჩამოერთვათ (იხ. დანართი №15).

აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობის მიმღებთა ძებნა-დაპატიმრებები საკმაოდ

დიდხანს გაგრძელდა. იყო შემთხვევები, როდესაც მეზნილები თვითონ „ნებაყოფლობით“ ბარდებოდნენ სახელისუფლებო სტრუქტურებს, რადგან ვერ უძლებდნენ იმ ზეწოლას, რომელიც მათი ოჯახის წევრებზე ხორციელდებოდა. მსგავსი ზეწოლისა თუ პირდაპირი დაპატიმრების გზით ზუგდიდის მაზრის საპყრობილეში 32 ადამიანი აღმოჩნდა (იხ. დანართი №16).

ზუგდიდის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის პლენუმმა, რომელსაც ესწრებოდნენ: **ბ. შოგირაძე, ი. ჯანაშია, ვ. ჩხეიძე, ა. ქირია, ბ. სორდია, მ. შელია, ვ. შოგირაძე** და მაზრის ყველა რაიონული აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე, 1924 წლის აჯანყებასთან კავშირის ბრალდებით კონფისკაციის სახით ქონება უამრავ პირს ჩამოართვა (იხ. დანართი №17).

1924 წლის 18 სექტემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა ზუგდიდის ადგილობრივ ხელმძღვანელობას დაშიფრული ტელეგრამა გაუგზავნა, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ზუგდიდის მაზრის რაიონებში კომუნარები თვითნებურად მოსახლეობისათვის პირუტყვის ჩამორთმევას ახორციელებდნენ, გლეხებს სცემდნენ და სხვ. ცენტრალური კომიტეტი კატეგორიულად უბრძანებდა ადგილობრივ სამაზრო ხელისუფლებას გადაემოწმებინა აღნიშნული ინფორმაცია და დამნაშავეების პასუხისმგებლობის საკითხი დღის წესრიში დაეყენებინა (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 145).

ზუგდიდის მაზრის ხელმძღვანელობამ აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით ქონება ჩამოართვა არა მხოლოდ ვაჭრებსა და ყოფილ თავადაზნაურობას, არამედ გლეხებსაც. თუმცა მოგვიანებით საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის დადგენილებით გლეხებს და იმ ადამიანებს, რომლებიც თავისი სოციალური წარმომავლობით დაკავშირებული იყვნენ მშრომელთა ფენასთან, ჩამორთმეული ქონება უკან დაუბრუნდათ (**სსაზფ**, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №41, ფურცელი 283).

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებამ „საგამომძიებლო კომისიები“ შექმნა, რომლებსაც აჯანყების გამომწვევი მიზეზები უნდა შეესწავლა. სამეგრელოში აჯანყების მიზეზების გამოსარკვევად სპეციალური კომისია მიავლინეს, რომელსაც მიხა ცხაკია

ხელმძღვანელობდა. კომისიამ ზუგდიდისა და სენაკის მაზრები შემოიარა და მიტინგები ჩაატარა. მიტინგის დროს კომისიის წევრებმა ადგილობრივი მოსახლეობა გამოკითხეს. ზუგდიდის მაზრის სოფ. ლიაში მიტინგს 70 კაცი დაესწრო, სოფ. ტყაია-ბეჟაშღალში – 30, სოფ. კორცხელში – 20, სოფ. რუხში – 30, სოფ. ხეთაში – 50. სენაკის მაზრის სოფ. ბანძაში – 300 კაცი, სოფ. ნოსირში – 60, სოფ. ნაესაკოვოში – 50, სოფ. თეკლათში – 30, სოფ. ძველი სენაკში – 80, სოფ. ნოქალაქევში – 20, სოფ. თყია (? – ავტ.) – 30. სოფლის მცხოვრებლებმა კომისიას სხვადასხვა პრეტენზიები წამოუყენეს. გაირკვა, რომ გლეხებმა რამდენიმე თვის წინ კოოპერატივს აბრეშუმის პარკი ჩააბარეს, ამ უკანასკნელმა კი მათ ანაზღაურება არ მისცა. გარდა ამისა, გლეხობამ უკმაყოფილება გამოთქვა იმაზე, რომ მათ უბრალო მოწმობის ასაღებად ათეულობით ვერსის გავლა უხდებოდათ. გარდა ამისა, სოფ. ლიაში ზუგდიდის მაზრის აღმასკომს იჯარით მოიჯარადრისათვის ხე-ტყის დამუშავება გადაუცია. ამ მოიჯარადრეს სამუშაოდ 400 მუშა აუყვანია, რომლებისათვის 4 თვის ხელფასი არ გადაუხდია. ანალოგიური პრობლემა წამოაყენეს სოფ. ტყაია-ბეჟაშღალის მცხოვრებლებმა. სოფ. ლიის მცხოვრებლებმა კომისიას განუცხადეს, რომ კოოპერატივის გამგემ და ნოქარმა კოოპერატივის ფული 700 მანეთის ოდენობით მიითვისეს და სხვ. (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 160).

სოციალური მოტივით აჯანყებაში მოსახლეობის ჩაბმა ცხადია საბჭოთა ხელისუფლებისათვის არახელსაყრელი იყო, მაგრამ კიდევ უფრო მიუღებელი იყო მისთვის აჯანყებაში მოსახლეობის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნით მონაწილეობა. აქედან გამომდინარე, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მოსახლეობის მიერ სოციალური პროტესტის გამოხატვა შეიძლება შეთხზული იყოს ან დაშინებული მოსახლეობა თავის მართლების მიზნით თვითონვე თხზავდა აჯანყებაში ჩაბმის მიზეზს.

§ 3. გურია (ოზურგეთის მაზრა)

გურიაში აჯანყების სალიკვიდაციოდ საგანგებო ხუთეული ჩამოყალიბდა აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის ფ. დოლიძის მეთაურობით. მთელ

გურიაში ძალაუფლება სწორედ ამ ხუთეულის ხელში იყო. საგანგებო ხუთეული ბათუმიდან გურიაში ჩასული ფილიპე მახარაძის დირექტივებით მოქმედებდა.

გურიაში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით 7 ადამიანი დახვრიტეს (იხ. დანართი №18).

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით 1924 წლის აჯანყების შემდეგ გურიაში **გიორგი გოგოტიშვილი** მიავლინეს. 1924 წლის 5 სექტემბერს გ. გოგოტიშვილი ქ. ოზურგეთში იყო. ამ დროისათვის აჯანყების მონაწილეები გარბოდნენ და გურიის ტყეებსა და მთებს აფარებდნენ თავს. ფ. მახარაძეს თბილისსა და საქართველოს სხვა ქალაქებში არსებული ვითარების შესახებ ინფორმაცია გ. გოგოტიშვილმა მიაწოდა. ამის შემდეგ ფ. მახარაძემ მთელ გურიაში მიტინგების ჩატარება გადაწყვიტა. 1924 წლის 6 სექტემბერს ერთ-ერთი მიტინგი ფ. მახარაძემ სოფ. **დვაბზუში** ჩაატარა. მიტინგზე ხალხი მეზობელი სოფლებიდანაც მოჰყავდათ.

1924 წლის 9 სექტემბერს, დილით აეროპლან „იუნკერსით“ გურიაში **სერგო ორჯონიკიძე** და **სოლომონ მოგილევსკი** ჩავიდნენ. ფ. მახარაძემ, ს. ორჯონიკიძემ და ს. მოგილევსკიმ ერთობლივად მიტინგები **ჩოხატაურში, ნაგომარში** და **ხიდისთავში** ჩაატარეს. მათ შეკრებილ ხალხს აუწყეს, რომ ის ვინც 1924 წლის 15 სექტემბრამდე მთავრობას იარაღს ნებაყოფლობით ჩააბარებდა, სრულად გათავისუფლდებოდა პასუხისმგებლობისაგან განურჩევლად იმისა, ისინი აჯანყებაში აქტიურ როლს ასრულებდნენ თუ პასიურს. მოწოდებას მართლაც მოჰყვა ერთგვარი გამოხმაურება და ტყეში გახიზნულების ნაწილმა იარაღი ადგილობრივ ხელისუფლებას ჩააბარა. მათ შორის იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც 1924 წლის აჯანყებამდე იძებნებოდნენ. რაც შეეხება ს. მათითაიშვილს, თ. მუხაშავერიასა და აჯანყების სხვა მეთაურებს, ისინი საბჭოთა ხელისუფლების ამ მოწოდებას არ გამოეხმაურნენ. ს. ორჯონიკიძისა და ფ. მახარაძის მოწოდების მიუხედავად გლეხების უდიდესი უმრავლესობა მაინც თავს იკავებდა იარაღის ჩაბარებისაგან. გლეხების თქმით, მართალია საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ამნისტია გამოაცხადა, მაგრამ ადგილობრივი სამაზრო ხელისუფლება მათ არ აპატიებდა აჯანყებაში მონაწილეობას და ს. ორჯონიკიძისა

და ფ. მახარაძის წასვლისთანავე მათთან ანგარიშსწორებას დაიწყებდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 165).

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ გადარჩენილი აჯანყებულები ცხადია მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. თავი მოიკლეს სასოწარკვეთილებაში მყოფმა აჯანყებულებმა: სოფ. ზომლეთის მკვიდრმა **ილიკო დუმბაძემ** (დატოვა წერილი და სურათი), სოფ. ზომლეთის მკვიდრმა **კონსტანტინე (კოწია) ვადაჭკორიამ** (დატოვა წერილი), სოფ. ბახვის მკვიდრმა **თეოფილე ინწკირველმა**. ლანჩხუთის მკვიდრმა **მოსე ჭყონიამ** სცადა თვითმკვლელობა, დანით გაიჭრა მაჯის ძარღვი, თუმცა გადარჩა. ის დააპატიმრეს და საპყრობილეში მოათავსეს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 80).

§ 4. სვანეთი. რაჭა-ლეჩხუმი

ზემო სვანეთში შესულმა რუსის ჯარმა **ეგნატე გაბლიანისა** და სხვების სახლები ააფეთქა, რამდენიმე სვანი კი დაიჭირა და ადგილზევე დახვრიტა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 14).

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1924 წლის 13 სექტემბრის განკარგულების შესაბამისად, სვანეთის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე **პ. დვალი**, **ბობოხიძესთან**, **იმედაძესთან** და სხვებთან ერთად, ცაგერიდან ქვემო სვანეთის მიმართულებით გაემგზავრა. ქვემო სვანეთში პ. დვალმა აჯანყებულების მიერ განადგურებული საბჭოთა აპარატები აღადგინეს. მათ რამდენიმე საეჭვო პირი დააპატიმრეს, რის შემდეგ გეზი ზემო სვანეთისაკენ აიღეს. პ. დვალის რაზმს ზემო სვანეთში არანაირი წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. სოფ. **კალაში** მისვლისთანავე პ. დვალმა ტყეებში გახიზნულ მცხოვრებლებს უბრძანა ადგილობრივი სასწავლებლის ეზოში გამოცხადებულიყვნენ. ხალხი დანიშნულ ადგილზე დროზე გამოცხადდა. პ. დვალმა მიტინგი ჩაატარა, რომლის შემდეგ ხალხმა იარაღის ჩაბარება დაიწყო. ამის შემდეგ პ. დვალმა აჯანყების რამდენიმე მონაწილე დააპატიმრა. პ. დვალის ინიციატივით „**საგანგებო სამეული**“ შეიქმნა, რომელსაც სათანადო მითითებები მიეცა. სამეულის დასახმარებლად პ. დვალმა სოფ. კალაში კომუნარები დატოვა. ანალოგიურად განახორციელა პ. დვალმა ზემო სვანეთის დანარჩენი სოფლების განიარაღება. 1924 წლის 23 სექტემბერს პ. დვალი

თავის რაზმთან ერთად ზემო სვანეთის მაზრის ადმინისტრაციულ ცენტრში, სოფ. ბეჩოში შევიდა. აღმოჩნდა, რომ აჯანყებულებს სოფ. ბეჩოს დაკავებისთანავე მაზრის აღმასკომის შენობა გაენადგურებინათ, ნივთები და ავეჯი კი ადგილობრივ მცხოვრებლებს დაეტაცებინათ. შენობების კარ-ფანჯრებიც კი დატაცებული აღმოჩნდა. პ. დვალმა მოუწოდა ხალხს დაებრუნებინათ მაზრის აღმასკომის შენობიდან დატაცებული ქონება, რაც ნაწილობრივ შესრულდა კიდეც (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069, ფურცელი 59-60ა).

იფარის ტყეში მყოფ ბიძინა პირველს მთავრობამ საგანგებო კომისიის რწმუნებული მიუგზავნა, რომელმაც ის მთავრობასთან შეარიგა. 1924 წლის 1 ოქტომბერს ბ. პირველი საბჭოთა ხელისუფლებას ნებაყოფლობით ჩაბარდა (საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა), თბილისი, 1925, გვ. 113). თავის მხრივ, ბ. პირველმა აჯანყების მონაწილეები მთავრობასთან შეარიგა. ბ. პირველის მსგავსად ტყეში მყოფ ეგნატე გაბლიანთან საგანგებო კომისიის წარმომადგენელი გამოცხადდა და ის საბჭოთა ხელისუფლებასთან შეარიგა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 14, 19).

ზემო სვანეთის მაზრის მილიციის უფროსი შ. ამილახვარი საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს სწერდა, რომ სვანეთში მომხარი აჯანყების დროს მუშფაკელი პლატონ მარგველანი და სვანეთის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე სიმონ გულბანი აჯანყებულთა სასარგებლოდ მოქმედებდნენ (სუიცსა, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1062, ფურცელი 5-6).

საბჭოთა ხელისუფლებამ ლეჩხუმის მაზრაში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით 37 ადამიანი დახვრიტა (იხ. დანართი №19).

რაჭის მაზრაში აჯანყებულებსა და საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებს შორის შეტაკება მოხდა, რომლის დროსაც 2 კომუნისტი დაიჭრა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 105). საბჭოთა ხელისუფლებამ მიზანშეწონილად მიიჩნია რაჭის მაზრაში რამდენიმე არასასურველი პირი დაეხვრიტა (იხ. დანართი №20).

§ 5. აფხაზეთი

საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აგვისტოს აჯანყება მთელი საქართველოს მასშტაბით ჩაახშო. აჯანყების ჩახშობაში აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლება არანაკლებ აქტიურობდა. სამურზაყანოს მაზრის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე **თეოფანე შარია** 32 პატიმარი დასახვრეტად გალის საპრობილიდან გამოიყვანა. დასახვრეტად წაყვანილთაგან ორი გზაში გაიქცა. ჩეკისტი თ. შარია საპრობილეში დაბრუნდა, ერთ-ერთი საკნის კარი გააღებინა და ვინც პირველი შეხვდა, გამოიყვანა და დახვრიტა. პატიმრები გალის საპრობილეში არ დაეტია, სკოლაში მეცადინეობა გადადეს და სკოლის შენობა საპრობილედ აქციეს (**ზუზუბაია** 2002: 109). საბერიოს რაიონში სულ რაღაც ორი დღის განმავლობაში 204 აჯანყებული დააპატიმრეს (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №201). სამურზაყანოს მაზრაში 1924 წლის აჯანყების ჩახშობაში ამავე მაზრის პოლიტიბუროს მდივანმა **ტარას ანთიამ** აქტიური მონაწილეობა მიიღო (**ფარი – საიმედო, მახვილი – ბასრი**, რედაქტორი. ა. ინაური, თბილისი, 1987). სამურზაყანოს მაზრაში 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების დამარცხების შემდეგ ხელისუფლების ინსპირირებით სოფლებში გლეხების კრებები გაიმართა. ერთ-ერთი ასეთი კრება სოფ. **ჭუბურხინჯში** გაიმართა (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №201).

აფხაზეთის საბჭოთა ხელისუფლებამ წებელდის რაიონში აჯანყებულების წინააღმდეგ **შლატერი** გაგზავნა. შლატერმა ბესარიონ აფროსიძე და მასთან ერთად 10 აჯანყებული დააპატიმრა. შლატერისთვის ნაბრძანები იყო დატყვევებული აჯანყებულები ადგილზევე დაეხვრიტა, მაგრამ მან ეს დავალება ვერ შეასრულა, რადგან სოფ. აჟარის მილიციამ მას ამის უფლება არ მისცა. შლატერი იძულებული გახდა დაპატიმრებულები ქ. სოხუმში ჩაეყვანა.

1924 წლის 15-17 სექტემბერს აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის **საგანგებო სამეულის** სხდომა გაიმართა, რომელშიც მონაწილეობდნენ: აფხაზეთის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი **ნ. ლაკობა**, აფხაზეთის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე **ბახტაძე** და **ასტრიბეკოვი**. სხომაზე შლატერს ბრძანების შეუსრულებლობაზე ახსნა-განმარტება მოსთხოვეს. 11 აჯანყებული 1924 წლის 19 სექტემბერის დილის 4 საათზე ქ. სოხუმში დახვრიტეს (იხ. დანართი №21).

1924 წლის 27 ოქტომბერს აფხაზეთის საგანგებო კომისიამ პატიმრობიდან გაათავისუფლა აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დაპატიმრებული და მანამდე პატიმრობაში მყოფი პირები (იხ. დანართი №22).

§ 6. აჭარა

1924 წლის 30 აგვისტოს აჭარის საგანგებო კომისიის კოლეგიის სხდომა გაიმართა, რომელსაც ესწრებოდნენ: ქავთარაძე, კილაძე, ქათამაძე. სხდომაზე მიიღეს გადაწყვეტილება 23 პირის დახვრეტის შესახებ (იხ. დანართი №23). ეს 23 ადამიანი აჭარის საგანგებო კომისიამ 1924 წლის 31 აგვისტოს, ღამის 3 საათზე ქ. ბათუმში დახვრიტა (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25311, ფურცელი 36). 1924 წლის 6 სექტემბერს აჭარის საგანგებო ხუთეულმა აჭარის საგანგებო კომისიას დამატებით 10 პირის დახვრეტის სანქცია მისცა (იხ. დანართი №24).

1924 წლის სექტემბრის შუა რიცხვებში აჭარის საგანგებო ხუთეულმა საქართველოს საგანგებო კომისიისაგან მიიღო ცნობა, რომ აჭარაში ახალი გამოსვლები მზადდებოდა. აღნიშნულთან დაკავშირებით სასწრაფოდ შეიკრიბა აჭარის საგანგებო ხუთეული, რომელმაც მიიღო დადგენილება, რომლის თანახმად აჭარის სამაზრო სამეულებს უნდა გაეგრძელებინათ თავიანთი მოვალეობის შესრულება. აჭარის სამაზრო სამეულებთან აქტივისტთა რაზმები უნდა ჩამოყალიბებულიყო. კომუნართა რაზმის უფროს ჩაჩბას დაევალა, რომ ყველა კომუნარის მობილიზება დაეწყო, ხოლო ბათუმის სამხედრო გარნიზონის უფროსს – სამხედრო ძალებით ფოსტა-ტელეგრაფის დაცვა განეხორციელებინა. ამავე დროს საგანგებო ხუთეულმა თავის განკარგულებაში დატოვა საპატრულო ნავი „სოციალიზმის ვარსკვლავი“ შავი ზღვის ბათუმის სანაპიროს კონტროლის გასაძლიერებლად. აჭარის საგანგებო კომისიას მიეცა დავალება ყველა ანტისაბჭოთა პირი დაეპატიმრებინა. ამავე დროს აჭარის საგანგებო კომისიას ბარცხანის, ჭაობისა და ორთაბათუმის მოსახლეობისაგან იარაღი უნდა ამოეღო (მანველიძე 2006: 50).

1924 წლის 2 სექტემბერს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის ბათუმის რწმუნებული გიორგი (გიზო) ანჯაფარიძე აჭარის საგანგებო კომისიას ნებაყოფლობით ჩაბარდა (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 210).

1924 წლის სექტემბერში აჭარის საგანგებო კომისიამ ბათუმში ახალგაზრდა მარქსისტების ანტისაბჭოთა ორგანიზაცია გამოააშკარავა, რომელიც 60-ზე მეტ წევრს ითვლიდა. გამოვლენილ იქნა მეორე ანტისაბჭოთა ორგანიზაცია – „ოპოზიციონერთა იატაკქვეშა კომიტეტი“ მათე ლომთათიძის მეთაურობით. 1924 წლის ნოემბრის შუა რიცხვებში აჭარის საგანგებო კომისიას ხელში ჩაუვარდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მ) 1924 წლის 15 ოქტომბრის პროკლამაცია, რომელიც თბილისიდან ბათუმის ორგანიზაციას გაუგზავნეს. აჭარის საგანგებო კომისიამ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბათუმის ორგანიზაციის 15 აქტიური წევრი დააპატიმრა, რომლებიც მოსახლეობაში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აგიტაციას ეწეოდნენ.

1924 წლის 12 დეკემბერს აჭარის საგანგებო ხუთეულმა თვითლიკვიდაცია გამოაცხადა. იმავე დროს გაუქმდა ადგილობრივი სამაზრო სამეულები (მანველიძე 2006: 50-51).

თავი X. სასამართლო პროცესი

1925 წლის 15 ივლისიდან 1925 წლის 3 აგვისტომდე 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა სასამართლო პროცესი გაიმართა. მანამდე კი მიება მიმდინარეობდა. 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა დაკითხვა შანტაჟისა და სასტიკი წამების პირობებში მიმდინარეობდა. ამიტომ იყო, რომ დაპატიმრებულთა ჩვენებების უმეტესი ნაწილი გამოძიების მიერაა შეთხზული. პატიმრებს იძულებულს ხდიდნენ, რომ ასეთი ჩვენებები საკუთარი ხელმოწერით დაედასტურებინათ. მიების ორგანულ გაგრძელებას სასამართლო პროცესი წარმოადგენდა, რომელიც პრაქტიკულად ფარსი იყო. ბრალდებულთა ბედი, სასჯელის ზომა, სასამართლო პროცესის დაწყებამდე იყო განსაზღვრული.

1925 წლის 2 ივლისს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უზენაესი სასამართლოს პრეზიდიუმის გამწესრიგებელმა სხდომამ (თავმჯდომარე ა. თუმანიშვილი, წევრები: ლ. მიროტაძე და შ. გალდავა, რესპუბლიკის პროკურორის მაგიერ ნ. ოკუჯავა, მდივანი ვ. ცინცაძე) წარმოებაში მიიღო საქმე საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრების შესახებ. სასამართლოს თავმჯდომარედ უზენაესი სასამართლოს კოლეგიის წევრი გალაკტიონ ვაშაძე დაინიშნა. სასამართლო პროცესზე სახალხო მსაჯულებად იყვნენ ი. სტურუა და ი. ცინცაძე. გ. ვაშაძის ბრძანებით ბრალდებულებს სახაზინო დამცველები გამოუყვეს. ჩერქეზიშვილი დაინიშნა გრიგოლ გიორგაძის, კირილე ნინიძისა და ნიკიფორე იმნაიშვილის დამცველად; მესხიშვილი – გრიგოლ რეხილაძის, სამსონ დადიანისა და ამბროსი კვირიკაძის; გუბელაძე – ალექსანდრე ჩხაიძის, გაბრიელ გოგოლიშვილისა და კონსტანტინე ლორთქიფანიძის; რიჟამაძე – მიხეილ ბოჭორიშვილის, აპოლონ ბახტაძისა და მიხეილ ჭანიშვილის; შოთა დადიანი – ივანე ავალიშვილის, ნიკოლოზ ნაკაშიძისა და ვლადიმერ ბერიძის; ნიკოლოზ ქიქოძე – იაკობ ფანოზაშვილის, ვახტანგ ნაცვლიშვილისა და ვლადიმერ გეგეჭკორის; პოლუმორდვინოვი – მიხეილ იშხნელის, სიმონ (ხუხუ) ხოფერიასა და შალვა თვალთვაძის; ვანო ჯაფარიძე – აკაკი კალანდარიშვილის, თეოფილე შენგელიასა და ეგნატე გაბლიანის; მიხეილ ტატიშვილი – ალექსანდრე ძაძამიას, შალვა კალანდარიშვილისა და დავით ონიაშვილის; ნასიძე – კონსტანტინე

ანდრონიკაშვილის, გიორგი ჯინორიასა და გენადი ბელთაძის; ზედგინიძე – გრიგოლ ცინცაბაძის, ნიკოლოზ ქარცივაძისა და ნაპოლეონ კახიანის; ანდრეი ტატიშვილი – ვალერიან ბილანაშვილის, ვლასი მამალაძისა და შალვა იოსელიანის; მაჭავარიანი – ხარიტონ ლაშხიას, ესტატე ლატარიასა და აკაკი ფიჩხაიას; ველაზაროვი – არტემ ფანცულაიას, პარტენ ხურციძისა და ლავრენტი ესვანჯიას; ღვამიჩავა – ბიძინა პირველისა და ალექსანდრე ბოკერიას (დოკუმენტში დანარჩენი ბრალდებულების დამცველები არ იხსენიებიან – ავტ.).

სასამართლომ ბრალდებულებს: კ. ანდრონიკაშვილს, დ. ონიაშვილს, გ. ჯინორიას, ნ. ქარცივაძეს, გ. ანჯაფარიძეს, ი. ჯავახიშვილს, გ. გიორგაძეს, ნ. იმნაიშვილს, კ. ნინიძეს, გ. რცხილაძეს, ს. დადიანსა და მ. ბოჭორიშვილს წაუყენა ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 58 და 59 (I ნაწილი) მუხლებით, რაც გულისხმობდა შეიარაღებული კონტრრევოლუციური აჯანყების მოწყობას მუშათა და გლეხთა მთავრობის დასამხობად, უცხო სახელმწიფოების ინტერვენციისათვის ხელშეწყობასა და მათ სასარგებლოდ ჯაშუშობას. ბრალდებულებს: ა. კალანდარიშვილს, შ. კალანდარიშვილს, კ. ბილონიშვილს, ე. ლატარიას, ა. ფიჩხაიას, პ. ხურციძეს, ლ. ესვანჯიას, შ. თვალთვაძეს, ა. ფანცულაიას, ვ. მამალაძეს, თ. შენგელიას, ნ. კახიანს, შ. იოსელიანს, მ. იშხნელს, ხ. ლაშხიას, გ. ცინცაძეს, გ. ცინცაბაძეს, ვ. გეგეჭკორს, გ. ბელთაძეს, ს. ხოფერიას, ბ. ბირველს, ე. გაბლიანს, ა. კვირიკაძეს, მ. ჭანიშვილს, ა. ბოკერიას, ა. ჩხაიძეს, გ. გოგოლიშვილს, კ. ლორთქიფანიძეს, ი. ლორთქიფანიძეს, ა. ბახტაძეს, ნ. ნაკაშიძეს, ი. ავალიშვილსა და ვ. ბერიძეს სასამართლომ წაუყენა ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 61 მუხლით, რაც გულისხმობდა იმ ორგანიზაციის წევრობას, რომლის მიზანი იყო შეიარაღებული აჯანყების გზით მუშურ-გლეხური სახელმწიფოს დამხობა და უცხო სახელმწიფოებთან ან მის წარმომადგენლებთან ურთიერთობა საქართველოში ინტერვენციის განსახორციელებლად. კ. ანდრონიკაშვილს, გ. ჯინორიას, ი. ჯავახიშვილს, მ. ბოჭორიშვილს, მ. იშხნელსა და გ. ცინცაბაძეს სასამართლომ წაუყენა ასევე ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 60 და 61 მუხლებით, რაც გულისხმობდა უცხო სახელმწიფოებთან ან მის წარმომადგენლებთან ურთიერთობის დაჭერას მის

დასაყოლიებლად საქართველოს საქმედებში შეიარაღებული ძალით ჩარევის მიზნით და მონაწილეობის მიღებას იმ ორგანიზაციის მუშაობაში, რომლის მიზანი მუშათა და გლეხთა მთავრობის დამხობა იყო შეიარაღებული კონტრრევოლუციური აჯანყების გზით. სასამართლომ ბრალდებულებს: კ. ანდრონიკაშვილს, გ. ჯინორიას, ი. ჯავახიშვილს, მ. იშხნელსა და მ. ბოჭორიშვილს ასევე წაუყენა ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 16 და 64 მუხლებით, რაც გულისხმობდა უშუალო მონაწილეობას, სხვების დაყოლიებას, დამნაშავის დამალვას და ტერორისტული აქტების განხორციელებას საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ.

ვახტანგ ნაცვლიშვილს სასამართლომ ვერ დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება და ის სასჯელისაგან გაათავისუფლა. ივანე ლორთქიფანიძეს, ვალერიან ბილანიშვილს, ესტატე ლატარიას, აკაკი ფიჩხაიას, ლავრენტი ესვანჯიას, შალვა თვალთვაძეს, ვლასი მამალაძეს, შალვა იოსელიანს, ხარიტონ ლაშხიას, ვლადიმერ გეგეჭკორს, თეოფილე შენგელიას, ეგნატე გაბლიანს, ამბროსი კვირიკაძეს, მიხეილ ჭანიშვილს, გაბრიელ გოგოლიშვილს, კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს, ალექსანდრე ბოკერიას, ალექსანდრე ჩხაიძეს, აკაკი კალანდარიშვილს, შალვა კალანდარიშვილსა და არტემ ფანცულაიას სასამართლომ დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 61 მუხლით და თითოეულ მათგანს მიუსაჯა თავისუფლების აღკვეთა სამი წლით. უზენაესმა სასამართლომ იხელმძღვანელა საკავშირო ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1925 წლის 7 მარტის მესამე სესიის დადგენილებით და ზემოთ ჩამოთვლილი პირები სასჯელისაგან გაათავისუფლა.

სასამართლომ დავით ონიაშვილს დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 58 და 59 (I ნაწილი) მუხლებით. სასამართლომ მხედველობაში მიიღო ის გარემოება, რომ დ. ონიაშვილმა გულწრფელად აღიარა თავისი „შეცდომები“ და სასამართლომ იხელმძღვანელა საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 28 მუხლით, რომელიც საშუალებას აძლევდა სასამართლოს სათანადო მოტივების გათვალისწინებით განსასჯელისათვის სასჯელი შეემცირებინა და დ. ონიაშვილს მიუსაჯა თავისუფლების აღკვეთა 3 წლით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი

დაპატიმრების ჩათვლით. სასამართლომ გაითვალისწინა დ. ონიაშვილის ავადმყოფობა, იხელმძღვანელა საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 46 მუხლით და დ. ონიაშვილს პატიმრობის დარჩენილი ვადა პირობით სასჯელად ჩაუთვალა.

სასამართლომ ბრალდებულებს: **გრიგოლ რცხილაძეს, სამსონ დადიანს, კირილე ნინიძეს, ნიკიფორე იმნაიშვილსა და გრიგოლ გიორგაძეს** დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 58 და 59 (I ნაწილი) მუხლებით. ამასთანავე სასამართლომ იხელმძღვანელა საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 28 მუხლით და თითოეულ მათგანს მიუსაჯა თავისუფლების აღკვეთა 3 წლით, სასტიკი იზოლაციით. სასამართლომ მხედველობაში მიიღო, ის რომ აღნიშნული პირები საბჭოთა ხელისუფლებისათვის საშიშროებას არ წარმოადგენდნენ და იხელმძღვანელა საბჭოთა კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1925 წლის 7 მარტის დადგენილებით და ისინი სასჯელისაგან გაათავისუფლა.

სასამართლომ **ალექსანდრე ძამამიას** დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-16 და 64 მუხლებით. ამასთანავე სასამართლომ იხელმძღვანელა სისხლის სამართლის კოდექსის 28 მუხლით და ა. ძამამიას მიუსაჯა თავისუფლების აღკვეთა 3 წლით, სასტიკი იზოლაციით. სასამართლომ იხელმძღვანელა საბჭოთა კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1925 წლის 7 მარტის დადგენილებით და ა. ძამამია სასჯელისაგან გაათავისუფლა.

სასამართლომ **ნიკოლოზ ქარცივაძეს** დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება, გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 58 და 59 (I ნაწილი) მუხლებით. სასამართლომ გაითვალისწინა ის, რომ ნ. ქარცივაძე ამ მუხლებით ერთხელ უკვე იყო გასამართლებული და ის პასუხისმგებლობისაგან გაათავისუფლა.

სასამართლომ **იაკობ ფანოზაშვილს** დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება, გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 16 და 64 მუხლებით. სასამართლომ გაითვალისწინა ის, რომ ი. ფანოზაშვილი ამ ბრალდებით ერთხელ უკვე იყო გასამართლებული და ის პასუხისმგებლობისაგან გაათავისუფლა.

სასამართლომ აპოლონ ბახტაძეს, ნიკოლოზ ნაკაშიძეს, ვლადიმერ ბერიძეს, პარტენ ხურციძესა და გენადი ბელთაძეს დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება, გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 61 მუხლით. სასამართლომ იხელმძღვანელა საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 28 მუხლით და თითოეულ მათგანს მიუსაჯა თავისუფლების აღკვეთა 3 წლით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი დაპატიმრების ჩათვლით.

სასამართლომ სიმონ (ხუხუ) ხოფერიას დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 16, 61 და 64 მუხლებით და მიუსაჯა მას თავისუფლების აღკვეთა 3 წლით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით.

სასამართლომ გიორგი ანჯაფარიძეს დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 58 და 59 (I ნაწილი) მუხლებით და მიუსაჯა მას თავისუფლების აღკვეთა 5 წლით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით.

სასამართლომ ივანე ავალიშვილსა და ბიძინა პირველს დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 61 მუხლით და მიუსაჯა თითოეულ მათგანს 5 წლით თავისუფლების აღკვეთა, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით.

სასამართლომ ნაპოლეონ კახიანს დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 61 მუხლით და მიუსაჯა მას თავისუფლების აღკვეთა 8 წლით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით.

სასამართლომ გრიგოლ ცინცაბაძეს დაუმტკიცა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 60 და 61 მუხლებით და მიუსაჯა მას თავისუფლების აღკვეთა 8 წლით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით.

სასამართლომ კონსტანტინე ანდრონიკაშვილს, იასონ ჯავახიშვილს, გრიგოლ (გიორგი) ჯინორიას, მიხეილ ბოჭორიშვილსა და მიხეილ იშხნელს, რომელთაგან პირველ ოთხს დაუმტკიცდა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 16, 58, 59 (I ნაწილი), 60, 64 და

66 მუხლებით, მიხეილ იშხნელს კი დაუმტკიცდა წაყენებული ბრალდება გათვალისწინებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 16, 60, 61, 64 და 66 მუხლებით და თითოეულ მათგანს მიუსაჯა სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეტა. სასამართლომ მხედველობაში მიიღო სასამართლო პროცესზე მათი მხრიდან გაკეთებული საჯარო განცხადება, რომლითაც ისინი მოუწოდებდნენ ქართულ პოლიტიკურ პარტიებს დადგომოდნენ მშვიდობიან გზას და კონსტიტუციის ფარგლებში ეთანამშრომლათ საბჭოთა ხელისუფლებასთან და დახვრეტის განაჩენი შეუცვალა მათ 10 წლის პატიმრობით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 491, 742-779).

თავი XI. 1924 წლის აჯანყების შეფასებისათვის

1924 წლის აჯანყებას იმთავითვე შეფასების სხვადასხვაობა დაჰყვა. ბუნებრივია აჯანყების დამარცხების შემდეგ საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ დღის წესრიგში მისი შეფასების საკითხი დადგა. საქართველოში ამ თვალსაზრისით პირველი სიტყვა საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ (ბ) თქვა. სათანადო შეფასებებმაც არ დააყოვნეს. საბჭოთა ხელისუფლების ლიდერების (იოსებ სტალინის, სერგო ორჯონიკიძის, ფილიპე მახარაძის, მიხეილ კახიანის, ლევან ღოღობერიძის, ლავრენტი ბერიას, ალექსანდრე გეგეჭკორის, მიხა ცხაკაიასა და სხვ.) შეფასებები საბჭოთა ხელისუფლების პოზიციას გამოხატავდა. ამ შეფასებაში ღრმა და საფუძვლიანი არაფერი ყოფილა, ძირითადად ეს იყო 1924 წლის აჯანყების შემდეგი ტერმინებით შეფასება: „ავანტურა“, „კონტრევოლუცია“, „ზედა ფენების ამბოხებები“, „უაზრო და სულელური ავანტურა“, „ბანდიტური გამოსვლები“, „მენშევიკების ავანტურა“ და სხვ. ეს ტერმინები საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებმა მაზრებში, ქალაქებსა და სოფლებში უმაღვე აიტაცეს. ამ ადამიანებს ხშირად დაწყებითი განათლებაც კი არ ჰქონდათ მიღებული, თუმცა ცენტრიდან მიღებულ მითითებებს უსიტყვოდ და კარგად ასრულებდნენ. ცენტრალურ და ადგილობრივ პრესაში საბჭოთა ხელისუფლების დაკვეთით დაიწყო ქართველი ერის გმირული ისტორიის ტენდენციური, არაობიექტური, შეურაცხმყოფელი შეფასებები. 1924 წლის აჯანყების შეფასებისას ტერმინი „ავანტიურა“ სჭარბობდა.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის (კ. სულაქველიძე, ი. კაჭარავა, კ. შელია, ნ. მახარაძე, ა. კიკვიძე და სხვ.) მიერ 1924 წლის შეფასება, ცხადია, ტენდენციური, არაობიექტური და არამეცნიერული იყო. მას ოფიციალური ხელისუფლების თვალსაზრისი უნდა გაემყარებინა და აჯანყების დამარცხების შემდეგ მთელ ქვეყანაში განხორციელებული მასობრივი რეპრესიებისათვის ერთგვარი გამართლება უნდა მოეძებნა. ამასთანავე, ამ შეფასებას აჯანყების ხელმძღვანელი ბირთვის დისკრედიტაცია უნდა მოეხდინა და სათანადო არგუმენტების მოშველიებით საბჭოთა კავშირში ევროპის სახელმწიფოების მხრიდან ინტერვენციის განხორციელების საშიშროებაზე მიენიშნებინა. ამით საბჭოთა საქართველოს (და

საბჭოთა კავშირის) პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ცდილობდა ქვეყნის შიგნით არსებული სიმძნელები მიეჩქმალა და ქვეყნის გარეთ არსებულ ვითარებაზე გაემახვილებინა საზოგადოების ყურადღება. ეს გარემოება კი თავისთავად მოითხოვდა იმის მტკიცებას, რომ აჯანყებაში გლეხებსა და მუშებს მონაწილეობა არ მიუღიათ და, ამდენად, რაიმე საერთო-სახალხო აჯანყებაზე საუბარი არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში სრული აბსურდი გამოდიოდა – გლეხები და მუშები გამოვიდნენ მათი ინტერესების დამცველი მუშურ-გლეხური სახელმწიფოს წინააღმდეგ. საბჭოთა საქართველოს ისტორიოგრაფია სწორედ ასეთ შაბლონს უნდა მორგებოდა. ცხადია ეს ასეც მოხდა, თუმცა დროთა ვითარებაში საბჭოთა ისტორიოგრაფია იძულებული გახდა გლეხებისა და მუშების აჯანყებაში მონაწილეობა ნაწილობრივ ელიარებინა და ეს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაშვებული რიგი შეცდომებით აეხსნა. თუმცა ტერმინი „ავანტიურა“ კვლავ ძალაში დარჩა.

ქართულმა ემიგრანტულმა ისტორიოგრაფიამ (სოლომონ ზალდასტანიშვილმა, ალექსანდრე სულხანიშვილმა, სიმონ გოგიბერიძემ, ვალიკო ჩუბინიძემ, შალვა ამირეჯიბმა, ნოე ჟორდანიამ და სხვ.) 1924 წლის აჯანყების შეფასების საკითხში იმთავითვე საბჭოთა ისტორიოგრაფიის საპირისპირო პოზიცია დაიკავა და 1924 წლის აჯანყება XX საუკუნის 20-იანი წლების საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აპოგეად შეაფასა (ამ შეხედულებას არ იზიარებდა ცნობილი ქართველი მოღვაწე ირაკლი წერეთელი და შემდგომში საბჭოთა სპეცსამსახურებთან თანამშრომლობაში მხილებული გრიგოლ ვეშაპელი). ამ შეფასებაში, ცხადია, სუბიექტური მიზეზები ჭარბობდა და ეს არც არის გასაკვირი, ბევრი მათგანი ხომ თვითონაც აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1924 წლის აჯანყებაში.

XX საუკუნის 90-იან წლებში ჩვენს ქვეყანაში მომხდარი კარდინალური ცვლილებების შედეგად მოიხსნა ცენზურა, გაიხსნა არქივები და შეიქმნა ობიექტური პირობები 1924 წლის აჯანყების პირუთვნელი შესწავლა-შეფასების თვალსაზრისით. მართლაც, დაიწერა მთელი რიგი შრომები, რომლებმაც 1924 წლის აჯანყების მრავალი, უცნობი დეტალი წარმოაჩინეს (ნესტან კირთაძემ, რევაზ გრძელიძემ, ვალერი ბენიძემ და სხვ.). ეს ნაშრომები აჯანყებას საერთო-სახალხო

მოვლენად აფასებდნენ და, გამომდინარე აქედან, მის მონაწილეებს ეროვნულ გმირებად და სამშობლოსათვის თავდადებულ მამულიშვილებად წარმოაჩენდნენ. მოგვიანებით ეიფორიის ერთგვარად დაცხრომის შემდეგ ამ შეფასების გვერდით დაიწყო ბოლშევიკურ-კომუნისტური შეფასების რეანიმაცია, უფრო კონკრეტულად, 1924 წლის აჯანყების შეფასებისას გაჩნდა ტერმინები „ავანტიურისტები“, „ექსტრემისტები“, უფრო მეტიც, 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელებს ერის გენოფონდის უაზროდ განადგურებაში დასდეს ბრალი (გიორგი ციციშვილი და სხვ.)

ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ 1924 წლის აჯანყებიდან 87 წელი გავიდა, დღევანდელ ქართულ ისტორიოგრაფიაში აჯანყების შეფასება კვლავაც ორგვარია. გამომდინარე აქედან, მკითხველთა ფართო წრე და მთლიანად საზოგადოება ერთგვარ გაუგებრობაში აღმოჩნდა. ბუნებრივია საზოგადოების წინაშე ობიექტურად ჩნდება კითხვა: ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული აჯანყების შეფასების ორი ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრებიდან რომელი გაიზიაროს, უპირატესობა რომელს მიანიჭოს?

ამიტომ ჩვენს მიზანს წარმოადგენს ანალიზის საფუძველზე შევაფასოთ 1924 წლის აჯანყება დღევანდელი გადასახედიდან და, შესაბამისად, სათანადო ადგილი მივუჩინოთ ამ მოვლენას საქართველოს ისტორიაში.

ჩვენი აზრით, 1924 წლის აჯანყების სრულფასოვანი შეფასებისათვის აუცილებელია გაირკვეს შემდეგი გარემოებები: არსებობდა თუ არა 1924 წლის აჯანყების გამომწვევი მიზეზები საქართველოში და შეიძლებოდა თუ არა აჯანყების თავიდან აცილება ანუ არსებობდა თუ არა ბრძოლის ალტერნატიული ვარიანტი? ამოდრავებდათ თუ არა პირადი მოტივები აჯანყების სათავეში მდგომ პოლიტიკოსებს; აჯანყების ტექნიკური და სამხედრო მომზადების დონე; აჯანყების გეოგრაფია; აჯანყებაში მონაწილე პირთა სოციალური კუთვნილება; მოკავშირის საკითხი; ტერმინ „ავანტიურის“ განმარტება და მისი მიმართება 1924 წლის აჯანყებასთან და ქართულ სინამდვილეში მომხდარ სხვა აჯანყებებთან.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

„საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის“ („რევკომის“) საქმიანობაზე ჩვენ სათანადო თავში ვისაუბრეთ. საქართველოში საბოლოოდ ერთპარტიული,

დიქტატორული რეჟიმი დამკვიდრდა, აიკრძალა პოლიტიკური პარტიების საქმიანობა. საბჭოთა რეჟიმი საზოგადოების ყველა ფენას შეეხო. ამიტომ უკმაყოფილოთა რაოდენობა ქვეყანაში დღითიდღე იზრდებოდა. საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ (ბ) უარი განაცხადა სოციალ-დემოკრატების მიერ შეთავაზებულ წინადადებაზე – მთელ ქვეყანაში რეფერენდუმის ჩატარებისა და ამ გზით ქართველი ერის ნების გამორკვევაზე. საქართველოში მშვიდობიანი მეთოდებით საბჭოთა ხელისუფლების შეცვლის ილუზია იმთავითვე გაქრა. ქართველი პოლიტიკოსები დარჩნენ ორი უკიდურესობის წინაშე: ისინი ან უნდა შერიგებოდნენ საბჭოთა ხელისუფლებას და მოსალოდნელ რეპრესიებს მშვიდად დალოდებოდნენ ან ებრძოლათ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ამ რეჟიმის წინააღმდეგ. 1924 წლის აჯანყების სათავეში მდგომმა პოლიტიკოსებმა მეორე გზა აირჩიეს. აჯანყების ხელსაყრელ საერთაშორისო პირობებში დაწყებაზე სპეციალურად ამისათვის შექმნილ **საზღვარგარეთის ბიუროს** უნდა ეზრუნა. ამასთანავე აჯანყების იდეის მომხრეებისათვის ერთგვარი კატალიზატორის როლი ითამაშა ინგლისის მთავრობის მიერ საბჭოთა კავშირისათვის გაგზავნილმა ნოტამ, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ინგლისი **დე იურე** ცნობდა საბჭოთა კავშირის მთავრობას ყოფილი რუსეთის იმპერიის იმ ტერიტორიებზე, რომლის მოსახლეობაც ცნობდა მის ხელისუფლებას (**ქართული დიპლომატიის ისტორია**, რედაქტორი. რ. მეტრეველი, თბილისი, 2003). ასევე საფრანგეთში **ერიოს** მთავრობა ლოიალურად იყო განწყობილი საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის მიმართ (**სულაქველიძე** 1927: 72).

ძნელია ზუსტად თქმა იმისა, თუ ვინ რა სახის დახმარებას აღმოუჩენდა საქართველოს 1924 წლის აჯანყების წარმატების შემთხვევაში, მაგრამ დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ევროპაში საქართველოთი დაინტერესება ნამდვილად არსებობდა, მაგალითად „დიდი ბრიტანეთის სანავთობე ფირმა „შელი““ აპირებდა, დაეფინანსებინა მენშევიკური რევოლუცია, რომელიც ბათუმის ჭიშკრის გავლით გაუხსნიდა მათ გზას ბაქოსაკენ“ (**წენგუაშვილი კ., ლ. ტროცკი – „ქართველი მენშევიკების შესახებ“, „ანალები“, 2004, №2**). აზერბაიჯანის ჩართვა აჯანყებაში ამ მიზნითაც იყო ნაგარაუდები.

ამდენად, საქართველოში უკმაყოფილოთა არმიის თანდათანობითი ზრდა თავისთავად აყენებდა დღის წესრიგში ბრძოლის დარჩენილ ერთადერთ საშუალებას, აჯანყებას. ამასთანავე არსებული საერთო უკმაყოფილობის ფონზე ძალზე დიდი იყო ალბათობა ისევ სტიქიური გამოსვლებისა, რაც თავისთავად დიდი მსხვერპლის მომტანი გახდებოდა.

აჯანყების გზით მიზნის მიღწევა ყველა დროში და სიტუაციაში დიდ რისკთან და ხიფათთანაა დაკავშირებული, რაც მით უფრო ორმაგდება საბჭოთა სინამდვილეში. თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სამშობლოს გამოხსნისათვის მებრძოლი ძალები იდგნენ ორი უკიდურესობის წინაშე: საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენაზე ფიქრისათვის საბოლოოდ თავი დაენებებინათ და საქართველოს და ქართველი ხალხის დაბეჩავებულ მდგომარეობას შერიგებოდნენ ან პირიქით, სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ებრძოლათ და თუ ვერ გაიმარჯვებდნენ, პირნათლად მაინც მოეხადათ თავიანთი ვალი ერისა და ქვეყნის წინაშე.

1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელებმა მეორე გზა აირჩიეს.

განვიხილოთ ტერმინი „ავანტიურა“ და მისი მიმართება 1924 წლის აჯანყებასთან. ერთ-ერთ ფრანგულ ლექსიკონში ტერმინი ავანტიურა ამგვარადაა განმარტებული: **იმპულსურობა, ეგოცენტრიზმი, ინტრიგების ხლართვა, პატივმოყვარეობა.** ოქსფორდის უნივერსიტეტის მიერ გამოცემულ ლექსიკონში ვკითხულობთ: „ავანტიურისტი არის პიროვნება, რომელიც მზადაა სარგებლობა ნახოს რისკის ან უპატიოსნო არაკეთილსინდისიერი მეთოდებით“ (Oxford ADVANCED LEARNERS DICTIONARY of current English, AS Hornby, sixth edition, Edited by Sally Webmeier, phonetics editor Michael Ashby, oxford univers. p. 5).

1924 წლის აჯანყების მზადების პროცესში აქტიურად იყო ჩართული გენერალი **კონსტანტინე (კოტე) აფხაზი**. საქართველოსა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიების მახვილ თვალს რა გამოეპარებოდა და კ. აფხაზი დააპატიმრეს. 1923 წლის 21 მაისს ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიამ კ. აფხაზი და სხვა ქართველი ოფიცრები ქ. თბილისში, დღევანდელი ვაკის პარკის ტერიტორიაზე დახვრიტა. ჯალათები მას სიცოცხლეს შეჰპირდნენ თუკი ის ბრძოლაზე ხელს აიღებდა, მაგრამ კ. აფხაზმა ამაზე კატეგორიული უარი განაცხადა. მისი უკანასკნელი სიტყვები იყო:

„მე ვკვდები სიხარულით, რადგან ღირსი გავხდი საქართველოს სამსხვერპლოზე ზვარაკად მიტანისა. ჩემი სიკვდილი გამარჯვებას მოუტანს საქართველოს!“ (ემგვერაძე 1996: 31). კ. აფხაზის ვაჟკაცობამ და გაუტეხლობამ აღაფრთოვანა არა მხოლოდ კ. აფხაზის თანამებრძოლები, არამედ პირსისხლიანი ჩეკისტებიც კი. ჩეკისტი **მანუჩარ (კაკო) შელია**, რომელიც 1956 წელს ბერად აღიკვეცა მოსკოვის მირქმის მონასტერში მამა ალექსის სახელით, თავის მემუარებში წერდა: „ჩემს მეხსიერებაში წამოტივტივდა იმ ვაჟკაცთა სახეები, რომლებიც სიცოცხლეს სწირავდნენ „წითელ აგრესიასთან“ ბრძოლას და არასოდეს უფიქრიათ ქვეყნის დატოვება. მართალია, ჩვენი შეხედულებანი რადიკალურად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან და ცხოვრებამ მტრები გაგვხადა, მაგრამ მე მაინც დიდი მოწიწებით მივხედავ მოვიხსენიო არასრული სია იმ ქართველი ვაჟკაცების, ვინც ბოლომდე იბრძოდა, ამ სიტყვის სრული გაგებით და საკუთარი სიკვდილით უკვდავყო საკუთარი სახელი... სიმონ ბაგრატიონ-მუხრანსკი, ივანე ნარიკელაძე, კოსტა (კოტე – ავტ.) აფხაზი, ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, გრიგოლ წულუკიძე, ნოე ხომერიკი, გოგი ფაღავა, ნიკოლოზ ზანდუკელი, ვალიკო ჯუღელი, გრიშა აბაშიძე, ნიკოლოზ წერეთელი, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი... ეს არის არასრული სია იმ პატრიოტებისა, რომელნიც დაამშვენებდნენ ნებისმიერ ქვეყანას, ნებისმიერ დროს“ (გაზეთი. „დილის გაზეთი“, თბილისი, 1999, №152). ამდენად, კ. აფხაზი და მისი თანამოაზრე ქართველი გენერლები და ოფიცრები „ავანტიურისტები“ კი არ იყვნენ, არამედ სამშობლოს უანგარო მსახურები.

ანალოგიურად შეიძლება მსჯელობა აჯანყებაში მონაწილე სხვა პირების მიმართ. სოციალ-დემოკრატიმა **ნიკოლოზ ქარცივაძემ** 1925 წელს დამკომის სასამართლო პროცესზე განაცხადა: „...მე კატეგორიულად ვაცხადებ, რომ თუ საქართველოს მე დამოუკიდებელს დავინახავ, მაშინ უკანასკნელ კომუნისტს, რომელსაც მის სათავეში დავინახავ მიუხედავად იმისა, რომ დემოკრატიზმი მირჩევნია, მე უბრალო ფეხის მწმენდელად დაუდგები და იმათ ვემსახურები“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №375, ფურცელი 458-459).

აჯანყების დღეებში აჭარაში სოფ. **ღორჯომში** მოხდა ასეთი რამ. წითელარმიელთა მეთაურმა **ბასოვმა** ადგილობრივ მოსახლეობას აჯანყებულების გაცემა მოსთხოვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის სოფლის გადაწვით იმუქრებოდა. მიუხედავად ამისა,

ხალხმა აჯანყებულები არ გასცა. სიტუაცია უკიდურესად დაიძაბა, სოფელს განადგურების რეალური საფრთხე დაემუქრა. ამ დროს აჯანყებულები: **მემედ გაბაიძე, ჰასან მეკვიძე** და სხვ. წითელარმიელებს თვითონ ჩაბარდნენ. ბასოვის ბრძანებით ისინი იქვე, ხალხის თვალწინ, ჯერ სასტიკად გაროზგეს, შემდეგ კი დახვრიტეს (გოგოლიშვილი 2000: 66).

თუ ჩვენ ვაღიარებთ, რომ 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელები ქართველ ხალხს წინასწარგანზრახულად მიერეკებოდნენ სასაკლაოსაკენ და მათ თავიანთი ვიწრო, პარტიული ინტერესებისათვის იყენებდნენ და, შესაბამისად, ერს გენოციდის საშიშროებას უმზადებდნენ, მაშინ ცხადია ისინი ნამდვილი „ავანტიურისტები“ ყოფილან, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს ასე არ იყო. 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელებს შესაძლოა რიგ შემთხვევაში რეალობის გრძნობა ღალატობდათ და საბჭოთა კავშირის საშინაო და საგარეო მდგომარეობას სრულად ვერ აანალიზებდნენ, მაგრამ, რაც მთავარია, ისინი საქართველოს გასათავისუფლებლად თავგანწირვით იბრძოდნენ.

ტერმინი „ავანტიურა“ საბჭოთა ლიდერების მიერ შემოგდებული სატყუარა რომ იყო, ამაზე ნათლად მეტყველებს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის თავმჯდომარის კონსტანტინე ანდრონიკაშვილის მიერ სასამართლო პროცესზე მიცემული ჩვენება: „ჩემ საკანში შემოვიდა ზაკჩეკას თავმჯდომარე მოგილევსკი, მან მომცა წინადადება, გამეკეთებინა განცხადება, რომ საქართველოს ს-დ პარტიამ დაუშვა დიდი შეცდომა, რომ მოაწყო ავანტიურა და ამ ავანტიურაში ჩააბა ხალხი... ჩვენ შევუდექით დეკლარაციისათვის დებულების შედგენას; ჩვენ აღვნიშნეთ ფაქტი ჩვენი დამარცხებისა და... რომ ევროპა არ დაგვეხმარა და მოტყუებულნი დავრჩით... ჩვენ... მოგვთხოვა შეგვეტანა ორი დებულება. აგვისტოს გამოსვლები მოგვენათლა ავანტიურად და ამ ავანტიურაში მონაწილეთ გამოგვეცხადებინა ერის ზედაფენები. მძიმე იყო ჩვენთვის ამ დებულების მიღება! ამით მარტო ჩვენი თავისთვის გამოგქონდა პოლიტიკური სიკვდილის განაჩენი; მეორე – ილახებოდა თვით მოძრაობა; მესამე – კომუნისტები ფართოდ გამოიყენებდნენ თავის სასარგებლოდ და კიდევაც გამოიყენეს... ჩვენ ვარჩიეთ „ავანტიურა“ და „ერის ზედაფენების“ სიტყვების ფასად გადაგვერჩინა ის, რისი გადარჩენა ჯერ კიდევ შეიძლებოდა, მით უმეტეს, ყოველი ქართველი, რომელიც შეგნებულად მიუდგებოდა შექმნილ

მდგომარეობას, კარგად მიხვდებოდა, საქმე რაში იყო და, ამასთან, სიტყვები: „ავანტიურა“ და „ზედაფენები“ არსებითად სრულიადაც არ სცვლიდა და არ უკარგავდა აგვისტოს გამოსვლებს მის ნამდვილ ხალხურ და მასიურ მნიშვნელობას...“ (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტ. №3, ფურცელი 360-363). უნდა აღინიშნოს, რომ კ. ანდრონიკაშვილი ჩეკისტებთან საუბარში თვითვე აცხადებდა, რომ დეკლარაციის შედგენა-არ შედგენას ის არ უკავშირებდა მისი დახვრეტა-არ დახვრეტის საკითხს.

ამდენად, 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ დასახვრეტად გამზადებული აჯანყების მეთაურები ფიქრობდნენ არა თავიანთი ტყავის გადარჩენაზე, არამედ დანარჩენ აჯანყებულებზე, რომლებიც ამ დროისათვის კვლავ აგრძელებდნენ წინააღმდეგობას. ცხადია 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელების მხრიდან აჯანყების „ავანტიურად“ მონათვლა საკუთარ პრინციპებზე და იდეებზე უარის თქმას ნიშნავდა, მაგრამ ამ ნაბიჯით მათ მრავალი ქართველის სიცოცხლე გადაარჩინეს.

„ავანტიურის სქემის“ მომხრეები 1924 წლის აჯანყების შეფასებისას ერთ-ერთ არგუმენტად ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის იზოლატორიდან **ვალეკო ჯუღელის** მიერ გამოგზავნილ წერილებს იყენებენ, რომელშიც ვ. ჯუღელი თავის თანამებრძოლებს მოუწოდებდა ხელი აეღოთ აჯანყებაზე, რადგან, მისი თქმით, ამიერკავკასიისა და საქართველოს საგანგებო კომისიებში აჯანყების შესახებ ყველაფერი იცოდნენ (გაზეთი. „კომუნისტი“, თბილისი, 1924, №196). ამის საპასუხოდ შეიძლება ითქვას, რომ ადრე საგანგებო კომისიიდან ანალოგიურად წერილები დაპატიმრებულებმა **გიორგი წინამძღვრიშვილმა** და **გოგიტა ფაღავამაც** გამოაგზავნეს. განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ ვ. ჯუღელი უფრო კატეგორიული იყო. დამკომმა მიიღო გადაწყვეტილება ვ. ჯუღელთან ყოველგვარი კავშირი გაეწყვიტა და მის მიერ საგანგებო კომისიიდან გამოგზავნილი წერილები უკან გაუგზავნა (**ზალდასტანიშვილი** 1989: 30-31). ამასთანავე, ამ დროისათვის (1924 წლის 6 აგვისტო) აჯანყებისთვის მზადება იმ დონემდეა მისული, რომ უკან დახევა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო.

1924 წლის აჯანყების საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაგეგმილად მიჩნევა იმთავითვე უნდა გამოირიცხოს, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ის

მასიურ ხასიათს ვერ მიიღებდა. ამასთანავე დაკავშირებით საინტერესოა 1924 წლის აჯანყების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილის **ესტატე ლატარია**ს მიერ სასამართლოზე გაკეთებული განცხადება: „როცა სამეგრელოში ჩავედი, ასეთი სურათი იყო: მთელი ხალხი რაღაც მოლოდინში იყო, ყველა ამბობდა, რომ დღეს, ხვალ რამე მოხდებაო“ (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 124). სვანეთში 1924 წლის აჯანყების ერთ-ერთმა მეთაურმა **ბიძინა პირველმა** სასამართლოზე განაცხადა: საზოგადოდ ჩვენ ასეთი პოლიტიკის ვიყავით, რომ რომელიმე პირი მთელი თავისი ნებითა და სურვილით არ გამოჰყვებოდა, ჩვენს წრეში ვერ ჩაებმოდა. ეგნატე გაბლიანმა უთხრა: იცოდეთ ამ ჩვენ ცდას შეიძლება მოჰყვეს დამარცხება, შემდეგ განადგურებაც და ამიტომ ვისაც არა გაქვთ სურვილი, არ გამოხვიდეთო. მეც ვუთხარი ეს, მაგრამ ხალხმა გვითხრა: ჩვენ ეს ვიცით, ამას ვზომავთო (**სშსსა (III)**, ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3, ფურცელი 38). მართალია 1924 წლის აჯანყების მზადების შესახებ საქართველოსა და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიები საქმის ვითარებას იცნობდნენ (თავიანთი აგენტების, აჯანყების მზადებაში ჩართული მოღალატეების მეშვეობით), მაგრამ აჯანყების ხელმძღვანელების მხრიდან „ხალხში მუშაობა“ სრული კონსპირაციის დაცვით ცხადია შეუძლებელი იყო.

1924 წლის აჯანყება რომ ქართველი ხალხის დაკვეთილი იყო, ამაზე ნათლად მეტყველებს აჯანყების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილის, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარის, **შალვა ამირეჯიბის** მოგონება. „...აჯანყების დღეების შემდეგ მე ისევ ტფილისში ჩავედი და დავრჩი იქ ორ თვემდის. ამ ხნის განმავლობაში მე ვიყავი ბევრ სახლში, სამჯერ ისეთ სახლებშიაც, სადაც დახვრეტილები ჰყავდათ, ვნახე სხვადასხვა პირნიც, მაგრამ იქ საყვედური, ან რომ აჯანყება ვიღაცის პროვოკაცია იყო... მე არ გამიგონია. ყველას ესმოდა რა მოხდა და ყველა მოწიწებით ფიქრობდა მასზედ. ყველას ესმოდა, რომ აგვისტოს აჯანყება ის კარია, რომლითაც ქართველი ერი თავის დამოუკიდებლობაში უნდა შევიდეს“ (**შალვა ამირეჯიბი**. წიგნი მეორე. თბილისი, 1998, გვ. 165).

1924 წლის შემოდგომაზე საქართველოში იმყოფებოდა გერმანელი პროფესორი **ერიხ ობსტი**. მოგვიანებით ე. ობსტმა გერმანიაში გერმანულ ჟურნალ „**ცაიტ შრიფტ ფიურ გეოპოლიტიკ**“-ში საქართველოს შესახებ პატარა წერილი გამოაქვეყნა. ე. ობსტი 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ თბილისში არსებულ სიტუაციას

შემდეგნაირად აღწერდა: „იმ დროს, როდესაც ჩვენ თბილისს მივედით, იქ იყო გაბატონებული ღრმა გლოვა, განსაკუთრებით ქალაქის ქართულ ნაწილში. ბევრი დედაკაცი მიმოდოდა შავ სამოსელში ჩაცმული და მათი სახე მძიმე, მძიმე მწუხარებას ამჟღავნებდა. მამაკაცთა შორის შავი ნიშანი ჩვეულებრივი იყო, მაგრამ ისინი ამ გლოვის ნიშანს ატარებდნენ დიდი სიფრთხილით: ეშინოდათ, ამით საექვო პირად არ ჩამთვალონო.

არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი ოჯახი, მას რომ წევრი არ დაჰკლებოდეს და გლოვაში არ ყოფილიყოს.

გაუგონარი მძვინვარებით მოსპეს აჯანყება. ოფიციალური სტატისტიკა თუმცა აცხადებს, რამდენიმე ასი კაცი სამხედრო სასამართლოს განაჩენით დაიხვრიტაო, მაგრამ ვიღას აინტერესებს ეს რიცხვი?... ნამდვილი მსხვერპლი ათასობით ითვლება. ისინი დახვრიტეს გაუსამართლებლად, ხშირად იმ შემთხვევაშიც, როცა დაბეჯითებით იცოდნენ, რომ ისინი აჯანყებაში სრულებით არ მონაწილეობდნენ...

რაც ჩვენ საქართველოში ვნახეთ და გავიგონეთ, არავითარ ექვს არ იწვევს, რომ 1924 წელს... მომხდარი აჯანყება იყო უმთავრესად ეროვნული მოძრაობა და როგორც ასეთი, არა მარტო საბჭოთა სისტემის, არამედ სწორედ რომ მოსკოვური რუსეთის წინააღმდეგ მიმართული...

არავის არ შეუძლია სერიოზულად იმაზე იდავოს, რომ ეროვნულად აღზნებულ ინტელიგენციასთან ერთად, პირველ ყოვლისა, საქართველოს აკადემიურ ახალგაზრდობასთან ერთად, ძალიან ბევრი გლეხი და მუშა ლეზულობდა მონაწილეობას აჯანყებაში. რა აზრი უნდა ჰქონოდა იმას, რომ მაგალითად, შავი ქვის მრეწველობის არეში, ჭიათურაში მუშებმა იარაღი ხელთ აიღეს, საბჭოთა მოხელეები დაიჭირეს და სხვა? განა მართლა შეუძლია ვინმეს დაამტკიცოს, რომ ჭიათურის მაღაროს მუშები, ყველანი თავადაზნაურთა შვილები იყვნენ, ანდა ისინი თავადაზნაურ გვართა მიერ დაქირავებული იყვნენ, რათა მოსკოვის წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოეყვანათ?... (ობსტი ე., საქართველო. გეოპოლიტიკური ნარკვევი, „ახალი დროება“, 1999, №4).

ბუნებრივად ისმის კითხვა: იყო თუ არა 1924 წლის აჯანყება მასობრივი, სახალხო, საერთო-ეროვნული?

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივანი **ბესარიონ ლომინაძე** 1924 წელს რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს საიდუმლოდ წერდა, რომ 1924 წლის აჯანყებაში ათასობით გლეხი მონაწილეობდა და მან ზოგან მთელი მაზრები მოიცვა, მაგალითად გურიასა და სამეგრელოში (ბ. ლომინაძის მოხსენებითი ბარათი, „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3). **ბ. ლომინაძე მიხეილ კახიანისადმი** გაგზავნილ წერილში 1924 წლის აჯანყებას მასობრივს უწოდებდა და აცხადებდა „... ეს აჯანყება არ ყოფილა მხოლოდ მენშევიკებს პლიუს აზნაურებისა და თავადების გამოსვლა. მას თითქმის მთელი ინტელიგენცია თანაუგრძნობდა. ინტელიგენციის მნიშვნელოვანი ნაწილი (სოფლის მასწავლებლები) მასში უშუალოდ მონაწილეობდა, ხოლო ზოგიერთ მაზრაში მენშევიკებთან, აზნაურებთან, ოფიცრებთან, მღვდლებთან, ვაჭრებთან და ინტელიგენციასთან ერთად აჯანყებაში გლეხობაც მონაწილეობდა...“ (ბ. ლომინაძის პირადი წერილიდან საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მ. კახიანისადმი (1924 წ. შემოდგომა), „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3).

მართალია 1924 წლის აჯანყება აღმოსავლეთ საქართველოში მასიური არ ყოფილა, მაგრამ ამას სხვა მიზეზები ჰქონდა.

ამდენად, მართალია მხოლოდ თავისთვის და საიდუმლოდ, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლება იძულებული იყო სიმართლე ელიარებინა.

1924 წლის აჯანყება ტექნიკური თვალსაზრისით კარგად მომზადებულად ვერ ჩაითვლება, რადგან აჯანყების პროცესში გამოჩნდა საბრძოლო საშუალებების ნაკლებობა, მაგრამ ფინანსების სიმწირის პირობებში ეს არც უნდა გაგვიკვირდეს. ასეთ შემთხვევაში აჯანყების მეთაურებს ყურადღება საბჭოთა ხელისუფლების არსენალის ხელში ჩაგდებაზე ჰქონდათ გამახვილებული და უმეტესწილად ეს ამოცანა მათ შეასრულეს კიდევ. სამხედრო თვალსაზრისით კი აჯანყება ნამდვილად მომზადებული იყო. ამაზე ნათლად მეტყველებს კავკასიის არმიის დივიზიის უფროსის **ა. იანოვსკის** მოხსენებითი ბარათი. ის აჯანყებულების წინააღმდეგ რუსული წითელი არმიის ოპერაციებს დასავლეთ საქართველოში ხელმძღვანელობდა და აჯანყებულთა რაზმების მოქმედებას მაღალ შეფასებას

აძლევდა (მაცაბერიძე მ., აჯანყებულთა ტაქტიკა 1924 წელს დასავლეთ საქართველოში, „მხედარი“, 1991, №2).

განვიხილოთ 1924 წლის აჯანყების გეოგრაფია. 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობა საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ უმცირესობას (აფხაზებს, ოსებს, სომხებს, აზერბაიჯანელებს) არ მიუღიათ. ამის მიზეზი ეთნიკური უმცირესობების მიმართ საბჭოთა საქართველოს (უფრო სწორედ საბჭოთა კავშირის) ხელისუფლების პოლიტიკაში უნდა ვეძიოთ. ქართველების ინტერესების შელახვის ხარჯზე საქართველოში მცხოვრებმა მცირე ერებმა ხელი კარგად მოითბეს. აქედან გამომდინარე, სავსებით ლოგიკურია ის, რომ საქართველოში მცხოვრებმა ეთნიკურმა უმცირესობებმა 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიიღეს.

ისტორიოგრაფიაში ორმაგი მიდგომა, ორმაგი სტანდარტი ყოვლად მიუღებელი და დაუშვებელია. თუ ჩვენ 1924 წლის აჯანყების მონაწილეებს „ავანტიურისტებად“ და თვით აჯანყებას „ავანტიურად“ მოვნათლავთ იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მან დასახულ მიზანს ვერ მიაღწია ან გამარჯვების შესაძლებლობა ნაკლები იყო საბჭოთა კავშირის საშინაო და საგარეო მდგომარეობის გათვალისწინებით, მაშინ ჩვენ ანალოგიური ტერმინით უნდა შევამკოთ კახეთის 1802 წლის პოლიტიკური გამოსვლა, მთიულეთის 1804 წლის აჯანყება, კახეთის 1812 წლის აჯანყება, იმერეთის 1819-1820 წლების აჯანყება და სხვა აჯანყებები. განა შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ კობტასთავის შეთქმულებს მაშინ მონღოლთა დამარცხება ხელეწიფებოდათ? ან ვინმეს შეუძლია ამტკიცოს, რომ 1832 წლის შეთქმულების აჯანყებაში გადაზრდის შემთხვევაში წარმატება გარდაუვალი იყო?

ბრძოლას ყოველთვის აქვს აზრი, რაც არ უნდა დიდი იმპერიის წინააღმდეგ წარმოებდეს ის. განა მსოფლიოში ცოტაა მაგალითი, როდესაც რიცხვით მცირე ერებმა დაუღალავი და უთანასწორო ბრძოლის შედეგად ნანატრი თავისუფლება მოიპოვეს? ამისთვის ირლანდიელების, პოლონელების, ფინელების, ჩეხებისა და სხვ. ერების გავლილი გზებიც კმარა. არც ერთ ამ ერს თავისუფლება მცირე მსხვერპლით არ მოუპოვებია, მაგრამ როგორც იტყვიან, ეს მსხვერპლი ღირდა გამარჯვებად.

საქართველოს ისტორია ხომ უძველესი დროიდან დღემდე ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა-შენარჩუნებისათვის განუწყვეტელი, თავდადებული,

ლამის გენეტიკურ მემკვიდრეობად ქცეული ბრძოლაა, რამაც ჩვენს ისტორიას ერთგვარად დრამატიზმის ელფერი მისცა. ასეთივე დრამატიზმის ელფერი დაჰკრავს 1924 წლის აჯანყებას. მართალია 1924 წლის აჯანყება დამარცხდა, მაგრამ რაც მთავარია, 1924 წელს ქართველმა ერმა ზნეობრივად დაამარცხა მონსტრი – საბჭოთა კავშირი.

ამდენად, 1924 წლის აჯანყება 1921 წლიდან დაწყებული ეროვნული მოძრაობის კულმინაციას წარმოადგენდა. მართალია 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელები გადაჭარბებულად აფასებდნენ ევროპის როლს „საქართველოს საკითხში“, მაგრამ რაც მთავარია, ისინი საქართველოს გასათავისუფლებლად თავგანწირვით იბრძოდნენ. აქედან გამომდინარე, 1924 წლის აჯანყების ხელმძღვანელების „ავანტიურისტებად“ და 1924 წლის აჯანყების „ავანტიურად“ მონათვლა ნამდვილად ისტორიული უსამართლობა იქნება. 1924 წლის აჯანყების მონაწილეები ისეთივე გმირები არიან საქართველოსი, როგორც ცოტნე დადიანი, შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავები, ბიძინა ჩოლოყაშვილი და სხვ.

1924 წლის აჯანყებას შეიძლება მივუსადაგოთ ტერმინები: პოლიტიკური რომანტიზმი, პოლიტიკური იდეალიზმი, პოლიტიკური ირაციონალიზმი და ა.შ. მაგრამ არავითარ შემთხვევაში ტერმინი „ავანტიურა“.

დასკვნა

1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის შედეგად საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დაიპყრო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებას არ უცვნია ქვეყნის ოკუპაცია და ანექსია, საბჭოთა რუსეთის წინაშე კაპიტულაცია არ მოუხდენია. 1921 წლის 17 მარტს საქართველოს დემოკრატიული მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების წევრების დიდმა ნაწილმა საქართველო დატოვა, ემიგრაციაში გაემგზავრა და იქიდან განაგრძო ბრძოლა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის. 1921 წლის გაზაფხულიდან იწყება ანტირუსულ, ანტისაბჭოთა და ეროვნულ-პატრიოტულ ძალთა ორგანიზება საქართველოში. ეროვნული მოძრაობის მიზანი იყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

თავდაპირველად ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციასა და საქართველოში დარჩენილ პოლიტიკურ ძალებს შორის კავშირი სუსტი იყო. შემდგომ ხანებში ეს კავშირი სულ უფრო ძლიერდებოდა, რაც ხელს უწყობდა ანტისაბჭოთა და ეროვნულ-პატრიოტული ძალების კონსოლიდაციას. საქართველოში დარჩენილი პოლიტიკური მოღვაწეები საბჭოთა ხელისუფლების მხრიდან სასტიკი ტერორის ქვეშ მოექცნენ. არჩევნები ქვეყანაში მხოლოდ ფიქტიურ ხასიათს ატარებდა. ასეთ ვითარებაში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მენშევიკების) წარმომადგენლებმა წინადადებით მიმართეს საბჭოთა ხელისუფლებას ჩაეტარებინა მთელი ქვეყნის მასშტაბით რეფერენდუმი იმის თაობაზე თუ როგორ წყობილებას ამჯობინებდა ქართველი ერი. თუ ბოლშევიკები ხმების თუნდაც 1/3 მიიღებდნენ სოციალ-დემოკრატები (მენშევიკები) ცნობდნენ საბჭოთა ხელისუფლებას. საბჭოთა ხელისუფლებამ ეს შეთავაზება უარყო. საბჭოთა ხელისუფლებას სულ სხვა გეგმები ჰქონდა. საქართველოს საგანგებო კომისია და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისია ქართული პოლიტიკური პარტიების დასაშლელად და გასანადგურებლად ემზადებოდნენ. საქართველოს საგანგებო კომისიაში სპეციალურად შეიქმნა მესამე და მეოთხე ქვეგანყოფილებები, რომლებიც შესაბამისად მემარჯვენე და მემარცხენე პოლიტიკური პარტიების წინააღმდეგ მუშაობდნენ.

ქართველი ერის აბსოლუტური უმრავლესობა საბჭოთა ხელისუფლებას არ ცნობდა. ყოველწლიურად საქართველოს დამოუკიდებლობის თარიღის აღნიშვნა ფაქტიურად ანტისაბჭოთა დემონსტრაციად გადაიქცეოდა ხოლმე. საბჭოთა ხელისუფლება დემონსტრაციის მონაწილეებს აპატიმრებდა და ხვრეტდა. საპყრობილეები პოლიტიკური პატიმრებით გაივსო. რუსული ოკუპაციის პირველ თვეებში შეუძლებელი იყო აჯანყების ორგანიზება და ქვეყნის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის დაწყება, მაგრამ ეს არ შეიძლებოდა დიდხანს გაგრძელებულიყო. უმკაცრესი რეჟიმის პირობებში ეროვნული ძალები ცდილობდნენ ორგანიზებას. ამ თვალსაზრისით პირველ წარმატებად შეიძლება ჩაითვალოს 1921-1922 წლებში სვანეთის ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება. გმირული წინააღმდეგობის მიუხედავად აჯანყებული სვანები იძულებული გახდნენ პოზიციები დაეთმოთ და იარაღი დაეყარათ. სვანეთის აჯანყების ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენდა 1922 წელს ქაიხოსრო (ქაქუცა) ჩოლოყაშვილის „შეფიცულების“ ბრძოლა საოკუპაციო ხელისუფლების წინააღმდეგ. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის აჯანყება, თავისი ლოკალურობის გამო, მარცხით დამთავრდა.

სვანეთისა და ქაქუცა ჩოლოყაშვილის აჯანყებების დამარცხებამ საბოლოოდ დაარწმუნა ქართველი პატრიოტული ძალები ლოკალური აჯანყებების უპერსპექტივობაში. შესაბამისად, ბუნებრივად დადგა დღის წესრიგში დარჩენილი ერთადერთი უალტერნატივო ვარიანტის გამოყენების საკითხი – მთელი კავკასიის მასშტაბით მომხდარიყო მძლავრი ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება. ეს აჯანყება საბჭოთა კავშირის საშინაო და საგარეო მდგომარეობის გართულებას უნდა დამთხვეოდა. მართალია როგორც დასავლეთ ევროპაში გახიზნული კავკასიის პოლიტიკური ძალები, ისე უშუალოდ კავკასიაში მოქმედი ანტისაბჭოთა ეროვნული ძალები მუდმივ კოორდინაციაში იყვნენ ერთმანეთთან, მაგრამ კავკასიის მასშტაბით ანტისაბჭოთა აჯანყების ორგანიზება საბჭოთა ხელისუფლების მიერ განხორციელებული მასობრივი რეპრესიების შედეგად ვერ მოხერხდა. ასეთ ვითარებაში საქართველო საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მარტო უნდა აჯანყებულიყო. აჯანყების ხელსაყრელ საერთაშორისო პირობებში დაწყებაზე საზღვარგარეთ დაარსებული ქართული პოლიტიკური პარტიების გაერთიანებულ ორგანოს, საზღვარგარეთის ბიუროს უნდა ეზრუნა. საქართველოში აჯანყების

ორგანიზების მიზნით 1922 წლის აგვისტოში შეიქმნა საქართველოს ხუთი პოლიტიკური პარტიისაგან შემდგარი ორგანო **საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი (დამკომი)**, იგივე **პარიტეტული კომიტეტი**. პოლიტიკურ პარტიებს შორის მიღწეული შეთანხმების თანახმად, საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი მართალია პარიტეტულ საწყისებზე იყო დაკომპლექტებული, მაგრამ თავმჯდომარე მუდმივად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო. დამკომში შემავალი თითოეული პოლიტიკური პარტია დამკომში თითო წარმომადგენელს აგზავნიდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის შექმნის თაობაზე თბილისში მიღწეული შეთანხმების ტექსტი ესერ **იოსებ გობეჩიას** ხელით საზღვარგარეთ მყოფ საქართველოს ემიგრანტულ მთავრობას გაეგზავნა. შეთანხმების ტექსტთან ერთად საზღვარგარეთ გაიგზავნა წერილი, რომელშიც აღნიშნული იყო: საჭიროა ქართულ პოლიტიკურ პარტიებს შორის მიღწეული შეთანხმება სცნონ ნოე ჟორდანიამ და ქართული პოლიტიკური პარტიების საზღვარგარეთულმა ორგანიზაციებმა. მოგვიანებით საზღვარგარეთიდან დამკომის სახელზე წერილი მოვიდა, რომელიც იწონებდა პარტიებს შორის დადებულ შეთანხმებას.

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის პირველი შემადგენლობა ასეთი იყო: სოციალ-დემოკრატებიდან დამკომში შევიდა **გიორგი (გოგიტა) ფაღავა**, ეროვნულ-დემოკრატებიდან – **იასონ ჯავახიშვილი**, სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – **გრიგოლ რცხილაძე**, სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – **იოსებ გობეჩია**, დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატებიდან – **მუხრან ხოჭოლავა**. შესაბამისად, დამკომის პირველი თავმჯდომარე **გოგიტა ფაღავა** გახდა, ხოლო მდივანი – **იასონ ჯავახიშვილი**. მოგვიანებით საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტში გარკვეული ცვლილებები მოხდა. დამკომში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი **გოგიტა ფაღავა** 1922 წლის აგვისტოშივე **ნიკოლოზ ქარცივაძემ** შეცვალა. შესაბამისად დამკომის თავმჯდომარე **ნიკოლოზ ქარცივაძე** გახდა. ნ. ქარცივაძე დამკომს 1922 წლის აგვისტოდან 1923 წლის მარტამდე (დაპატიმრებამდე) თავმჯდომარეობდა. 1923 წლის მარტიდან დამკომის თავმჯდომარე სოციალ-დემოკრატი **კონსტანტინე (კოტე) ანდრონიკაშვილი** იყო. კ. ანდრონიკაშვილი დამკომს მის ლიკვიდაციამდე (1924 წლის სექტემბრამდე) თავმჯდომარეობდა. დამკომში თავიდან ვეტოს პრინციპი მოქმედებდა, რაც

დამკომის მუშაობის შემაფერხებელი ფაქტორი გახდა. ამიტომ მოგვიანებით დამკომის წესდება შეიცვალა და დამკომში საკითხები ხმათა უმრავლესობით წყდებოდა. დამკომმა თავისი წარმომადგენლები მთელი საქართველოს მასშტაბით დანიშნა. დამკომმა საქართველოში აჯანყება 1924 წლის 29 აგვისტოსთვის დანიშნა. სამწუხაროდ ჭიათურაში აჯანყება ერთი დღით ადრე, 1924 წლის 28 აგვისტოს, დაიწყო. ამ გარემოებამ საბჭოთა ხელისუფლებას შესაძლებლობა მისცა ჭიათურელ აჯანყებულებს ადვილად გასწორებოდა. ჭიათურის გარდა აჯანყება ყველგან დანიშნულ დროს დაიწყო. აჯანყებულებმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს და საქართველოს მთელ რიგ რეგიონებში აიღეს ძალაუფლება ხელში, მაგრამ ევროპის მხრიდან რეალური დახმარების გარეშე დარჩენილი აჯანყებულები დამარცხდნენ.

1924 წლის აჯანყება მოედო დასავლეთ საქართველოს ყველა რეგიონს: იმერეთს, სამეგრელოს, გურიას, რაჭას, ლეჩხუმს, სვანეთს, აფხაზეთს, აჭარას. მართალია აჯანყებას ყველგან ერთიდაიგივე მასშტაბის გაქანება არ ჰქონია, მაგრამ ბრძოლები ყველა რეგიონში მიმდინარეობდა, რეპრესიებიც ყველა რეგიონს შეეხო.

1924 წლის აჯანყება ჭიათურაში დაგეგმილზე ერთი დღით ადრე, 1924 წლის 28 აგვისტოს დაიწყო. აჯანყებულებმა ჭიათურაში საბჭოთა ხელისუფლება დაამხეს და ძალაუფლება აიღეს ხელში. მალე აჯანყება იმერეთის სხვა ქალაქებსა და სოფლებს მოედო. აჯანყებულებმა თითქმის ყველა რაიონში და სოფელში დაამარცხეს საბჭოთა ხელისუფლება. 1924 წლის აჯანყებას ადგილი ჰქონდა იმერეთის შემდეგ ქალაქებსა და სოფლებში: ჭიათურაში, ქუთაისში, შორაპანში, საჩხერეში, სამტრედიიაში, ვანში, ტყიბულში, ხონში, სოფლებში: შუკინეთში, ქვაციხეში, კაცხში, დიდი რგანში, პატარა რგანში, ხრეთში, წირქვალში, ზოდში, ჩხარში, კვიტირში, მუხიანში, ბაშში, საყულიაში, პატრიკეთში, რიონში, გეგუთში, უკანეთში, მესხეთში, ბაკისუბანში, სვირში, დარკვეთში, კორბოულში, საპაიჭაოში, დვალიშვილებში, ყუმურში, ზედა ბზვანში, ქვედა ბზვანში, ინაშაურში, ამაღლებაში, მუქეთში, ტობანიერში, გორაში, ობჩაში, საპრასიაში, უხუთში, ბაღდათში, ჯიხაიშში, გომში, დაფნარში, საჯავახოში, ეწერიანეთში, ხრესილში, ორპირში, გურნში, ძმუისში, როდინოულში, ზედა სიმონეთში, ქვედა სიმონეთში, კუხში და ნაოღალევში. იმერეთში აჯანყება განსაკუთრებით ძლიერი იყო ქალაქ ჭიათურაში. 1924 წლის აჯანყების დროს იმერეთში 36 კაცი დაიღუპა.

აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობისა და აჯანყებასთან კავშირის ბრალდებით იმერეთში 256 კაცი დახვრიტა.

სამეგრელოში 1924 წლის აჯანყება მოედო ახალი სენაკს, აბაშას, მარტვილს, ზუგდიდს, ხობს, ჩხოროწყუს, წალენჯიხას, სოფლებს: ზემო ჭალადიდს, ქვემო ჭალადიდს, ხორშს, ზანას, მონძირ-ისულას, თეკლათს, ძველი სენაკს, ეკს, გეჯეთს, ნოქალაქევს, უმაფათს, ფოცხოს, ლეძამამეს, გაჭედის, მარტვილს, ნახუნავოს, ნაგვაზავოს, ხუნწს, სალხინოს, კურზუს, თამაკონს, კიწიას, ახალი აბაშას, ნოსირს, წყემს, ძველი აბაშას, სუჯუნას, ნაესაკოვოს, მარანს, ონტოფოს, გეზათ-გულუხეთს, სეფიეთს, სამიქაოს, ქოლობანს, ბანძას, ლეხაინდრავოს, ჯოლო-აბედათს, მანცხვარს, აბასთუმანს, ჯოდეჯიანს, შამგონას, ცაიშს, ყულისკარს, ცაიშის კახათს, რიყეს, კორცხელს, ნიკოსიას, ჯიხასკარს, ლედგებიეს, კახათს, დარჩელს, ორულუ-ერგეტას, კოკს, დიდინემს, ხეთას, ნოჯიხევს, ქარიატას, ქვალონს, პირველი ხორგას, შუა ხორგას, ახალი ხიბულას, ძველი ხიბულას, საჩიჯაოს, ხორგას, ნარაზენს, ჭაქვინჯს, ხაბუმეს, ახუთს, კირცხს, ლესიჭინეს, ეგიარზენს, ქვედა ჩხოროწყუს, გარახას, ლეწურწუმეს, ნაფიჩხოუს, ჭოდას, ობუჯს, ჯგალს, საჩინოს, მუხურს, ლიას, ჭკადუაშს, ტყაია-ბეჟაშდალს, ფახულანს, ჭალეს, ჯვარს, ეწერს. აჯანყებულებმა თითქმის ყველა რაიონში მოახერხეს ადგილობრივი ხელისუფლების დამარცხება და ძალაუფლების ხელში აღება, მაგრამ მისი შენარჩუნება დიდხანს ვერ შეძლეს. სამეგრელოში აჯანყების დროს 54 კაცი დაიღუპა. სამეგრელოში აჯანყებაში მონაწილეობა 8599 ადამიანმა მიიღო. საბჭოთა ხელისუფლებამ სამეგრელოში აჯანყებაში მონაწილეობისა თუ მასთან კავშირისთვის 205 ადამიანზე მეტი დახვრიტა.

გურიაში 1924 წლის აჯანყება მოხდა ჩოხატაურში, ლანჩხუთში, სოფლებში: ნაგომარში, ხიდისთავში, სურეში, საჭამიასერში, საჯავახოში, სუფსაში, ამაღლებაში, ერკეთში, ხევში, ნიგოითში, ლიხაურში, ბახვში, ექადიაში, შემოქმედში, სიროულში, ჯუმათში, ბაღდადში, ჭაჭიეთში, ჯვარცმაში, ქვაბლაში, ზოტში, ჩხაკოურაში. აჯანყებულებმა გურიაში რამდენიმე სოფელში მოახერხეს ძალაუფლების ხელში აღება. აჯანყებულებმა ქალაქ ოზურგეთზე შეტევა ვერ განახორციელეს. გურიაში აჯანყების დროს ორი კაცი დაიღუპა. აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ გურიაში შვიდი კაცი დახვრიტა.

სვანეთში, რაჭაში და ლეჩხუმში 1924 წლის აჯანყებას ადგილი ჰქონდა: ცაგერში, ბეჩოში, ჩოლურში, ლაშხეთში, ლენტეხში. აჯანყება განსაკუთრებით ძლიერი იყო ზემო სვანეთში. ზემო სვანეთში ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ აჯანყებულებმა ქვემო სვანეთი და ლეჩხუმის მაზრა დაიკავეს. 1924 წლის აჯანყების საქართველოს რეგიონებში დამარცხების ინფორმაციის მიღებისთანავე ადგილობრივი აჯანყებულები დაიშალნენ. აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ ლეჩხუმის მაზრაში 37 კაცი დახვრიტა, რაჭაში - 4.

აფხაზეთში 1924 წლის აჯანყებას ადგილი ჰქონდა წებელდისა და საბერიოს რაიონებში. წებელდის რაიონში აჯანყებულებმა ძალაუფლება ხელში აიღეს, მაგრამ იძულებული გახდნენ მალევე დაეთმოთ. აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით 11 კაცი დახვრიტა.

აჭარაში 1924 წლის აჯანყება მოხდა სოფლებში: ლიხაურში, ქაქუთში, ხულოში, ღორჯომში. საბჭოთა ხელისუფლების მიერ მიღებული ზომების შედეგად 1924 წლის აჯანყებას აჭარაში ფართო გაქანება არ ჰქონია. მიუხედავად ამისა, აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლებამ 1924 წლის აჯანყებასთან კავშირის ბრალდებით 38 კაცი დახვრიტა.

1924 წლის აჯანყების დროს დასავლეთ საქართველოში 92 კაცი დაიღუპა, საბჭოთა ხელისუფლებამ კი 558 ადამიანი დახვრიტა.

ამრიგად, 1924 წლის ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება საქართველოში განხორციელდა წინასწარ შემუშავებული გეგმით. ეს აჯანყება არ იყო სტიქიური და იგი წარმოადგენდა ანტისაბჭოთა და ეროვნულ-პატრიოტული ძალების მიერ ორგანიზებულ მოძრაობას, რომლის მიზანი იყო რუსული საბჭოთა საოკუპაციო რეჟიმისაგან საქართველოს განთავისუფლება და ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

ა) წყაროები

I. საარქივო დოკუმენტები და მასალები

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №19.
2. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №30.
3. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №284, აღწერა №3, საქმე №2.
4. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №284, აღწერა №3, საქმე №9.
5. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №324.
6. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №476.
7. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №652.
8. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №829.
9. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1062.
10. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №285, აღწერა №1, საქმე №1069.
11. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №144.
12. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №257.
13. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №1, საქმე №282.
14. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №2.

15. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №3.
16. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №12.
17. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი №600, აღწერა №2, საქმე №20.
18. საქართველოს სახელმწიფო არქივის ზუგდიდის ფილიალი, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №41.
19. საქართველოს სახელმწიფო არქივის ზუგდიდის ფილიალი, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №43.
20. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №2316, ტომი №4.
21. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №2382.
22. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №2382, ტომი №3.
23. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №2520.
24. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №22939-61.
25. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №22173.
26. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №23472.
27. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №24060-64.
28. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №24378.
29. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №24333-61.

- [illegible]

45. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №24441.
46. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4.
47. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №25167.
48. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №25223.
49. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №25311.
50. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №23682-61.
51. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №23489.
52. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №24139-61.
53. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №24235-61.
54. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი №6, საქმე №27497-07.
55. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), საქართველოს ჩეკა-ს მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წწ. ტომი №1.
56. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №8, აღწერა №2, საქმე №235.
57. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №8, აღწერა №24, საქმე №77.
58. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №14, აღწერა №1, საქმე №493.
59. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №377, ტომი №3.

- [illegible]

75. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №30, აღწერა №1, საქმე №18.
76. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №91, აღწერა №1, საქმე №74.
77. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (III), ფონდი №247, აღწერა №1, საქმე №92.

II. გამოქვეყნებული წყაროები და ლიტერატურა

ა) წიგნები

78. ამირეჯიბი შალვა. წიგნი მეორე. გამომცემლობა „დიოგენე“ და „არსი“, თბილისი, 1998.
79. არნანია ანტონ. შონია ვალიკო. დარჩელი (ნარკვევები სოფლის ისტორიიდან). გამომცემლობა „ზანი“, თბილისი, 1999.
80. ახალაია ვალერიან. ჩხოროწყუ. წარსული და დღევანდელობა. თბილისი, 2002.
81. ბენდელიანი ნიკოლოზ. ისტორიოგრაფია საქართველოში 1921-1924 წლებში არსებული ვითარების შესახებ და სინამდვილე. გამომცემლობა „სარანგი“, ქუთაისი, 1993.
82. ბენიძე ვალერ. 1924 წლის აჯანყება საქართველოში. გამომცემლობა „სამშობლო“, თბილისი, 1991.
83. გვარჯალაძე კ. საქართველოს მთავრობა ემიგრაციაში. გამომცემლობა „ცოდნა“- „ერთობა“, თბილისი, 1991.
84. გოგიბერიძე სიმონ. ბრძოლა სამშობლოსათვის. თბილისი, 1991.
85. გოგოლიშვილი ოთარ. ანტისაბჭოთა მოძრაობა აჭარაში 1921-1929 წლებში. გამომცემლობა „ალიონი“, ბათუმი, 2000.
86. გრძელიძე რევაზ. 1924 წლის სახალხო აჯანყება საქართველოში. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1992.
87. დაუშვილი ალექსანდრე. წენგუაშვილი კობა. „იქ სიკვდილი განა ბედნიერება არ არის, თამარ!“ გამომცემლობა „მემატიანე“, თბილისი, 2005.

88. დვალიშვილი ოთარ. 1924 წლის აჯანყება საქართველოში და უცნობი ეროვნული გმირები. ქუთაისი, 2006.
89. ენდელაძე თენგიზ. ტრაგიკული 1924. თბილისი, 2004.
90. ვარდოსანიძე სერგო. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი (1921-1927 წ.წ.). გამომცემლობა „ნათლისმცემელი“, თბილისი, 2009.
91. ვარდოსანიძე სერგო. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1927 წლებში. გამომცემლობა „ქრონოგრაფი“, თბილისი, 2000.
92. ვაშაძე გრიგოლ (1901-1990). მასალები პირადი არქივიდან. თბილისი, 2009.
93. ვეშაპელი გ. აჯანყების შემდეგ. პარიზი, 1925.
94. ზალდასტანიშვილი სოლომონ. 1924 წლის ამბოხება. გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი, 1989.
95. ზუხბაია ვალერიან. გალი. თბილისი, 2002.
96. თოიძე ლევან. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. გამომცემლობა „ივერთა მხარე“, თბილისი, 1991.
97. თოიძე ლევან. საქართველოს პოლიტიკური ისტორია (1921-1923 წლები). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1999.
98. ივანე ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე. დოკუმენტები და მასალები (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები). გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ გურულმა. გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2004.
99. კალანდია გ. გაძარცული საგანძური. გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2006.
100. კახიანი მ. მენშევიკური გამოსვლების შედეგები და გაკვეთილები. გამომცემლობა „საბჭოთა კავკასიონი“, თბილისი, 1924.
101. კახიანი მ. მენშევიკები სამუშაოზე. გამომცემლობა „წითელი წიგნი“, თბილისი, 1924.
102. კაჭარავა ი. საბჭოთა საქართველო სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში (1921-1925). გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1958.
103. კვერენჩილაძე რევაზ. საბუთები ღაღადებენ... თბილისი, 2007.

104. კირთაძე ნესტან. 1924 წლის აჯანყება საქართველოში. ქუთაისი, 1996.
105. კირთაძე ნესტან. კაენ, სად არის ძმა შენი?!.. ქართველთა ისტორიის სისხლიანი ფურცლები (1921-1930 წწ.). წიგნი პირველი. გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი, 1998.
106. კირთაძე ნესტან. რა მოხდა?! გამომცემლობა „საქართველო“, თბილისი, 1997.
107. ლომაშვილი ფარნაოზ. საქართველოს ისტორია. XI კლასის სახელმძღვანელო. 1993.
108. მანველიძე ირაკლი. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება აჭარაში 1921-1930 წლებში. გამომცემლობა „ბათუმის უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2006.
109. მგელაძე ვლასა. მოგონებები. წიგნი პირველი. საქართველო აჯანყებამდე (1921-1924). პარიზი, 1936.
110. ნათელაძე მაყვალა. დაუშვილი ალექსანდრე. საქართველოს უახლესი ისტორია (1921-2000 წწ.). გამომცემლობა „მემატიანე“, თბილისი, 2004.
111. ორჯონიკიძე ს. მენშევიკების ავანტიურა საქართველოში. გაზ. „კომუნისტი“-ს კანტორის გამოცემა, 1924.
112. რამიშვილი ნოე. საქართველო და რუსეთი. პარიზი, 1924.
113. როგავა გივი. როგორ ებრძოდნენ რელიგიასა და ეკლესიას საქართველოში (XX საუკუნის 20-30-იანი წლები). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1994.
114. ჟვანია გ. საქართველოს კომკავშირი სახალხო მეურნეობის აღდგენისათვის ბრძოლაში. საბავშვო და ახალგაზრდობის ლიტერატურის სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი, 1956.
115. ჟორდანიას ნოე. რჩეული ნაწერები. გამომცემლობა „საქართველო“, თბილისი, 1990.
116. ჟორდანიას ნ. რა მოხდა. პარიზი, 1925.
117. სამსონაძე მიხეილ. საქართველო 1921-1991 წლებში (პროექტი). თემა დისკუტისათვის. გამომცემლობა „მემატიანე“, თბილისი, 2001.

118. სამუშაო კალისტრატე. კოლხთა ნაფუძარზე. გამომცემლობა „ცოტნე“, თბილისი, 2002.
119. საქართველოს ისტორია. XX საუკუნე. პროფ. ვახტანგ გურულის რედაქციით. გამომცემლობა „არტანუჯი“ და თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2003.
120. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი 7. რედაქტორი ი. კაჭარავა. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1976.
121. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის ნარკვევები 1883-1970. საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1971.
122. სულაქველიძე კ. რა მოხდა? (ვინ მოაწყო და როგორ აგვისტოს აჯანყება). სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი, 1927.
123. სულაძე გელა. ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაცია და სპეცსამსახურები (1918-1953 წწ.). გამომცემლობა „ეროვნული მწერლობა“, თბილისი, 2010.
124. სულხანიშვილი ა. რა ხდებოდა მეტეხის ციხეში ქართველებს შორის 1923 და 1924 წლებში და ილიას მკვლელობის სინამდვილე. სან-ფრანცისკო, 1985.
125. სულხანიშვილი ა. „ჩემი პასუხი“ ჟორდანიას მემკვიდრეებს. სან-ფრანცისკო, 1987.
126. სურგულაძე აკაკი. სურგულაძე პაატა. საქართველოს ისტორია. საკითხავი წიგნი. 1783-1990. გამომცემლობა „მერანი“, თბილისი, 1991.
127. ღოდოზერიძე ლევან. ქართული ემიგრაცია და ანტისაბჭოთა პარტიების მუშაობა. გამომცემლობა „სახელგამი“, თბილისი, 1927.
128. შარაძე გურამ. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. VI. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 2005.
129. შელია კლიმენტი. საქართველოს კომუნისტების ბრძოლა სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და ხალხთა მეგობრობის ლენინური პოლიტიკის გატარებისათვის (1921-1926 წ.წ.). აფხაზეთის სახელმწიფო გამომცემლობა, სოხუმი, 1957.
130. ჩუბინიძე ვალიკო. მოგონება. წიგნი მეორე. პარიზი, 1953.
131. ციციშვილი გიორგი. სიმართლე ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობისა და 1924 წლის აჯანყების შესახებ (მე-80 წლისთავის გამო). თბილისი, 2004.

132. ცხოვრებაზე გოგი. ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1921-1925 წლებში. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 1996.
133. წერეთელი ირ. ჩვენი ტაქტიკის ძირითადი საკითხი. პარიზი, 1927.
134. წენგუაშვილი კობა. საქართველოს 1921-1925 წლების ისტორიის ისტორიოგრაფია. გამომცემლობა „მემატიანე“, თბილისი, 2005.
135. ჯავახიშვილი ნიკო. ქართული ბონისტყე (ქაღალდის საფასთმცოდნეობა). თბილისი, 1996.
136. ჯანელიძე ოთარ. სპირიდონ კედია. პოლიტიკური პორტრეტი. გამომცემლობა „მემატიანე“, თბილისი, 2002.
137. ჯიქია ლევან. 1924 წლის აჯანყება საქართველოს რეგიონებში (სამეგრელო). გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.
138. ჯიქია ლევან. 1924 წლის აჯანყება დასავლეთ საქართველოში. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2011.
139. XX საუკუნის მოღვაწეები. მათ არ უღალატეს ქრისტეს. შემდგენელ-გამომცემელი დეკანოზი კონსტანტინე პაიჭაძე. თბილისი, 2005.
140. Документы внешней политики СССР. Т. VII. М., 1963.
141. Квиринг Е. Уроки Грузинского восстания. Издательство „Пролетарий“, Харьков, 1925.
142. Цеткин Клара. На Освобожденном Кавказе. изд. „старый большевик“, М. 1935.
143. OXFORD ADVANCED LEARNERS DICTIONARY of current English, AS Hornby. Sixth edition. Edited by Sally Webmeier, phonetics editor Michael Ashby, oxford univers.

ბ) დისერტაციები, კრებულები, წელიწდეულები, აღმანახები

144. აჭარა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისა და სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული 1921-1925 წ.წ.

- შემდგენლები: ნ. ნოლაიდელო, ს. ტაბაღუა, შ. თოდაძე, დ. ჭელიძე. გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი, 1975.
145. **ენდელაძე თენგიზ.** საბჭოთა ძალოვანი სტრუქტურები ქართული ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში (1921-25 წწ.). დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 2004.
146. **ემგვერაძე ლელა.** 1924 წლის აჯანყების ასახვა ლიტერატურაში. დისერტაცია ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 1996.
147. **ნარიშკინი ედიშერ.** ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აღმოსავლეთ საქართველოში 1921-1924 წლებში. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 2000.
148. **საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978).** თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1983.
149. **საქმე საქართველოს ანტისაბჭოთა პარტიების პარიტეტული კომიტეტის შესახებ (საბრალდებო დასკვნა).** იუსტიციის სახალხო კომისარიატის გამოცემა, თბილისი, 1925.
150. **ს.ს.ს.რ. სისხლის სამართლის კოდექსი.** იუსტიციის სახალხო კომისარიატის გამოცემა, თბილისი, 1924.
151. **ფარი-საიმედო, მახვილი-ბასრი.** რედაქტორი ა. ნ. ინაური. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1987.
152. **ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია).** რედაქტორი როინ მეტრეველი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2004.
153. **ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები.** II. რედ. აკ. როინ მეტრეველი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998.
154. **ცხოვრებაზე გოგი.** გენუის კონფერენცია და საქართველოს საკითხი.- კრებული ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. №3. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1996.

155. **ჯიქია ლევან.** ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყებები სვანეთსა და რაჭა-ლეჩხუმში (1921-1924 წწ.).- საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები (სამეცნიერო შრომების კრებული), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2010.
156. **ჯიქია ლევან.** 1924 წლის აჯანყების შეფასებისათვის.- საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტთა I სამეცნიერო კონფერენციის მასალები (2010 წლის 26-27 ნოემბერი), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2011.
157. **ჯიქია ლევან.** შორაპნის მაზრაში 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების მონაწილეთა დახვრეტის ისტორიისათვის.- საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის (ფაკულტეტის) სტუდენტთა II სამეცნიერო კონფერენციის მასალები (2011 წლის 6-7 ივნისი), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2011.
158. **ჯიქია ლევან.** ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობა და აჯანყება აფხაზეთში (1921-1924 წწ.).- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი. შრომები. III. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2011.

გ) ჟურნალები

159. **ათანელაშვილი არჩილ.** საქართველოს 1924 წლის აჯანყება უცხოელ მკვლევართა შრომებში, ჟურნალი „საისტორიო ძიებანი“. №3. წელიწდეული. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 2000.
160. **ამყოლაძე თემურ.** მიტროპოლიტ ნაზარის უკანასკნელი დღეები, ჟურნალი „ცისკარი“, 1998, №11.

161. ბ. ლომინაძის პირადი წერილიდან საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის მ. კახიანისადმი (1924 წ. შემოდგომა), ჟურნალი „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, №3.
162. გოგოლიშვილი ოთარ. აჭარა ბოზოქარ 1922-1924 წლებში, ჟურნალი „ლიტერატურული აჭარა“, 1999, №7, ივლისი.
163. დაუშვილი ალექსანდრე. ანტისაბჭოთა აჯანყება სვანეთში, ჟურნალი „საისტორიო მოამბე“, 2009-2010, №79-80.
164. ვაჩნაძე დავით. სამშობლოს სამსახურში (მოგონებანი). ნაწილი I.- ჟურნალი „ივერია“, ქართულ-ევროპული ინსტიტუტის ჟურნალი, 1992, , №1, თბილისი-პარიზი.
165. კერესელიძე ლია. თხუთმეტაგან ერთ-ერთი, ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, 2010, №9.
166. კერესელიძე ლია. 1922 წლის 26 მაისი საქართველოში, ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, 2010, №9.
167. ლომინაძე რევაზ. 1924 წლის აჯანყების დოკუმენტი, ჟურნალი „პოლიტიკა“, 1991, №8.
168. მანველიძე ირაკლი. 1924 წლის უაზრო მსხვერპლნი, ჟურნალი „საისტორიო მაცნე“, 2000, №9.
169. მაცაბერიძე მალხაზ. ფოსტა №14. საქართველო აჯანყების წინ, ჟურნალი „ახალი დროება“, 1999, №4.
170. მაცაბერიძე მალხაზ. აჯანყებულთა ტაქტიკა 1924 წელს დასავლეთ საქართველოში, ჟურნალი „მხედარი“, 1991, №2.
171. ნარიშკინი ედიშერ. 1922 წლის თებერვალი დაპყრობილ საქართველოში (ქ. თბილისი, 11.02-14.02. 1922 წელი), ჟურნალი „კლიო“, 2004, №23.
172. ობსტი ერიხ. საქართველო. გეოპოლიტიკური ნარკვევი, ჟურნალი „ახალი დროება“, 1999, №4, ივნისი-ივლისი.
173. საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის „მოამბე“, 1921, №13, №19; 1923, №53, №55.
174. წენგუაშვილი კობა. ლ. ტროცკი - „ქართველი მენშევიკების შესახებ“, ჟურნალი „ანალები“, 2000, №2.

175. ჯიქია ლევან. 1924 წლის აჯანყება იმერეთში (შორაპნის მაზრა, ქუთაისის მაზრა).- ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, 2010, №9.

დ) გაზეთები

176. აფხაზეთში, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №205, 9 სექტემბერი.
177. ბანდიტების დაჭერა საბერიოს რაიონში (სამურზაყანო), გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №201, 4 სექტემბერი.
178. ბიელი ვარ. როგორ ატყუებდნენ მენშევიკები ხობის რაიონში, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №216, 21 სექტემბერი.
179. გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, 202, 5 სექტემბერი.
180. გამსახურდია ზვიად. ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული... საკ. კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1924 წლის ოქტომბრის პლენუმის ოქმის ამონაწერის კომენტარი, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №33, 19 თებერვალი.
181. გიორგაძე ედიშერ. გვარდიის წინამძღოლი ვალიკო ჯუღელი, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1990, №51, 21 დეკემბერი.
182. გლეხკორი სალაშინი. მენშევიკ-ავანტიურისტების გამოსვლა ორპირის თემში, გაზეთი „მუშა და გლეხი“, 1924, №38, 28 სექტემბერი.
183. გომართელი შალვა. 22 საათით მენშევიკების ციხეში. მენშევიკების ავანტიურა ჭიათურა-საჩხერეში, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №202, 5 სექტემბერი.
184. თავბერიძე ელგუჯა. ბოროტების კარუსელი ანუ წითელ წიგნში შესატანი ისტორია, გაზეთი „მოწამეთა“, 1990, №7-8, ივლისი-აგვისტო.
185. თორდია ა. პროვინციაში. სუფსა, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №206, 10 სექტემბერი.
186. ივლიანიშვილი აკ. ავანტიურისტების ერთი დღის ბატონობა ხობის რაიონში, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №213, 18 სექტემბერი.
187. კირთაძე ნესტან. ისტორიულ-პოლიტიკური პროცესი, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1991, №4, 25 იანვარი.
188. მენშევიკურ ბანდიტების ლიკვიდაცია. რა მოხდა გურიაში (ჩვენი სლევიალური კორესპონდენტისაგან). „მეკვერცხეთა“ ბუდე.- გასტროლიორები.-

- „დემოკრატიული მთავრობა“.- კომუნისტების დატუსაღება“.- გამოსვლების ლიკვიდაცია.- წითელი ჯარი.- გლეხობის გამოფხიზლება, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №206, 10 სექტემბერი.
189. პარიტეტული კონტრ-რევოლუციის გასამართლება, გაზეთი „კომუნისტი“, 1925, №174, 1 აგვისტო.
190. სამს ხვრეტენ... ექვსს იმახსოვრებენ, გაზეთი „სრულიად არასაიდუმლოდ“, 1997, №2.
191. სანადირაძე გიორგი. გვამები დაიმარხა დახვრეტის ადგილას, გაზეთი „სრულიად არასაიდუმლოდ“, 1996, №6.
192. სანადირაძე გიორგი. სიკვდილის კალო. დახვრეტილთა სიები. 1924 წელი.- გაზეთი „სრულიად არასაიდუმლოდ“, 1997, №1.
193. სიგუა ალექსანდრე. ერთი ეპიზოდი 1924 წლის აგვისტოს აჯანყებიდან, გაზეთი „საქართველო“, 1991, №16, აგვისტო.
194. სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის და სახალხო კომისართა საბჭოს „მოამბე“, 1924, №8.
195. უჩანეიშვილი ბაგრატ. მენშევიკურ ბანდიტების ლიკვიდაცია. თავად-აზნაურულ-მენშევიკური „აჯანყება“ (წერილი სენაკიდან), გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №206, 10 სექტემბერი.
196. შევარდნაძე ე. საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს დეკრეტი, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1992, №88, 26 მაისი.
197. შელია მანუჩარ (კაკო). მემუარები, გაზეთი „დილის გაზეთი“, 1999, №152, 7 ივლისი.
198. შემოქმედელი გ. პროვინციაში. ბანდიტების გამოსვლა შემოქმედის თემში (გურია), გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №213, 18 სექტემბერი.
199. შველიძე დიმიტრი. ჯავახიშვილი ნიკო. კუპატაძე ბონდო. 1924 წელი - დღევანდელი გადასახედიდან, გაზეთი „24 საათი“, 2004, №206, 31 აგვისტო.
200. ხვედელიძე გოლა. ინტერვიუ შალვა ბერიშვილთან, გაზეთი „ერთობა“, 1991, №6, ივლისი, გვ. 3; №7, სექტემბერი.
201. ჯულელი ვალიკო. ღია წერილი ყველა ამხანაგებისა და ყოფილ სახალხო გვარდიელებისადმი, გაზეთი „კომუნისტი“, 1924, №196, 29 აგვისტო.

დანართი №1

1923 წლის მაისში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დახვრეტილი სამხედრო ცენტრის წევრების სია

1. ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი, 51 წლის, ყოფილი თავადი, საქართველოს სამხედრო სკოლის მასწავლებელი. ამ თანამდებობაზე იყო, როდესაც შევიდა სამხედრო ცენტრის შემადგენლობაში და მონაწილეობას იღებდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყების მომზადებაში.
2. ვარდენ გრიგოლის ძე წულუკიძე, 57 წლის, დაამთავრა სამხედრო სასწავლებელი, ყოფილი თავადი, ყოფილი გენერალი. იყო საქართველოს წითელი არმიის მოსაზღვრე ჯარის უფროსი და ამავე დროს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის წინადადების თანახმად შევიდა სამხედრო ცენტრში და ფაქტიურად ხელმძღვანელობდა მის მუშაობას. აძლევდა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს საიდუმლო ცნობებს საბჭოთა წითელი არმიის მდგომარეობის შესახებ.
3. გიორგი ნიკოლოზის ძე ხიმშიაშვილი, 31 წლის, დაამთავრა ნიკოლაევის საკავალერიო სასწავლებელი, ყოფილი აზნაური, ყოფილი პოლკოვნიკი, საქართველოს ბრიგადის სამოსწავლო ბატალიონის უფროსი. ის იყო საქართველოს წითელ არმიაში, როდესაც მიიღო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წინადადება მათი წარმომადგენელი ყოფილიყო სამხედრო ცენტრში. იგი შევიდა სამხედრო ცენტრში და მონაწილეობას იღებდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყების მომზადებაში.
4. როსტომ ილიას ძე მუსხელიშვილი, 35 წლის, ყოფილი აზნაური, გენერალური შტაბის ყოფილი პოლკოვნიკი, საქართველოს დივიზიის შტაბის უფროსი. იგი იყო ამ თანამდებობაზე, როდესაც შევიდა სამხედრო ცენტრის შემადგენლობაში. აწვდიდა სამხედრო ცენტრს სამხედრო საიდუმლოებებს.
5. კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე აფხაზი, 55 წლის, უმაღლესი სამხედრო განათლებით, ყოფილი თავადი, ყოფილი გენერალი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარე, შევიდა სამხედრო ცენტრში და მონაწილეობდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყების მომზადებაში. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ

კომიტეტში აჯანყების საკითხის გარჩევისას მან მხარი დაუჭირა შეიარაღებულ აჯანყებას.

6. **ნიკოლოზ მიხეილის ძე ზანდუკელი**, 39 წლის, დუშეთის მაზრის სამხედრო კომისარიატის საამნეო ნაწილის გამგე, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის დუშეთის სამაზრო კომიტეტის წევრი. 1922 წელს შექმნა ორი შეიარაღებული რაზმი დუშეთის მაზრაში.

7. **სიმონ ლევანის ძე ბაგრატიონ-მუხრანელი**, 27 წლის, ყოფილი ოფიცერი, ყოფილი თავადი. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წინადადებით მუშაობდა გარე კახეთის რაიონში აჯანყების მოსამზადებლად.

8. **ფარნაოზ რევაზის ძე ყარალაშვილი**, 24 წლის, ყოფილი აზნაური, ყოფილი ოფიცერი, საქართველოს წითელი არმიის პირველი პოლკის უფროსის თანაშემწე. 1922 წლის სექტემბერში იყო ძეგვის ხიდის მცველი ტყვიისმფრქვეველთა რაზმის უფროსი. კავშირი ჰქონდა ლაშქარაშვილთან.

9. **იასონ მათეს ძე კერესელიძე**, 32 წლის, ყოფილი აზნაური, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. კავშირი ჰქონდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან.

10. **ივანე გრიგოლის ძე ქუთათელაძე**, 40 წლის, ყოფილი აზნაური, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი.

11. **სიმონ (იგივე ნასყიდა) იაგორის ძე ჭიაბრიშვილი**, 42 წლის, ვაჭარი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი, 1922 წელს დუშეთის მაზრაში მოქმედი შეიარაღებული რაზმის წევრი.

12. **ალექსანდრე მიხეილის ძე მაჭავარიანი**, 41 წლის, ყოფილი აზნაური, მეფის არმიის ყოფილი პოლკოვნიკი, ქართული წითელი არმიის დივიზიის I პოლკის უფროსის თანაშემწე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო ორგანიზაციის წევრი. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ამბოხების პერიოდში წითელ არმიაში მსახურობდა და ამ დროს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის განკარგულებები გადასცა საექსპედიციო რაზმის შტაბის უფროსს როსტომ მუსხელიშვილს.

13. **ელიზბარ ზაქარიას ძე გულისაშვილი**, 32 წლის, ყოფილი აზნაური, სამხედრო სკოლის კურსდამთავრებული, ყოფილი პოლკოვნიკი, მსახურობდა საქართველოს სამხედრო კომისარიატში. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. საპასუხისმგებლო ადგილი ეკავა ქართულ წითელ არმიაში, საიდუმლო ცნობებს აწვდიდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს.
14. **ლევან ირაკლის ძე კლიმიაშვილი**, 26 წლის, ყოფილი აზნაური, საქართველოს წითელი არმიის ყოფილი ოფიცერი; დამკომის დავალებით აგროვებდა ინფორმაციას, ასრულებდა მეკავშირის როლს სამხედრო ცენტრის წევრებს შორის.
15. **დიმიტრი ნიკოლოზის ძე ჩრდილელი**, 29 წლის, ყოფილი აზნაური, კადეტთა კორპუსის კურსდამთავრებული, არტილერიისტი, ქართული წითელი არმიის საარტილერიო დივიზიონის უფროსი, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო ორგანიზაციის წევრი (კირთაძე 1998: 75-77).

დანართი №2

1924 წლის აჯანყების დროს იმერეთში დაღუპული საბჭოთა

ხელისუფლების წარმომადგენლების სია

1. **ალექსანდრე მარკოზის ძე კოლუაშვილი**, ვანის რაიონის აღმასკომის თავმჯდომარე, კომუნისტი 1904 წლიდან, დაიღუპა 1924 წლის 29 აგვისტოს;
2. **ერმილე ლუარსაბის ძე ძაგნიძე**, ვანის რაიონის პარტიული ინსტრუქტორი, სოფლის მასწავლებელი, 1924 წლის 29 აგვისტოს აჯანყებულებთან სოფ. დიხაშხოში შეტაკებისას დაიჭრა და გარდაიცვალა;
3. **ონიფანტე კირილეს ძე ეფრემიძე**, მუშაობდა ვანის რაიონის მიწის კომისიაში, დაიღუპა 1924 წლის 29 აგვისტოს ვანში აჯანყებულებთან შეტაკების დროს;
4. **მაქსიმე სიმონის ძე ქველიაშვილი**, მუშაობდა ქუთაისის „გამასწორებელ სახლში“, 1924 წლის 29 აგვისტოს სვირის რაიონში აჯანყებულებთან შეტაკების დროს დაიჭრა, დაჭრილმა ტყეში რამდენიმე დღე დაჰყო, შემდეგ კი აჯანყებულების უკან დახევის დროს მათ მიერ მოკლულ იქნა;
5. **გრიგოლ ექვთიმეს ძე ხობუა**, მცხოვრები ხონის რაიონის სოფ. ცხუნკურში, კომუნისტური პარტიის წევრი 1917 წლიდან, 1924 წლის 31 აგვისტოს სვირის რაიონში აჯანყებულებთან შეტაკების დროს დაიღუპა;

6. მიხეილ (მიშა) პარმენის ძე მეძმარიაშვილი, 23 წლის, 1924 წლის 31 აგვისტოს სვირის რაიონში აჯანყებულებთან შეტაკებაში დაიღუპა;
7. ლუკა ლაზარს ძე ივანიაძე, კომუნისტური პარტიის წევრი 1918 წლიდან, 43 წლის, მსახურობდა დარაჯად სადგურ რაიონში, 1924 წლის 30 აგვისტოს აჯანყებულებმა დაჭრეს, გარდაიცვალა ოთხი დღის შემდეგ;
8. ნიკოლოზ ნიკოს (ლუკას) ძე კიკაჩიშვილი, დაიღუპა აჯანყებულების წინააღმდეგ ბრძოლაში სენაკის რაიონში;
9. ალექსანდრე ილიკოს ძე გრიმალოვი, კომკავშირის სამტრედიის რაიორგანიზაციის წევრი, დაიღუპა აჯანყებულებთან შეტაკებაში სამტრედიის რაიონის სოფ. ეწერში;
10. ბესარიონ ილარიონის ძე მეფარიშვილი, სოფ. გამოჩინებულის მკვიდრი, კომკავშირის წევრი, 1924 წლის 30 აგვისტოს სამტრედიის რაიონში (ბრძოლა წარმოებდა საჯავახოს მიმართულებით) აჯანყებულებთან ბრძოლაში დაიღუპა;
11. გალაქტიონ (კოკი) გრიგოლის ძე კანდელაკი, კომკავშირის წევრი, 1924 წლის 31 აგვისტოს სოფ. საყულიაში აჯანყებულებთან ბრძოლაში დაიღუპა;
12. დომენტი ანტონის ძე ვაჩიბერიძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, სოფ. პატრიკეთის მკვიდრი, დაიღუპა სოფ. პატრიკეთში აჯანყებულების თავდასხმის მეორე დღეს;
13. კალისტრატე მაღლაფერიძე, სოფ. პატრიკეთის მკვიდრი, უპარტიო, 1924 წლის 30 აგვისტოს აჯანყებულებთან ბრძოლაში დაიღუპა;
14. ნესტორ მაღაქიას ძე გეწაძე, ტყიბულის მაღაროს მუშა, კომუნისტური პარტიის წევრი, მოკლეს აჯანყებულებმა ხრესილზე თავდასხმის დროს, ამ დროს ის ხრესილის რაიონულ ცენტრს იცავდა;
15. ნიკოლოზ პეტრეს ძე უგულავა, 46 წლის, ხონის რაიონის სოფ. ცხუნკურის მკვიდრი, აჯანყებულებმა სოფლების ახალბედისაულსა და საწულიკიძეოს შორის მოკლეს;
16. ვლადიმერ ხურციძე, 42 წლის, გლეხკომში მომუშავე, აჯანყებულებმა ვანის რაიონის სოფ. უხუთში მოკლეს;
17. ამბაკო სულაქველიძე, უპარტიო, მილიციელი, სოფ. მუხიანში აჯანყებულებთან შეტაკების დროს დაიღუპა;

18. ვლადიმერ კირილეს ძე ახვლედიანი, უპარტიო, ვანის რაიონის მილიციელი, აჯანყებულებთან შეტაკებისას დაიჭრა და იმავე დღეს ჭრილობისაგან გარდაიცვალა.

19. დავით დიმიტრის ძე ბერაძე (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 4-7, 15).

დანართი №3

1924 წლის აჯანყების დროს გურიაში დაღუპული საბჭოთა

ხელისუფლების წარმომადგენლების სია

შალვა იასონის ძე ურუშაძე, კომკავშირელი, აჯანყებულებმა სოფ. დვაბზუში მოკლეს, მისი ძმა კი სოფ. აცანაში ბრძოლაში დაიჭრა; ნესტორ ვადაჭკორია, აჯანყებულთა ტყვეობაში დაიღუპა სოფ. შუხუთში; შალვა ლევანტის ძე დობორჯგინიძე, აჯანყებულებმა მოკლეს ლანჩხუთში; თედო ფილიპეს ძე ხურციძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, აჯანყებულებმა სოფ. დვაბზუში მოკლეს; ალექსანდრე ლავრენტის ძე ერქომაიშვილი, შეტაკების დროს დაიღუპა ლანჩხუთში; ერასტო გაბრიელის ძე ღლონტი, კომუნისტური პარტიის წევრი, აჯანყებულებმა მოკლეს სოფ. დვაბზუში იარაღის აყრის დროს; ირაკლი ნიკოლოზის ძე თავდუმაძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, დაიღუპა სოფ. ლიხაურში შეტაკების დროს; დათა ქუტიძე, აჯანყებულებმა მოკლეს ოჯახიდან გატაცების შემდეგ სოფ. ახალსოფელში; ვლადიმერ სოლომონის ძე მიმინოშვილი, კომუნისტური პარტიის წევრი, დაიღუპა ნატანების რაიონში შეტაკების დროს; კალისტე კოიძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, დაიღუპა შეტაკების დროს; ელიზბარ მიქელის ძე ჭანიშვილი, დაიღუპა სოფ. სუფსაში შეტაკების დროს; ბიქტორ ალექსანდრეს ძე თედორაძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, დაიღუპა საჯავახოს მთაზე შეტაკების დროს; კონსტანტინე ქრისტეფორეს ძე კავზოვი, აჯანყებულებმა მოკლეს დატუსაღების დროს; ილარიონ იასონის ძე სიხარულიძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, აჯანყებულებმა მოკლეს ცხემლის ხიდზე; მარუსია მიხეილის ასული დობორჯგინიძე, კომკავშირელი, დაიღუპა აჯანყებულებთან შეტაკების დროს; გიორგი სპირიდონის ძე ზაქარეიშვილი, კომუნისტური პარტიის წევრი, დაიღუპა

29 აგვისტოს საჭამიასერში შეტაკების დროს; ბესარიონ ილარიონის ძე

მეფარიშვილი, კომკავშირელი; მაკარ თედოს ძე ართილაყვა, დაიღუპა 31 აგვისტოს სოფ. დვაბზუში შეტაკების დროს; ვალერი ფრიდონის ძე ხოფერია, დაიღუპა 29 აგვისტოს ლანჩხუთში; ერმილე სოლომონის ძე ურუშაძე, კომუნისტური პარტიის წევრი, აჯანყებულებმა მოკლეს სოფ. ორაგვეში დატყვევების დროს (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №43, ფურცელი 76).

დანართი №4

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ქონებაჩამორთმეული პირების სია

კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი, რაჟდენ არსენიძე, ვლადიმერ ახმეტელაშვილი, გიორგი ანჯაფარიძე (დოკუმენტში მის გასწვრივ კითხვის ნიშანია დასმული), სიმონ ახმეტელაშვილი, ალექსანდრე ასათიანი, ევგენი გეგეჭკორი, კონსტანტინე გვარჯალაძე, იოსებ გობეჩია, ნოე ხომერიკი, ვლადიმერ ჯუღელი, მაღნარაძე (დოკუმენტში მის გასწვრივ კითხვის ნიშანია დასმული), კედია, ფაჩულია, ვლადიმერ სულაქველიძე, კონსტანტინე სულაქველიძე, ვლადიმერ გოგვაძე, გოგვაძე (ვლადიმერ გოგვაძის ძმა), ნიკოლოზ ელიავა, იოსებ ელიგულაშვილი, გრიგოლ ვეშაპელი, ექვთიმე თაყაიშვილი, კონსტანტინე კანდელაკი, სპირიდონ კედია, ალექსანდრე ლომთათიძე, ვლასა მგელაძე, სიმონ მდივანი, კირილე ნინიძე, დავით ონიაშვილი, ნოე ჟორდანია, ნოე რამიშვილი, კონსტანტინე საბახტარაშვილი, გიორგი (გოგიტა) ფაღავა, შალვა ქარუმიძე, ვარლამ შერვაშიძე, კადირ შერვაშიძე, დავით შარაშიძე, ნიკოლოზ ჩხეიძე, აკაკი ჩხენკელი, ბენიამინ ჩხიკვიშვილი, ნოე ცინცაძე, ირაკლი წერეთელი, ივანე ჭავჭავანიძე, ნიკოლოზ ქარცივაძე, ოდიშელიძე, კვინიტაძე (დოკუმენტში მის გასწვრივ კითხვის ნიშანია დასმული), ვლადიმერ ქუთათელაძე, ბახტაძე, იოსებ სალაყაია, ალექსანდრე ჯაფარიძე და ვალიკო ჯუღელი (სშსსა (III), ფონდი №14, აღწერა №2, საქმე №40, ფურცელი 274).

დანართი №5

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ შორაპნის მაზრაში 1924 წლის აგვისტოში დახვრეტილთა სია

1. სერაფიონ ოქროპირის ძე მაჭარაშვილი, 30 წლის, მასწავლებელი, სოციალისტ-ფედერალისტი.
2. ვალერიან (ვალეკო) ოქროპირის ძე მაჭარაშვილი, 28 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი.
3. დავით დიმიტრის ძე გაფრინდაშვილი, 27 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
4. გრიგოლ ილარიონის ძე ტაბატაძე, 38 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
5. ნიკოლოზ დომენტის ძე ხარჩილაძე, 22 წლის, სასულიერო წოდებიდან, სტუდენტი.
6. ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე აბაშიძე, 38 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
7. ისმაილი გიორგის ძე აბაშიძე, 49 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
8. სერტოი დავითის ძე წერეთელი, 33 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
9. ფრიდონ სიმონის ძე აბაშიძე, 24 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
10. გიორგი გედევანის ძე აბაშიძე, 58 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
11. ზურაბ ალექსის ძე წერეთელი, 60 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
12. გიორგი არჩილის (არქიპოს) ძე აბაშიძე, 37 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
13. დავით სიმონის ძე აბაშიძე, 50 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
14. მიხეილ (მიშა) ალექსანდრეს ძე აბაშიძე, 17 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
15. მიხეილ (მიშა) ილიკოს ძე აბაშიძე, 23 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
16. გრიგოლ დავითის ძე წერეთელი, 36 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
17. ზუბიკო ვასილის ძე აბაშიძე, 33 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
18. გრიგოლ (გრიშა) ოთარის ძე აბაშიძე, 27 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
19. ბოდურა კონსტანტინეს ძე გვალია, 40 წლის, გლეხი, ეროვნულ-დემოკრატი.
20. შალვა დავითის ძე მაჭარაშვილი, 36 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
21. გრიგოლ გიორგის ძე მაჭარაშვილი, 23 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
22. ვლადიმერ ტარასის ძე არსენაძე, 24 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
23. სიმონ ზაქარიას ძე მოსიაშვილი, 23 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.

24. დავით არჩილის ძე აბაშიძე, 36 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
25. გერვასი გიორგის ძე ზაბახიძე, 27 წლის, სასულიერო წოდებიდან, მასწავლებელი, ეროვნულ-დემოკრატი.
26. ალექსანდრე ილარიონის ძე მაჭარაშვილი, 42 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი.
27. ალექსანდრე (ალუა) სიმონის (სამოელის) ძე აბაშიძე, 32 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
28. შალვა დავითის ძე კურცხალია, 37 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
29. ივანე ექვთიმეს ძე კურცხალია, 23 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
30. პავლე ომანის ძე კურცხალია, 26 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
31. ანტონ მაქსიმეს ძე ბერიძე, 42 წლის, გლეხი, ეროვნულ-დემოკრატი.
32. მამუკა გიორგის ძე აბაშიძე, 50 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
33. ვლადიმერ ტატის ძე ნადირაძე, 43 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
34. ალექსანდრე გიორგის ძე კაპანაძე, 21 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
35. დავით გიგოს ძე მაჭავარიანი, 24 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი.
36. დავით ბიჭის ძე მაჭავარიანი, 35 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი.
37. ალექსანდრე კოკოს ძე შეყლაშვილი, 36 წლის, გლეხი-ქურდი.
38. მიხეილ ნიკოლოზის ძე სუტიძე, გლეხი-ქურდი.
39. ბაუკ როსტომის ძე წერეთელი, 34 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
40. ნიკოლოზ (ნიკუშა) სარდიონის ძე წერეთელი, 41 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
41. გიორგი სიმონის ძე წერეთელი, 42 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
42. ტარიელ ნესტორის ძე წერეთელი, 32 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
43. სარდიონ ნესტორის ძე წერეთელი, 34 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
44. გიორგი გუჯეჯიანი, 59 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
45. ვარდენ კონსტანტინეს ძე ოშიაძე, 31 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
46. პეტრე როსტომის ძე წერეთელი, 32 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
47. ვანია იგორის ძე დუშუაშვილი, 21 წლის, ლავოჩნიკი.
48. მიხეილ ჯაჯანიძე, 24 წლის, მოსამსახურე, სოციალ-დემოკრატი.
49. ვლადიმერ ზაბახიძე, 43 წლის, ფელდშერი, სოციალ-დემოკრატი.

50. ელო ოსოს ძე ლელუაშვილი, 25 წლის, ვაჭარი, ბანდიტი.
51. ნესტორ ზაქარიას ძე წერეთელი, 45 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი.
52. კოლია გედევანის ძე ჩაჩანიძე, 35 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
53. ალექსანდრე მაქსიმეს ძე გაფრინდაშვილი, 37 წლის, მემამულე, სოციალ-დემოკრატი.
54. ივანე (ვანო) სერგოს ძე ფხალაძე, 22 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
55. ერემია ამირანის ძე ცერცვაძე, 29 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
56. გრიგოლ ილარიონის ძე ტაბატაძე, 35 წლის, სასულიერო წოდებიდან, სოციალისტ-ფედერალისტი.
57. ტიხონ ნესტორის ძე წერეთელი, 23 წლის, თავადი, სოციალ-მენშევიკი.
58. თეოფილე თომას ძე კავთელაძე, 35 წლის, გლეხი, უპარტიო.
59. ნიკიტა ყარამანის ძე კავთელაძე, 23 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
60. პარმენ იაკობის ძე სამხარაძე, 21 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
61. აკაკი ივანეს ძე გამყრელიძე, 32 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
62. გრიგოლ (გრიშა) ალექსანდრეს ძე გამყრელიძე, 34 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
63. ნიკოლოზ (კოლია) დავითის ძე გამყრელიძე, 26 წლის, მდიდარი, უპარტიო.
64. გიორგი ლავრენტის ძე აბაშიძე, 28 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
65. კოწია მალაქიას ძე გურული, 28 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
66. კონსტანტინე (კოტე) ყარამანის ძე ბაქრაძე, 26 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
67. პარმენ ივანეს ძე ქველაძე, 35 წლის, სასულიერო წოდებიდან, სოციალ-დემოკრატი.
68. მიხეილ მიხეილის ძე ჯაჯანიძე, 30 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
69. ვლადიმერ ზაბახიძე, 40 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
70. ალექსანდრე ბესარიონის ძე მჭედლიძე, 38 წლის, საშუალო შეძლების, ეროვნულ-დემოკრატი.
71. ვალიკო იასონის ძე ცხელიშვილი, 28 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.

72. იოველ ერმოლოზის ძე ცერცვაძე, 32 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
73. კალისტრატე ნიკოლოზის ძე სარალიძე, 30 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
74. ასპან პავლეს ძე მოდებაძე, 54 წლის, გლეხი, უპარტიო.
75. ვანია ალექსანდრეს ძე ლეონიძე, 35 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
76. ჩაჩულა გიორგის ძე ერგემიძე, 25 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი.
77. ალექსანდრე ივანეს ძე საყვარელიძე, 30 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი.
78. არჩილ დიმიტრის ძე არაბიძე, 41 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
79. ვლადიმერ არსენაძე, 27 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
80. ტიტუკო საყვარელიძე, 27 წლის, აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი.
81. იონა სიმონის ძე ვაშაძე, 28 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
82. ვლადიმერ სიმონის ძე ვაშაძე, 32 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
83. ნესტორ წერეთელი, 48 წლის, თავადი, მრეწველი, ეროვნულ-დემოკრატი.
84. ბიქტორ ბეჟანის ძე მელიქოვი, 45 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
85. შალვა დოლიძე, 35 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
86. ალექსანდრე გაფრინდაშვილი, 40 წლის, გლეხი, სოციალისტ-ფედერალისტი.
87. სანდრო ვლადიმერის ძე წერეთელი, 42 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
88. კოლია სარალიძე, 22 წლის, მოსწავლე, სოციალ-დემოკრატი.
89. აკაკი ალექსანდრეს ძე დოლიძე, 23 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
90. ილიკო კეკელიძე, 35 წლის, თავადი, დალაქი, სოციალ-დემოკრატი.
91. იუსტინე შარიქაძე, 28 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
92. გოლა ესელინი, 26 წლის, თავადი, მოსწავლე, ეროვნულ-დემოკრატი.
93. ტიტუკო იოსების ძე საყვარელიძე, 28 წლის, საშუალო შეძლების, ეროვნულ-დემოკრატი.
94. არჩილ არაბიძე, 40 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
95. ვალერიან მიქაშავიძე, 45 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
96. ჭუნია ჯიბოს ძე იაშვილი, 25 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
97. ეკო დიმიტრის ძე წერეთელი, 42 წლის, თავადი, ეროვნულ-დემოკრატი.
98. დავით (დათიკო) ნოზაძე, 43 წლის, ოფიცერი, სოციალ-დემოკრატი.

99. გედევან ფხალაძე, 43 წლის, ოფიცერი, სოციალ-დემოკრატი.
100. ილიკო ბერძენიშვილი, 45 წლის, ოფიცერი, სოციალ-დემოკრატი.
101. გრიგოლ (გრიშა) კეკელიძე, 24 წლის, სტუდენტი, სოციალ-დემოკრატი.
102. გრიგოლ (გრიშა) ჯორბინაძე, 28 წლის, ტექნიკოსი, სოციალ-დემოკრატი.
103. შალვა (შალიკო) ჯუღელი, 25 წლის, სტუდენტი, სოციალ-დემოკრატი.
104. ილიკო ჯიბოს ძე ჯაფარიძე, 35 წლის, თავადი, სოციალ-დემოკრატი.
105. იასონ მარკოზის ძე მაჭარაშვილი, 35 წლის.
106. სეით ლავრენტის ძე მესხი, 19 წლის.
107. პორფირე ბასალის ძე სამყურაშვილი, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
108. არტემ კოტიას ძე სამყურაშვილი, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
109. ილია სამხარაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
110. სანდრო ნადირაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
111. აკაკი ლოლაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
112. ბიქტორ ჭიჭინაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
113. სოგრატ თოდრიაშვილი, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
114. შალვა ჭავჭავაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
115. არჩილ კაპანაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
116. ვლადიმერ (ლადო) ციმაკურიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
117. დავით (დათიკო) ქურციკიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
118. კონსტანტინე (კოწია) ვაკოიშვილი, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
119. გაბრიელ (გაბო) ბარათაშვილი, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
120. ნოე გამყრელიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
121. სინო კობახიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
122. ნიტუშა სამხარაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
123. დავით (დათიკო) ცაბაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
124. გრიგოლ (გრიშა) აბულაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
125. გრიგოლ ასათიანი, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
126. რაჟდენ ნიქატაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
127. გიორგი შეყილაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
128. გიორგი ხვედელიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.

129. გიორგი მაჩიტაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
130. დარისპან გაბუნია, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
131. დომენტი მიქაბერიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
132. აიხა აბესაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
133. ისაკ სარალიძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
134. თანოს მოდებაძე, მუშა, სოციალ-დემოკრატი.
135. პოლიკარპე მიქაძე, გლეხი.
136. გიორგი ხელაძე, გლეხი.
137. გრიგოლ გერონტის ძე ჭიჭინაძე, 52 წლის, აზნაური.
138. მოსე ვარდოსანიძე, გლეხი.
139. მაქსიმე ბრეგვაძე, გლეხი.
140. შალვა (შალიკო) გაფრინდაშვილი, გლეხი.
141. კონსტანტინე (კოწია) პორფირეს ძე სამყურაშვილი, მრეწველი.
142. პარმენ იაკობის ძე სამხარაძე, 21 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
143. ნიკოლოზ (ნიკო) შარაშიძე.
144. თენგიზ ჯაფარიძე.
145. ჭუკია კოკიაშვილი.
146. რაჟდენ ლოსაბერიძე.
147. ალექსანდრე ილარიონის ძე მაჭარაშვილი, 42 წლის, სასულიერო წრიდან, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი.
148. კონსტანტინე უგლავა, მასწავლებელი.
149. ბესარიონ კაკაბაძე, მასწავლებელი.
150. სიმონ გორდაძე, მასწავლებელი.
151. ტერენტი ბოჭორიშვილი, მასწავლებელი.
152. ვანო აბაშიძე, მასწავლებელი.
153. ვანო ჩხენკელი, მოსამსახურე.
154. ვლადიმერ (ვალოდია) ანთიმოზის ძე ჯორბენაძე, მოსამსახურე.
155. გოლა იოსელიანი, მოსამსახურე.
156. გიორგი რობაქიძე, მოსამსახურე.
157. ვლადიმერ (ლადო) ბურჯანაძე, მოსამსახურე.

158. ლავრენტი მასხარაშვილი, სოციალისტ-ფედერალისტი.
159. იონა ვაშაძე, მუშა, უპარტიო.
160. ვლადიმერ ჭიჭინაძე, მუშა, უპარტიო.
161. დავით (დათიკო) გელაშვილი, მოსამსახურე.
162. ვლადიმერ (ლადო) ნაფეტვარიძე, მოსამსახურე.
163. ვლადიმერ ლოლუაშვილი, გლეხი.
164. ვლადიმერ დათიაშვილი, გლეხი.
165. კოწია მიქაბერიძე, გლეხი.
166. ლავრენტი მიქაძე, გლეხი.
167. ლავრენტი კვინიხიძე, გლეხი.
168. მიხეილ (მიხა) ცქიფურიშვილი, გლეხი.
169. კიმოთე მოდეზაძე, მოსამსახურე.
170. ლავრენტი ხვედელიძე, მოსამსახურე.
171. ნიკოლოზ (ნიკო) მოდეზაძე, მოსამსახურე.

(სიები შედგენილია საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის მასალებისა და 1924 წლის აჯანყების ერთ-ერთი მონაწილის ვალიკო ჩუბინიძის მიერ წარმოდგენილი სიის ურთიერთშეჯერების საფუძველზე. სოფ. არგვეთასთან ვაგონებში დახვრეტილი ადამიანების გვარები და სახელები ბოლდითაა გამოყოფილი – ავტ.).(სშსსა (II), საქართველოს ჩკ-ს მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წ.წ. ტ. 1, ფურც. 258 (I) – 260 (I).

დანართი №6

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ შორაპნის მაზრაში 1924 წლის

აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დაპატიმრებულთა სია

გიორგი ალფეზის ძე ბოჭორიშვილი, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. ალისუბანში (ჩხარის თემიდან), მასწავლებელი, უპარტიო; არონ ზურაბის ძე ყიფშიძე, 30 წლის, მცხოვრები სოფ. რგანში, გლეხი, უპარტიო; ალექსანდრე სოლომონის ძე სამხარაძე, 30 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, საშუალო შეძლების, უპარტიო; მიხეილ ამბაკოს ძე გოგიბერიძე, 37 წლის, მცხოვრები სოფ. ხიდისთავში (ოზურგეთის

მაზრიდან), წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, მუშა, უპარტიო, აჯანყების დროს იარაღით ხელში იდგა გუშაგად საპყრობილეზე; **იოსებ ალექსანდრეს ძე ვარაზაშვილი**, 21 წლის, მცხოვრები ქ. **ჭიათურაში**, მეორე კურსის სტუდენტი, უპარტიო; **სერგო ალექსანდრეს ძე გამყრელიძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. **ზოდში**, ყოფილი აზნაური, მუშა, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; **გრიგოლ ვასილის ძე ჯაფარიძე**, 33 წლის, მცხოვრები სოფ. **ზოდში**, ყოფილი აზნაური, მუშა, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; **ტარიელ ვასილის ძე აბდუშელიშვილი**, 33 წლის, მცხოვრები ქ. **ჭიათურაში**, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა მოტორიანი წისქვილი, მექანიკი ფირმა „კარუტოში“, დაბალი განათლებით, უპარტიო; **მაკარი თეოფანეს ძე უფლისაშვილი**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. **ქვაციხეში**, სტუდენტი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო; **სანდრო ბესარიონის ძე გაფრინდაშვილი**, 32 წლის, მცხოვრები სოფ. **მღვიმევში**, მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს წელიწადნახევარი მუშაობდა მილიციაში, 4 თვე მუშაობდა სახალხო გვარდიაში, უპარტიო; **გრიგოლ (გრიშა) ბესარიონის ძე ვაშაძე**, 24 წლის, მცხოვრები ქ. **ჭიათურაში**, წვრილი მესაკუთრე, გლეხი, საშუალო განათლებით, უპარტიო; **მიხეილ (მიშა) დავითის ძე გამყრელიძე**, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. **ზოდში**, ყოფილი აზნაური, მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; **ალექსანდრე არჩილის ძე გამყრელიძე**, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. **ზოდში**, ყოფილი აზნაური, მიწის მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; **შალვა (შალიკო) გიორგის ძე გამყრელიძე**, 21 წლის, მცხოვრები სოფ. **ზოდში**, ყოფილი აზნაური, საშუალო განათლებით, სოციალისტ-ფედერალისტი 1917 წლიდან; **შალვა დავითის ძე წერეთელი**, 24 წლის, მცხოვრები ქ. **ჭიათურაში**, ყოფილი აზნაური, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, დაბალი განათლებით, უპარტიო; **ვარლამ ალიოზის აბაშიძე**, 35 წლის, მცხოვრები სოფ. **სავანეში**, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, ქ. **ჭიათურაში** არსებული სტამბის მუშა, დაბალი განათლებით, უპარტიო; **ნიკოლოზ ივანეს ძე გაფრინდაშვილი**, 39 წლის, მცხოვრები სოფ. **ხარიფოულში**, წვრილი მესაკუთრე, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 10 ქცევა ტყე, დაბალი განათლებით, სოციალ-დემოკრატი 1917-1918 წლებში; **სევასტი იაგორას ძე გაფრინდაშვილი**, 41 წლის, მცხოვრები სოფ. **შუქრუთში**, გლეხი, წვრილი

მესაკუთრე, დაბალი განათლებით, უპარტიო; სეით ფირანის ძე ცერცვაძე, მცხოვრები სოფ. ხრეთში; აკაკი აბესალომის ძე გაფრინდაშვილი, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში (ჭიათურის რაიონი), მეშვიდე კლასის მოსწავლე, უპარტიო; იოსებ დარისპანის ძე გაფრინდაშვილი, 18 წლის, მცხოვრები სოფ. ხარიფოულში, მეშვიდე კლასის მოსწავლე, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო; ვარლამ ეგნატეს ძე ბაღათურია, მიკიტანი; ილია ასლანის ძე მჟავანაძე, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. აკეთში (ოზურგეთის მაზრა), ფირმა „კარუტოს“ მუშა, ახალგაზრდა მარქსისტი 1918-1923 წლებში; კარპეზ სიმონის ძე სამყურაშვილი, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. სარკველეთუბანში, გლეხი, მოსწავლე, ახალგაზრდა მარქსისტი 1917-1923 წლებში; ალექსანდრე სიმონის ძე მასხარაშვილი, 22 წლის, მცხოვრები სოფ. კაცხში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; გრიგოლ უფლისას ძე ფხალაძე, 27 წლის, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა ერთი ქცევა მიწა, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე; ფედოტი იოსების ძე ნეფარიძე, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; ივანე გედევანის ძე ჩაჩანიძე, 27 წლის, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, გლეხი, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 6 ქცევა მიწა, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; კონსტანტინე ვარდენის ძე მაჭავარიანი, 27 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. ჭორვილაში, დაბალი განათლებით, უპარტიო; გრიგოლ ილიას ძე კაპანაძე, 22 წლის, მცხოვრები სოფ. კორბოულში, გლეხი, საშუალო შეძლების, საშუალო განათლებით, ახალგაზრდა მარქსისტი; სიმონ შალვას ძე წერეთელი, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში, ყოფილი აზნაური, საშუალო განათლებით, უპარტიო; ფილიმონ ანტონის ძე გოგიტაშვილი, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. კორბოულში, გლეხი, საშუალო შეძლების, საშუალო განათლებით; დავით იოსების ძე მაჭავარიანი, 18 წლის, მცხოვრები სოფ. სხვიტორში (საჩხერის რაიონიდან), ყოფილი აზნაური, დაბალი განათლებით, საშუალო შეძლების; ივანე ვლადიმერის ძე აბრამიშვილი, 28 წლის, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში, საშუალო განათლებით, სოფ. არგვეთის სკოლის მასწავლებელი, წვრილი მესაკუთრე, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტი; ლავრენტი ნიკოლოზის ძე აბაშიძე, 28 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭალაში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, მიწის მუშა, წერა-კითხვის

მცოდნე; შალვა ილიას ძე ამაშუკელი, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. სავანეში, ყოფილი აზნაური, მიწის მუშა, დაბალი განათლებით, საშუალო შეძლების, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 10 ქცევა მიწა; გიორგი დიმიტრის ძე მაჭავარიანი, 18 წლის, მცხოვრები სოფ. ჩიხში, ყოფილი აზნაური, მეშვიდე კლასის მოსწავლე, ახალგაზრდა მარქსისტი; ბიძინა სერგოს ძე მაჭარაშვილი, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. კორბოულში, მეშვიდე კლასის მოსწავლე, მღვდლის შვილი, შეძლებული, ახალგაზრდა მარქსისტი, აჯანყების დროს საჩხერის რაილმასკომის თავმჯდომარის სახლი გაჩხრიკა; დავით ანტონის ძე მეტონიძე, 36 წლის, მცხოვრები სოფ. პასიეთში, გლეხი, საშუალო შეძლების, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებულებმა საჩხერიდან სოფ. ქორეთში გაგზავნეს შიკრიკად შემდეგ კი სოფ. ქორეთის კომისრად დანიშნეს; შალვა ისმაილის ძე კუპატაძე, 25 წლის, გლეხი, დაბალი განათლებით; პავლე ვასილის ძე გაფრინდაშვილი, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, გლეხი, საშუალო განათლებით, აჯანყების დროს რკინიგზის სადგურის ტელეფონს იცავდა; კონსტანტინე (კოწია) დიმიტრის ძე ბრეგვაძე, 33 წლის, მცხოვრები სოფ. ჯვარიეწერში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, საშუალო შეძლების, უპარტიო; ვლადიმერ (ვალოდია) საჩინოს ძე კურტანიძე, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. სკინდორში, გლეხი, მცირე მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; ნოე იპოლიტეს ძე გამყრელიძე, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ზოდში, ყოფილი აზნაური, საშუალო შეძლების, მუშა, აჯანყებაში მონაწილეობა სოფ. საჩხერეში მიიღო, უპარტიო, დაპატიმრებული გზიდან გაიპარა, მოგვიანებით რაჭაში დააპატიმრეს; პარმენ ბეგლარის ძე წერეთელი, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, ყოფილი აზნაური, მეექვსე კლასის მოსწავლე, მცირე მესაკუთრე, ახალგაზრდა მარქსისტი; ლავრენტი ნიკოლოზის (ნიკო) ძე სარალიძე, 40 წლის, მცხოვრები სოფ. ჯვარიეწერში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, საშუალო შეძლების; გიორგი მიხეილის ძე გელაშვილი, 24 წლის, მცხოვრები ბორჯომში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, მაღაროს მუშა, უპარტიო (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტ. №4, ფურცელი 93);

დანართი №7

**საბჭოთა ხელისუფლების მიერ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის
ბრალდებით დაპატიმრებულთა სია, რომლებიც შორაპნის მაზრიდან
თბილისში გადააგზავნეს**

ვიქტორ მიხეილის ძე გამყრელიძე, 47 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. ზოდში, მრეწველი, სოციალისტ-რევოლუციონერი 1905 წლიდან, სახლში აღმოაჩნდა მემარცხენე სოციალისტ-რევოლუციონერების ორი დროშა, სურათები და წიგნები, მონაწილეობა მიიღო საჩხერის აღებაში; **ზურაბ არჩილის ძე გამყრელიძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ზოდში, ყოფილი აზნაური, სტუდენტი, სოციალისტ-ფედერალისტი; **გრიგოლ ვასილის ძე დეკანოიძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ღარიხევში, გლეხი, საშუალო შეძლების, უპარტიო; **ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე მერმანიშვილი**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. რუფოთში, სოფ. რგანის სკოლის გამგე (ამ თანამდებობაზე დროებით იყო დანიშნული), მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტი 1917 წლიდან; **დავით ნესტორის ძე კიფურაძე**, 24 წლის, მცხოვრები ოზურგეთში, გლეხი, ჭიათურის გლეხკომის მდივანი, საშუალო განათლებით, უპარტიო; **ალექსანდრე ფარნაოზის ძე მაჭავარიანი**, 22 წლის, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში, ყოფილი აზნაური, სოფ. არგვეთის სკოლის მასწავლებელი, საშუალო შეძლების, მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტი 1918 წლიდან; **ვარლამ ნესტორის ძე კიკნაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ბალიეთში, ყოფილი აზნაური, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 4 ქცევა მიწა, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო; **ნიკოლოზ (ნიკო) სიმონის ძე ალფაიძე**, 50 წლის, მცხოვრები ქ. ქუთაისში, მუშაობდა ქ. ჭიათურაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან; **იაკობ სიმონის ძე გოგსაძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. ქვაციხეში, მოსწავლე, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტი 1918 წლიდან; **ლეონ გრიგოლის ძე ჭიჭინაძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. ქორეთში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, სტუდენტი, უპარტიო; **ბიჭიკო დომენტის ძე ასანიძე**, 26 წლის, მცხოვრები სოფ. მერევისში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე; **პლატონ დიმიტრის ძე აბდუშელიშვილი**, 46 წლის, მცხოვრები სოფ. მერევისში, ყოფილი აზნაური, საშუალო შეძლების, საოჯახო განათლებით, უპარტიო; **იპოლიტე ალექსანდრეს ძე დარბაიძე**, 22 წლის, მცხოვრები სოფ. ითხვისში, სტუდენტი, წვრილი მესაკუთრე,

უპარტიო; დავით კონსტანტინეს ძე ლეჟავა, 31 წლის, მცხოვრები სოფ. დიდ ჯიხაიშში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, წვრილი მესაკუთრე, საოჯახო განათლებით, სოციალ-დემოკრატი 1912 წლიდან, 1922 წლის 24 მაისის დემონსტრაციაში მონაწილეობისათვის 5 დღით დააპატიმრა ქუთაისის პოლიტიურომ; სიმონ საჩინოს ძე მოდებამე, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, დაბალი განათლებით, სოციალ-დემოკრატი 1913 წლიდან, მოგვიანებით პარტია დატოვა; ალექსანდრე სოლომონის ძე კოპალეიშვილი, 26 წლის, მცხოვრები სოფ. სამტრედიისაში, ქ. ჭიათურის შრომის კავშირის საქმისმწარმოებელი, დაბალი განათლებით, გლეხი, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტი; სანდრო იოსების ძე ზაქარიაძე, 36 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭაგანში (სამტრედიის რაიონი), ღვინით მოვაჭრე, საოჯახო განათლებით, უპარტიო; ბარნაბა ტარიელის ძე ჩუბინიძე, 31 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, სპეციალობით ტელეგრაფისტი, მუშაობდა კომუნალური განყოფილების საწყობში, უპარტიო; მიტროფანე დავითის ძე ჯაფარიძე, 28 წლის, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, ყოფილი აზნაური, მუშაობდა ფირმა „გელზენკიხნერში“, უპარტიო; ვლადიმერ (ლადიკო) დავითის ძე ნეფარიძე, 40 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან; კონსტანტინე (კოსტა) პანაიოტის ძე გალანდი, 47 წლის, მცხოვრები სოფ. წირქვალში, ბერძენი, ფირმა „ფორდის“ მუშა, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, უპარტიო; პეტრე სპირიდონის ძე გურბანიძე, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭილოვანში, საშუალო განათლებით, მარქსისტი 1918-1920 წლებში; ივანე დიმიტრის ძე წერეთელი, 33 წლის, მცხოვრები სოფ. ხრეითში, ყოფილი აზნაური, მიწის მუშა, საოჯახო განათლებით, წვრილი მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან; გრიგოლ (გრიშა) სოლომონის ძე კახიძე, 24 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, ყოფილი აზნაური, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, დაბალი განათლებით, უპარტიო; ვანო სერგოს ძე წერეთელი, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. მერევისში, ყოფილი აზნაური, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 1100 დესეტინა მიწა, ხუთი კლასის განათლებით, მარქსისტი 1905 წლიდან; სიმონ ლავრენტის ძე კაციტაძე, 40 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, სასულიერო წოდებიდან, წვრილი მესაკუთრე, ფერშალი, მედიცინის ფაკულტეტის მეორე კურსის სტუდენტი, სოციალ-დემოკრატი 1905-1921 წლებში;

სერგო სევასტის ძე ქურციკიძე, 21 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში და სოფ. მუხურში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, „სხიველი“ 1918-1919 წლებში, ორი კლასის განათლებით; თეოფილე პავლეს ძე ჯიმშელიშვილი, 43 წლის, მცხოვრები ქ. ქუთაისში, გლეხი, დაამთავრა სოფლის სკოლა, სოციალ-დემოკრატი 1905-1918 წლებში; ვასილ ეფრემის ძე ჭიჭინაძე, 30 წლის, მცხოვრები ქ. ქუთაისში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, ქ. ჭიათურის აფთიაქის ფარმაცევტი, სოციალისტ-ფედერალისტი 1914-1917 წლებში; სერგო ვასილის ძე ბიწაძე, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. ცხრუკვეთში, მეორე კურსის სტუდენტი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან; ანდრო ზურაბის ძე მაჭავარიანი, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭორვილში, ყოფილი აზნაური, დაბალი განათლებით, რკინიგზის დამცველი რაზმის ყოფილი მოსამსახურე, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო საჩხერეში, გ. აბდუშელიშვილის რაზმელი; ალექსანდრე ვასილის ძე კურცხალია, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. არგვეთაში, ყოფილი აზნაური, წერა-კითხვის მცოდნე, მცირე მესაკუთრე, მუშა, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო სოფ. არგვეთაში; კონსტანტინე (კოწია) გრიგოლის ძე ჩაჩანიძე, 44 წლის, ყოფილი ოფიცერი; გრიგოლ ლეონტის ძე ჩაჩანიძე, 31 წლის, ხუთი კლასის განათლებით, ყოფილი ოფიცერი, სოციალ-დემოკრატი; ლავრენტი გიორგის ძე ქავთარაძე, 35 წლის, ყოფილი აზნაური, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო საჩხერეში; ილარიონ ოქროპირის ძე ჩაჩანიძე, 34 წლის, მეფის ჯარში მუშაობდა მწერლად, ექვსი კლასის განათლებით; ტიტე აბესალომის ძე ჩაჩანიძე, 29 წლის, ყოფილი ოფიცერი, მსახურობდა „ჩონში“ ოფიცრად; თადეოზ ივანეს ძე გაფრინდაშვილი, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, გლეხი, ყოფილი ოფიცერი, ყოფილი მასწავლებელი, სოციალისტ-რევოლუციონერი; შალვა ამბაკოს ძე ჭუმბურიძე, 29 წლის, მცხოვრები სოფ. ჯვარიეწერში, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი; მინა ვლადიმერის ძე ნეფარიძე, 33 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყების დროს სოფ. შუქრუთის საბჭოს თავმჯდომარეს, დარბაიძეს, თავის სახლშივე აყარა იარაღი; შოთა გაბრიელის ძე გამყრელიძე, 22 წლის, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში, დაბალი განათლებით, ყოფილი აზნაური, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო ქ. ჭიათურაში; ივანე ფარსადანის ძე ჩუბინიძე, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. ხრეითში, გლეხი, ყოფილი გვარდიელი, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყების დროს დაიჭრა; ნიკოლოზ სპირიდონის ძე ხუციშვილი, 23

წლის, მცხოვრები ბორჯომში, გლეხი, საშუალო განათლებით, მემანქანე, ეროვნულ-დემოკრატი (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №25153, ტომი №4, ფურცელი 95-97).

დანართი №8

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დაპატიმრებულთა სია, რომლებიც საგანგებო სამეულმა მოგვიანებით გაათავისუფლა

პარმენ ადდომელას ძე ქებაძე, 34 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აცხადებდა, რომ აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; მიხეილ მიხეილის ძე გრიშაშვილი, 24 წლის, მცხოვრები ქ. თბილისში, „ჩემოს“ ბუღალტერი, საშუალო განათლებით, უპარტიო, აცხადებდა, რომ აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; მიხეილ იორდანეს ძე მიროტაძე, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. წირქვალში, გლეხი, სოციალისტ-რევოლუციონერების თანამოაზრე, აჯანყების დროს განაიარაღა კომუნისტები, აცხადებდა, რომ აჯანყებაში მონაწილეობით დიდი შეცდომა დაუშვა და თხოულობდა პატიებას; სანდრო ალექსის ძე მიროტაძე, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. წირქვალში, გლეხი, უპარტიო, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში; მიხეილ ივანეს ძე მილორავა, 17 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, მოსწავლე, უპარტიო, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში; კონსტანტინე (კოწია) იოსების ძე ხვედელიძე, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. რგანში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო უიარაღოდ, თხოულობდა დანაშაულის პატიებას; სერგო გალაკტიონის ძე გაჩეჩილაძე, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. ჯვარიეწერში, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, მეწალე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; კონსტანტინე ალფეზის ძე ზეინკლიშვილი, 25 წლის, მცხოვრები საჩხერის რაიონში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში, ხელისუფლებას დანებდა 25 აჯანყებულთან ერთად; დარისპან პავლეს ძე ცერცვაძე, 45 წლის, მცხოვრები სოფ. ვაჭევში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უსწავლელი, უპარტიო, აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; ალექსანდრე (საშა) სიმონის ძე მასხარაშვილი, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. წირქვალში, ყოფილი

აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, მუშა, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა, აჯანყების დამარცხების შემდეგ 25 კაცთან ერთად იმალებოდა, მისი ხელმძღვანელობით შემოირიგეს აჯანყებულები; **ვარლამ სპირიდონის ძე ცერცვაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. უსახელოში, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ჩინჩალაძე**, 36 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭიათურაში, წვრილი მესაკუთრე, ყოფილი მასწავლებელი, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **ვიქტორ კონსტანტინეს ძე მასხარაშვილი**, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. წირქვალში, ყოფილი აზნაური, დაბალი განათლებით, ჭიათურის შავი ქვის ქარხნის ტაბელშიკი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში, საბჭოთა ხელისუფლებას ჩაბარდა 25 კაცთან ერთად, გათავისუფლდა მამულეიშვილის თავდებით; **პლატონ ივანეს ძე ძნელაძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. სარქველეთუბანში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში; **დომენტი ნიკოლოზის (ნიკო) ძე პაპიძე**, 41 წლის, მცხოვრები სოფ. მერევისში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **ვლადიმერ სოფრომის ძე იაკობიძე**, 36 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, მრეწველი, თვითნასწავლი, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში, განაიარაღა კომუნისტები, აცხადებს, რომ ძალდატანებით მიაღებინეს მონაწილეობა აჯანყებაში; **ნოშრევან პართენის ძე აბაშიძე**, 44 წლის, მცხოვრები ქ. ქუთაისში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **მიტროფანე ივანეს ძე კიკნაძე**, 35 წლის, მცხოვრები სოფ. ხარაგაულში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, ქვის მთლელი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **სერაფიონ კონსტანტინეს (კოსტა) ძე გელაშვილი**, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. მანდაეთში, გლეხი, მეშვიდე კლასის მოსწავლე, უპარტიო, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში, საბჭოთა ხელისუფლებას თვითონ ჩაბარდა; **კარპეზ ნიკოლოზის ძე ბრეგვაძე**, 27 წლის, მცხოვრები სოფ. ზოდში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **შალვა არჯევანის ძე ლომიძე**, 35 წლის,

მცხოვრები სოფ. ლიჩში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, თვითნასწავლი, უპარტიო, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში, სოციალ-დემოკრატებმა დანიშნეს სოფ. ლიჩის თავმჯდომარედ; **ნოე ვლადიმერის ძე ჟღენტი**, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში; **ანდრო ალექსანდრეს ძე ბერიძე**, 35 წლის, მცხოვრები სოფ. ხიდისთავში (ოზურგეთის მაზრა), მუშა, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **სევერიან ანტონის ძე აბესაძე**, მუშა, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში; **ვასილ ალფეზის ძე გაფრინდაშვილი**, ვაჭარი, უპარტიო, ღებულობდა აჯანყებაში მონაწილეობას იარაღით ხელში; **ვარდენ სარდიონის ძე გაფრინდაშვილი**, 20 წლის, სტუდენტი, უპარტიო, ახალგაზრდა მარქსისტი, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **პლატონ მალაქიას ძე ჩუბინიძე**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. ქვაციხეში, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო სოფ. ქვაციხეში; **ნიკოლოზ დავითის ძე ბრეგვაძე**, 58 წლის, მცხოვრები სოფ. ზოდში, გლეხი, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 40 ქცევა ტყე, წერა-კითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატი 1921 წლამდე, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ენუქი რომანოზის ძე ბრეგვაძე**, 20 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, აქვს 1,5 ქცევა მიწა და სახლი, სტუდენტი, ახალგაზრდა მარქსისტი 1918-1919 წლებში, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **მელქისედეკ როსტომის ძე მოდებაძე**, 39 წლის, მცხოვრები სოფ. კაცხში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატი 1917-1921 წლებში, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ივანე ერმოლოზის ძე მაღრაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ლელვაში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, წვრილი მესაკუთრე, ექვსი კლასის განათლებით, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **ვასილ ლევანტის ძე არაბიძე**, 47 წლის, მცხოვრები სოფ. ჩხარში, მუშა, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 2 ქცევა მიწა, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **აკაკი ბეჟანის ძე წერეთელი**, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. წინსოფელში, ყოფილი აზნაური, მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა მიწა, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **მინა სიმონის ძე ჩუბინიძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. წინსოფელში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, კომკავშირის წევრი, აჯანყებაში

მონაწილეობა არ მიუღია; **ისიდორე მიხეილის ძე ბიწაძე**, 28 წლის, მცხოვრები სოფ. ცხრუკვეთში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, სტუდენტი, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა, განაიარაღა კომუნისტები; **გრიგოლ სილოვანის ძე სამყურაშვილი**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. სარქველეთუბანში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა; **იაშა ტრიფონის ძე ნიკოლაძე**, 26 წლის, მცხოვრები სოფ. სკანდემი, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყების დროს სოციალ-დემოკრატებმა გაათავისუფლეს საპყრობილიდან, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში; **ალექსანდრე ლუკას ძე სილაგაძე**, 18 წლის, მცხოვრები სოფ. ხოჩში (ლეჩხუმის მაზრა), გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში; **მელიტონ ამირანის ძე კურტანიძე**, 44 წლის, მცხოვრები სოფ. სვერში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **პეტრე მოსეს ძე პეტრიაშვილი**, 53 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, მეწაღე, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატი 1901-1917 წლებში, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ბიძინა პარმენის ძე კობახიძე**, 19 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში, იდგა დარაჯად საგუშაგოზე; **ალექსანდრე უფლისას ძე ტყემალაძე**, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭილოვანში, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **გიორგი ივანეს ძე თოდუა**, 35 წლის, მცხოვრები სოფ. ხონში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, მუშაობდა „ჩემოში“, სოციალ-დემოკრატი 1911-1921 წლებში, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **მიხეილ ფარნაოზის ძე ნანიკაშვილი**, 42 წლის, ვაჭარი, მცხოვრები ქ. ქუთაისში, წერა-კითხვის მცოდნე, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 4 ქცევა მიწა, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა თოფით ხელში; **ლავრენტი სპირიდონის ძე კეკელიძე**, 27 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ. იანოულში (ოზურგეთის მაზრა), მუშაობდა ქ. ჭიათურაში, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **შალვა ჯაბულოს ძე ჩხიკვიშვილი**, 24 წლის, მცხოვრები ჩოხატაურში (ოზურგეთის მაზრა), ყოფილი აზნაური, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო უიარაღოდ; **შალვა**

დავითის ძე მხეიძე, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. კრიხში (რაჭის მაზრა), ყოფილი აზნაური, საშუალო შეძლების, მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **როფოსი ლუარსაბის ძე კეკელიშვილი**, 37 წლის, მცხოვრები სოფ. ნავათქევში (ჭიათურის რაიონი), გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში; **ვარდენ რევაზის ძე სამყურაშვილი**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. სარქველეთუბანში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში; **ტერენტი სევერიანის ძე გაფრინდაშვილი**, 18 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, შვიდი კლასის განათლებით, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **ნიკოლოზ დიმიტრის ძე გველესიანი**, 39 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი 1917-1921 წლებში, ფირმა „კარუტოს“ საწყობის გამგე, აჯანყებულებს აღმოუჩინა დახმარება ცხენების მიწოდებით; **რაჟდენ ივანეს ძე ჯიმშელიშვილი**, 38 წლის, მცხოვრები სოფ. ხონში, წვრილი მესაკუთრე, ქ. ჭიათურის საავადმყოფოს თანამშრომელი, სოციალ-დემოკრატი 1906-1909 წლებში, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ვარლამ სილიონის ძე მასხარაშვილი**, 41 წლის, მცხოვრები სოფ. ხარიფოულში, ყოფილი აზნაური, მრეწველი, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **მიხეილ პართენის ძე თაბაგარი**, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. თაბაგრებში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **სიმონ ვლადიმერის ძე ნეფარიძე**, 27 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, ქ. ჭიათურის საავადმყოფოს მეეზოვე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ზაქარია (შაქრო) დიმიტრის ძე ტაბატაძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. ნულში (ცხინვალის რაიონი), გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **ნესტორ როსტომის ძე ქუთათელაძე**, 29 წლის, მცხოვრები ქ. ქუთაისში, ქ. ჭიათურაში არსებული სტამბის მემანქანე, წვრილი მესაკუთრე, აჯანყების დროს დაბეჭდა პროკლამაციები; **ვასილ ივანეს ძე ბარელაძე**, 40 წლის, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში; **ალექსანდრე ივანეს ძე ყიფშიძე**,

39 წლის, მცხოვრები სოფ. რგანში, სასულიერო წოდებიდან, საეკიმო დახმარების აგენტი, წვრილი მესაკუთრე, საშუალო განათლებით, უპარტიო, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თანამგრძნობი, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **აკაკი ბიქტორის ძე ქოქოსაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ზნაკვაში (რაჭის მაზრა), ვაჭარი, საშუალო შეძლების, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა თოფით ხელში; **ანდრო ზაქარიას ძე ცომაია**, 32 წლის, მცხოვრები ქ. თბილისში კიროჩნის №65-ში, ქ. ჭიათურის რკინიგზის ელექტროსადგურის გამგე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ივანე სერგოს ძე ყიფშიძე**, 27 წლის, მცხოვრები სოფ. რგანში, სასულიერო წოდებიდან, წვრილი მესაკუთრე, სააქციო საზოგადოების მწონავი, საშუალო განათლებით, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **აკაკი ალექსის ძე ბაკურაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ზნაკვაში (რაჭის მაზრა), მუშაობდა ხაბაზად ქობულეთში, დაბალი განათლებით, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ივანე ბეკოს ძე ჭანტურიძე**, 49 წლის, მცხოვრები სოფ. საზანოში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, ქ. ჭიათურის ცხრაწლედის სკოლის დარაჯი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ალექსანდრე (საშა) გიორგის ძე მაღრაძე**, 20 წლის, მცხოვრები სოფ. ბელაგორში, ქ. ჭიათურის „ეპოს“ ნოქარი, ერთი კლასის განათლებით, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტი, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში; **ვასილ იასონის ძე ბახტაძე**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. ხონში, ქ. ჭიათურის ცხრაწლედის სკოლის მასწავლებელი, სოციალისტ-ფედერალისტი 1918-1921 წლებში, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა; **ალექსანდრე ლიანდის ძე ბაშვანგი**, 31 წლის, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, კანტორის მოხელე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ნოშრევან ნიკოს ძე ორბელაძე**, 40 წლის, მცხოვრები სოფ. საზანოში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა; **ანტონ გიგოს ძე სამყურაშვილი**, 40 წლის, მცხოვრები სოფ. სარქველეთუბანში, მრეწველი, წერა-კითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თანამგრძნობი, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში; **იასონ სიმონის ძე სამხარაძე**, 39 წლის, მცხოვრები სოფ. რგანში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ვარლამ დავითის ძე აბაშიძე**, 55 წლის, მცხოვრები სოფ. საზანოში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, წერა-კითხვის მცოდნე,

უპარტიო, მუშაობდა ქ. ჭიათურაში, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **პელანგია ილიას ასული წერეთელი**, 28 წლის, მცხოვრები სოფ. ღიჩში, ყოფილი აზნაური, საშუალო განათლებით, წვრილი მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი 1917-1918 წლებში, ქ. ჭიათურის შავი ქვის სამმართველოს მოანგარიშე, უცნობია მიიღო თუ არა აჯანყებაში მონაწილეობა; **ნინა იასონის ასული ხარშილაძე**, 19 წლის, მცხოვრები სოფ. ნიგვზიანში, გლეხი, საშუალო განათლებით, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო აქტიური მონაწილეობა; **შალვა ირაკლის ძე ამაშუკელი**, 32 წლის, მცხოვრები სოფ. ამაშუკეთში, ყოფილი აზნაური, საბჭოთა ხელისუფლებამ ჩამოართვა 5 ქცევა მიწა, ორი კლასის განათლებით, შავი ქვის მწონელი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **მიხეილ ივანეს ძე არაშიძე**, 28 წლის, მცხოვრები სოფ. ლელვაში, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **მალაქია ბუჭუას ძე ასანიძე**, 45 წლის, მცხოვრები სოფ. გალაურში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **პეტრე პატის ძე აბაშიძე**, 60 წლის, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში, ყოფილი აზნაური, დაბალი განათლებით, ხალხში დიდი გავლენის მქონე, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **მიხეილ ივანეს ძე კაჭკაჭოვი**, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში, მეშვიდე კლასის მოსწავლე, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში, მაგრამ პასიურად; **შალვა ღენტორის ძე ტაბატაძე**, 17 წლის, მცხოვრები სოფ. ბერეთში, სწავლობს ბუღალტერიის კურსებზე, საშუალო შეძლების, ახალგაზრდა მარქსისტი, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში, მაგრამ პასიურად ქ. ჭიათურაში; **დუშიკო მინაგოს ძე გომართელი**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. ჭალაში, ყოფილი აზნაური, ამჟამად მიწის მუშა, საშუალო შეძლების, მაღაროს მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში, სოფ. ჭალაში დარაჯობდა აჯანყებულების მიერ დაპატიმრებულ კომუნისტებს; **სიმონ სპირიდონის ძე ჟორჟოლაძე**, 25 წლის, მცხოვრები სოფ. კალუათაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, რკინიგზის დამცველი რაზმის ყოფილი წევრი, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა დაბა საჩხერეში თოფით და რევოლვერით ხელში, იდგა დარაჯად ფოსტაზე; **ისიდორე ზურაბის ძე გულიაშვილი**, 33 წლის, მცხოვრები სოფ. კალუათაში, ვაჭარი, უპარტიო; **აქესენტი ლავრენტის ძე ქავთარაძე**, 24 წლის,

მცხოვრები სოფ. ივანწმინდაში, ყოფილი აზნაური, მიკიტანი, საშუალო შეძლების, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა იარაღით ხელში, იცავდა ფოსტას; **ვარდენ მელიტონის ძე კაპანაძე**, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. კალუათაში, გლეხი, საშუალო შეძლების, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო სოფ. კალუათაში და აიარაღებდა კომუნისტებს, აჯანყების დამარცხების შემდეგ გაიქცა ხაშურში, სადაც გამოცხადდა ნათესავ ჩეკისტთან (თვითონ აცხადებს); **ვიქტორ იოსების ძე წერეთელი**, 42 წლის, მცხოვრები სოფ. ითხვისში, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლებით, შორაპნის მაზრაში ტყის განყოფილების ყოფილი გამგე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **არტემ ალექსის ძე იაკობიძე**, 29 წლის, მცხოვრები სოფ. მცხოვრები სოფ. ითხვისში, გლეხი, შეძლებული, მონაწილეობა მიღებული აქვს სომხების წინააღმდეგ ომში, სოციალისტ-რევოლუციონერი 1918 წლიდან, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო თოფით ხელში ქ. ჭიათურაში 1924 წლის 28 აგვისტოს 8 საათიდან; **ვარდენ იოსების ძე წერეთელი**, 47 წლის, მცხოვრები სოფ. ითხვისში, ყოფილი აზნაური, ყოფილი მღვდელი, საშუალო განათლებით; **ბიკენტი სამსონის ძე იაკობაშვილი**, 22 წლის, მცხოვრები სოფ. ჩიხაში, საშუალო შეძლების, ტყის მცველი; **ვარლამ დავითის ძე ჯამოსბერიშვილი** (იგივე წერეთელი), 40 წლის, მცხოვრები სოფ. ითხვისში, ყოფილი აზნაური, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო პასიურად, ძალდატანებით; **ლავრენტი ვლადიმერის ძე კურცხალია**, 30 წლის, მცხოვრები სოფ. არგვეთაში, ყოფილი აზნაური, ამჟამად მიწის მუშა, წერა-კითხვის მცოდნე, საშუალო შეძლების, ბინის ჩხრეკის დროს აღმოუჩინეს თოფი ვაზნებით; **რეზო მიხეილის ძე აბაშიძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. არგვეთაში, ყოფილი აზნაური, თვითნასწავლი, საბჭოთა ხელისუფლებამ მისცა ერთი ქცევა მიწა, ამჟამად მიწის მუშა, ყოფილი მილიციელი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო სოფ. არგვეთაში იარაღით ხელში; **მიხეილ დავითის ძე კიკნაძე**, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. ბჟინევში, გლეხი, მცირე შეძლების, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **იასონ ეფრემის ძე ღვალაძე**, 34 წლის, მცხოვრები სოფ. სვერში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, შეცდომით მიიღო აჯანყებაში მონაწილეობა სოფ. სვერში, მართალია იარაღი ჰქონდა, მაგრამ არ გააჩნდა ტყვია; **კოლია გრამიტონის ძე ბაქრაძე**, 22 წლის, მცხოვრები დაბა ონში, დროებით მცხოვრები ქ. ჭიათურაში,

ყოფილი აზნაური, მუშა, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში ქ. ჭიათურაში, აწარმოებდა კომუნისტების ოჯახებში ჩხრეკას, იცავდა ფოსტას, გაემართა დაბა საჩხერის ასაღებად, თავს დამნაშავედ გრძნობს; **ივანე ბიჭიას ძე ჟორჟოლაძე**, 55 წლის, მცხოვრები კალუთაში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას უიარაღოდ; **ტარასი ირაკლის ძე ხატელიშვილი**, 27 წლის, ყოფილი აზნაური, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ვიქტორ დავითის ძე ღვალაძე**, 25 წლის, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში; **მიხეილ მალხაზის ძე დვალი**, 38 წლის, გლეხი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ლადიკო დავითის ძე ნეფარიძე**, 40 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, წვრილი მესაკუთრე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო შეუგნებლად; **იონა სპირიდონის ძე ჩაჩანიძე**, 21 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, საშუალო განათლებით, უპარტიო, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში ქ. ჭიათურაში; **ონისიმე ნიკოს ძე სარალიძე**, 23 წლის, მცხოვრები სოფ. კაცხში, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, აჯანყებაში ღებულობდა მონაწილეობას იარაღით ხელში; **ამბროსი სიკოს ძე გაფრინდაშვილი**, 21 წლის, მცხოვრები სოფ. შუქრუთში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, მცირე შეძლების, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იძულებით თოფით ხელში; **კოლია იაკინთეს ძე კუპატაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. ჯვარიეწერში, ფირმა „კარუტოს“ მუშა, ღარიბი, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ირაკლი იაკობის ძე ციცქაძე**, 39 წლის, მცხოვრები სოფ. სარეკში, გლეხი, უპარტიო, ერთ ღამეს შეიფარა ქ. ჭიათურიდან გამოქცეული აჯანყებულები; **დიმიტრი ივანეს ძე გოგოლაძე**, 29 წლის, მცხოვრები სოფ. რგანში, მუშა, ღარიბი, აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობა არ მიუღია; **ივანე ბეროს ძე შუკაკიძე**, 44 წლის, გლეხი, წერა-კითხვის მცოდნე, საშუალო შეძლების, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **აბესალომ როსტომის ძე შუკაკიძე**, 37 წლის, მცხოვრები სოფ. სკინდორში, გლეხი, უპარტიო, აჯანყებაში მიიღო პასიური მონაწილეობა თოფით ხელში; **ლავრენტი როსაპის ძე ხარაიძე**, 58 წლის, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, გლეხი, თვითნასწავლი, ამჟამად უპარტიო; **ამბერკი სეხნიას ძე ფხალაძე**, 29 წლის, მცხოვრები სოფ. სკინდორში, გლეხი, საშუალო შეძლების,

აჯანყებაში მიიღო პასიური მონაწილეობა თოფით ხელში; **ვასილ ივანეს ძე კურტანიძე**, 30 წლის, მცხოვრები სოფ. პერევისაში, გლეხი, საშუალო განათლებით, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, კანცელარიის მოხელე, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო პასიურად; **ვენიკა ვარლამის ძე ლოლაძე**, 35 წლის, მცხოვრები სოფ. ხრეთში, დროებით ცხოვრობს ქ. ჭიათურაში, ყოფილი აზნაური, ფირმა „გილზენკირხენის“ მუშა, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო პასიურად, იდგა დარაჯად პატიმრებთან; **ვარლამ სამსონის ძე ბრეგვაძე**, 16 წლის, მცხოვრები სოფ. საკუორწეში, ღარიბი გლეხი, აჯანყებაში მონაწილეობის მიღება აიძულებს ჩუბინიძემ და ირ. გამეზარდაშვილმა; **ბენია მელიტონის ძე ვაშაძე**, 21 წლის, მცხოვრები სოფ. ზედა რგანში, გლეხი, წვრილი მესაკუთრე, აჯანყებაში მონაწილეობა არ მიუღია; **ირაკლი გერმანეს ძე ნოზაძე**, 24 წლის, მცხოვრები სოფ. **ჭილაურთაში**, გლეხი, საშუალო შეძლების, წერა-კითხვის მცოდნე, უპარტიო, აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო იარაღით ხელში ძალდატანებით (**სშსსა (II)**, ფონდი №6, საქმე №25153, ტ. №4, ფურცელი 99-103).

1924 წლის 31 დეკემბერს საბჭოთა ხელისუფლებამ პატიმრობიდან გაათავისუფლა აჯანყებაში მონაწილე პირები: **ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე მერმანიშვილი**, 24 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ. რუპოტში, საშუალო განათლებით, სოციალისტ-ფედერალისტი 1917 წლიდან; **დავით ნესტორის ძე ნიკურაძე**, 24 წლის, გლეხი, საშუალო განათლებით, ოზურგეთის მაზრიდან, უპარტიო; **ნიკოლოზ სიმონის ძე ალფაიძე**, 50 წლის, გლეხი, მცხოვრები ქუთაისის მაზრაში, წიგნიერი, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან; **პლატონ დიმიტრის ძე აბდუშელიშვილი**, 46 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. მერევისში, საოჯახო განათლებით, უპარტიო; **დავით კონსტანტინეს ძე ლეჟავა**, 31 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. დიდ ჯიხაიშში, სოციალ-დემოკრატი 1912 წლიდან; **სიმონ სოჩინოს ძე მოდებაძე**, 35 წლის, გლეხი, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, სოციალ-დემოკრატი 1913 წლიდან; **ალექსანდრე სოლომონის ძე კოპალეიშვილი**, 26 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ. სამტრედიაში; **ალექსანდრე იოსების ძე ზაქარიაძე**, 36 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ. ჩაგანში (ქუთაისის მაზრა), უპარტიო; **ბარნაბა ტარიელის ძე ჩუბინიძე**, 31 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ. ჭიათურაში, უპარტიო; **კონსტანტინე პანაიოტის ძე გალანიდი**, 40 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ.

ცირკვალიდან, ბერძენი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი; გრიგოლ სოლომონის ძე კახიძე, 24 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები ქ. ჭიათურაში, მუშა, უპარტიო; გრიგოლ ლევანტეს ძე ჩაჩანიძე, 31 წლის, ყოფილი აზნაური, ყოფილი ოფიცერი, სოციალ-დემოკრატი; ლავრენტი გიორგის ძე ქავთარაძე, 55 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. საჩხერეში; ილარიონ ოქროპირის ძე ჩაჩანიძე, 34 წლის, გლეხი, საშუალო განათლებით, უპარტიო; ტიტე აბესალომის ძე ჩაჩანიძე, 29 წლის, ყოფილი აზნაური, მცხოვრები სოფ. შუკურეთში, ყოფილი ოფიცერი; მინა ვლადიმერის ძე ნეფარიძე, 33 წლის, გლეხი, მცხოვრები სოფ. შუქრეთში, უპარტიო (სშსსა (II), ფონდი №6, სისხლის სამართლის საქმე №25153, ტ. №4, ფურცელი 194).

დანართი №9

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის

ბრალდებით ქუთაისის მაზრაში დახვრეტილთა სია

1. ისიდორე სიმონის ძე სვანაძე, 30 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
2. ვარლამ დარისპანის ძე სვანაძე, 25 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
3. ზიძინა ილარიონის ძე კვერნაძე, 27 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
4. გრიგოლ პავლეს ძე კეპულაძე, 33 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
5. თეოფილე სევასტის ძე ლომიძე, 29 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
6. სიმონ გრიგოლის ძე ლომიძე, 32 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი.
7. მიხეილ პარმენის ძე ნიჟარაძე, 21 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი.
8. ვასილ (ვარდენ) რაჟდენის ძე ბუაძე, 29 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი.
9. იოსებ (სოსო) რაჟდენის ძე ბუაძე, 24 წლის, ინტელიგენტი.
10. იაკინთე გრიგოლის ძე სირაძე (ალიბეგაშვილი), 30 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
11. ივანე მოსეს ძე სოფრომაძე, 19 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
12. ანიკიტ (ონიფანტე) ივლიანეს ძე არეშიძე, 24 წლის აზნაური.
13. აკაკი ალექსის ძე ქოჩიაშვილი, 30 წლის, სტუდენტი, სხიველი.

- 14.ნესტორ მიხეილის ძე კამლაძე, 24 წლის, მოსწავლე, სოციალ-დემოკრატი.
- 15.ვასილ დავითის ძე კამლაძე, 29 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
- 16.კორნელი ბესარიონის ძე კაკაბაძე, 26 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი.
- 17.რაჟდენ ნიკოლოზის ძე წივწივაძე, 45 წლის, სასულიერო წრიდან, სოციალ-დემოკრატი.
- 18.კონსტანტინე პეტრეს ძე უგლავა, 46 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი.
- 19.ივანე ესტატეს ძე ჩხენკელი, 37 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი.
- 20.გერმანე ნიკოლოზის ძე კარასანიძე, 33 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
- 21.სერგო ბაგრატის ძე ბასილაძე, 27 წლის, მუსიკოსი, სოციალ-დემოკრატი.
- 22.კაპიტონ მეთოდეს ძე დოღონაძე, 23 წლის, ინტელიგენტი, სუფლიორი, სოციალ-დემოკრატი.
- 23.ევტიხი ილარიონის ძე ნემსაძე, 24 წლის, აზნაური.
- 24.ალექსანდრე თევდორეს ძე ჭოლაძე, 20 წლის, გლეხი.
- 25.ონისიმე მაქსიმეს ძე კაშია, 52 წლის, გლეხი.
- 26.ბიქტორ პავლეს ძე ფუტურიძე, 37 წლის, წვრილი მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი.
- 27.ტიხონ ექვთიმეს ძე ფუტურიძე, 28 წლის, გლეხი.
- 28.პარმენ ნიკიფორეს ძე ფუტურიძე, 35 წლის, კოოპერატორი, სოციალ-დემოკრატი.
- 29.ვლადიმერ ალექსის ძე ბურჯანაძე, 32 წლის, გლეხი.
- 30.ილიკო გიორგის ძე ქართველიშვილი, 26 წლის, გლეხი.
- 31.ივანე გიორგის ძე აბზიანიძე, 32 წლის, ვაჭარი.
- 32.ვასილ ილარიონის ძე მგელაძე, 28 წლის, ყოფილი პროპორჩიკი.
- 33.ეგნატე დიმიტრის ძე ფაჩულია, 47 წლის, ვაჭარი, სოციალ-დემოკრატი.
- 34.გიორგი სიბიტოს ძე გორგოძე, 20 წლის, გლეხი.
- 35.ალექსანდრე (შაშუა) კონსტანტინეს ძე უგრეხელიძე, 24 წლის, აზნაური.
- 36.სიმონ თადეოზის ძე გორგაძე, 24 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
- 37.ერმოლოზ ეგნატეს ძე ხელაია, 27 წლის, გლეხი.

- 38.ნიკოლოზ ალექსის ძე რამიშვილი, 32 წლის, მასწავლებელი.
- 39.პოლიკარპე ლუკას ძე მიქაძე, 32 წლის, ყოფილი ოფიცერი.
- 40.ერემია დომენტის ძე ახვლედიანი, 26 წლის, აზნაური.
- 41.აკაკი მიხეილის ძე ლასხიშვილი, 23 წლის, აზნაური.
- 42.ალექსანდრე მიხეილის ძე ახვლედიანი, 22 წლის, აზნაური.
- 43.მიტროფანე ზაქარიას ძე გეორგაძე, 32 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი.
- 44.იოსებ თედოს ძე მაგნიძე, 36 წლის, გლეხი.
- 45.პოლიკარპე იასონის ძე გეორგაძე, 21 წლის, მოსწავლე.
- 46.კონსტანტინე (პოჩინია) იასონის ძე გეორგაძე, 23 წლის, გლეხი.
- 47.აკაკი ლუკას ძე აბრამიძე, 25 წლის, გლეხი.
- 48.ივანე პავლეს ძე ადეიშვილი, 31 წლის, აზნაური.
- 49.ვლადიმერ (ვალოდია) კოზმანის ძე კახიძე, 23 წლის, გლეხი.
- 50.სილოვან ჯაფარიძე, 35 წლის, აზნაური.
- 51.გრიგოლ ტარიელის ძე სანადირაძე, 53 წლის, საშუალო შეძლების.
- 52.ალექსანდრე ივლიანეს ძე შათირაშვილი, 25 წლის, აზნაური.
- 53.ანატოლი ვასილის ძე ლორთქიფანიძე, 27 წლის, აზნაური.
- 54.ვლადიმერ დავითის ძე ბრეგვაძე, 30 წლის, გლეხი.
- 55.ილიკო ქაიხოსროს ძე მაგნიძე, 54 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
- 56.იოსებ რომანის ძე ნაცვლიშვილი, 46 წლის, სასულიერო წოდებიდან.
- 57.პავლე იოსების ძე გურული, 24 წლის, წვრილი მესაკუთრე.
- 58.თენგიზ სოლომონის ძე ჯაფარიძე, 19 წლის, სტუდენტი.
- 59.ვასილ სამხარაძე, 25 წლის, გლეხი.
- 60.აბესალომ სამსონის ძე ყიფიანი, 42 წლის, აზნაური.
- 61.აკაკი ონისიმეს ძე ხათრიძე, 23 წლის, გლეხი.
- 62.კონსტანტინე ალექსის ძე ცხადაძე, 63 წლის, გლეხი.
- 63.იულონ სპირიდონის ძე გეორგაძე, 60 წლის, გლეხი.
- 64.თეიმურაზ სიმონის ძე ხათრიძე, 65 წლის, გლეხი.
- 65.ნესტორ ბესარიონის ძე ჭყოიძე, 24 წლის, გლეხი.
- 66.ვლადიმერ დიმიტრის ძე გიბრაძელი, 30 წლის, გლეხი.

67.ვასილ სპირიდონის ძე ჯუღელი, 25 წლის, გლეხი.

68.სევერიანე სიმონის ძე წიქარიძე, 18 წლის, გლეხი.

69.ილია სამსონის ძე თავხელიძე, 22 წლის, გლეხი.

70.ვლადიმერ გიორგის ძე ჯაფარიძე, 23 წლის, გლეხი.

71.ნიკოლოზ ივანეს ძე ლორთქიფანიძე, 24 წლის, აზნაური.

72.კალისტრატე ალექსის ძე ხურციძე, 23 წლის, გლეხი.

73.ანეპოდისტ ბიქტორის ძე ლორთქიფანიძე, 23 წლის, აზნაური.

74.თედო ირაკლის ძე გოგიბერიძე, 28 წლის, გლეხი.

75.ვლადიმერ თადეოზის ძე ჭოპოძე, 32 წლის, გლეხი.

76.ბარნაბა იასონის ძე სანიკაძე, 27 წლის, გლეხი.

77.ისაკ ნიკოლოზის ძე ჭეიშვილი, 27 წლის, გლეხი.

78.ნიკოლოზ სამსონის ძე ბოჭორიშვილი, 19 წლის, გლეხი.

79.რაჟდენ მარკოზის ძე მამისეიშვილი, 38 წლის, გლეხი.

80.არკად სამსონის ძე მუშკუდიანი, 24 წლის, გლეხი.

81.დავით იოსების ძე იაშვილი, 22 წლის, აზნაური.

82.ვლადიმერ დავითის ძე ციმაკურიძე, 19 წლის, გლეხი, ეროვნულ-დემოკრატი.

83.დავით არსენას ძე ქურციკიძე, 26 წლის, გლეხი.

84.ბიკენტი მიხეილის ძე კაკოიშვილი, 18 წლის, აზნაური.

85.კირილე ნარიმანის ძე გორგოძე, 25 წლის, გლეხი.

(სშსსა (II), საქართველოს ჩკ-ს მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წწ. ტ. 1, ფურც. 260 (I) – 261 (II).

დანართი №10

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ სენაკის მაზრაში დახვრეტილთა სია

1. ნიკანდრო ათანასეს ძე ვაბილუა, 50 წლის, უპარტიო, ყოფილი პოლკოვნიკი, ყოფილი აზნაური (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
2. პეტრე ანდროს ძე აბშილავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
3. პორფირ თეოდორეს ძე ბოჭორიშვილი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
4. სპირიდონ გერასიმეს ძე ლომია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).

5. გიორგი სპირიდონის ძე სახოკია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
6. ალექსი სპირიდონის ძე გუბელაძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
7. გერასიმე ბესარიონის ძე გამზარდია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
8. ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ხეცურიანი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
9. მელიტონ ტარიელის ძე ჟვანია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
10. დუტუ სიკოს ძე ხარბედია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
11. გიორგი სიმონის ძე ფაჩულია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
12. გრიგოლ სიმონის ძე გაბუნია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
13. პავლე ივანეს ძე ნაჭყებია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
14. კონდრატე ნესტორის ძე გეგეჭკორი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
15. გიორგი სავლეს ძე კუცია.
16. თეოფანე სტეფანეს ძე კოკაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
17. მამია ანდროს ძე გვაზავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
18. ერმოლოზ სიკოს ძე ესაკია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
19. ტარიელ სისოს ძე გვასალია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
20. გრიგოლ ივანეს ძე ჩიჩუა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
21. დიმიტრი შარვანის ძე გარუჩავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
22. რაჟდენ თევდორეს ძე შურღაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
23. დიმიტრი ნიკოლოზის ძე ჩიჩია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
24. სამსონ ნიკოლოზის ძე თელია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
25. ონიფანტე როსტომის ძე ჭანტურია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
26. ლევან მალაქიას ძე თოფურია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
27. დიანოზ ბოკუჩავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
28. სილვესტრ იოსების ძე უჩანეიშვილი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
29. თეოფილე მელიტონის ძე ძველაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
30. სისო პავლეს ძე ცომაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
31. აკაკი გრიგოლის ძე გამზარდია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
32. გიორგი ივანეს ძე ქურიძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
33. იონა პეტრეს ძე ხუზია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
34. ალექსანდრე დავითის ძე ჭანტურია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).

35. ბანოდ გეგეს ძე ადამია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
36. ლავრენტი გიორგის ძე კილასონია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
37. ხარლამპი იოსების ძე ოდიშარია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
38. იოსებ ნიკოლოზის ძე სირია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
39. ავაკუმ მარკოზის ძე ოდიშარია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
40. არსენ გუსარის ძე ფაღავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
41. დარისპან ანდროს ძე ოდიშარია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
42. კლიმენტი არსენის ძე ფაღავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
43. არჩილ ფარნას ძე ჯღამაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
44. ალექსანდრე ყორშია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
45. ბარნაბა დიანოზის ძე ოდიშარია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
46. აკაკი სისოს ძე ცომაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
47. ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე შონია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
48. ირაკლი იოსების ძე კვაშილავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
49. სპირიდონ დიმიტრის ძე კინწურიეშვილი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
50. თეოფანე ალექსანდრეს ძე კიჩელია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
51. ალექსანდრე სოფრომის ძე ახალაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
52. გიორგი ელიზბარის ძე გვასალია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
53. ალექსანდრე მაქსიმეს ძე ჯანჯღავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
54. ნოე გიორგის ძე ოდიშარია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
55. ირაკლი დავითის ძე სალაყაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
56. ნოე გვაზავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
57. ნიკოლოზ (კანდია) გიორგის ძე ჩიჩუა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
58. გრიგოლ სიმონის ძე გარუჩავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
59. ივანე ტარიელის ძე ზოსაშვილი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
60. გრიგოლ ტარიელის ძე კოჩახიძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
61. ვლადიმერ ნაჭყებია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
62. იოსები მანუჩარის ძე გარუჩავა, 36 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, გლეხი, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.

63. არსენ დომენტის ძე გარუჩავა, 35 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
64. ანდრო ნიკოლოზის ძე ნაჭყებია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
65. გრიგოლ კოწიას ძე ბოხუა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
66. ნიკოლოზ (ნიკო) ეჯიბია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
67. ივანე ბესარიონის ძე ხოშტარია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
68. პლატონ იოსების ძე ხოფერია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
69. ალექსანდრე ანდროს ძე აბშილავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
70. შალვა პეტრეს ძე გამსახურდია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
71. მაკარი ნესტორის ძე ავალიანი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
72. სევერიანე კუჭუხიძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
73. ზაქარია ღუნდუა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
74. კაპიტონ გაბუნია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
75. აკაკი ჯიბლაძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
76. რაჟდენ შენგელია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
77. პახვალა მასხულია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
78. გაიოზ მუკერია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
79. ათანასი ჭელიძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
80. რომანოზ პეტრეს ძე ჩიჩია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
81. მიხეილ ცომაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
82. ალექსანდრე პავლეს ძე ბოლქვაძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
83. ნიკოლოზ (ნიკო) ბესარიონის ძე ჟღენტი (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
84. ივლიანე ბასილის ძე ქორჩილავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
85. ალექსანდრე გიგოს ძე მელია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
86. ბიქტორ ბუხუტის ძე მელია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
87. სიმონ კონსტანტინეს ძე ჟვანია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
88. დიმიტრი ალექსის ძე დავითაია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
89. რაჟდენ მიხეილის ძე სიმონია (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
90. ილუშა ონისიმეს ძე ბოკუჩავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).
91. ნიკოლოზ (ნიკო) საჩინოს ძე მაღნარაძე (დახვრიტეს 3 სექტემბერს).

92. გიორგი კონსტანტინეს ძე ჩიქოვანი, 32 წლის, ყოფილი აზნაური, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
93. არისტრახო კალანდარიშვილი, 45 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, ყოფილი მეკავშირე, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
94. გიორგი კონსტანტინეს ძე ჩიჩუა, ეროვნულ-დემოკრატი, ყოფილი აზნაური, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
95. სიმონ უტუს ძე ფარულავა, 54 წლის, სოციალ-დემოკრატი, გლეხი.
96. ელიზბარ ფარულავა, 37 წლის, ყოფილი ოფიცერი, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
97. სპირიდონ თევდორეს ძე მილორავა, 43 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, გლეხი, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
98. ალექსანდრე სიმონის ძე ყორშია, 22 წლის, სოციალ-დემოკრატი 1903 წლიდან, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
99. ფილიპე სტეფანეს ძე ქავთარაძე, 55 წლის, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, ყოფილი აზნაური, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
100. ნიკოლოზ (ნიკო) დავითის ძე მხეიძე, 35 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, დახვრიტეს 3 სექტემბერს.
101. იოანე ტარიელის ძე ანჯაფარიძე, 50 წლის, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
102. რომანოზ გიორგის ძე ჭუბაბრია, 32 წლის, ყოფილი გვარდიელი, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
103. ვარდებულ გვადას ძე ჩიჩუა, 48 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, ყოფილი აზნაური, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
104. ანტონ მაქსიმეს ძე ზორავა, 40 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, გლეხი, მეკავშირე, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
105. არტემ სამსონის ძე ლეჟავა, 40 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი 1905 წლიდან, ყოფილი აზნაური, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
106. არტემ ჭუჩანას ძე ჯაიანი, 28 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი, გლეხი, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
107. მიხეილ ბახვას ძე ქავთარაძე, მეკავშირე, დახვრიტეს 13 სექტემბერს.
108. გერასიმე თომას ძე ხოშტარია (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).

109. მიხეილ ისიდორეს ძე სახოკია (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
110. რაჟდენ თეიმურაზის ძე ფარულავა (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
111. ვარლამ იგორის ძე გეგენავა (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
112. კირილე თეიმურაზის ძე გეგენავა (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
113. ზოსიმე ტიმოთეს ძე ჯღამაძე (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
114. ნიკოლოზ (ნიკო) კუჭუს ძე ჯოჯუა (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
115. ივლიანე ალექსის ძე კუპრეიშვილი (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
116. ირაკლი პონუს ძე იმედეიშვილი (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
117. ნესტორ მარკოზის ძე გეგეჭკორი (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
118. კაპიტონ ლევანის ძე გეგენავა (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
119. ტატა ქვათის ძე ოჩიგავა (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
120. ბახვა კონსტანტინეს ძე ჯავახია (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
121. საჩინო კონსტანტინეს ძე ჯავახია (დახვრიტეს 13 სექტემბერს).
122. დიანოზ როსტომის ძე ქვარცხავა (დახვრიტეს 3 სექტემბერს) (გიორგი სანადირაძე. გვამები დაიმარხა დახვრეტის ადგილას.– გაზეთი „სრულიად არასაიდუმლოდ“, 1996, №6, გვ. 28-29).

დანართი №11

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ სენაკის მაზრაში დახვრეტილთა სია

1. გიორგი მიხეილის ძე ჭკადუა, 30 წლის, ახალსენაკის მკვიდრი.
2. ისიდორე ივანეს ძე ტაბიძე, 35 წლის, სოფ. ხეთის მკვიდრი.
3. კონსტანტინე ივანეს ძე კაჭარავა, 28 წლის, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
4. ივანე პეტრეს ძე ხოშტარია, 31 წლის, სოფ. სუჯუნის მკვიდრი.
5. ევგენი მაქსიმეს ძე ნადარეიშვილი, 37 წლის, სოფ. ონტოფოს მკვიდრი.
6. მიხეილ გრიგოლის ძე ჟვანია, 39 წლის, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
7. ვლადიმერ მარკოზის ძე დობაია (46 წლის, სოფ. ხობის მკვიდრი).
8. დანიელ პავლეს ძე ფიფია, 29 წლის, სოფ. ობუჯის მკვიდრი.
9. იოსებ თედოს ძე გეგელია, 29 წლის ქ. ფოთის მკვიდრი.
10. აკაკი ევგენის ძე ადამია, 24 წლის, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.

11. გრიგოლ ვასილის ძე ქუთელია, 38 წლის, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
12. კლიმენტი დიმიტრის ძე კალანდარიშვილი, 31 წლის, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
13. ალექსანდრე სამსონის ძე კედია, 21 წლის, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
14. კლიმენტი ნიკოლოზის ძე სასანია, 23 წლის, სოფ. ხობის მკვიდრი.
15. გერასიმე ფარნაოზის ძე კობახიძე, 22 წლის, სოფ. ხობის მკვიდრი.
16. გიორგი დავითის ძე გაბუნია, 26 წლის, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
17. კალისტრატე პეტრეს ძე კილასონია, 30 წლის, სოფ. სენაკის მკვიდრი.
18. ოთარ კისტადიონის ძე ჯანელიძე, 32 წლის, სოფ. რუხის მკვიდრი.
19. ალექსანდრე ერმილეს ძე ჯიქიძე, სოფ. სენაკის მკვიდრი. (გიორგი სანადირაძე. სიკვდილის კალო. დახვრეტილთა სიები. 1924 წელი.— გაზეთი „სრულიად არასაიდუმლოდ“, 1997, №1, გვ. 11).
20. მუშნი (ივანე) კონსტანტინეს ძე დადიანი, დაბადებული 1879 წ. ზუგდიდის რაიონში, თავადი, ოფიცერი.
21. გიორგი სოლომონის ძე მხეიძე, 26 წლის, დაბადებული სოფ. სენაკში.
22. მიხეილ გვალაია, 49 წლის, დაბადებული ქ. ზუგდიდში, ყოფილი ნოტარიუსი.

დანართი №12

1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით საბჭოთა

ხელისუფლების მიერ სენაკის მაზრაში დაპატიმრებულთა სია

1. შალვა დიმიტრის ძე იოსელიანი, 40 წლის, ყოფილი აზნაური, ინტელიგენტი, ყოფილი მასწავლებელი, უმაღლესი განათლებით, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, დაუოჯახებელი, სოფ. სირიაჩქონის მკვიდრი.
2. კაპიტონ თომას ძე გეგენავა, 32 წლის, ყოფილი აზნაური, კანცელარიის საქმეების მცოდნე, სოფ. თეკლათის მკვიდრი.
3. თადეოზ სისოს ძე კალანდარიშვილი, 29 წლის, ყოფილი აზნაური, კანცელარიის საქმეების მცოდნე, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
4. მიხეილ კინტირიას ძე ზარანდია, 22 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, დაუოჯახებელი, სოფ. ზანათის მკვიდრი.
5. ელევთერ ქიშვარდის ძე ლომია, 22 წლის, სტუდენტი, დაუოჯახებელი, სოფ. სოლომიას მკვიდრი.

6. მელიტონ ქეჩის ძე ხაბურზანია, 39 წლის, უმაღლესი განათლებით, დაოჯახებული, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
7. აკაკი მალხაზის ძე ქორავა, 25 წლის, კანცელარიის საქმეების მცოდნე, საგანგებო კომისიის ყოფილი თანამშრომელი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
8. გრიგოლ სპირიდონის ძე მატახერია, 32 წლის, ყოფილი აზნაური, კანცელარიის საქმეების მცოდნე, ყოფილი სამხედრო, სოციალ-დემოკრატი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
9. ნესტორ სამსონის ძე შურღაია, 40 წლის, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, დაოჯახებული, სოფ. ზანათის მკვიდრი.
10. ბაგრატ უთუთის ძე ღვინჯილია, 47 წლის, გლეხი, დაოჯახებული, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ფოცხოს მკვიდრი.
11. რაჟდენ ეგნატეს ძე ბუსკაძე, 52 წლის, სასულიერო წოდებიდან, სოფ. მოხოშის მკვიდრი.
12. პლატონ ბაკუს ძე სანაია, 52 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, ყოფილი გუშაგი, სოფ. ფოცხოს მკვიდრი.
13. მელიტონ ბეგლარის ძე კარტოზია, 23 წლის, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, დაოჯახებული, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი, სოფ. ნოქალაქევის მკვიდრი.
14. ვლადიმერ მანუჩარის ძე კარტოზია, 24 წლის, ყოფილი აზნაური, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, დაუოჯახებელი, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი, სოფ. ნოქალაქევის მკვიდრი.
15. ერმოლოზ ქუთუს ძე ყურუა, 35 წლის, მასწავლებელი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, კანცელარიის საქმეების მცოდნე, დაუოჯახებელი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ფოცხოს მკვიდრი.
16. მოსე პეტრეს ძე გაბერდავა, 40 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. ფოცხოს მკვიდრი.
17. იასონ გუჯმახანის ძე ქუჩულორია, 35 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი, დაოჯახებული, სოფ. უმაფათის მკვიდრი.

18. მიხეილ პავლეს ძე ქოიავა, 28 წლის, ღარიბი, ფარმაცევტი, საშუალო განათლებით, სოციალისტ-ფედერალისტი 1917 წლიდან, დაუოჯახებელი, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
19. პუშუ გუძას ძე მიქავა, 32 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ლეძამამის მკვიდრი.
20. იოსებ ანდროს ძე ილიავა, 20 წლის, ღარიბი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, დაუოჯახებელი, სოფ. ნოქალაქევის მკვიდრი.
21. პეტრე ბესარიონის ძე ილიავა, 53 წლის, სასულიერო წოდებიდან, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. ფარისკარის მკვიდრი.
22. ბესარიონ ავაკუმის ძე ადამია, 42 წლის, გლეხი, ღარიბი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ეკის მკვიდრი.
23. მალაქია დიმიტრის ძე ანჯაფარიძე, 31 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი უმცროსი ოფიცერი, დაოჯახებული, სოფ. ლეძამამის მკვიდრი.
24. გრიგოლ ნიკოლოზის ძე ბერიძე, 30 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. კიწიის მკვიდრი.
25. ვარლამ კოწიას ძე ფაღავა, 31 წლის, ყოფილი თავადი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. სუჯუნის მკვიდრი.
26. ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე თოფურიძე, 50 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. კვათანის მკვიდრი.
27. კუკულა არანოს ძე მიხელაშვილი, 39 წლის, ვაჭარი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. სუჯუნის მკვიდრი.
28. იოსებ არსენის ძე ფაღავა, 26 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, სოფ. გეზათის მკვიდრი.
29. გიორგი ლავრენტის ძე ბოკერია, 57 წლის, ყოფილი აზნაური, ქვრივი საშუალო განათლებით, ყოფილი მასწავლებელი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, სოფ. გეზათ-გულუხეთის მკვიდრი.

30. ვასილ მურზანოს ძე დანელია, 32 წლის, გლეხი, დაუოჯახებელი, სოფ. ზანათის მკვიდრი.
31. კალისტრატე სამსონის ძე ჯღამაია, 22 წლის, გლეხი, ღარიბი, მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი, დაუოჯახებელი, სოფ. მარტვილის მკვიდრი.
32. თადა დავითის ძე თოფურიძე, 53 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ეროვნულ-დემოკრატი, დაუოჯახებელი, სოფ. ძველი აბაშის მკვიდრი.
33. მიხეილ კონსტანტინეს ძე შელეგია, 42 წლის, გლეხი, ღარიბი, წერა-კითხვის არ მცოდნე.
34. პეტრე პლატონის ძე კაჭარავა, 28 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
35. სამსონ ნიკოლოზის ძე ფირცხალავა, 34 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, დაოჯახებული, სოფ. კურზუს მკვიდრი.
36. ლევან სიმონის ძე თოდუა, 25 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი, დაუოჯახებელი, სოფ. თარელის მკვიდრი.
37. გრიგოლ ბეჩუნის ძე ბერულავა, 39 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, დაოჯახებული, სოფ. დოშაკეს მკვიდრი.
38. თეიმურაზ გრიგოლის ძე ფაღავა, 29 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი კომუნისტი, დაუოჯახებელი, სოფ. ზემო ჭალადიდის მკვიდრი.
39. რაფიელ გიორგის ძე გამსახურდია, 49 წლის, ყოფილი აზნაური, ღარიბი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი, დაუოჯახებელი, სოფ. ნოსირის მკვიდრი.
40. იოსები კონსტანტინეს ძე თოფურიძე, 45 წლის, ყოფილი აზნაური, ფარმაცევტი, საშუალო განათლებით, სოციალ-დემოკრატი 1904 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. ონტოფოს მკვიდრი.

41. ალექსანდრე ბესარიონის ძე ჯალაღონია, 30 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი უფროსი ოფიცერი (მეფის არმიის), ყოფილი სახალხო გვარდიელი, დაოჯახებული, სოფ. წყემის მკვიდრი.
42. ვლადიმერ ნესტორის ძე ჭანტურია, 28 წლის, ვაჭარი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი ოფიცერი, დაუოჯახებელი, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
43. სოკრატ გიორგის ძე ხოჭოლავა, 44 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ეროვნულ-დემოკრატი, ქვრივი, სოფ. ქვალონის მკვიდრი.
44. ევგენი დუტუს ძე ხოჭოლავა, 42 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ქვალონის მკვიდრი.
45. ანტონ მარკოზის ძე ბარჩია, 53 წლის, ყოფილი მღვდელი, გამყიდველი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოფ. ქვალონის მკვიდრი.
46. ისიდორე ალექსის ძე ფაჩულია, 34 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი სოციალისტ-რევოლუციონერი, დაოჯახებული, სოფ. ქვალონის მკვიდრი.
47. ვარლამ ივანეს ძე ხოჭოლავა, 35 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ქვალონის მკვიდრი.
48. პლატონ ანდროს ძე კვაშილავა, 23 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, ყოფილი წითელარმიელი, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი, დაუოჯახებელი, სოფ. ზანის მკვიდრი.
49. პახვალა ზალიკოს ძე ფირცხალავა, 46 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. გულუხეთის მკვიდრი.
50. მელიტონ თევდორეს ძე სხულუხია, 40 წლის, ინტელიგენტი, უმაღლესი განათლების მქონე, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. სალხინოს მკვიდრი.
51. ნიკოლოზ იორდანეს ძე ლაშხია, 46 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლების მქონე, სოციალისტ-ფედერალისტი 1917 წლიდან, დაუოჯახებელი, სოფ. სალხინოს მკვიდრი.
52. ნიკოლოზ კონსტანტინეს ძე კუხალეიშვილი, 50 წლის, ყოფილი აზნაური, მასწავლებელი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალისტ-რევოლუციონერი 1904 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. სალხინოს მკვიდრი.

53. **სევერიანე იორდანეს ძე სხულუხია**, 29 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი, დაოჯახებული, სოფ. სალხინოს მკვიდრი.
54. **ვლადიმერ ევგენის ძე ნადარაია**, 35 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლების მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ზანის მკვიდრი.
55. **იოსებ ანდროს ძე ეჯიბია**, 44 წლის, ფარმაცევტი, საშუალო განათლების მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ხორგის მკვიდრი.
56. **სოლომონ ისიდორეს ძე მატკავა**, 49 წლის, ფერშალი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. სუჯუნის მკვიდრი.
57. **ჭიჭიკო ნიკოლოზის ძე ქოჩაკიძე**, 28 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ყოფილი ოფიცერი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ყოფილი კომისარი, დაუოჯახებელი, ქ. თბილისის (ლერმონტოვის ქუჩა №15) მკვიდრი.
58. **გრიგოლ დიმიტრის ძე თოფურიძე**, 34 წლის, ყოფ. აზნაური, სოფ. კვათანის მკვიდრი.
59. **ივანე მანუჩარის ძე ჭანტურია**, 25 წლის, გლეხი, ღარიბი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლების მქონე, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი 1918 წლიდან, დაუოჯახებელი, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
60. **კლემენტი გიორგის ძე კედია**, 24 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლების მქონე, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი 1919 წლიდან, დაუოჯახებელი, სოფ. აბაშის მკვიდრი.
61. **ტუტუ გუიას ძე დგებუაძე**, 26 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, კანცელარიის საქმეების მცოდნე, დაუოჯახებელი, სოფ. სალხინოს მკვიდრი.
62. **მეტია პეტრეს ძე ფაღავა**, 30 წლის, ყოფილი აზნაური, ღარიბი, დაუოჯახებელი, სოფ. ბანძის მკვიდრი.
63. **ილია სტეფანეს ძე ლომია**, 46 წლის, გლეხი, ღარიბი, დაოჯახებული, სოფ. აბეთადის მკვიდრი.
64. **ტარას ანტონის ძე ეჯიბია**, 37 წლის, გლეხი, ღარიბი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ზეინკალი, დაოჯახებული, სოფ. თეკლათის მკვიდრი.

65. ექვთიმე ისიდორეს ძე ფანცულაია, 45 წლის, გლეხი, ღარიბი, ზეინკალი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, დაოჯახებული, სოფ. ბანძის მკვიდრი.
66. ილია იოსების ძე ანჯაფარიძე, 40 წლის, ყოფ. აზნაური, გამყიდველი, წერაკითხვის მცოდნე, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. აბედათის მკვიდრი.
67. ნიკოლოზ დიმიტრის ძე საჯაია, 20 წლის, გლეხი, ყოფილი მასწავლებელი, საშუალო განათლებით, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი, დაუოჯახებელი, სოფ. მუხაშის მკვიდრი.
68. ამირან გიორგის ძე შაუდია, 19 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ბედლენის მკვიდრი.
69. შალვა ბარნაბას ძე ძველაია, 23 წლის, გლეხი, საშუალო განათლებით, ახალგაზრდა მარქსისტების წევრი 1917 წლიდან, დაუოჯახებელი, სოფ. ნოსირის მკვიდრი.
70. ალექსანდრე (საშა) მათეს ძე კალანდარიშვილი, 20 წლის, სასულიერო წოდებიდან, ღარიბი, საშუალო განათლების მქონე, ეროვნულ-დემოკრატი 1920 წლიდან, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
71. ლეონიდე გერასიმეს ძე ხოშტარია, 26 წლის, სასულიერო წოდებიდან, საშუალო განათლების არ მქონე, ეროვნულ-დემოკრატი 1924 წლიდან, დაუოჯახებელი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
72. გრიგოლ ერისტრახოს ძე შუშანია, 20 წლის, გლეხი, მასწავლებელი, საშუალო განათლების მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ლეძამამის მკვიდრი.
73. ალექსანდრე (შოთა) ლავრენტის ძე ბესელია, 17 წლის, ყოფილი აზნაური, ტექნიკუმის მეექვსე კლასის მოსწავლე, დაუოჯახებელი, სოფ. ძველი სენაკის მკვიდრი.
74. აკაკი ბესარიონის ძე კარტოზია, 23 წლის, ყოფილი აზნაური, საშუალო განათლების მქონე, სოციალ-დემოკრატების თანამგრძნობი, სოფ. ნოქალაქევის მკვიდრი.
75. ვლადიმერ შარუს ძე მიქავა, 28 წლის, გლეხი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
76. სპირიდონ იოსების ძე გაბესონია, 21 წლის, სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტი, სოციალ-დემოკრატების თანამგრძნობი, დაუოჯახებელი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.

77. პლატონ ბახვალას ძე კარტოზია, 41 წლის, ყოფილი აზნაური, რკინიგზის მოსამსახურე, უმაღლესი განათლების არ მქონე, სოციალ-დემოკრატი, დაუოჯახებელი, სოფ. მუხანის მკვიდრი.
78. კირილე ნესტორის ძე ლოლუა, 29 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, ვაჭარი, დაოჯახებული, სოფ. ხორშის მკვიდრი.
79. ნიკოლოზ აქესენტის ძე ანჯაფარიძე, 50 წლის, ყოფილი აზნაური, ყოფილი მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, დაოჯახებული, სოფ. სალხინოს მკვიდრი.
80. ალექსანდრე ანტონის ძე დიხამინჯია, 26 წლის, გლეხი, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ლეძამამის მკვიდრი.
81. შალვა ვარლამის ძე ბოკუჩავა, 19 წლის, საშუალო განათლების მქონე, ყოფილი მასწავლებელი, დაუოჯახებელი, სოფ. უშაფათის მკვიდრი.
82. მიხეილ კონსტანტინეს ძე კოშელავა, 22 წლის, ფარმაცევტი, საშუალო განათლების მქონე, ეროვნულ-დემოკრატი, დაუოჯახებელი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
83. მალაქია (ჭონჭი) პლატონის ძე თოფურიძე, 35 წლის, ყოფილი აზნაური, ღარიბი, საშუალო განათლების მქონე, დაუოჯახებელი, სოფ. სეფიეთის მკვიდრი.
84. კონსტანტინე ილარიონის ძე გვათუა, 24 წლის, ყოფილი აზნაური, ღარიბი, ტექნიკუმის მეექვსე კლასის მოსწავლე (იმავდროულად მასწავლებელი), დაუოჯახებელი, სოფ. ხორშის მკვიდრი.
85. ილია დავითის ძე ხაინდრავა, 27 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლების არ მქონე, დაოჯახებული, სოფ. ლეხაინდრაოს მკვიდრი (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №23402-60, ფურცელი 31-32).

დანართი №13

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ

ქ. ზუგდიდში დახვრეტილთა სია

1. ჭიჭიკო კირილეს ძე ჯიქია, 30 წლის, მემარჯვენე სოციალისტ-ფედერალისტი 1920 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
2. ჭუჭუ დათას ძე ჩიქოვანი, 33 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ტყაია-ბეჟაშლალის მკვიდრი.

3. ბენედიქტე ორისტოს ძე დგებუაძე, 25 წლის, ყოფილი აზნაური, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი, სოფ. ჯიხაშკარის მკვიდრი.
4. რაჟდენ ოთოს ძე ყურაშვილი, 30 წლის, სოფ. ხიბულის მკვიდრი.
5. სარდიონ ანდროს ძე გრიგოლია, 26 წლის, ვაჭარი, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
6. ღუღუნ ნიკოლოზის ძე ხვარძიკია, 26 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1918 წლიდან, სოფ. შამგონის მკვიდრი.
7. ძიკი ფილიპეს ძე თვალთვაძე, 46 წლის, მემარჯვენე სოციალისტ-რევოლუციონერი (ესერი) 1918 წლიდან, სოფ. წალენჯიხის მკვიდრი.
8. თეოფანე ნიკოლოზის ძე ხვარძიკია, 23 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი 1918 წლიდან, სოფ. შამგონის მკვიდრი.
9. ვასილ კოსტას ძე კალანდია, 59 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
10. მაკარ დარასელია, 26 წლის, კულაკი.
11. მიხეილ ბიჭოს ძე სიჭინავა, 66 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან.
12. ლეონტი ბებიტოს ძე რაფაგა, 26 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან.
13. პროკოფი ალექსის ძე ანთია, 23 წლის.
14. ალექსანდრე თეიმურაზის ძე მესხია, 27 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი 1918 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი.
15. ფილიპე ანდროს ძე გრიგოლია, 23 წლის, „ეპოს“ ნოქარი, სოციალ-დემოკრატი 1919 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი.
16. ვალოდია მიხეილის ძე ჩხოლარია, 34 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. კოკის მკვიდრი.
17. დოროთე საბას ძე ცხაკაია, 42 წლის, ვაჭარი, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან.
18. ვარლამ როსტომის ძე სიჭინავა, 43 წლის, ვაჭარი, უმდაბლესი განათლებით, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.

19. ამროსი კუკას ძე სიჭინავა, 28 წლის, ვაჭარი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
20. რაჟდენ ტოტის ძე დგებუაძე, 39 წლის, ყოფ. აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
21. თადეოზ სტეფანეს ძე ვეკუა, 28 წლის, ვაჭარი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
22. კონდრატე მარკოზის ძე შამათავა, 35 წლის, ვაჭარი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
23. აკაკი თეიმურაზის ძე ფონია, 33 წლის, ვაჭარი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
24. თადეოზ სტეფანეს ძე მატუა, 40 წლის, კულაკი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
25. თომა ბახვას ძე ხვიტია, 43 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
26. აკაკი ბესარიონის ძე ანთელავა, 24 წლის, ყოფილი აზნაური, ვაჭარი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ყოფილი გვარდიელი, სოფ. ჯიხაშკარის მკვიდრი.
27. კონსტანტინე ბახვას ძე ჩხოლარია, 30 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. კოკის მკვიდრი.
28. ვარლამ ევგენის ძე გობეჩია, 41 წლის, ყოფილი მემამულე, უმაღლესი განათლებით, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
29. ჯვებე ორზოლია, 50 წლის, ყოფილი აზნაური, სოფ. კოკის მკვიდრი.
30. ბადუ იოსების ძე ქავთარაძე, 54 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
31. ირაკლი შარუს ძე სიჭინავა, 37 წლის, ვაჭარი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
32. კოზმან როსტომის ძე კოზუა, 31 წლის, ვაჭარი, უმაღლესი განათლებით, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
33. კირილე იოსების ძე მიშველიძე, 45 წლის, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ჯოდუჯიანის მკვიდრი.

34. შალვა ალექსის ძე თოდუა, 22 წლის, კულაკი, ეროვნულ-დემოკრატი 1921 წლიდან, სოფ. ორულუ-ერგეტის მკვიდრი.
35. არსენ მათეს ძე წურწუმია, 30 წლის, კულაკი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ორულუ-ერგეტის მკვიდრი.
36. გრიგოლ გუჯუს ძე კუკავა, 35 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. დიდინემის მკვიდრი.
37. ვარლამ კოსტას ძე მაქაცარია, 28 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. დიდინემის მკვიდრი.
38. მელიტონ ტატიევი, 38 წლის, კულაკი, სოფ. ცაიშის მკვიდრი.
39. სოლომონ კერანდუხის ძე ქუთელია, 50 წლის, ყოფილი აზნაური, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, მეფის დროს სახელმწიფო მოხელე, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
40. ბეჩორბეი ეგნატეს ძე კუკავა, 41 წლის, კულაკი, ეროვნულ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. კახათის მკვიდრი (სშსსა (II), დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წწ., ტ. 1, ფურცელი 178-181).

დანართი №14

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ

ქ. ფოთში დახვრეტილთა სია

1. რაჟდენ ჯამლეთის ძე ჭანტურია, 39 წლის, სოციალ-დემოკრატი 1903 წლიდან, სოფ. მაცხოვრისკარის მკვიდრი.
2. ვლადიმერ კონსტანტინეს ძე ჭანტურია, 36 წლის, მასწავლებელი, ეროვნულ-დემოკრატი 1921 წლიდან, სოფ. ლიის მკვიდრი.
3. მიხეილ სოლომონის ძე დგებუაძე, 21 წლის, ყოფილი აზნაური, დაუოჯახებელი, ეროვნულ-დემოკრატი 1921 წლიდან, სოფ. კიცის მკვიდრი.
4. ვლადიმერ გიორგის ძე თვალთვაძე, 19 წლის, ყოფილი აზნაური, დაუოჯახებელი, მასწავლებელი, ეროვნულ-დემოკრატი 1921 წლიდან, სოფ. წალენჯიხის მკვიდრი.
5. ალექსანდრე ივლიანეს ძე ჩომახია, 24 წლის, ინტელიგენტი, დაუოჯახებელი, სოციალ-დემოკრატი 1916 წლიდან, ქ. ზუგდიდის (ლუქსემბურგის ქუჩა) მკვიდრი.

6. ტიხონ კონსტანტინეს ძე კეიძია, 21 წლის, ყოფილი აზნაური, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1922 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
7. გრიგოლ ალექსანდრეს ძე ქაჩიბაია, 24 წლის, სოციალ-დემოკრატი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი.
8. ნიკოლოზ ივანეს ძე ხაჯალია, 46 წლის, სოციალ-დემოკრატი, ქ. ახალსენაკის მკვიდრი (სშსსა (II), დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წწ. ტ. 1, ფურცელი 174).

დანართი №15

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ზუგდიდის მაზრაში ქონებაჩამორთმეული ვაჭრებისა და ხელოსნების სია

- „1). შენგელია გახა საფართლო.
- 2). ლემონჯავა იოსები საფართლო.
- 3). გოგია ლადი საფართლო
- 4). ჯინჯოლავა იოსები საფართლო.
- 5). ჯგერენაია ტატაში საბაყალო.
- 6). ბულია მიხა აზიური მოხელე.
- 7). ჩომახია ივანე საბაყალო.
- 8). ვეკუა თადეოზი საფართლო.
- 9). წულაია კოწია საგალენტერო.
- 10). ფიფია ანდრი
- 11). ჯიშკარიანი ილარიონი საწვრიმანო.
- 12). რაფავა ლეონტი აზიური სახელოსნო.
- 13). დგებუაძე რაჟდენი საფართლო.
- 14). დარასელია მაკარი თერძი.
- 15). ჩხეიძე ბიქტორი საწვრიმანო.
- 16). ჩხეიძე იოსები..... ღვინის სარდაფი.
- 17). მესხი ბეგლარი საფართლო აწერილია.
- 18). როგავა ტრიფონი საფართლო.

- 19). ცხაკაია დორო აწერილია შეპყრობილი.
 - 20). კოზმავა იასონი ხუთი დღით.
 - 21). ბაკარანძე ძუკუ სოფ. წასულია.
 - 22). ბულაშვილი კაპიტონ საბაყალო შეპყრობილია.
 - 23). დარჯანია ვარლამი აწერილია ღებულობდა
მონაწილეობას ა. ლო-მაიას ატრ.
 - 24) მოლაშხია ალექსანდრე..... „-----“
 - 25). ჯიქია ხარიტონ..... „-----“
 - 26). კაკაბაძე ისიდორე..... „-----“
 - 27). მოსია დოროთე საწვრიმანო.
 - 28). შურღაია ბარნაბა საპირფარეშო.
 - 29). მორგოშია სპირიდონ დუქ. გაღებულია.
 - 30). ბოჭორიშვილი ლეონტი სახელ. გაქცეულია.
 - 31). დავითაია დომე სახელოსნო.
- 76
- 32). ქირია მაქსიმე..... სამჭედლო.
 - 33). ფიოლია ტრიფონი..... საპირფარეშო.
 - 34). ბერანძე გრიშა ღვინის სარდაფი.
 - 35). ლოგუა მუხრანი..... საყასფო.
 - 36). სვანიძე ვასილი საბაყალო.
 - 37). დარასელია სამსონი..... მეწაღე.
 - 38). მოსია ალექსანდრე..... „-----“,
 - 39). ბესა გვასალია „-----“,
 - 40). ყურაშვილი მელიტონი საწვრიმანო.
 - 41) მიმინოშვილი ვანო ტყაველ. მაღაზია.
 - 42). გვასალია მიხა მეწაღე.
 - 43). პილა ქარდავა სათერძო.
 - 44). თოდუა ევთიმე სახელოსნო აწერილია.
 - 45). როგავა ვალოდია სახარაზო.
 - 46). ცანავა მიხა „-----“.

- 47). კვარაცხელია აქსენტი მეუნაგრე.
- 48). სიჭინავა ირაკლი საწაღო.
- 49). სიჭინავა ამროსი საფართლო აწერილია.
- 50). დარასელია აკაკი საწაღო.
- 51). გოროზია ნიკო სახარაზო.
- 52). კილავა თედორე არასფერი არა აქვს.
- 53). დარასელია დიანოზი საფართლო.
- 54). სიჭინავა მიხა სახარაზო.
- 55). სიჭინავა იონა „-----“
- 56). ბულია მიხა საფართლო.
- 57). ძვამვი გოგოზია მეუნაგრე შეპყრობილია.
- 58). კვარაცხელია ილა სახარაზო შეპყრობილია
- 59). ბელქანია სამსონი სახარაზო.
- 60). ბალათურია აკაკი საწვრიმანო.
- 61). ჩახაია ილია სახარაზო.
- 62). ბეგო ქანთარია სამჭედლო და სახლი.
- 63). ფონია აკაკი საფართლო შეპყრობილია
- 64). კიტია ბოკოკია მეწაღე.
- 65). ლუკავა კოლია რესტორანი.
- 66). ბულია ევგენი
- 67). ბულია დათიკო“ (სსაზფ, აღწერა №1, ფონდი №2, საქმე №41, ფურცელი 69-70).

დანართი №16

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ზუგდიდის მაზრაში დაპატიმრებულთა სია

1. ლევან ლომინის ძე დუნდუა, 33 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, უმაღლესი განათლების მქონე, ექიმი, სოციალ-დემოკრატი 1919 წლიდან, სოფ. ხობის მკვიდრი.

2. კირილე ჯირგუს ძე ქეცბაია, 39 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. დარჩელის მკვიდრი.
3. ვლადიმერ ვასილის ძე შუბლაძე, 28 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ახუთის მკვიდრი.
4. ტრიფონ ფილიპეს ძე კოდუა, 28 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. აბასთუმნის მკვიდრი.
5. ვარლამ ანტონის ძე კობახიძე, 45 წლის, აგრონომი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ხეთის მკვიდრი.
6. გერასიმე ბურდღუს ძე ლატარია, 44 წლის, სოციალ-დემოკრატი 1901 წლიდან, სოფ. ხეთის მკვიდრი.
7. სპირიდონ ანტონის ძე შენგელია, 30 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ახუთის მკვიდრი.
8. ისააკ სიკოს ძე კაკულია, 38 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, სოფ. კახათის მკვიდრი.
9. სპირიდონ ილიას ძე წახნაკიძე, 32 წლის, ინტელიგენტი, დაუოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ჯუმათის მკვიდრი.
10. პაისი ესტატეს ძე ჭიჭინაძე, 34 წლის, ყოფ. აზნაური, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ლესიჭინის მკვიდრი.
11. ჩაქვა (იასონ) მიხეილის ძე კუტალია, 23 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, საშუალო განათლებით, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ხეთის მკვიდრი.
12. კონსტანტინე შამშის ძე კვარაცხელია, 28 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ჯვარის მკვიდრი.
13. ბესარიონ მიხეილის ძე ქირია, 22 წლის, ინტელიგენტი, დაუოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1923 წლიდან, სოფ. აბასთუმნის მკვიდრი.
14. თევდორე გიორგის ძე ფიფია, 36 წლის, ინტელიგენტი, დაუოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1922 წლიდან, სოფ. ოზუჯის მკვიდრი.
15. მოსე პეტრეს ძე შენგელია, 32 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1919 წლიდან, სოფ. ხაბუმის მკვიდრი.

16. პლატონ თევდორეს ძე ბერაია, 40 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1921 წლიდან, სოფ. ხორგის მკვიდრი.
17. ბეგო თეიმურაზის ძე კინტირია, 35 წლის, გლეხი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, ქ. ზუგდიდის მკვიდრი.
18. სანდრო ლუკას ძე ლომაია, 38 წლის, გლეხი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1923 წლიდან, სოფ. ზუბის მკვიდრი.
19. ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ჭეჭია, 37 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, ბუღალტერი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ჯოდეჯიანის მკვიდრი.
20. მიხეილ ბერუკოს ძე ბელქანია, 28 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. წალენჯიხის მკვიდრი.
21. ბოკო კონსტანტინეს ძე ცხომარია, 44 წლის, გლეხი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1901 წლიდან, სოფ. ხორგის მკვიდრი.
22. ლევან გუჯუს ძე მესხია, 37 წლის, გლეხი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ობუჯის მკვიდრი.
23. კალისტრატე გაიოზის ძე ზარანდია, 32 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. დიდინემის მკვიდრი.
24. სევერიანე კონსტანტინეს ძე ქირია, 24 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, საშუალო განათლებით, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, სოფ. დიდინემის მკვიდრი.
25. ამროსი პავლეს ძე ჩიხლაძე, 41 წლის, გლეხი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, სოფ. აბასთუმნის მკვიდრი.
26. ისაია კოწიას ძე თოდუა, 27 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1924 წლიდან, სოფ. ნარაზენის მკვიდრი.
27. ივანე კონსტანტინეს ძე ჯაიანი, 28 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1917 წლიდან, სოფ. ახუთის მკვიდრი.
28. ადამურ (ვასილ) სიკოს ძე ცხაკაია, 30 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1913 წლიდან, სოფ. კოკის მკვიდრი.
29. ალექსანდრე ლუკას ძე პირტაია, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1919 წლიდან, სოფ. ლეწურწუმის მკვიდრი.

30. გრიგოლ პავლეს ძე ხუბულავა, 36 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, სოციალ-დემოკრატი 1924 წლიდან, სოფ. ჯიხაშკარის მკვიდრი.
31. ილარიონ პავლეს ძე ხუბუტია, 35 წლის, ყოფილი აზნაური, დაუოჯახებელი, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1918 წლიდან, სოფ. ჯვარის მკვიდრი.
32. ვლადიმერ ანტონის ძე კვარაცხელია, 27 წლის, ინტელიგენტი, დაოჯახებული, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი 1919 წლიდან, სოფ. წალენჯიხის მკვიდრი (სშსსა (II), ფონდი №6, საქმე №24139–61, ფურცელი 150).

დანართი №17

1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ზუგდიდის მაზრაში ქონებაჩამორთმეული პირების სია

საბჭოთა ხელისუფლებამ ტრიფონ ფილიპეს ძე კოდუას ჩამოართვა ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ ოფიცერს და შემძლე პიროვნებას; სტეფანე ფუცორას ძე გოგიას – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ ოფიცერს და ბოქაულს; ვლადიმერ ვარლამის ძე ხვიტიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; სეიდბი დარასელიას – ლაფშა ცხენი, როგორც შემძლე პიროვნებას და საბჭოთა ხელისუფლების აშკარა მოწინააღმდეგეს; კირილე ივანეს ძე ხვიტიას – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; სეიდბი ალექსანდრეს ძე შერვაშიძეს – ცხენი, როგორც ყოფილ თავადს; მიხეილ ალექსის ძე კეიდიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ბარდლა კოწიას ძე მიქავას – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ტიტი ლავრენტის ძე ივარდავას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ალექსანდრე თეიმურაზის ძე ქორთუას – ოდა სახლი ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ აზნაურს და საბჭოთა ხელისუფლების დაუცხრომელ მოწინააღმდეგეს; არისტრახო და კოლია დავითის ძე გვათუებს – ოდა სახლი ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ აზნაურებს; მელიტონ თევდორეს ძე სხულუხიას – ქვის დუქანი ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ ოფიცერს; კიტი ბეჟანის ძე მხეიძეს – ექვსთვალისი თუნუქით გადახურული სახლი, როგორც ყოფილ თავადს; ვარლამ ანტონის ძე კობახიძეს – ოდა სახლი რვათვალისი და ცხენი უნაგირიანად; თევდორე ტაიას ძე ბუკიას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ვაჭარს და შემძლე პიროვნებას; ისააკ მიხეილის ძე ჩიტაიას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ვაჭარ-სპეკულიანტს; შაჰან ტორჩინავას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც

ვაჭარს; ჩაქვა მიხეილის ძე კუტალიას – ლაფშა ცხენი უნაგირიანად, როგორც დამკომის წევრს; ბოკო კოსტას ძე ცხომარიას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ვაჭარს; ამბაკო და ლადი კუჭავეებს – სახლი ოთხთვალისი და ცხენი, როგორც საბჭოთა ხელისუფლების გამოუსწორებელ მოწინააღმდეგეებს; ბადა ბახვას ძე ხუბულავას – ოდა სახლი და ლაფშა ცხენი, როგორც საბჭოთა ხელისუფლების გამოუსწორებელ მოწინააღმდეგეს; ესტატე სიმონის ძე ახალაიას – ოდა სახლი; ანტონ ბასას ძე ფულარიას – ოდა სახლი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ყირიმი მაკარის ძე ცხონდიას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; კონდრატე იოსავას – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ მღვდელს; ელიზბარ დავითის ძე ქარცხიას – ცხენი, როგორც ყოფილ მღვდელს; მელენტი მიხას ძე მაგლობლიშვილს – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; შალვა მაქსიმეს ძე თვალთვადეს – ოდა სახლი ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ჯაგუ და ილია ივანეს ძე გვაჯავეებს – სახლი ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ აზნაურებს და ვაჭრებს; ილარიონ პავლეს ძე ხუბუტიას – თავისი წილი ძმასთან საზიარო ოდა სახლი, სამზარეულო, სასიმიინდე და სხვ., როგორც ყოფილ აზნაურს და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დროს მაზრის მილიციის უფროსს; ჭუჭუ ჩიქოვანს – სახლი რვათვალისი, როგორც ყოფილ თავადს და დახვრეტილს; მათე ისლამის ძე ფიფიას – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ ბოქაულს; ნესტორ დადიანს – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ თავადს; გიდი ჭანტურიას – ცხენი და 10 ქცევა მუხნარი, როგორც ყოფილ აზნაურს და დახვრეტილს; ბიჭიკო დიმიტრის ძე გოგინავას – ხის დუქანი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ვლადიმერ ვასილის ძე შუბლაძეს – სახლი ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ ოფიცერს; ჯხაკუ კუჭუს ძე ცქვიტარიას – ცხენი უნაგირიანად და დუქანი; ნიკოლოზ (ნიკო) გორდულაძეს – ქვის დუქანი ორ განყოფილებიანი, როგორც ვაჭარს; ფილიპე სიმოს ძე შენგელიას – ქვის დუქანი, როგორც დახვრეტილს; ვარლამ თადას ძე ქვარცხავას – ხის დუქანი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ბეგლარ ანტონის ძე დარსალიას – ცხენი უნაგირიანად და დუქანი, როგორც ვაჭარს; მელიტონ გოგის ძე პაპასჭირს – ოდა სახლი, ოთხთვალისი, როგორც ყოფილ აზნაურს; არტემ ალექსის ძე პაპასჭირს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ძუკუ ელიზბარის ძე ჩაჩიბაიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ივანე ცაკვას ძე ქვარცხავას – ცხენი უნაგირიანად,

როგორც ყოფილ აზნაურს; კოსტა უტუიას ძე პაპასჭირს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ალექსი მიქაიას – ცხენი უნაგირიანად; ვარდენ ლევანის ძე დადიანს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; სოლომონ ტაგუს ძეს ჯიჯიხიას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; თომა მიხეილის ძე დგებუაძეს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ბესარიონ დიმიტრის ძე ფარულავას – ოდა სახლი ოთხთვალისანი, როგორც ყოფილ აზნაურს; იასონ ანტონის ძე ფარულავას – სახლი ოთხთვალისანი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ერმილე ალექსის ძე გოშუას – სახლი ხუთთვალისანი და ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ხუტუ ლევანის ძე დადიანს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ისააკ ანტონის ძე ჩიქოვანს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ადამურ სიკოს ძე ცხაკაიას – ცხენი; იულონ ბიტუს ძე ნორაკიძეს – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ვარლამ გრიგოლის ძე ანჩაბაძეს – სახლი რვათვალისანი და ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ თავადს; კონსტანტინე პახვალას ძე ჩხოლარიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს და დახვრეტილს; ხარიტონ ივანეს ძე ქვარაიას – ლაფშა ცხენი უნაგირიანად, როგორც ვაჭარს; ალექსანდრე გიორგის ძე გაბუნიას – სახლი ხუთთვალისანი სოფ. დარჩელში, როგორც ყოფილ აზნაურს; ჭუჭუ ნესტორის ძე დგებუაძეს – ლაფშა ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; შამელ ბაზალას ძე გელენავას – ლაფშა ცხენი, როგორც ვაჭარს; არსენა ცაცის ძე ნაყოფიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; კონსტანტინე (კოტე) ანჯაფარიძეს – ორსართულიანი სახლი ეზოთურთ; ლუკა მურზაყანის ძე გვასალიას – სახლი ქ. ზუგდიდში, როგორც ვაჭარს; ძუკუ კოსტას ძე წულეისჭირს – ქვის დუქანი, როგორც ყოფილ აზნაურს; სოლომონ კერანდუხის ძე ქუთელიას – ორსართულიანი სახლი ქ. ზუგდიდში, როგორც ყოფილ აზნაურს; იასონ ჯიჯელავას – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს; ევგენი ბულიას – საქონელი, როგორც ვაჭარს; ფარნაოზ ნიკოლოზის ძე ფიჩხაიას – ორსართულიანი სახლი ქ. ზუგდიდში ეზოთურთ, როგორც ყოფილ აზნაურს; აკაკი თეიმურაზის ძე ფონიას – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს; მიხა ბეჩუს ძე სიჭინავას – დუქანი, როგორც ვაჭარს და დახვრეტილს; ნიკოლოზ (ნიკო) გოროზიას – სახელოსნო; აკაკი ბასას ძე დარასელიას – სახელოსნო; აქესენტი კვარაცხელიას – სახელოსნო; ამროსი სიჭინავას – ფართლეულობა და სახლი, როგორც ვაჭარს და დახვრეტილს; გრიგოლ

(გრიშა) ბერანძეს – ღვინის სარდაფი, როგორც ვაჭარს; დოროთე საბას ძე ცხაკაიას – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს და დახვრეტილს; ბეგლარ მესხს – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს; რაჟდენ ტაიას ძე დგებუაძეს – ფართლეულობა, ქვის დუქანი და სახლი ორსართულიანი ეზოთურთ, როგორც ვაჭარს და დახვრეტილს; ილარიონ ჯიშკარიანს – საწვრილმანო, როგორც ვაჭარს და ბრძოლაში მოკლულს; ირაკლი სიჭინავას – სახელოსნო, როგორც დახვრეტილს; დიმიტრი შენგელიას – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს; ვლადიმერ გოგიას – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს; ძარგუ წულეისქირს – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს და ყოფილ აზნაურს; თადეოზ პეტრეს ძე ვეკუას – ფართლეულობა, როგორც ვაჭარს და დახვრეტილს; კუჭუჭი ცხონდიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; პარტენ ქუთელიას – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ჯვებე ორზოლიას – ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს და დახვრეტილს; იონა ახალაიას – დუქანი, როგორც ვაჭარს; ნიკოლოზ დადიანს – ორსართულიანი სახლი და ცხენი უნაგირიანად, როგორც ყოფილ აზნაურს; ილარიონ მალანაიას – სახლი, როგორც ვაჭარს; მოსოსი დგებუაძეს – ცხენი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ტარასი ნავეიშვილს – სახლი, როგორც ყოფილ აზნაურს; ოთარ კონსტანტინეს ძე დადიანს – სახლი, როგორც ყოფილ თავადს და დახვრეტილს; ვლადიმერ თემუყვას ძე თათარიშვილს – ორსართულიანი სახლი და ცხენი, როგორც ვაჭარს; გრიგოლ და ნესტორ თირქიებს – სახლი ოთხთვალისანი; ალექსანდრე სიკოს ძე ლომაიას – ოდა სახლი; გიორგი კუკურას ძე ლომაიას – ოდა სახლი; სანდრო ლუკას ძე ლომაიას – ოდა სახლი; ალექსი ბერიშვილს – ცხენი უნაგირიანად; ერასტო ივანეს ძე ჯინჯელავას – ოდა სახლი; არსენა წურწუმეას – ოდა სახლი, როგორც დახვრეტილს (ოჯახში არავინ არ დარჩა); გრიგოლ კუდნათის ძე შერვაშიძეს – ოდა სახლი ხუთთვალისანი, როგორც ყოფილ თავადს (სსაზფ, ფონდი №2, აღწერა №1, საქმე №41, ფურცელი 285-292).

დანართი №18

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გურიაში 1924 წლის აჯანყებაში

მონაწილეობის ბრალდებით დახვრეტილთა სია

1. ისიდორე ავქსენტის ძე დარჩია, 35 წლის, მცირე მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი;

2. ვასილ ირაკლის ძე ზაქარიაძე, 24 წლის, მცირე მესაკუთრე, სოციალ-დემოკრატი;
 3. პინოზ ივანეს ძე ჭანუყვაძე, 29 წლის, საშუალო შემდგომის, უპარტიო;
 4. კონსტანტინე პავლეს ძე ასათიანი, 35 წლის, საშუალო შემდგომის, უპარტიო;
 5. ბესარიონ კონსტანტინეს ძე ჯაყელი, 35 წლის, მცირე მესაკუთრე, უპარტიო;
 6. გიორგი ლევანის ძე ღლონტი, 43 წლის, მცირე მესაკუთრე, უპარტიო;
 7. გიორგი გრიგოლის ძე დათუნაშვილი, 27 წლის, მცირე მესაკუთრე, უპარტიო;
- (სმსსა (II), საქართველოს ჩკ-ს მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წ.წ. ტ. 1, ფურცელი 262 (II)).

დანართი №19

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ლეჩხუმის მაზრაში 1924 წლის

აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დახვრეტილთა სია

1. ნიკოლოზ (ნიკო) ალექსის ძე ბანძელაძე, 40 წლის, სოციალ-დემოკრატი, კულაკი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
2. ამბაკო ექვთიმეს ძე ყურაშვილი, 40 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ნაყურაღემის მკვიდრი.
3. ივანე გიორგის ძე მუშკუდიანი, 35 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ოყურემის მკვიდრი.
4. სერგო ჰუსეინის ძე გაბიძაშვილი, 40 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
5. გერასიმე ილიას ძე ასათიანი, 30 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ქორენიშის მკვიდრი.
6. გერონტი კაციაშ ძე ასათიანი, 23 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ქორენიშის მკვიდრი.
7. მიხეილ ყარამანის ძე ასათიანი, 27 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
8. გერასიმე ბიჭოს ძე ასათიანი, 31 წლის, საშუალო შემდგომის, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ქვიშორის მკვიდრი.

9. არქიპო გიორგის ძე ფრუიძე, 40 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ქვიშორის მკვიდრი.
10. შალვა (შალიკო) გუძას ძე ყურაშვილი, 30 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ქვიშორის მკვიდრი.
11. ეპიფანე ექვთიმეს ძე ფრუიძე, 27 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ოყურეშის მკვიდრი.
12. ილია ექვთიმეს ძე სვანიძე, 36 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ჭრებალოს მკვიდრი.
13. ანდრო ბეგლარის ძე ჩარკვიანი, 34 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, ცაგერის მკვიდრი.
14. ანდრო (ამბაკო) მათეს ძე კენჭაძე, 37 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი.
15. აკაკი ერმოლოზის ძე ყიფიანი, 32 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
16. გრიგოლ დავითის ძე ბურჯალიანი, 35 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ჭყვიშის მკვიდრი, სოციალ-დემოკრატების სამხედრო ორგანიზაციის წევრი.
17. ლევან (ბუჭუ) ახვლედიანი, 30 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორბელის მკვიდრი.
18. შალვა ახვლედიანი, 35 წლის, ადვოკატი, სოციალ-დემოკრატი, ცაგერის მკვიდრი.
19. მაქსიმე გუგავა, 41 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. უსახელოს მკვიდრი.
20. თეოფანე თვარაძე, 45 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ლაილაშის მკვიდრი.
21. სერაფიონ გელოვანი, 34 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ტვიშის მკვიდრი.
22. ვლადიმერ გიორგის ძე ქარსელაძე, 55 წლის, მასწავლებელი, მონარქისტი, სოფ. შაორის მკვიდრი.

23. ალექსი ჯანაძე, 45 წლის, მასწავლებელი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. შაორის მკვიდრი.
24. ბაბუსია ჩიქოვანი, 43 წლის, მასწავლებელი, ეროვნულ-დემოკრატი, სოფ. ლარჩვალის მკვიდრი.
25. მელქისედეკ ქარსელაძე, 39 წლის, მასწავლებელი, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. თაბორის მკვიდრი.
26. ალექსი ვახტანგის ძე გელოვანი, 60 წლის, კულაკი, მასწავლებელი, ეროვნულ-დემოკრატი, სოფ. ლაჯანას მკვიდრი.
27. პავლე ფერაძე, 24 წლის, მასწავლებელი, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ლაილაშის მკვიდრი.
28. ინდიკო დავითის ძე გელოვანი, 50 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ლაილაშის მკვიდრი.
29. ლადიკო დავითის ძე ასათიანი, 25 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
30. ჯულთა ჭუჭიას ძე ასათიანი, 20 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
31. არქიპო დეისმონის ძე ასათიანი, 27 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ტვიშის მკვიდრი.
32. გრიგოლ სარდიონის ძე ასათიანი, 32 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ტვიშის მკვიდრი.
33. ბეგლარ როსტომის ძე ასათიანი, 70 წლის, კულაკი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. მექვენას მკვიდრი.
34. პეტრე ქარსელაძე, 42 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. თაბორის მკვიდრი.
35. მინა მინას ძე ახვლედიანი, 23 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ტვიშის მკვიდრი.
36. ინდიკო გიორგის ძე ქვარიანი, 34 წლის, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ორხევის მკვიდრი.
37. იაშა ქვათამიძე, 25 წლის, მასწავლებელი, საშუალო შეძლების, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. მექვენას მკვიდრი (სშსსა (II), საქართველოს ჩკ-ის მიერ

დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წ.წ. ტ. 1, ფურცელი 262 (II)-263 (I).

დანართი №20

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ რაჭის მაზრაში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დახვრეტილთა სია

1. ტერენტი ერასტოს ძე ბოჭორიშვილი, 32 წლის, მასწავლებელი სოფ. ჯვარში, ეროვნულ დემოკრატი, ითვლებოდა ხელისუფლების საიდუმლო თანამშრომლად, მაგრამ მუშაობას თავს არიდებდა.
2. მიხეილ აბესალომის ძე გელოვანი (გელაშვილი), 33 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ძირაგულის მკვიდრი.
3. ირაკლი იოსების ძე კაპანაძე, 27 წლის, სასულიერო წოდებიდან, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. ნიქოზის (გორის მაზრა) მკვიდრი.
4. ირაკლი მოსეს ძე საგანელიძე, 38 წლის, მღვდელი, სოციალ-დემოკრატი, სოფ. კვარცხუთის მკვიდრი (სშსსა (II), საქართველოს ჩკ-ის მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წ.წ. ტ. 1).

დანართი №21

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ აფხაზეთში 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით დახვრეტილთა სია

1. ბესარიონ გიორგის ძე აფროსიძე, 35 წლის გლეხი, უპარტიო;
2. მიხეილ იასონის ძე ასათიანი, 30 წლის, გლეხი, უპარტიო;
3. ტარას თამაშელის ძე ანჩაბაძე, 20 წლის, ყოფილი აზნაური;
4. ერმოლოზ ჩაგუს ძე ანჩაბაძე, 26 წლის, ყოფილი აზნაური, უპარტიო;
5. ნახარ ძაკას ძე ხუმბუა, 28 წლის, გლეხი უპარტიო;
6. მაქსიმე სპირიდონის ძე კორსანტია, 35 წლის, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი;
7. ნოჩო ნოეს ძე მიქელაძე, 26 წლის, აზნაური, სოციალ-დემოკრატი;
8. ვასილ გიორგის ძე გურჯუა, 32 წლის, ინტელიგენტი, სოციალ-დემოკრატი;

9. გიორგი კონსტანტინეს ძე ცინცაძე, 28 წლის, ინტელიგენტი, ეროვნულ-დემოკრატი;
10. კოკია დადუშქელიანი, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი;
11. სამსონ ჯანდელიანი, გლეხი, სოციალ-დემოკრატი; (სშსსა(II), საქართველოს ჩკ-ს მიერ დახვრეტილთა შესახებ მიწერილობები და აქტები 1921-1924 წ.წ. ტ. 1, ფურცელი 263 (I).

დანართი №22

1924 წლის 27 ოქტომბერს აფხაზეთის საგანგებო კომისიის მიერ

პატიმრობიდან გათავისუფლებული პირების სია

1. ერემია როსტომის ძე შავიშვილი, 38 წლის, სოციალ-დემოკრატი 1905 წლიდან, მცხოვრები ქ. სოხუმში;
2. ნესტორ პეტრეს ძე ჯახაია, 39 წლის, გლეხი, მუშაობდა მტვირთავად, უპარტიო, მცხოვრები ქ. სოხუმში;
3. არტემ იგორის ძე მაკალათია, 39 წლის, გლეხი, უპარტიო, მცხოვრები ქ. სოხუმში;
4. იასონ კუტუს (სემენის) ძე წულაია, 34 წლის, ინტელიგენტი, უპარტიო;
5. პავლე გრიგოლის ძე კერტონჯია, 35 წლის, ყოფილი ოფიცერი, უპარტიო;
6. საბა მალაქიას ძე შენგელია, 29 წლის, ყოფილი ოფიცერი, უპარტიო;
7. ალექსანდრე გუტუს ძე გვასალია, 27 წლის, ინტელიგენტი, ეროვნულ-დემოკრატი 1920 წლიდან, ყოფილი ოფიცერი;
8. ჯოტო სტეფანეს (ალექსანდრეს) ძე ქორქია, 34 წლის, ყოფილი აზნაური, უმაღლესი განათლებით, ოფიცერი (კაპიტანი), უპარტიო (სშსსა (II), ფონდი №6, სისხლის სამართლის საქმე №25167, ფურცელი 93).

დანართი №23

1924 წლის აგვისტოში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ აჭარაში

დახვრეტილთა სია

1. **გიორგი მიხეილის ძე ფურცელაძე**, 56 წლის, ქართველი, აზნაური, გენერალ-მაიორი, ქ. ბათუმის შტაბის ყოფილი უფროსი, სამხედრო ატაშე ქ. ბათუმში, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის სამხედრო ორგანიზაციის ხელმძღვანელი, მათი დავალებით მიიღო შეიარაღებული აჯანყების ხელმძღვანელობა;
2. **მიხეილ სამსონის ძე საბაშვილი**, 35 წლის, დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია, აჭარის „დამკომის“ თავმჯდომარე, ხელმძღვანელობდა აჭარის სამხედრო ორგანიზაციას, ეწეოდა შპიონაჟს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ, ცხოვრობდა არალეგალურად;
3. **ვლადიმერ ივანეს ძე ახვლედიანი**, 33 წლის, აზნაური, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არმიის ყოფილი უფროსი ლეიტენანტი და ბათუმის შტაბის ადიუტანტი, სოციალისტ-ფედერალისტი 1912 წლიდან, აწარმოებდა აქტიურ მუშაობას ქობულეთში შეიარაღებული აჯანყების მოწყობისათვის;
4. **გიგა პლატონის ძე ჩიქოვანი**, 30 წლის, აზნაური, მასწავლებელი, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ბათუმის ორგანიზაციის თავმჯდომარე, სოციალისტ-ფედერალისტი 1906 წლიდან, აჭარის „დამკომის“ წევრი, აქტიურად მუშაობდა აჭარაში შეიარაღებული აჯანყების მოსამზადებლად;
5. **ანტონ ოსეკოს ძე იმნაძე**, 60 წლის, ხე-ტყის ქარხნის მფლობელი, მალავდა სოციალ-დემოკრატებს, „დამკომში“ მეკავშირედ მუშაობდა;
6. **ვასილ ალექსანდრეს ძე ჩიტაიშვილი**, 27 წლის, მიწის მზომელი, სოციალ-დემოკრატების ცეკას რწმუნებული და ბათუმის კომიტეტის წევრი, ხელმძღვანელობდა სამხედრო ორგანიზაციას, ცხოვრობდა არალეგალურად;
7. **აკაკი ონისიმეს ძე რამიშვილი**, 34 წლის, ვაჭარი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო გვარდიის ასეულის ყოფილი ხელმძღვანელი, შედიოდა სოციალ-დემოკრატების სამხედრო ორგანიზაციის სამეულში, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აჭარაში შეიარაღებულ აჯანყებას ამზადებდა;
8. **დიომიდე ალექსანდრეს ძე გეგიაძე**, 45 წლის, ვაჭარი, სოციალ-დემოკრატი, აჭარაში შეიარაღებული აჯანყების მოსამზადებლად აქტიური მონაწილეობა მიიღო;
9. **დავით ნიკოლოზის ძე დადიანი**, 36 წლის, სამხედრო-საზღვაო მილიციის ბადრაგთა რაზმის ყოფილი უფროსი, სოციალ-დემოკრატების სამხედრო ორგანიზაციის აქტიური წევრი;

10. აპოლონ ნიკოლოზის ძე ფანცულაია, 38 წლის, უმაღლესი განათლებით, საბჭოთა ხელისუფლების პროვოცირებისათვის აქტიურ მუშაობას ეწეოდა;
11. ალათი მაქსიმეს ასული გორდელაძე, 26 წლის, სოციალ-დემოკრატების ცეკასთან და ბათუმის სამხედრო ორგანიზაციასთან კავშირი ჰქონდა, მალავდა სოციალ-დემოკრატებს, ცხოვრობდა არალეგალურად;
12. ანტონომაზ პლატონის ძე ჩიქოვანი, 23 წლის, აზნაური, სოციალ-ფედერალისტური პარტიის ბათუმის კომიტეტის წევრი, ღებულობდა მონაწილეობას სამხედრო ორგანიზაციის მუშაობაში;
13. ალექსანდრე ქიშვარდის ძე ზოიძე, 19 წლის;
14. კალენიკე ვასილის ძე მაღაზონია, 28 წლის;
15. ალფესი ერმოლოზის ძე ხომერიკი, 30 წლის;
16. ისიდორე ივანეს ძე ზოიძე, 20 წლის;
17. კირასი თედოს ძე მკურნალიძე, 19 წლის;
18. ვლადიმერ ვასილის ძე ზაპერტოვი, 25 წლის;
19. ნიკოლოზ ლევარსას ძე მუჯირი, 36 წლის;
20. ლავრენტი იოსების ძე ქადიშვილი, 25 წლის;
21. მიხეილ ერმოლოზის ძე თაყაიშვილი, 35 წლის;
22. ვიქტორ ვლადიმერის ძე ხომერიკი, 20 წლის;
23. სოფრომ ლავრენტის ძე კიკნაძე, 30 წლის (სუიცსა, ფონდი №284, აღწერა №3, საქმე №2, ფურცელი 2).

დანართი №24

1924 წლის 6 სექტემბერს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ აჭარაში

დახვრეტილთა სია

1. ვიქტორ ელიზარის ძე ლოლუა, 38 წლის, ვაჭარი, ყოფილი სოციალ-დემოკრატი, პარტიიდან გასვლის შემდეგ აქტიურად მუშაობდა სამხედრო ორგანიზაციაში, სამეულის თავმჯდომარე ვასო ჩიტაიშვილთან, ცეკას სრულუფლებიან წარმომადგენელ ვიქტორ ცენტერაძესთან და გენერალ ყარალაშვილთან ჰქონდა კავშირი;

2. ვასილ (ვასო) კონსტანტინეს ძე შარაშიძე, 37 წლის, ქ. ფოთის სახალხო გვარდიის შტაბის ყოფილი წევრი;
3. აკაკი გოგის ძე ვანიძე, 28 წლის, ყოფილი პოდპროპორშიკი, რომელიც დაკავშირებული იყო სოხუმის სამხედრო ორგანიზაციასთან და ალექსანდრე (ალიოშა) ძამამიასთან;
4. გალაკტიონ მიხეილის ძე დოლიძე, 31 წლის, №2 ჯავშნოსანი მატარებლის ყოფილი უფროსი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აქტიური წევრი, კავშირი ჰქონდა ვალიკო ჯუღელთან;
5. ისააკ კონსტანტინეს ძე ჩაჩანიძე, 27 წლის, სამხედრო ორგანიზაციის აქტიური წევრი, ცხოვრობდა არალეგალურად;
6. ვლადიმერ არსენის ძე კვაჭაძე, 25 წლის;
7. სამსონ აფრასიონის ძე კილასონია, 33 წლის;
8. მირიან ივანეს ძე მოისწრაფიშვილი, 37 წლის;
9. იაკინთე ნესტორის ძე პაპავა, 24 წლის;
10. დომენტი ბეგლარის ძე ნიკოლაიშვილი (ირაკლი მანველიძე. 1924 წლის უაზრო მსხვერპლნი.– ჟურნალი „საისტორიო მაცნე“, №9, 2000, გვ. 80-81).